

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN TOIMITUKSIA XLVII
MÉMOIRES DE LA SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE XLVII

IHMISRUUMIIN SUBSTANSSI

SUOMALAIS-UGRILAISTEN KANSOJEN TAIKUUDESSA

TAIKAPSYKOLOGINEN TUTKIMUS

KIRJOITTANUT

ALBERT HÄMÄLÄINEN

HELSINKI 1920
SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

Hinta Smk. 20:—

Werner Wirén, 1929.

IHMISRUUMIIN SUBSTANSSI

SUOMALAIS-UGRILAISTEN KANSOJEN TAIKUUDESSA

TAIKAPSYKOLOGINEN TUTKIMUS

KIRJOITTANUT

ALBERT HÄMÄLÄINEN

Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XLVII
Mémoires de la Société Finno-ougrienne XLVII

HELSINKI 1920
SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

HELSINKI 1920,
SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINO OY.

Alkulause.

Seuraavassa on erästä suomalaiskansojen taikuuden alaa yritetty tieteellisesti systematisoiden, kansanpsykologian valossa eritellen ja vertaillen käsitellä. Aineiston pääosan muodostaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran taika-aarteisto. Etäisempiä suomensukuisia kansoja kosketteleva aineisto on eräiden Suomalais-ugrilaisen Seuran hallussa olevien käsikirjoitusten ohella etupäässä poimittu painetuista lähteistä. Kun näiden kansojen taikuuteen kohdistuvaa systematista keräystyötä varsinaisesti ei ole toimitettu, niin tutkimusaineistokin suomalais-karjalais-virolaiseen verrattuna on suhteellisesti niukempi.

Osan aineiston keräystyötä olen suorittanut kesillä vv. 1914 ja 1916 British Museumin ja Pietarin yleisessä kirjastossa.

Vakaumukseni on, että uskomusten, luulojen ja taikuuden historiallisen tutkimuksen edellytyksenä on syventyminen niihin kansanpsykologian valossa, sen ajatusmaailman, niiden mielikuvien selvittely, joita ne kuvastavat. Tälle työlle pyytää yritykseni olla vähäisenä sysäyksenä.

Hämeenlinnassa syysk. 18 p. 1919.

Tekijä.

1. Kynnet.

Suomessa ja Karjalassa on kansan kesken viime aikoihin saakka kynsien leikkaamisessa ja leikattuihin kynsiin nähden noudatettu eräitä säännöksiä. Niiden yleisenä suuntana on kielto leikata kynsiä määrättyinä päivinä ja varsinkin heittää leikatuita kynsiä huolimattomasti pois. Kynnen leikkeleiden suhteen on noudatettu määrätyitä menetelmiä, joiden kautta niiden katsotaan tulevan jollakin tavoin talteen pannuiksi tahi tykkänään hävitetyiksi.

Itä-Hämeessä pitää leikatut kynnen osat pistää poveensa korjuuseen siinä tarkoituksessa, että löytäisi ne kuoleman jälkeen, „jos kenties sattuisi niitä tarvitsemaan". [1] Karjalassa kynnenpalat on joko poltettava tahi pantava „sisälöh" („sishäliin"), s. o. paidan etuaukosta poveen, paidan ja ihon väliin. [2] Varpaan kynsiä ei kuitenkaan tule panna poveen, vaan ne on poltettava. [3] Sodankylässä aikuisen ihmisen kynnet pannaan tuleen, ellei niitä pilkota [4].

Virossa pannaan kynnet poveen. Ne on säästettävä sen vuoksi, että niistä hädän aikana saattaa olla apua. [5]

Toinen, Suomessa yleisesti noudatettu ja Suomen Lapissa tunnettu yleissääntö on se, ettei kynsiä eräinä viikonpäivinä saa leikata. Yleisimmin koskee tämä sunnuntaita. Tämän säännön rikkomisesta on seurauksena joko kynsien tahi niitä ympäröivän ihon kipeytyminen, tavallisimmin kynnen juuressa olevan nahan säröileminen tahi repeileminen (kynnen „okaat", „lihapiirrot", „lihapistot", „lihatikut"). [6]

Muiden suomalaiskansojen samanluontoisista määräyksistä, kielloista ja luuloista huomattakoon tšeremissien käsitys, että kynsien kasvun pysähtyminen merkitsee ihmisen kuolemaa. Jos ne taasen saisivat kasvaa ihmisen pituisiksi, olisi siitä tälle sama seuraus. [7] Vjatkan läänin Mamadyšin piirin votjakit huolehtivat kynsiä leikatessa siitä, ettei taikinakorvossa olisi sekoitettua taikinaa. Päinvastaisessa tapauksessa vie p e r i, paholainen, kappaleen pois

leikattua kynttä ja panee taikinaan, mistä on seurauksena sen ihmisen sairaus, joka syö tuon kynnenkappaleen.[8]

Syrjänit heittävät uuniin ja polttavat leikatut kynnet.[9] Vogulit taasen eivät koskaan heitä hukkaan katkenneita tahi leikatuita kynsiä, vaan säilyttävät ne jossakin piilopaikassa, pannen ne tavallisimmin poveensa. Jos ne sieltä putoilevat pois, ei siihen enää kiinnitetä huomiota.[10]

Nämä käsitykset ja kieltomääräykset ovat kynsiin kohdistuvien uskomusten yksinkertaisimpia itsetiedottomia muotoja. Niiden ohella noudattavat suomalaiskansat toisia, joissa yksinkertaiset kynsiä koskevat taikaluulot yhtyvät erilaisiin muihin tahi joissa kielloille annetaan määritellympiä selityksiä.

Yleisimpiä kynsiin liittyvistä luuloista on se, että ne huolettomasti poisheitettynä saattavat joutua paholaisen haltuun, joka saattaisi käyttää niitä eräisiin tarkoituksiin. Pohjois-Pohjanmaalla ei kynsiä saatu leikata sunnuntaina. Leikattaessa oli katsottava, ettei pudotettu maahan suuria kynnenpaloja, sillä paholainen käyttäisi niitä tarveaineina rakentaessaan itselleen venhettä.[11] Iso kynnenpala leikattiin aina palasiksi. Vanhat eivät missään tapauksessa jättäneet sellaista kokonaiseksi, sillä piru saisi siitä venheen laidat ja pääsisi joka paikkaan.[12] Hailuodossa oli kappaleet leikattava lautaa vasten palasiksi ja heitettävä pesään palamaan samasta syystä.[13] Venäjän Karjalassa pitää leikatut kynnenpalaset katkaista kahtia ja pistää kauluksesta paidan ja ihon väliin, josta ne saavat pudota lattialle. Jos ne kokonaisina ja suoraan viskattaisiin lattialle, tekisi piru niistä venheen ja „Jesus saisi syytä itkeä“.[14]

Täälläkin yhtyy näihin käsityksiin kielto leikata kynsiä sunnuntaina. Erään tiedon mukaan paholainen saa sunnuntaina leikatuista kynsistä laivantarpeita ja rakentaa niistä laivan, jolla ajaa palopettamaan maailmaa. Kynnenpalaset pannaan poveen, silloin ei pahahenki niitä saa.[15] Suomen Karjalassa on kielto voimassa samantapaisena: poisheitetyistä kynnenpaloista saisi paholainen laivan kaaripuita.[16] Edelleen tavataan se Etelä-Hämeessä, missä paholainen sunnuntaina leikatuista kynsistä tekee laivan, jolla vie ihmisen helvettiin.[17] Varsinais-Suomessa tekee paholainen niistä venheen, johon vie ihmisen.[18]

Paitsi venheen rakentamiseen, saattaa paholainen käyttää hukkaan isoina paloina heitetyitä kynsiä erilaisiin muihin tarkoituksiin. Pohjois-Hämeessä niistä syntyy kehto,[19] tahi käyttää paholainen niitä kampaluiksi.[20] Savossa on kynsiä leikattaessa niiden yli tehty risti ja pistetty ne taskuun, koska paholainen muuten tekisi niistä

leikattua kynttä ja panee taikinaan, mistä on seurauksena sen ihmisen sairaus, joka syö tuon kynnenkappaleen.[8]

Syrjänit heittävät uuniin ja polttavat leikatut kynnet.[9] Vogulit taasen eivät koskaan heitä hukkaan katkenneita tahi leikatuita kynsiä, vaan säilyttävät ne jossakin piilopaikassa, pannen ne tavallisimmin poveensa. Jos ne sieltä putoilevat pois, ei siihen enää kiinnitetä huomiota.[10]

Nämä käsitykset ja kieltomääräykset ovat kynsiin kohdistuvien uskomusten yksinkertaisimpia itsetiedottomia muotoja. Niiden ohella noudattavat suomalaiskansat toisia, joissa yksinkertaiset kynsiä koskevat taikaluulot yhtyvät erilaisiin muihin tahi joissa kielloille annetaan määritellympiä selityksiä.

Yleisimpiä kynsiin liittyvistä luuloista on se, että ne huolettomasti poisheitettynä saattavat joutua paholaisen haltuun, joka saattaisi käyttää niitä eräisiin tarkoituksiin. Pohjois-Pohjanmaalla ei kynsiä saatu leikata sunnuntaina. Leikattaessa oli katsottava, ettei pudotettu maahan suuria kynnenpaloja, sillä paholainen käyttäisi niitä tarveaineina rakentaessaan itselleen venhettä.[11] Iso kynnenpala leikattiin aina palasiksi. Vanhat eivät missään tapauksessa jättäneet sellaista kokonaiseksi, sillä piru saisi siitä venheen laidat ja pääsisi joka paikkaan.[12] Hailuodossa oli kappaleet leikattava lautaa vasten palasiksi ja heitettävä pesään palamaan samasta syystä.[13] Venäjän Karjalassa pitää leikatut kynnenpalaset katkaista kahtia ja pistää kauluksesta paidan ja ihon väliin, josta ne saavat pudota lattialle. Jos ne kokonaisina ja suoraan viskattaisiin lattialle, tekisi piru niistä venheen ja „Jesus saisi syytä itkeä“.[14]

Täälläkin yhtyy näihin käsityksiin kielto leikata kynsiä sunnuntaina. Erään tiedon mukaan paholainen saa sunnuntaina leikatuista kynsistä laivantarpeita ja rakentaa niistä laivan, jolla ajaa lopettamaan maailmaa. Kynnenpalaset pannaan poveen, silloin ei pahahenki niitä saa.[15] Suomen Karjalassa on kielto voimassa samantapaisena: poisheitetyistä kynnenpaloista saisi paholainen laivan kaaripuita.[16] Edelleen tavataan se Etelä-Hämeessä, missä paholainen sunnuntaina leikatuista kynsistä tekee laivan, jolla vie ihmisen helvettiin.[17] Varsinais-Suomessa tekee paholainen niistä venheen, johon vie ihmisen.[18]

Paitsi venheen rakentamiseen, saattaa paholainen käyttää hukkaan isoina paloina heitetyitä kynsiä erilaisiin muihin tarkoituksiin. Pohjois-Hämeessä niistä syntyy kehto,[19] tahi käyttää paholainen niitä kampaluiksi.[20] Savossa on kynsiä leikattaessa niiden yli tehty risti ja pistetty ne taskuun, koska paholainen muuten tekisi niistä

sillan joen yli.[21] Satakunnassa hän tekee niistä rautalapion teriä,[22] Etelä-Hämeessä kirjoituskynän.[23]

Itä-Hämeessä leikatut kynnet on pantava talteen, nimittäin pistämällä poveen, kuolemanjälkeistä tarvetta varten.[24] Sunnuntaina leikatut kynnet saattavat yleensäkin joutua sellaisen kohtalon alaisiksi, että ihminen joutuu niiden kanssa tekemisiin kuolemassaan tahi kuolemanjälkeisessä olossaan. Varsinais-Suomessa luullaan paholaisen kokoavan ne ja vievän ihmisen haudalle.[25] Tahi otetaan ne viimeisellä tuomiolla esille ja niiden mukaan tuomitaan,[26] tahi ne poltetaan helvetissä ihmisen kämmenellä.[27] Satakunnassa liittyy sunnuntaina leikkaamiseen luulo, että kynsien omistaja saa helvetissä kärsiä polttavaa kuumuutta.[28]

Käsitys paholaisen kynsilaivasta tavataan vastaavissa lappalaisten luuloissa. Kynnet on joko pilkottava tahi poltettava, muuten piru niistä tekee venheen, ja kuollessaan on ihminen pirun vallassa, joka vie hänet kynsivenheessä.[29]

Suuri osa tarkastelluista luuloista on yhteydessä käsityksen kanssa eräiden toimitusten suorittamisen kiellettävyydestä sunnuntaina. Tämä kielto tavataan eräiden suomalaisten loitsujen, esim. verensulkusanojen[30] yhteydessä, ja on se niissä yhtä hyvin kuin tutkimuksemme alaisissa luuloissakin myöhäisperäistä, kristillisyydestä tullutta lisää.

Kynsien leikkaamisen kiellettävyys määrättynä päivänä ei rajoitu yksinomaan sunnuntaihin. Votjakkien luulon mukaan on kiellettyä leikata kynsiään sinä viikonpäivänä, jona jokin on syntynyt. Jos esim. joku on syntynyt lauantaina, hän ei saa leikata kynsiään yhtenäkään lauantaipäivänä.[31]

Toiselta puolen saattaa ihmiselle koitua hyötyä siitä, ettei hän leikkaa kynsiään määrättyinä päivinä tahi että hän päinvastoin suorittaa tämän tehtävän jonakin määrättynä päivänä. Telovin piirin grusinit luulevat, ettei sen hampaita, joka ei koskaan leikkaa kynsiään keskiviikkoisin ja perjantaisin, milloinkaan ole kivistävä.[32] Suomessa saavutetaan sama, vapautuminen ainaiseksi hammaskivusta, leikkelemällä joka perjantaina kynsiänsä.[33] Suomen ruotsalaisten käsityksissä vallitsee sunnuntaina leikkaamisen suhteen jonkunmoinen ristiriitaisuus. Pohjanmaalla luullaan erään tiedon mukaan sunnuntaina leikkaamisen seurauksena olevan kynnen okaiden syntymisen,[34] toisen mukaan kasvavat ne siitä entistä paremmin.[35]

Kynsien leikkaamiseen ja kynnen leikkeleisiin kohdistuvista uskomuksista ja taikakäsityksistä ansaitsee luulo paholaisen kynnenpaloista tekemästä laivasta levenemissuhteittensa kannalta erikoista huomiota. Suomessa ja lappalaisilla tavattava usko kynsistä tehtyyn paholaisen laivaan löydetään edelleen skandinavisesta kansanuskosta. Snorri kertoo Vǫluspa'n mukaan, että Naglfar-laiva, joka maailman lopussa Hrym-jättiläisen ohjaamana lähtee liikkeelle, on kokoonpantu kuolleitten kynsistä. Tämän vuoksi olikin tapana leikata kynnet, jottei hankittaisi lisätarpeita tämän laivan rakentamiseen, jota sekä jumalat että ihmiset tahtovat hidastuttaa.[36] Islantilaisesta ja tanskalaisesta kansanuskosta löydetään tälle uskomukselle myöskin parallelleja.[37]

Niille esitetyistä suomalaisista uskomuksista, jotka eivät sisällä käsitystä paholaisen laivasta, tavataan vastineita sekä suomalaisugrilaisten että muidenkin kansojen luuloissa.

Yhdeksi suomalaisten luulojen yleispiirteeksi olemme todenneet ajatuksen, että kynsiä tarvitaan viimeisellä tuomiolla tahi että vainaja tarvitsee niitä haudantakaisessa maailmassa. Vastaavat uskomukset tavataan virolaisilla. Jos leikatut sormen kynnet viskataan maahan, ei ihmistä „toisessa maailmassa" oteta vastaan, ennenkuin hän on näyttänyt leikatut kyntensä. Tämän vuoksi on ne pistettävä poveen.[38]

Luulolla kynsien tarpeellisuudesta kuolemanjälkeisessä olossa on edelleen vastine mordvalaisten käsityksissä. Saratovin läänin Hvalynskin piirin mordvalaiset käsittävät näkyvän taivaan kristallikuvuksi, jonka takana paratiisi on. Tie manalaan kulkee pitkin tätä kupua, joka on niin liukas, ettei sitä kynsien avutta voi kiivetä ylös. Tämän käsityksen voimasta mordvalaiset ennen kasvattivat kyntensä pitkiksi.[39]

Syrjäneillä on ollut tapana panna leikatut kynnet vainajan mukana kirstuun. *Nalimov* sanoo nykyisten syrjänien luopuneen tästä tavasta, mutta sen sijaan pudottavan kyntensä poven kautta. Poven läpi kulkiessaan kynnet ikäänkuin uudelleen kasvettuvat kiinni ja muodostavat haudan takana ruumiin erottamattoman osan.[40] Votjakit uskovat, että jokaisen heistä on elämänsä aikana varastettava kana ja syötävä se sitä varten, että [hänellä] olisi toisessa elämässä kynsien kokooja. Kunkin ihmisen kynsiä vaaditaan näet toisessa elämässä häneltä itseltään, mutta koskei ihminen elämänsä aikana saata panna talteen ja ottaa mukaansa tuonelaan kaikkia leikatuita kynsiänsä, niin on hänen varastettava kana ja syötävä se, jotta [hänellä] olisi kynsien kokooja. Tuonelassa kysytään jokaiselta ihmiseltä: śürlań tšabjaśez luškasa śiid-a? 'varastettuasi

söitkö takaisin heittävän (hajallerevittävän ko'on)' [?] — Kynsiä leikattaessa on kaikki palat huolellisesti koottava ja heitettävä oven väliin sille kohtaa, mistä se aukeaa; sieltä ei peri saata ottaa niitä eikä näin ollen voi vahingoittaa ihmisiä. Sitäpaitsi, kun kynnet heitetään yhteen paikkaan, on helpompi koota ne, kun niitä tarvitaan toisessa elämässä. [41]

Tšeremissit ovat varteen ottaneet yhtäläisistä luuloista johtuviksi käsitettyjä, samantapaisia menettelyjä kynsiensä suhteen. Niittytšeremissit ovat panneet kaikille vainajille, sukupuolesta huolimatta, haudatessa arkkuun pussin, jossa ovat hänen elämänsä aikana leikatut kynnet. Ne ovat tarpeen tuonelassa kiivettäessä jyrkille vuorille, jolloin täytyy repiä kyntensä verille ylenmääräisten ponnistusten takia. [42] Ostjakit panevat vainajan poveen hänen elämänsä aikana leikatut kyntensä siinä tarkoituksessa, että hänen olisi helpompi tuonelassa nousta vuorelle; ilman kynsiä hän saattaisi luisua. [43]

Vogulien käsityksen mukaan on vainajan varjojen tahi haamujen manalassa kiivettävä korkeille vuorille ja kuljettava tulisten jokien yli. Sen vuoksi eivät he milloinkaan heitä hukkaan rikkoutuneita tahi leikatuita kynsiä ja hiuksia, vaan panevat ne poveen tahi säilyttävät jossakin suojapaikassa. Ensimäisenä keväänä kuoleman jälkeen, kun sorsat tulevat, reväistään niiltä kaksi pyrstösulkaa, ja ne poltetaan piilotettujen kynsien ja hiusten keralla; silloin nämä antavat vainajalle kyvyn kulkea tulisten jokien yli ja kiivetä korkeille vuorille. [44]

Käsitys leikattujen kynsien tarpeellisuudesta toisessa elämässä, nimenomaan manalan vuorelle kiivettäessä ja tulisen joen tahi sillan yli kuljettaessa, samoinkin myöskin tämän ohella tavattava käsitys, että vainajan toisessa elämässä on koottava tahi viimeisellä tuomiolla otettava esiin kyntensä ja tehtävä niistä tili, on edelleen tavattavissa venäläisissä kansan uskomuksissa. Näiden uskomusten voimasta venäläiset ovat noudattaneet samoja menettelytapoja leikatuiden kynsien suhteen, koonneet ja säilyttäneet ne, panneet poveen ja vainajan mukana arkkuun. Pohjois-Venäjällä menettelevät näin taikauskoiset, etupäässä n. s. vanhauskoiset ja lahkolaiset. Kynnen leikkeleet panevat he pussiin, jonka käskevät kuolemansa jälkeen asettamaan mukanaan hautaan, uskoen, että toisessa elämässä heiltä vaaditaan tiliä jokaisesta leikatusta kynnenkappaleesta. N. s. avvakumilaiset kiinnittävät kynsiä sormuksiin. [45] Isovenäläiset uskovat yleisesti, että kynsien avulla on kiivettävä lasista manalan vuorta. [46] Jaroslavin läänin Pošehonin piirissä pannaan vainajan mukana joskus hänen leikkaamansa kynnet, jotta hänen olisi

söitkö takaisin heittävän (hajallerevittävän ko'on)' [?] — Kynsiä leikattaessa on kaikki palat huolellisesti koottava ja heitettävä oven väliin sille kohtaa, mistä se aukeaa; sieltä ei p e r i saata ottaa niitä eikä näin ollen voi vahingoittaa ihmisiä. Sitäpaitsi, kun kynnet heitetään yhteen paikkaan, on helpompi koota ne, kun niitä tarvitaan toisessa elämässä.[41]

Tšeremissit ovat varteen ottaneet yhtäläisistä luuloista johtuviksi käsitettyjä, samantapaisia menettelyjä kynsiensä suhteen. Niittytšeremissit ovat panneet kaikille vainajille, sukupuolesta huolimatta, haudatessa arkkuun pussin, jossa ovat hänen elämänsä aikana leikatut kynnet. Ne ovat tarpeen tuonelassa kiivettäessä jyrkille vuorille, jolloin täytyy repiä kyntensä verille ylenmääräisten ponnistusten takia.[42] Ostjakit panevat vainajan poveen hänen elämänsä aikana leikatut kyntensä siinä tarkoituksessa, että hänen olisi helpompi tuonelassa nousta vuorelle; ilman kynsiä hän saattaisi luisua.[43]

Vogulien käsityksen mukaan on vainajan varjojen tahi haamujen manalassa kiivettävä korkeille vuorille ja kuljettava tulisten jokien yli. Sen vuoksi eivät he milloinkaan heitä hukkaan rikkoutuneita tahi leikatuita kynsiä ja hiuksia, vaan panevat ne poveen tahi säilyttävät jossakin suojapaikassa. Ensimäisenä keväänä kuoleman jälkeen, kun sorsat tulevat, reväistään niiltä kaksi pyrstösulkaa, ja ne poltetaan piilotettujen kynsien ja hiusten kerallä; silloin nämä antavat vainajalle kyvyn kulkea tulisten jokien yli ja kiivetä korkeille vuorille.[44]

Käsitys leikattujen kynsien tarpeellisuudesta toisessa elämässä, nimenomaan manalan vuorelle kiivettäessä ja tulisen joen tahi sillan yli kuljettaessa, samoinkin myöskin tämän ohella tavattava käsitys, että vainajan toisessa elämässä on koottava tahi viimeisellä tuomiolla otettava esiin kyntensä ja tehtävä niistä tili, on edelleen tavattavissa venäläisissä kansan uskomuksissa. Näiden uskomusten voimasta venäläiset ovat noudattaneet samoja menettelytapoja leikatuiden kynsien suhteen, koonneet ja säilyttäneet ne, panneet poveen ja vainajan mukana arkkuun. Pohjois-Venäjällä menettelevät näin taikauskoiset, etupäässä n. s. vanhauskoiset ja lahkolaiset. Kynnen leikkeleet panevat he pussiin, jonka käskevät kuolemansa jälkeen asettamaan mukanaan hautaan, uskoen, että toisessa elämässä heiltä vaaditaan tiliä jokaisesta leikatusta kynnenkappaleesta. N. s. avvakumilaiset kiinnittävät kynsiä sormuksiin.[45] Isovenäläiset uskovat yleisesti, että kynsien avulla on kiivettävä lasista manalan vuorta.[46] Jaroslavin läänin Pošehonin piirissä pannaan vainajan mukana joskus hänen leikkaamansa kynnet, jotta hänen olisi

helpompi kiivetä korkealle vuorelle, jossa paratiisi sijaitsee.[47] Toiset säilyttävät luonansa leikatut kyntensä samassa tarkoituksessa.[48] Aunuksen läänissä pannaan leikatut kynnet ruumiin arkkuun siinä luulossa, että tuonelassa on kiivettävä lasiselle tahi jyrkälle vuorelle.[49] Novgorodilaiset luulevat, ettei vainajan kynsiä pitäisi leikata, jotta hän saattaisi tarttua kiinni, kiivetessään pitkin kristallivuorta taivaaseen. Saratovin läänin Saratovin ja Atkarskin piireissä ovat talonpojat kynsiänsä leikatessaan käärineet ne räsyyn, ja kun ihminen kuoli, tämä mytty pantiin hänen kanssaan hautaan, jotta vainaja olisi saattanut tuonelassa kiivetä lasiselle vuorelle.[50]

Valkovenäläiset uskovat, että haudantakaisessa elämässä on kynsistä tehtävä tikapuut, joita myöten noustaan taivaaseen.[51] Kynsiä ei leikatessa saa heittää hukkaan, parasta on panna ne poveen. Kun ihminen on tullut toiseen elämään ja hänet pakotetaan keräämään elämänsä aikana leikatut kynnet, hän löytää ne povestansa. Huolimattomasta kynsien poisheittämisestä tahi niiden heittämisestä uuniin on seurauksena rikkeämien ilmestyminen kynsien juuriin.[52] Niitä ihmisiä, jotka eläessään varomattomasti ovat heittäneet hukkaan hiuksiansa ja kynnen leikkeleitä, pirut pakottavat ryömimään pitkin maailmaa niitä etsimässä.[53]

Nähtävästi samanlaatuisten luulojen vaikutuksesta valkovenäläisetkin ovat panneet leikatut kynnet vainajan mukana arkkuun, jota varten niitä koottiin ja säilytettiin. Kynsiä tarvitsi niiden entinen omistaja toisessa elämässä korkealle vuorelle kiivetessään.[54]

Vähävenäläiset ja puolalaiset uskovat, että toisessa elämässä ihmisen on pakko koota kyntensä.[55] Etelä-Venäjän bulgarien uskomukset ovat läheistä sukua viimeksi tarkastelluille. Kun kynsiä leikataan, ne on koottava ja piilotettava poveen, tahi on niihin puhallettava ja sitten heitettävä yksitellen selkänsä taa. Tämä on välttämätöntä sen vuoksi, että tuonelassa, kun siellä kysytään: „Missä kyntesi ovat?“, voidaan sanoa: „Ne ovat tässä povessani.“ Silloin ei tarvitse kulkea ja koota niitä yksitellen, kuten silloin, kun ne on heitetty hajalleen.[56]

Kun suomalais-ugrilaisen heimon kansojen tapoja, käsityksiä ja luuloja tarkastellaan venäläisten yhteydessä, ei niiden välillä useissa suhteissa vallitseva läheinen yhtäläisyyssuhde saata jäädä huomioon ottamatta. Käsitykset leikatuiden kynsien poisheittämisen vaarallisuudesta ja pyrkimys säilyttää niitä tahi ainakin noudattaa niiden suhteen joitakin menetelmiä saattaa kyllä vielä kuulua yleisiin taikaluuloihin, jotka kummallakin kansaryhmällä

voivat olla omaperäisiä, mutta näiden uskomusten ja luulojen kehitys tästä kauemmaksi viittaa sellaisiin yhtäläisyyksiin, jotka edellyttävät lainaussuhteita tahi ainakin jonkunmoista toisen kansaryhmän vaikutusta toiseen. Ensiksikin jo käsitykset kynsien tarpeellisuudesta toisessa elämässä useissa tapauksissa, mutta varsinkin niiden joutuminen paholaisen huostaan viittaavat niiden vierasperäisyyteen ja myöhäsyntyisyyteen. Toiseksi; eräät yhtäläisyydet lienee selitettävä suoranaisiksi lainoiksi.

Selvimpänä näistä vierasperäisistä piirteistä suomalais-ugrilaisten uskomuksissa on pidettävä käsitystä manalan lasisesta tahi kristallisesta vuoresta. Mutta myöskin tulisen joen yli kulkeminen, vieläpä Suomessa asti (Savossa) tavattava sillan teko joen yli viittaavat idästäpäin saatuihin vaikutuksiin. Kynsien kokoaminen toisessa elämässä, tilinteko niistä tahi niiden tarvitseminen viimeisellä tuomiolla tahi manalassa saavat nekin parhaiten selityksensä vastaavista venäläis-slaavilaisista uskomuksista.

Suomalais-lappalaisella alueella muiden toisintojen ohella tavattava käsitys kynsistä rakennetusta paholaisen laivasta saattaa taasen ainakin eräältä osaltaan olla syntynyt skandinavis-keskieuropalaisten käsitysten nojalla. Kynnen leikkeleiden joutumista paholaisen huostaan, joskin sitä semmoisenaan on suomalais-ugrilaisella alalla pidettävä myöhäsyntyisenä, ei kuitenkaan ole välttämätöntä pitää joltakin taholta suorastaan lainattuna käsityksenä, vaan se on saattanut alkuperäisimmistä käsitteistä kehittyä joillakin näistä kansoista siksi itsenäisestikin, jossa tapauksessa se liittyy vastaavaan yleismaailmalliseen käsitysryhmään. Huolenpito leikatuista kynsistä, kuten yleensä ihmisruumiin erilleen joutuneista ainesosasista, ja luulo niiden joutumisesta paholaisen huostaan ovat erittäin laajalle erilaatuisten kansojen ja kansaryhmien keskuuteen levinneitä uskomuksia.[57]

Kuten jo on huomautettu, muutamiin käsityksiin on silminnähtävästi vaikuttanut irralleen leikatun kynnen muoto. Se on idea-assosiationin avulla saanut milloin venheen tahi laivan kaaripuun, rakennuspuun, milloin lapion, kehdon, s. o. kaarevan kehdon jalaksen, kynän, tahi — kuten kohta nähdään — lakinlipun muodon. Yksinkertaisiin ajatusyhtymiin perustuen tällaiset käsitykset ovat saattaneet muodostua kullakin kansalla itsenäisestikin ja yhtyä yleiseen luuloon kynnen leikkeleiden joutumisesta paholaisen huostaan. Lainaussuhteisiin on siis tällä alalla erittäin varovaisesti suhtauduttava. Tähän on sitä suurempi syy sen vuoksi, että tarkasteltavana olevat käsitykset eräältä osaltaan kuuluvat yleisinhimillisten taikakäsitteiden piiriin. Taikauskoinen pelko kynsien, kuten yleensä

muidenkin ruumiin irralleen joutuneiden osasten hukkaan joutumisesta kuuluu epäilemättä niiden yleisten taikaluulojen piiriin, jotka alkeelliseen yleisinhimilliseen ajatukseen perustuen itsenäisesti ovat syntyneet erilaisten ja erillään asuvien kansojen taikakäsityksissä.

Pelkoa kynnen leikkeleiden hukkautumisesta voidaan siis sellaisenaan a priori pitää suomalaiskansoillakin omaperäisenä. Muiden samantapaisten käsitysten ohella se on edellä viitattujen käsiteyhtymien tietä eräissä tapauksissa itsenäisesti saattanut kehittyä niiksi luuloiksi, joiksi se Suomessa on muodostunut. Paholaisen laivan muotoon pukeutuneen luulon laajahko levinneisyys Suomessa ja samanlaisten käsitysten olemassaolo lappalaisilla saattavat kuitenkin otaksumaan, että sen syntyyn ja yleisyyteen on vaikuttanut jokin ulkoinen syy, ja tällöin on skandinavinen vaikutus otettava huomioon.

Tähän saakka on erään tutkimuksenalaisen kansan vastaavat uskomukset suurimmalta osaltaan jätetty toistaiseksi sen vuoksi, että ne eräissä suhteissa muodostavat muutamien sen kanssa maantieteellisessä yhteydessä olevien kansojen kanssa verraten selväpiirteisen yhteyden. Virolaisten taikaluuloissa suhtaudutaan kynnen leikkeleisiin yleensä samalla tavoin, kuin muiden suomalaiskansojen taholla, mutta tämän ohella osoittavat ne silmiinpistäviä erikoispiirteitä. Useat virolaisten entisen elämän kuvaajat ovat kiinnittäneet näihin uskomuksiin huomiotansa. Niinpä kertoo *Boecler*,[58] että Wörumaalla (im Werroschen) sormien ja varpaiden kynsiä leikattaessa tehdään veitsellä leikkeleiden yli risti ennenkuin ne heitetään pois, koska paholainen niistä muutoin tekisi lakinlipun. Wirumaalla (in Wierland) nähdään muutamien pistävän sellaiset palat poveensa, jotta ne olisivat heti käsillä, jos toisessa maailmassa niitä kysyttäisiin. Samaan tapaan kertoo tästä *Wiedemann:* Varpaan ja sormen kynsiä leikattaessa leikkeleet on pantava poveen, sitten ei niistä viimeisenä päivänä ole mitään vastuunalaisuutta. Jos ne heitetään maahan, niin kokoaa paholainen (w a n a t o ń t) ne ja tekee itselleen niistä lakinlipun, ja kun se tulee valmiiksi, on hänellä taas täysi vapaus vahingoittaa ihmistä. Mutta jos ennen heittämistä on tehty risti niiden yli, ei w a n a t o ń tilla ole mitään valtaa niihin. Toiset sanovat, että kynsien palat ovat heitettävät uuniin, sillä sormet ovat k õ e t j a d (Fesselnde), koska niillä moni pakeneva otetaan kiinni, varpaiden kynnet taasen pitäisi panna poveen, sillä varpaat ovat p e a ś t j a d (Rettende), koska moni pakeneva niiden avulla pääsee vainoojiensa käsistä.[59]

Nykypäivienkin virolaisten käsityksissä kynnen leikkeleistä syntyvä paholaisen lakinlippu tavataan. Pöltsamaalla on kynnen leikkeleiden yli tehtävä risti ennenkuin ne heitetään maahan, muutoin niistä wana jaak tekee itselleen lakinlipun.[60]

Virolaisella alalla tapaamme siis tunnetut piirteet kynsien joutumisesta paholaisen huostaan ja tilinteon niistä viimeisellä tuomiolla. Kynsistä syntyvään esineeseen nähden virolaisten mielikuvitus ei pysähtynyt kuitenkaan lakin lippuun. Niistä syntyy myöskin lakki, taikahattu. *Kreutzwaldin* satukokoelmassa tavataan sadussa „Peukaloisten riita“ (Ärjapõlwelaste riid) kynsistä tehty taikahattu. Sillä oli seuraava ominaisuus: „Kui ta kübara pähä paneb, nääb tema kõik, mis mailmas juhtub, olgu ligi ehk kaugel, nähtaw eli nägemata; — jah, kübara peremees tunneb inimeste mõttedgi ära.“[61]

Kynsistä tehty taikahattu esiintyy edelleen Kalewipoegin XIII runossa. Kalevanpojan ensimäisen manalanmatkan kuvauksessa. Pitkien seikkailujen jälkeen joutuu Kalewipoeg taikaluolaan ja tutustuu siellä hattuun

„Mis ei wildist wanutud,
Willast olnud walmistatud,
Ega karwadest kogutud;
Kübar oli küündlelaastust,
Korjatud küünde kildusest
Targal kombel isehtud.“ [62]

Luolan neito panee hatun päähänsä ja lausuu toivomuksen kasvaa suureksi. Silloin neito

„Kaswis küünra, kaswis kaksi,
Sirgus sülla, sirgus kaksi,
Kaswis Kalewi kõrguseks
Sirgus sõbra suuruseks.“ [63]

Tässä yhteydessä mainittakoon vastaavista lättiläisten uskomuksista. Täällä paholainen tekee kynsistä taikahatun, nagucepure. *Treilandin* kokoelmassa tavattavassa sadussa kerrotaan, miten talonpoikien varastama pirun hattu muuttui kasaksi kynsiä ja eläinten kavioita. Žmudit uskovat paholaisen kynsien leikkeleistä tekevän itselleen hatun.[64]

Liettualaisilla sama luulo näyttää olevan yleinen. Paholainen tekee leikatuista kynsistä itselleen hatun (naginen kepuren), jolla on ominaisuus tehdä kantajansa näkymättömäksi.[65] Tämän vuoksi Liettuassa ei kynsiä heitetäkään maahan. Kun jumala vii-

meisellä tuomiolla vaatii niitä, on ne helppo saada käsille povestaan, mutta pirulta niitä ei kukaan saa takaisin.[66]

Liettualaisten leikattuihin kynsiin liittyvä tapa-aineisto on yleensä rikas ja siinä havaitaan paholaisen tekemän taikahatun rinnalla eräitä suomalaiskansojen ja venäläisten uskomuksille yleisiä piirteitä. Kynsiä ei saa heittää maahan, muutoin kuoleman jälkeen on täytymys koota ne, tahi tarvitaan ne silloin, kun kuoleman jälkeen on kiivettävä vuorelle.[67] Liettualaisessa kieltojen ja käskyjen kodeksissa sanotaan: „Löydettyäsi ihmisen kynsiä, polta ne, jottei piru niillä kynsisi, omillaan ei se voi, koska ihminen on ristitty. Löydettyäsi ihmisen kynsiä, polta ne, koska piru kokoaa niitä ja valmistaa niistä hatun.“[68]

Paholaisen leikatuista kynsistä tekemä taikahattu (venäläisen saduston шапка невидимка, jolla on ominaisuus tehdä kantajansa näkymättömäksi) kuuluu myöskin valkovenäläisten taikaluuloihin. „Kun kynsiä leikkaat, on ne koottava poveen sen vuoksi, että paholainen, löydettyään ne, valmistaa niistä hatun, jolloin häntä ei kukaan huomaa. Tämä hattu on nevydymka.“[69] Proskurovin piirikunnassa ei kynsiä saa heittää mihin sattuu, vaan on ne piilotettava poveen. Tämä on tehtävä siksi, että enkeli, kuljettaessaan viimeisellä tuomiolla kuolleiden sieluja oljenkorren vahvuista siltaa myöten yli, kysyy: „Missä ovat kynnet?“ Jollei niitä löydy, on ylikulkijan etsittävä niitä siksi kunnes hän on koonnut ne kaikki.[70]

Paitsi yleisiä piirteitä, taikauskoista pelkoa kynnen leikkeleiden joutumisesta hukkaan ja pyrkimystä säilyttää niitä jotakin epämääräistä tarvetta varten, virolaisten käsitykset kynsien leikkeleistä ovat pukeutuneet erikoismuotoon, luuloon kynsistä tehdystä taikahatusta tahi paholaisen lakinlipusta. Ensinmainittu luulo osoittaa niin läheistä yhdenmukaisuutta vastaavien lättiläis-liettualaisvalkovenäläisten luulojen kanssa, ettei, huomioon ottamalla vielä maantieteellisen yhtenäisyyden, saattane olla epäilystä niiden yhteenkuuluvaisuudesta. Joskin aikaisemmin lausumamme perustalla luulo paholaisen lakinlipusta voisi virolaisilla olla itsenäinenkin, on sen luulon kehitys taikahatuksi tapahtunut lättiläis-liettualaisten käsitysten vaikutuksen alaisena.

Suomessa, savolaisalueella, paholaisen nähtiin poisheitetyistä kynsistä rakentavan sillan joen yli, ja vogulien käsitysten mukaan kynnet oli säilytettävä manalan tulisten jokien yli pääsyä varten. Kynsiin liittyvistä luuloista erillään tämäntapaisia luuloja tava-

taan tšeremissien käsityksissä haudantakaisesta olosta. Vjatkan läänin tšeremissit ovat uskoneet, että manalan tuomari pakottaa kuolleet kulkemaan oljenkorren vahvuista siltaa pitkin, joka kulkee kiehuvan kattilan yli, missä on veden ja tuhan sekaista tervaa. Ken ei ole tehnyt pahaa, kulkee rohkeasti yli, pahantekijä putoaa kattilaan.[71] Orenburgin läänin tšeremissit uskovat samaa viimeisestä tuomiosta.[72] Venäläisellä taholla on käsitys manalan tulisesta joesta jo edellä mainittu länsivenäläisten, kynsiä koskevien uskomusten yhteydessä. *Dobrovoljskij* väittää arjalaisilla kansoilla vallinneen kahtalaisen käsityksen keinosta päästä manalan tulisen joen ylitse: kuolleet kulkivat joko siltaa pitkin tahikka venheellä tahi laivalla.[73] Mutta myöskin muhamettilaisten legendojen mukaan on kaikkien kuolleitten henkien kuljettava sillan yli, joka on hiusta hienompi ja miekan terää terävämpi; sen molemmin puolin on vielä istutettu pistelevää pensaikkoa.[74]

Manalan joen yli rakennettava silta-aihe saattaa Suomessa olla lainaa idästäpäin, varsinkin, kun se ei osoita suurempia levenemissuhteita suomalaisalueella. Kynnen leikkeleisiin kohdistuvat luulot ja uskomukset näyttävät siis Itämeren suomalaisten alueella saaneen vaikutuksia sekä lännestä että idästä.

Tänne kuuluvista ja käsityksiin haudantakaisesta elämästä liittyvistä uskomuksista ansaitsee eräs Suomen Karjalassa muistoonpantu erikoista huomiota. Kun sormista ja varpaista leikataan kynnet, ne pannaan poveen paidan ja ihon väliin; niistä sukeutuu kuoleman jälkeen keppi, jolla tuonen koiria pidetään loitolla.[75] Kepin tahi raipan paneminen ruumisarkkuun nimenomaan samassa tarkoituksessa on ollut varsin yleinen tšeremissien tapa, ja siitä mainitsee jo *Rytškov* päiväkirjassaan.[76] Eräässä tiedossa mainitaan vainajan niillä karkoittavan tuonelassa pahoja henkiä.[77]

Nižegorodin läänin mordvalaisten tiedetään samaten panneen ruumisarkkuun kepin, jolla vainajan oli määrä suojella manalassa itseään koirilta.[78]

Lukuun ottamatta alussa esitettyjä kieltomääräyksiä ja varovaisuussäännöksiä tähän saakka tarkastellut kynnen leikkeleisiin kohdistuvat tavat ja uskomukset saatetaan suurimmalta osaltansa lukea niiden myöhäsyntyisiin muotoihin, joissa alkuperäisemmät käsitteet ovat yhtyneet toisiin, etupäässä mytologisiin sekä erilaisiin muihin taikauskoisiin luuloihin. Näissä, lukuun ottamatta alussa esitettyihin kieltoihin liittyviä fysiologisia seurauksia, ei

yksilön kohtalo ja menestys ole välittömästi riippuvaisuussuhteessa näistä hänen organisminsa erillisistä osista. Mutta näiden ohella suomalaisheimoiset kansat tuntevat toisia, joissa alkeelliset käsitykset yksilön suhteesta leikattuihin kynsiin suoranaisemmin ovat havaittavissa.

Muutamista tiedoista käy suoranaisesti ilmi, että leikatuiden kynsien suhteen noudatettavien varovaisuustoimenpiteitten tarkoituksena on estää niiden kautta niiden omistajalle mahdollisesti koituvaa pahaa. Syrjänit uskovat, että ihmiselle voidaan aiheuttaa salaperäisten tointen kautta vahinkoa m. m. kynsien kautta. Varastamalla jonkun ihmisen kynsiä ja saattamalla ne mätänemään, saadaan aikaan se, että ihminen sairastuu. Sen vuoksi on varovaisuustoimenpiteillä estettävä niitä joutumasta taikurien käsiin. [79]

Jonkunmoinen käytäntö leikatuilla kynsillä näyttää olleen suomalaisten taikaopillisessa lääketaidossa. Terapisen käytännön kynnet ovat saaneet useiden tautien lääkitsemisessä. Eräässä 1600-luvulta olevassa tiedossa kerrotaan kuumetautia parannetun leikkaamalla potilaan jaloista ja käsistä kynnet ja sitomalla elävän kalan kaulaan. Kala laskettiin veteen ja „siten tulee sairas entiselleen“, vakuutettiin. [80] Veden vilvoittavan vaikutuksen ajateltiin tässä potilaan kynsien kautta tuottavan huojennusta kuumeeseen. N. s. „kynnen vihoja“, s. o. kun ihossa näppylä tahi pisama kynsillä koskettelemisesta on ärtynyt, parannetaan polttamalla kynsiä pellillä ja viemällä niiden tuhka kolmen tien risteykselle, heittämällä siinä ilmaan ja palaamalla taakseen katsomatta takaisin. [81] Käärmeen pistoon on käytetty sekä ihmisten että eläinten lääkkeenä ristiin leikeltyjä kynsiä potilaalle sisällisesti annettuna. [82]

Edellisissä taioissa on saanut ilmaisunsa eräs yleinen taikaopillinen perusajatus, tartunnan ja sairauden tyhjäksitekeminen neutralisoimalla ne niiden todellisen tahi ajatellun alkulähteen substanssin avulla („mistä kipu, sieltä apu“). Kauempana tutkimuksessamme saamme yksityiskohtaisemmin tutustua tähän taikaprinsipiin.

Suomalaisten n e f a r i s e s s a eli pahansuopaisessa magiassa kynnet ovat yleisenä välikappaleena. Alistamalla ne määrätyn taikamenetelmän alaisiksi aiheutetaan kynsien omistajalle sen mukaisia seurauksia, millaista menetelmää kulloinkin on sovellettu. Venäjän Karjalassa ihminen „pilataan kitumaan“, s. o. hänelle aiheutetaan salaperäinen hivuttava sairaus ja kuihtuminen ottamalla ruumiin kynsiä sekä vahingoitettavan ihmisen kynnenpalasia ja panemalla ne elävän käärmeen suuhun. Käärmeen suu sidotaan punaisella langalla kiinni ja käärme pannaan umpinaiseen astiaan ja annetaan

kitua siinä kunnes kuolee. Sitten se haudataan leppäarkussa hautuumaahan. Tästä on seurauksena ihmisen kuolema; jos taas käärmeen pää päästetään irti ja käärme nakataan metsään, ihminen elää kauemmin, mutta kuolee lopulta kuitenkin.[83]

Avioliittotavoissa noudatetuissa taioissa tavataan kynnet taikatoimien joukossa, joiden tarkoituksena on taata johto- tahi vaikutusvalta avioliitossa toiselle tahi toiselle naimisiinjoutuvista. Tämän saavuttaa morsian siten, että leikkaa vihille mentäessä sulhaseltaan kynsiä, panee ne sukkaansa ja sanoo: „Kynnet lymässä.“[84]

Nämä taiat, kuuluen suureen yleisryhmään, kuvastavat yksilön riippuvaisuutta hänen ruumiillisen olemuksensa osasista ja liittyvät siihen suureen taikaryhmään, jossa taikavaikutuksia aiheutetaan ihmisille ja eläimillekin näiden organismin osasten ja eritteiden välityksellä.

Lasten kynsien suhteen noudatetut määräykset ja tavat muodostavat suomalaisten taikakäsityksissä erikoisen ryhmänsä. Yleinen sääntö on ollut, ettei lapsen kynsiä ole saanut lyhentää leikkaamalla vaan puremalla. Pohjois-Karjalassa ei puhumattomalta lapselta saa leikata kynsiä, vaan äidin on pureskelemalla ne lyhennettävä; muutoin lapsesta tulee rosvo.[85] Venäjän Karjalassa oli näin meneteltävä siihen saakka, kunnes lapsi itse kykenee leikkaamaan kyntensä.[86] Sodankylässä on meneteltävä samoin.[87] Pohjois-Pohjanmaalla ei lapsen kynsiä koskaan saanut leikata, ennenkuin se oli oppinut puhumaan.[88] Erään tiedon mukaan koskee tämä kielto lapsen ensimäisiä kynsiä,[89] ja Venäjän Karjalaa koskevan tiedonannon mukaan kesti se siihen saakka, kunnes lapsi oli tullut vuoden vanhaksi. Jos kynsiä tätä ennen leikkaamalla lyhennetään, lapsesta tulee varas.[90]

Samantapaista kieltoa ovat tšeremissit noudattaneet.[91]

Venäläisillä samat määräykset näyttävät olevan yleisiä. Tulan läänissä lapsen kynsiä, enempää kuin hiuksiakaan, ei saa leikata ennen vuoden ikää.[92] Samaan aikamäärään ulottuu kielto Jaroslavin läänin Pošehonin piirissä. Jos lapsen kynnet ovat liian pitkät, ne pureskelemalla lyhennetään.[93] Toisen samaa paikkakuntaa koskevan tiedon mukaan kestää kynsien leikkuukielto täälläkin vuoden; jos lapsen kynsiä ensimäisenä ikävuotena leikkaamalla lyhennetään, siitä tulee varas.[94]

Suomessa ja Venäjällä esiintyvien käsitysten yksityiskohtaiset yhtäläisyydet ja se seikka, että suomalaiset luulot näyttävät esiintyvän rajoitetulla, Venäjän Karjalaan liittyvällä alueella, aiheutta-

vat otaksumaan, että ne olisivat meille idästäpäin kulkeutuneet. Tämän yhteydessä on kuitenkin otettava huomioon, että tämäntapaiset luulot ovat levinneet laajalti muidenkin Europan kansojen keskuuteen. Yleisenä sääntönä on, ettei lapsen kynsiä tule leikata ensimäisenä ikävuotena, vaan — jos niiden lyhentäminen on välttämätöntä — äidin tahi hoitajan on purtava ne poikki. Eräillä Aasian ja Amerikan kansoilla tämä kielto saattaa olla voimassa kuudesta kuukaudesta neljään vuoteen saakka.[95]

II. Hiukset y. m. ihmisruumiin karvat.

Hiuksista ja parrasta olevat kieltomääräykset ja varotoimenpiteet muistuttavat useassa suhteessa kynsiin kohdistuvia. Venäjän Karjalassa ollaan erikoisen tarkkoja partakarvojen suhteen. Parrasta irtautuvat karvat työnnetään kauluksen kautta ihon ja paidan väliin, josta ne saavat tippua lattialle.[1] Partakarvoja ei mielellään ole leikattu, vaan on parranajoa aina pidetty syntinä, ja vielä nytkin se käsitetään synniksi. Jos partakarva putoaa, ei sitä saa heittää lattialle, vaan on se pantava kauluksen alitse „sisälöh", s. o. ihoa vasten poveen. Jos karva joutuu hukkaan, on se synti.[2] Toisessa tiedossa sanotaan, että jos toiselta leikkaa partakarvan pois, on se samaa jos leikkaisi pään, tulee yhtä suuri synti.[3]

Syrjäneillä kohdistuvat tällaiset käsitykset sekä partaan että hiuksiin. Monet syrjäneistä eivät ollenkaan salli leikata hiuksiaan ja partaansa.[4]

Näissä tapauksissa partaan ja hiuksiin kohdistuva taikauskoinen käsitys jo sellaisenaan kuvastaa niiden perustana olevaa ajatusta: partakarvojen tahi hiusten ei saa antaa joutua hukkaan tahi vierasten ihmisten käsiin.

Eräissä toisissa tavoissa ja luuloissa tämä käsitys havaitaan vielä selvempänä. Jos Birskin piirin tšeremissit ajavat hiuksensa ja partansa vieraiden ihmisten luona, he kokoavat karvat viimeistä myöten, vievät kotiansa ja polttavat. Vieraiden ihmisten luo ei niitä saa jättää sen vuoksi, että ne siellä voidaan tallata jalkojen alle, ja siitä olisi seurauksena päänkivistys tahi järjen menettäminen.[5] Kertšemin syrjänit (ovat „vanhauskoisia") nielevät leivän kanssa satunnaisesti irtautuneen hiuksen.[6] Leikatut hiukset syrjänit heittävät uuniin ja polttavat.[7] Voguleista kerrotaan, etteivät he koskaan

heitä leikatuita hiuksia hukkaan, vaan säilyttävät ne jossakin suojaisessa paikassa.[8]

Suomalaisista ja virolaisista on myös joukko tietoja, joiden mukaan leikatuiden hiusten suhteen on noudatettu eräitä sääntöjä ja varotoimenpiteitä. Sananlasku: „Vaimon tukka valkeaan, miehen tukka tuuleen" on eri toisintoina laajalti tunnettu Suomessa ja Venäjän Karjalassa.[9]

Näiden tapojen syistä ja määräysten rikkomisen seurauksista annetaan useammanlaatuisia selityksiä. Pohjois-Pohjanmaalla poltetaan vaimon hiukset pelosta, että eräs hyönteinen, „hapsinkatkiainen" (t i p u l a), voisi päästä niihin käsiksi, josta päänkivistys olisi seurauksena.[10] Savossa tukan kanssa näin menetteltäessä se paremmin kasvaa.[11] Etelä-Hämeessä se samaten kasvaa entistä paremmin ja säilyttää entisen kiiltonsa ja värinsä.[12] Venäjän Karjalassa annetaan vertauskuvallinen selitys: tukka edustaa „tuumia", järkeä. Miehen järkeä tarvitaan laajoilla matkoilla, siksi tukka on heitettävä tuuleen, naisen järkeä tarvitaan parhaastaan kodissa.[13]

Nämä selitykset kuvastavat ilmeisesti sekundäristä käsitystapaa ja ovat syntyneet sen jälkeen, kuin varsinainen alkukäsitys hiusten ja karvojen huolettoman poisheittämisen seurauksista on joko kadonnut tahi hämmentynyt, mutta tapa sellaisenaan jatkanut olemassaoloaan. Näiden ohella ilmoitetaan hiusten suhteen noudatettaville tavoille toisiakin syitä, jotka selvemmin vastaavat alkuperäisiä käsityksiä. Suomessa on yleisesti levinnyt luulo, että hiusten joutumisesta määrättyihin paikkoihin ja joko määrätynlaisen tahi tuntemattoman kohtalon alaiseksi koituu ihmiselle seurauksia, jotka yleensä ovat vahingollisia. Varsinkin pelätään lintujen tahi hiirien pääsevän niihin käsiksi ja vievän pesäänsä, mistä on hiusten entiselle omistajalle seurauksena alinomainen päänkivistys, hivuttava tauti, n. s. „kituminen", pään rupeutuminen, hyönteisten ilmestyminen päähän j. n. e.[14]

Paikoitellen tämä pelko erityisesti kohdistuu naisten hiuksiin, joita siitä syystä ei saa heittää ulos eikä polttaa.[15] Joskus luullaan hiusten linnunpesään joutumisen aiheuttavan vastaavalle henkilölle mielipuolisuuden,[16] toisinaan varotaan määrätyitä lintuja: varista ja harakkaa.[17]

Muutamissa tapauksissa pelko hiusten tuuliajolle joutumisesta on johtanut toisenluontoisiin toimenpiteisiin. Sekä miehen että naisen tukka oli polttamalla hävitettävä. „Parempi tukka tulessa kuin tuulessa", sanottiin.[18] Tahi ei miehen hiuksia saatukaan viedä tuuleen, vaan ne oli jollakin selvemmin tajuttavalla tavalla talletettava:

joko kaivettava maahan,[19] piilotettava salvoimen väliin[20] tahi oven päälle vuorilaudan taa.[21] Viimeisessä tapauksessa määräys koskee erikoisesti miehen hiuksia. Uudeltamaalta olevan tiedon mukaan on vastoin yleistä sääntöä „miehen tukka tuuleen j. n. e." varottava päästämästä niitä tuuliajolle. Jos vie miehen hiukset ulos tuuleen, tulee päänkipua, jos naisen hiukset, tulee tämä mielenvikaiseksi.[22]

Niiden säännösten, joita virolaiset ovat noudattaneet leikatuiden hiusten suhteen, huomataan olevan yleensä samoja kuin suomalais-karjalaisten. *Wiedemann* kertoo uskotun, että kammatessa kampaan tahi sukaan jääneiden hiusten joutumisesta jalkoihin oli ihmiselle seurauksena pään hiusten menetys.[23] Hiusten suoranaista hävittämistä eivät virolaiset, kuten suomalaiset ja karjalaiset, ole käsittäneet suoranaiseksi varotoimenpiteeksi, vaan ovat ajatelleet siitä koituvan vahinkoa. Kammatessa ja sukiessa irtautuneita hiuksia ei ole ollut lupa jättää tuulen huostaan, viskata maahan eikä polttaa; kussakin tapauksissa olisi seurauksena ankara päänkivistys.[24] Samoin käy, jos linnut saavat viedä niitä pesäänsä.[25] Hiukset oli sen vuoksi pantava varmaan säilöön. Ne koottiin huolellisesti ja pistettiin joko seinänrakoihin tahi sitä varten erikoisesti kaivettuihin reikiin. Wirumaalla suittaessa lähteneet hiukset samasta syystä haudattiin aidan pylvään alle.[26]

Samalle menettelytavalle annetaan siis yleensä eri merkitys riippuen siitä, käsitetäänkö se jossakin tapauksessa varotoimenpiteeksi vai ajatellaanko sen kautta hiusten joutuvan sellaisen käsittelyn tahi kohtalon alaiseksi, josta saattaisi koitua vahinkoa ja ikävyyttä asianomaiselle henkilölle. Näin on tuuleen heittäminen ja polttaminen toisessa tapauksessa käsitetty varotoimenpiteeksi, toisessa jälkimäisen luontoiseksi, hiusten omistajalle vahinkoa aiheuttavaksi. Kummassakin tapauksessa ilmenee niiden yhteydessä pelko näiden ihmisorganismin osien joutumisesta tuuliajolle ja tuntemattomalle kohtalolle alttiiksi.

Samalla kuvastavat nämä käsitykset hiusten entisen omistajan riippuvaisuussuhdetta näistä hänen ruumiillisen olemuksensa osasista. Sitä mukaa, millaisen käsittelyn alaiseksi ne kulloinkin joutuvat, ihminen saa tuntea määrättyjä, etupäässä vahingollisia vaikutuksia ruumiissansa. Vaikutukset kohdistuvat etupäässä siihen ruumiinosaan, johon hiukset kuuluvat (päänkipu, mielenvikaisuus, hiusten menetys j. n. e.). Tässä tapaamme erään maagillisen ajatustavan, joka monien muiden rinnalla käsittelynalaisen aiheen alalla esiintyy useinkin vallitsevana. Se ilmenee käsityksenä, jonka mukaan

jokainen ihmisorganismin erillinenkin osa ja substanssi yleensä, määrätynlaisen käsittelyn tahi kohtalon alaiseksi joutuessaan, aiheuttaa sille yksilölle, josta se on peräisin, vaikutuksia, jotka laadultaan ovat suhteessa siihen käsittelyyn tahi kohtaloon, minkä alaisena se on ollut. Nämä vaikutukset saattavat paikallistuakin ruumiin osiin sitä mukaa, mistä ruumiin osasta osanen on lähtöisin.

Toiselta puolen tämä taikaopillinen perusajatus perustuu käsitykseen siitä sympatetisesta siteestä, jonka ajatellaan vallitsevan ihmisen ja hänen ruumiillisen olemuksensa osasten välillä, toiselta, vaikutuksen laatuun nähden, homeopatiseen ajatustapaan (määrätynlaatuinen ruumiillisen substanssin käsittely tahi kohtalo aiheuttaa ihmiselle itselleen samanlaatuisia vaikutuksia). Vielä saattaa homeopatisen käsityksen ohella olla huomattavissa myöskin symbolinen l. mimetinen ajatustapa, joka perustuu käsite- tahi kielellisiin analogioihin. Nämä ajatustavat esiintyvät yhdessä esim. siinä venäjän-karjalaisessa uskomuksessa, että se, jonka tuulessa kammatuita hiuksia on joutunut tuulessa vaivaiskoivuun, joutuu iäksensä vaivaiseksi.[27]

Yleisinhimillisiin käsityksiin perustuen ovat suomalaiskansojen hiuksiin kohdistuvat tavat ja uskomukset useimmilta kohdiltaan pukeutuneet samoihin muotoihin kuin lukuisten muiden läheisempien ja etäisempien kansojen. Puhumattakaan samasta perusajatuksesta lähteneestä pyrkimyksestä eri menettelytavoilla suojata hiuksia joutumasta sellaisen kohtalon alaiseksi, että siitä aiheutuisi ihmiselle vahinkoa, läheistä yksityiskohtienkin vastaavaisuutta on havaittavissa. Silmäiltäköön tässä aluksi vastaavia seikkoja eräiden tutkimuksenalaisten kansojen lähinten naapurien keskuudessa.

Isovenäläiset käsittävät leikatuiden hiusten tuleen joutumisen aiheuttavan päänkivistystä.[28] Valkovenäläinen luulo kieltää heittämästä hukkaan sukiessa irtautuneita tahi leikatuita hiuksia. Jos ne joutuvat hiiren tahi linnun pesään, on siitä seurauksena päänkivistys ja hilseen muodostuminen päähän, vähintäänkin siksi aikaa, jonka hiukset ovat pesässä. Samoin käy, jos hiukset heitetään uuniin. Parasta on asettaa sukiessa irtautuneet hiukset seinänrakoihin pirtin sisäpuolelle.[29]

Ruotsissa on hiuksia kammattaessa tahi suittaessa pidetty tarkkaa huolta siitä, että kaikki hiukset on saatu talteen. Niihin hengäistään tahi puhalletaan ennenkuin ne heitetään pois; muutoin menee pää pilalle, jos hiiret tahi linnut saavat tehdä niistä pesiä itselleen.[30]

Suomen ruotsalaisten on ollut kiellettyä polttaa tahi heittää ulos leikatuita hiuksia pelosta, että linnut saavat niistä rakentaa pesänsä, mistä olisi ihmiselle seurauksena onnettomuutta, päänkipua j. n. e.[31] Hiukset on piilotettava jonkin kiven alle, jossa ne rauhassa saavat mädätä.[32]

Saksassa ei kammatuita tahi leikatuita hiuksia saa heittää ikkunan ulkopuolelle, muutoin saadaan päänkivistystä (Mark, Schlesia) ja noitavaimot voivat jotenkin käyttää niitä ihmisen vahingoksi (Hessen, Wf., Tyroli) tahi tehdä niistä „Hagelsteine" (Tyroli). Niitä ei ole heitettävä tuleen. muuten hiusten kasvu hidastuu (Schlesia), ei myöskään niitä pidä heittää semmoisenaan pois, sillä jos niitä linnut käyttäisivät pesänsä rakentamiseen, saisi ihminen päänkivistystä (Schlesia, Wetterau, Wf., Tyroli). Hiukset on sen vuoksi asetettava piilossa oleviin rakoihin tahi haudattava.[33]

Samoin paikoitellen Englannissa. Sussexin talonpojat eivät salli ainoatakaan hiustansa heitettävän huolimattomasti pois, muuten lintu löytää ne ja vie pesäänsä, mistä hiusten omistajalle olisi seurauksena päänkipu siihen saakka, kunnes hiukset ovat hävinneet. Jos taasen sammakko saisi neidon palmikkohiuksia huostaansa, tuntisi hän kylmyyttä päässänsä niin kauan kuin tämä eläin pitää hiuksia suussansa. Norjassa varotaan samaten sammakkoa; hiusten joutumisesta sen huostaan olisi seurauksena järjen menetys. Pohjois-Amerikan Atlannin puolisissa valtioissa poltetaan suittaessa lähteneet hiukset pelosta, että lintu vie ne pesäänsä tahi helvettiin, jolloin omistajan olisi pakko mennä perässä ja etsiä ne takaisin. Tonavanmaiden mustalaiset pelkäävät hekin linnun käyttävän hiuksia pesänsä rakentamiseen, mistä päänkipu olisi seurauksena.[34]

Pelko hiusten joutumisesta linnun huostaan ja pesään näyttää Suomessa esiintyvän Pohjanmaalta Uudellemaalle ja Etelä-Hämeeseen sekä Venäjän Karjalassa. Niinhyvin Suomessa kuin muuallakin on tämä vain yksi, joskin yleisin ja useimmin esiintyvä selitys hiusten hukkaan heittämisen seurauksista. Se näyttää liittyvän samanlaisiin uskomuksiin idässä ja lännessä. Lienee kuitenkin tarpeetonta olettaa suomalaisten käsitysten olevan ainakaan suoranaista lainaa kummaltakaan taholta. Samalta alkeelliselta yleisinhimilliseltä pohjalta lähtien on luulo hiusten hukkaan joutumisen vaarallisuudesta saattanut suomalaisillakin kansoilla pukeutua samanlaisiin muotoihin kuin monilukuisilla muilla kansoilla.

Muutamien suomensukuisten kansojen uskomuksissa on hiuksiin samaten kuin kynsiinkin kohdistunut mytologisia käsityksiä.

Virolaisista kerrotaan, että leikatut hiukset oli säilytettävä ja pantava kuolleen kanssa arkkuun, jotta hänellä ylösnousemuksessa olisi kaikki tallella.[35] Saratovin läänin Saratovin piirin ersäläisillä on ollut sama tapa. Vanhaan aikaan ihminen kokosi koko elämänsä ajan hiuksiansa. Kuoltua asetettiin ne hänen kanssansa hautaan. Muutamat tekevät näin vielä nykyäänkin.[36] Vogulit ovat polttaneet linnun pyrstösulassa ei ainoastaan vainajan kynnet vaan myös hiuksia, jotta tämän olisi mahdollista kulkea manalan tulisten jokien yli ja kiivetä korkeille vuorille.[37] *Novitskijn* kuvauksessa ostjakeista seitsentoistasataluvun alkupuolelta kerrotaan näiden surunsa osoitukseksi repineen hiuksiansa ja raapineen kasvojansa verille asti. Veren tahraamat hiukset he heittivät kuolleen päälle.[38] Kuollutta hautaan valmistettaessa pohjois-ostjakeilla joku syrjäinen henkilö leikkaa vähän suortuvia vainajan tukasta.[39]

Näiden tapojen suhteen herättää mielenkiintoa ennen kaikkea kysymys, minkä käsitysten voimasta vainajille pantiin mukaan hiuksia ja kynsiä. Aikaisemmasta tiedetään, että kynsiin samaten kuin hiuksiinkin kohdistuvat luulot yleensä ovat yhtyneet monenlaisiin mytologisiin käsityksiin. Näistä näyttää kynsien mukaanpano vainajalle eräiden suomensukuisten kansojen ja venäläisten tavoissa olevan yhteydessä käsityksen kanssa manalan vuorelle kiipeämisestä. Eräät seikat oikeuttavat päättämään, että hiustenkin mukaanpanoon ainakin määrätyissä tapauksissa on vaikuttanut ajatus niiden tarpeellisuudesta manalan vaikeuksista suoriuduttaessa. M a n a l a n s i l t a käsitetään joskus oljenkorren vahvuiseksi tahi hiuksen hienoksi.[40] Vähävenäläiset luulevat taivaaseen noustavan tikapuita, jotka erään tiedon mukaan kumminkin olisivat kynsistä tehtävät.[41] Hiukset ja kynnet mainitaan taivaaseennousun välikappaleina muhamettilaisten ja kiinalaisten uskomuksissa.[42] Tšeremissit ovat panneet vainajan vaatteiden taskuun vähän silkkiä, jotta vainaja saattaisi silkkilankaa myöten, ikäänkuin nuoran avulla, kiivetä ylös haudasta ja helvetistä. He panevat arkkuun myös rihmakerän.[43]

Vainajalle ovat näinmuodoin muun muassa hiukset tarpeellisia manalan vaikeuksien voittamiseksi. Tapa panna kuolleen mukaan hiuksia saattaa siis yhtyä tämänlaatuisiin käsityksiin manalan joen yli kulusta sekä haudasta taivaaseen nousemiseen.

Samalla on vielä huomioon otettava luulo, että hiuksista on toisessa elämässä ja viimeisellä tuomiolla tehtävä tili tahi on niiden oltava vainajalla silloin tallella; näistä luuloista on edellä kynsistä puhuttaessa ollut nähtävänä lukuisia esimerkkejä.[44]

Näiden näkökohtien ohella on muitakin otettava huomioon. Alkeellisen ajatustavan mukaan yhdyssuhde ihmisen ja hänen ruumiillisen olemuksensa erillisten osasten välillä saatetaan ajatella jatkuvaksi kuoleman jälkeenkin. Tähän katsoen voitiin pitää tarpeellisena asettaa säilöön pannut kynnet ja hiukset vainajien mukaan, sillä vainajan kuolemanjälkeinen olemus oli riippuvaisuudessa näistä, toisin sanoen, vainajan haudantakainen haamu oli harhaileva näiden hänen ruumiillisen minänsä osien ympärillä. Jälkeenjääneiden kannalta tämä ei ole suinkaan ollut suotavaa, sillä siitä on ajateltu koituvan ikävyyksiä ja haittaa. Eräiden suomalaiskansojen hautausmenoissa on runsaasti varokeinoja, jotka alkuaan nähtävästi ovat tarkoitetut karkoittamaan vainajaa, s. o. vainajan sieluhaamua, jolle on vaikeaa erota maanpäällisistä oloistaan, ja ehkäisemään sitä niin toimimasta, että siitä voisi olla vahinkoa ja haittaa eläville.[45]

Tällainen ajatus ilmenee selvänä m. m. juutalaisten käsityksissä leikatuista kynsistä. Kuolleiden kynnet leikataan ja pannaan pussissa arkkuun päänalaisen viereen, muutoin ne ruumiissa kasvettuaan tunkeutuisivat ihoon, mistä koituisi onnettomuutta perheelle. Elävien leikatut kynnet on poltettava tahi haudattava; jos ne säilyvät ihmisen kuoleman jälkeen, alkaa hänen sielunsa harhailla niiden ympärillä siihen saakka kunnes ne mätänevät.[46] Haudattaessa pannaan ruumiin mukana arkkuun muitakin vainajan organismin erinneitä osia. Korealaiset asettavat ruumisarkun nurkkiin pusseja, joissa on leikatut kynnet ja hiukset sekä vainajalta hänen elämänsä aikana lähteneet hampaat.[47] Näiden tapojen perustana on hyvin saattanut olla viimeksi puheenaollut käsitys.

Paitsi mytologisiin käsityksiin pelko hiusten hukkaan joutumisesta on ensi sijassa osoittanut perustuvansa luuloon hiusten omistajaa uhkaavasta vaarasta, vahingosta ja ikävyydestä. Nämä käsitykset ovat toisinaan saaneet ilmausmuodokseen kieltomääräyksiä, joiden tarkoitus sellaisenaan näyttää epäselvältä. Näin on esim. asianlaita partaan, partakarvoihin ja joskus hiusten leikkaamiseen nähden karjalaisten uskomuksissa. Ne ilmenevät täällä jonkunlaisen syntikäsityksen yhteydessä ja koskemattomuusvaatimuksena ja muistuttavat niitä pyhyys- ja epäpyhyyskäsitteitä kieltomääräyksineen, joita tavallisesti ilmaistaan yhteisnimityksellä t a b u.

Partaa ja hiuksia lukuunottamatta näitä kieltomääräyksiä Karjalassa kohdistuu neidon palmikkoon. Siihen koskeminen on kiellettyä ja sitä pidetään jonkinlaisena neidon kunnian ja neitseellisyyden asuinsijana. Ei palmikkonauhaankaan syrjäisen ole lupa koskea.

Jos joku pahansuopa saa vetää neidon palmikon kätensä läpi, neito menettää onnensa naima-asioissa.[48]

Näissä tapauksissa varovaisuustoimenpiteet ja kiellot eivät kohdistu hiuksiin irrallisina, vaan niihin niiden luonnollisessa olotilassa. Näidenkin lähtökohtana on saattanut olla pelko hiusten joutumisesta sellaisen kohtalon alaiseksi, josta aiheutuisi vahinkoa tahi ikävyyttä ihmiselle. Kun tämä käsitys on käynyt epämääräiseksi ja hämmentynyt, ovat varotoimenpiteetkin alkaneet ilmetä tällaisissa muodoissa. Samalla ovat tällaiset kiellot ja varotoimenpiteet selviä esimerkkejä personallisesta tabusta, pyhyydestä ja koskemattomuudesta.

Palmikosta ja palmikkonauhasta puhuttaessa neitsyyden asuinsijana ja vertauskuvana muistettakoon, että tämä käsitys on yleinen venäläisillä ja heiltä lainautunut mordvalaisille. Se ilmautuu varsinkin näiden kansojen häämenoissa ja häärunoudessa.

Tähän saakka tarkasteltujen seikkojen ohella on hiuksilla ja ihmisruumiin karvoilla erittäin laaja käytäntö suomensukuisten kansojen ysityistaikuudessa. Hiukset ja karvat ovat tällä alalla monenlaatuisten maagillisten ajatustapojen yhteydessä erilaisten tarkoitusperien välikappaleina niinhyvin aktivisessa kuin passivisessa taikuudessa. Näistä tarkasteltakoon aluksi hiusten ja ruumiin karvojen käytäntöä niissä taioissa, joiden tarkoituksena on hankkia myötäkäymistä ja onnea avioliittoasioissa kiinnittämällä määrätyt henkilöt keskenään tahi joku tunnettu henkilö joihinkin tuntemattomiin lemmen siteellä, s. o. lemmennostotaioissa.

Yksinkertaisimmin saavutetaan tämä tarkoitus hankkimalla sen henkilön hiuksia, jota tahdotaan itseensä kiinnittää, ja kantamalla niitä luonansa. Venäjän Karjalassa voi tytön lemmen saada kohtaansa nousemaan leikkaamalla salaa hänen palmikkonsa latvoja ja kantamalla niitä aina taskussaan tahi jossakin vaatteissaan.[49] Useimmiten on kuitenkin ajatus lemmen siteen aikaansaamisesta hiusten avulla, vaatien silminnähtävämpiä ja tajuttavampia toimenpiteitä, pukeutunut havainnollisempaan muotoon. Useimmissa tapauksissa on tätä tarkoitusta varten taikatoimen alainen henkilö eli taiottava tavalla tahi toisella saatettava välittömään ja mahdollisimman intimiin yhteyteen näiden taikavälineiden kanssa. Tämä saavutetaan tavallisimmin saattamalla taiottava jossakin muodossa — harvoin vapaaehtoisesti ja tietensä, useimmiten salaisesti, itsetiedottomasti — sisäisesti tahi ulkonaisesti vastaan ottamaan näitä sen yksilön organismin osia, johon hänet taian avulla tahdotaan kiin-

nittää. Se saattaa tapahtua jonkunmoisen lahjan muodossa, esim. ottamalla kolme hiussuortuvaa, kolme tinanappia, yhtä monta pennin rahaa, jotka asetetaan rahapussiin tahi nenäliinaan. Tämä pannaan sellaiseen paikkaan, jossa se vähintään kolmen vuorokauden sisällä joutuu sille, jolle se on aiottu. Jos poika käyttää näitä tavaroita hyväkseen, on taialla tarkoitettu vaikutus, jos hän vihastuu pakettiin, raukeaa taika tyhjään.[50]

Yleisintä näissä taioissa on kuitenkin pyrkimys saada taiottava jossakin muodossa sisällisesti nauttimaan hiuksia tahi karvoja. Tämä pyrkimys on johtanut useammanlaatuisiin menetelmiin. Tavallisimpia niistä on se, että sen henkilön hiuksia tahi karvoja, joka haluaa toista itseensä taialla sitoa, leivotaan johonkin syötävään aineeseen, joka koetetaan syöttää taiottavalle (k a r v a k a k k u, k i i m a k a k k u). Vaikutuksen vahventamiseksi tällainen kakku leivotaan joskus reiden päällä.[51] Sama tarkoitus saavutetaan luonnollisesti antamalla hiuksia tahi karvoja taiottavalle j u o m a s s a. Tällöinkin voidaan taikaa vahvistaa jollakin lisämenettelyllä, esim. saattamalla taikaväline ensiksi eräiden ihmisruumiin eritteiden yhteyteen. 1600-luvulla syytettiin erästä tyttöä Kokemäellä siitä, että hän taikuuden avulla oli koettanut hankkia itselleen miehen. Hän oli ottanut yhdeksän hiuskarvaa, pitänyt niitä kolmena peräkkäin seuraavana pyhäpäivänä vasemman kainalonsa alla kirkossa, liuottanut niitä kolme yötä viinassa, kuljettanut viinan kolme kertaa vasemman reitensä ympäri ja antanut sen nuoren miehen juotavaksi.[52]

Toisinaan hiukset poltetaan ja tuhka annetaan juomassa taiottavalle.[53]

Lemmennostoon kelpaavat muutkin ihmisruumiin karvat. Kylmenevää rakkautta voidaan kiihoittaa ottamalla „rakkaudesta palavan“ ihosta karvoja, leikkaamalla ne hienoksi ja antamalla kylmäsydämisen nauttia viinan kanssa.[54] Erittäinkin näyttävät eräiden ruumiinosien karvat, kuten p u d e n d a- ja kainalokuoppakarvat, olleen käytettyjä lemmenjuomissa.

Tällaisen juoman valmistusmenetelmät saattavat olla sangen vaihtelevia, riippuen m. m. siitä, miten kehittynyttä ja kuinka paljon erilaisilla lisätaioilla vahvistettua taikamenetelmää siinä sovelletaan. Esim.: karvat (luvultaan 9) leikataan — veitsellä, jonka tekijää ei kukaan tiedä — poikki (9 kohdalta) ja annetaan juomassa (joka ensin kaadetaan kolme kertaa kupparin sarven läpi) taivutettavalle.[55] Tahi poltetaan karvat ja annetaan juomassa tuhkana asianomaiselle.[56]

Kehittyneimmissä taikamenetelmissä karvat otetaan useammasta (tavallisesti kolmesta) ruumiinosasta ja sekoitetaan muiden taika-

aineiden, kuten veren (taikojan vasemman käden nimettömästä), yölepakon veren, porttonaisen maidon kanssa taikajuomaksi.[57]

Virolaiset ovat lemmennostotarkoituksiin käyttäneet ihmisruumiin karvoja. *Boecler—Kreutzwaldin* mukaan tarvitsi tätä varten vain riistää karva „määrätystä ruumiinosasta" ja antaa se leivässä tahi ruoassa pojalle tahi ommella se hänen alusvaatteisiinsa.[58] *Wiedemannin* kuvaus osoittaa virolaisten yksityiskohtaisesti noudattaneen samoja menetelmiä kuin suomalaiset. Keitettiin kainalonaluskarvoja ja annettiin seitsemän tippaa tästä sille naiselle, jonka rakkautta tavoiteltiin. Tahi liotettiin kainalonalus- ja pudendakarvoja hiessä ja leivottiin ne leipätaikinan kanssa, säädytöntä laulua laulaen kakuksi (karwa-kakk l. karwa-kõk).[59]

Myöhäisempää aikaa koskevissa tiedoissa pään hiukset ja kainalonalusen karvat ovat välikappaleina virolaisissa lemmennostotaioissa.[60]

Nämä taikamenetelmät perustuvat mahdollisimman havainnolliseen metodiin. Hiukset ja karvat pyritään tavalla tahi toisella saattamaan välittömään fyysilliseen yhteyteen taiottavan kanssa. Näiden ohella hiuksia käytetään välineinä homeopatiseen ajatustapaan perustuvissa suomalaisissa lemmennostotaioissa. Esim.: tyttö ottaa pojan päästä hiuksia, polttaa niitä pannulla, panee siihen lisäksi viinaa ja loitsii:

„Pala tuli, pala pakla,
Pala nuoren miehen mieli
Kekäleenä keikkumaan,
Taklana takitsemaan.
Ja nuoren miehen mieli palamaan,
Kuin tämä viina palaa ja kyttöö."[61]

Ajatus, että määrätty toiminta ex opere operato aiheuttaa samanlaatuisen vaikutuksen siinä, johon taika kohdistuu, on tässä, käyttämällä välikappaleena tahi ikäänkuin johtolankana taiottavan oman ruumiillisen olemuksen ainesta, koettanut päästä päämääräänsä, aiheuttaa lemmen poltetta. Eri aineiden tuli tätä vaikutusta vielä vahventaa.

Läheltä samantapaisessa käytännössä kuin lemmennostotaioissa ovat hiukset ja karvat niissä taikatoimissa, joiden tarkoituksena on hankkia avioliitossa jommallekummalle puolelle johto- tahi määräysvalta tahikka uudelleen rakentaa huonoa aviosuhdetta. Vaimo voi

hankkia vaikutusvallan mieheensä käyttelemällä miehen hiuksia *in pudendis*, kaatamalla viinaa päälle ja polttamalla ne hopearahan päällä.[26] Molempien puolten ruumiillisen substanssin yhtymisen homeopatiseen käsitykseen perustuvan käsittelyn kautta ajatellaan tässä johtavan tarkoitettuun tulokseen.

Erilaisilla lisätoimilla voitiin näitäkin taikatoimia vahvistaa. Näissä lisätoimissa on havaittavissa pyrkimys tehdä taikojan ja taiottavan välinen substantialinen yhteys mahdollisimman lujaksi ja läheiseksi. Taikavälineellä tahdotaan ikäänkuin sekoittaa molempien fyysillinen olemus toisiinsa. Otettakoon näistä muutama esimerkki. Ynseää ja toraista miestänsä vaimo suostutteli ottamalla miehen päästä kolme hiussuortuvaa, kiertämällä ne kolme kertaa hänen ympärinsä, ja polttamalla tuhaksi, joka sekoitetaan veteen. Tätä vettä ottaa vaimo miehen kotia tullessa suuhunsa ja pitää sitä siinä siksi, kunnes mies ehtii käydä levolle. Näin tuli tehdä yhdeksän iltaa perätysten.[63]

Valta voidaan mieheltä anastaa myös käsittelemällä miehen hiuksia kuvaannolliseen parallellismiin nojautuvan menettelyn mukaan. Vaimo leikkaa miehensä hiuksia ja pitää niitä sukassaan vasemman kantapäänsä alla.[64]

Avioliittotavoissa sisältävät vihkimiseen liittyvät taiat hiuksilla taikomista tarkoituksella synnyttää rakkautta naimisiin joutuvien välille. Tätä varten morsian kampaa ennen vihillemenoa sulhasen ja oman päänsä, panee sukaan jääneet hiukset tallelle, leikkaa jalkainsa välitse paitansa takapuoleisesta helmasta palan, johon kääriì hiukset, ja asettaa käärön sulhasen kaulahuivin väliin vihkimatkalle.[65] Vahvistavana lisätaikana on tässä menetelmässä toisen kontrahentin vaatekappaleen käyttö, mikä sellaisenaan jo palvelee taikuudessa samaa tarkoitusperää.

Uskottoman miehensä saattaa vaimo kiintymään itseensä karvojen avulla yksinkertaisella analogiseen käsitystapaan perustuvalla menettelyllä. Hänen tarvitsee tätä varten vain sitoa omia karvojansa mieheensä jollakin langalla.[66]

Lemmennosto- ja avioliittotaioissa hiuksia ja karvoja käytetään myös päinvastaiseen tarkoitukseen, s. o. rakkauden sidettä hävittämään ja lemmen poltetta haihduttamaan. Taikamenetelmää on tällöin tietysti vastaavasti muutettava. Seuraavassa esitettäköön huomattavimmat kohdat tästä taikaryhmästä.

Jos tahdotaan joku kylmentää sulhaselleen (morsiamelleen), otetaan hänen hiuksiaan, kiedotaan yhdeksän eri kiven ympärille, heite-

tään kaivoon ja sanotaan heitettäessä: „Sinun pitää tulla niin kylmäksi N. N:lle kuin tuo vesi on noille kiville!“ [67] Teknilliseltä rakenteeltaan ja ajatussisällöltään tämä taika on selvä vastine aikaisemmille homeopatiseen ajatukseen perustuville lemmennostotaioille. Hiusten omistaja tuntee samanlaista kylmyyttä, ei tosin suorastaan fyysillisesti vaan tunteissaan, jommoista hiusten, hänen ruumiillisen olemuksensa osien, kylmässä kaivossa ajatellaan tuntevan.

Sama tulos saavutetaan ottamalla molempien rakastavien hiuksia, sekoittamalla ruumiin vasemmassa jalassa olleesta sukasta otettuun untuvaan ja asettamalla sellaisten puiden väliin, jotka nitisevät metsässä. [68] — Muodollisesti tämä taika näyttää kuuluvan erääseen toiseen suureen ryhmään, n. s. pahansuopaisiin taikoihin eli niihin, joiden tarkoituksena on jotenkin vahingoittaa taiottavaa.

Lemmen pauloista voitiin joku vapauttaa vielä siten, että otettiin molempien [rakastavien] hiuksia ja poltettuna sekoitettiin veteen, joka heitettiin sen päälle, jota tahdottiin vaivasta vapauttaa. Kun tämä säikähtyen heräsi, hän alkoi vierautua lemmentuskansa esineestä. [69] Sama saavutettiin myös siten, että rakkauden pauloihin kietoutunut leikkasi nukkuessa salaa rakastettunsa hiuksia, hakkasi ne hienoksi, poltti ja söi tuhan. [70]

Näissä taioissa on ollut vallitsevana se taikaopillinen perusajatus, jonka mukaan taikavaikutuksia, taikomalla aiheutettua ja muutenkin aiheutunutta sairautta, kipua tahi vahinkoa pyritään parantamaan ja tekemään tyhjäksi niiden ajatellun alkulähteen avulla, toisin sanoen, asettumalla jollakin tavoin substantialiseen yhteyteen taian eli pahan aiheuttajan kanssa.

Tätä valaisee hyvin m. m. seuraava hiustaika. Jos joku noituu toisen lapsen itkemään, se lakkaa itkemästä vasta sitten, kun saadaan hiuksia sen päästä, joka lapsen on noitunut, ja syötetään ne hiukset maidon kanssa lapselle. [71]

Hiusten avulla taikomalla ovat myöskin liiviläiset aikaan saaneet kielteisiä vaikutuksia avioliittoasioissa. Neitonen taiottiin sellaiseksi, ettei hän päässyt naimisiin, vetämällä hänen huomaamattaan pois solki, jolla hän edestä on kiinnittänyt paitansa, sekä kolme hiusta juurineen, jotka viimeksimainitut kiedottiin neulaan ja pistettiin jossakin pohjoiseen päin olevassa kulmauksessa talon luona ensimäisen aidanpaalun alle. Samalla loitsittiin: „Niin kauvan kuin tämä tässä on, elköön tyttöä kosittako.“ Jos löydetään tieltä hevosenkenkä, jossa on naula jäljellä, voidaan tällä naulalla suorittaa sama kuin neulalla. Samoin, jos nuo kolme hiusta kiedotaan vanhan, rikka-

läjälle heitetyn luudan ympärille, tämä viedään tienhaaraan ja sanotaan samat sanat.[72]

Muutamat viimeksi puheenaolleista taioista kuuluvat osaksi niihin, joiden avulla aikaan saatetaan taiottavalle vahinkoa ja pahaa, siis *nefarisen* taikuuden alalle. Tämänlaatuisten taikatoimien välikappaleena ovatkin hiukset saaneet laajimman käytännön suomalaisten taikuudessa ja muidenkin suomensukuisten kansojen magiassa.

Esim. syrjänit harjoittavat tätä lajia taikuutta. Juuri sen estämistä ja siltä suojelemista tarkoittavat useimmat syrjänien noudattamat hiuksiin samaten kuin kynsiinkin kohdistuvat varotoimenpiteet.[73] Hiuksien kautta voidaan toiselle ihmiselle aiheuttaa sairautta homeopatiseen käsitykseen perustuvalla menettelyllä, esim. saattamalla taiottavan hiukset mätänemään.[74]

Suomalais-karjalainen taika-aineisto sisältää erittäin suuren määrän sellaisia taikoja, joissa hiusten avulla aiheutetaan ihmiselle pahaa. Seuraavassa esitettäköön tämän taikuuden lajin pääasiallisimmat ilmenemismuodot.

Savossa ja Karjalassa pahansuovat panivat ruumiin mukana hautaan m. m. vihamiestensä hiuksia, josta oli seurauksena, että „kalma“ alkoi näitä kiusata.[75] Tätä taikaa voidaan verrata aikaisemmin puheenaolleeseen tapaan panna vainajalle mukaan hänen leikatut hiuksensa ja kyntensä: molemmissa syntyy hiusten välityksellä määrätynlainen suhde henkimaailmaan. Taikana on viimeksimainittu yksinkertainen. Hiukset, jouduttuaan välittömään yhteyteen kuolemaa ympäröivän maailman kanssa, saattavat omistajansa kuoleman voimien vaikutuksen alaiseksi.

Useimmiten ei kuitenkaan tyydytä näin yksinkertaisiin menettelytapoihin. Varsinkin suomalaisten mielikuvitus on maagillisen ajattelutavan ja taikatekniikan alalla keksinyt mitä erilaisimpia ja kehittyneimpiä menettelytapoja aiheuttaakseen vihamiehelleen onnettomuutta m. m. hänen hiustensa välityksellä.

Yleisimpänä päämääränä on tässä n. s. „kitumaan pilaaminen“, s. o. vihamiehen saattaminen taikomalla hiljaisesti edistyvän, salaperäisen, hivuttavan sairaloisuuden tilaan. Sovelletusta menetelmästä riippuen saattaa tämä tila olla lievempää laatua ja vain jonkun ajan kestävä, mutta se voi myös päättyä taiotun täydelliseen tuhoon, kuolemaan, mielipuolisuuteen j. n. e. Tätä paitsi voidaan hiuksien avulla taikomalla aiheuttaa myöskin selvästi määriteltyjä sairauksia ja taudin tiloja.

Yksinkertaisimmin aikaan saadaan tällainen taikuuden tila toiselle ihmiselle panemalla hänen hiuksiaan kitisevään puuhun, s. o. metsässä kahteen toisiaan vastaan hankautuvaan puuhun, paremmin vielä, näiden puiden väliin.[76] Hiukset on saatava vihamieheltä salaa ja taikatointa voidaan vahvistaa vastaavalla loitsulla, esim.

„Valittakoon ja vaivakkoon
niin kauan, kuin tämä puu
seisoo tällä kankaalla.“[77]

Myös voidaan hiukset asettaa kituvan, s. o. huonosti ja sairaloisesti kasvavan puun rakoon. Ihminen kitui silloin niin kauan kuin puukin.[78] Tahi naulataan uhrin hiuksia ja hikistä vaatetta leppänauloilla tällaiseen puuhun samalla sanoen: „Kidu niinkuin tuo puu, valita niinkuin tuo puu!“[79]

Nämä yksinkertaiset taikamuodot saattavat saada ympärilleen joukon vahvistavia lisätaikoja. Esim.: On kierrettävä yhdeksästi sormensa ympärille taiottavan hiuksista saatua suortuvaa, jossa on kolme yhdeksää (= 3 × 9) suortuvaa [hiusta?]. Nämä viedään torstaina metsään ja lyödään kituvan lehtipuun halkeamaan ja isketään lujasti tulppa päälle. Silloin alkaa heti ahdistaa sitä, jonka päästä hiukset on otettu.[80] Jos taas kammattaessa irtautuneita toisen ihmisen hiuksia viedään sellaisten puiden väliin, jotka „niuskuttavat“ (antavat tuulessa kitisevän äänen), tulee tuolle ihmiselle päänsärkyä tahi hän tulee „huupaksi“, heikkopäiseksi.[81]

Paitsi tätä taikaryhmää, voidaan useita muita taikamenettelyjä käyttämällä hiusten avulla aiheuttaa onnettomuutta vihamiehelleen. Sangen yleistä on, että hiukset eri menettelytapojen avulla saatetaan veden yhteyteen, virtaan, puroon, kaivoon, umpilampiin j. n. e. Esim.: Hiuksia pannaan sellaisen kalan suuhun, joka kulkee pohjoiseen päin juoksevassa purossa,[82] tahi leppäpalikkaan käärittynä juoksevaan virtaan.[83] Tahi varastetaan vihamiehen päästä hiuksia, tehdään lepästä arkku, pannaan hiukset arkussa pieneen leppäiseen venheeseen, joka purjetuulella päästetään järvelle.[84]

Vielä kehittyneemmistä tähän ryhmään kuuluvista taioista mainittakoon seuraava: Etsitään yksikantainen[85] pihlaja sellaisesta paikasta, jonka päälle muista puista ei ole vettä tahi lunta karissut. Se halaistaan veitsettä keskeltä, ja tähän rakoon pannaan sen henkilön hiuksia, joka aiotaan saada kitumaan, kääritään kiinni punaisella langalla ja pannaan umpilampiin.[86] Tätä taikaa voidaan vahvistaa panemalla hiukset kuolleen tiaisen suuhun ja sitomalla se kuolleen hevosen jouhilla kiinni.[87]

Hiuksia käytetään välineenä sangen usein taioissa, joiden tarkoituksena on saattaa uhrinsa mielipuoleksi. Tämä saavutetaan m. m. panemalla taiottavan hiuksia kirkonkellon ikeeseen ja menemällä itse pois niin kauaksi, ettei kuule kellon ääntä sinä päivänä.[88] Tahi pannaan taiottavan hiuksia mielipuolena kuolleen arkkuun tahikka kiedotaan niitä koskessa seisovaan keppiin loitsien:

„Kuin tämä varpa järisöö,
niin hänkin järisköön.“ [89]

Sama aikaan saadaan vielä ottamalla kolme yhdeksää uhrin hiuksia, yksikantaisesta lepästä pintalastu ja käärimällä hiukset tähän lastuun. Lastun päätä halaistaan, hiusten nenät pannaan rakoseen ja koko laitos kosken kiven alle. Tällöin alkaa vesihiisi vaivata hiusten omistajaa ja hän tulee heikkomieliseksi.[90] Saattaakseen uhrinsa hiusten välityksellä nimenomaan kosken voimien ja väen avulla mielipuoleksi pahansuopa saattaa menetellä vieläkin perinpohjaisemmin. Haetaan kohisevan kosken keskeltä pitkänsoikea kivi ja hankitaan taiottavan päästä juurineen nyhdettyjä hiuksia. Hiusten juuripuoli asetetaan kiveä vastaan ja ne kierretään kiven ympäri. Sitten hiukset sidotaan lujasti langalla kiinni ja kivi viedään illalla auringon laskun jälkeen järveen tahi jokeen ja viskataan olan yli veteen.[91]

Mielenvikaisuutta aiheuttavien, nimenomaan hiusten avulla suoritettavien taikojen monilukuisuus on varmaankin selitettävissä siten, että pidettäessä päätä järjen asuntona, juuri päästä saadun ruumiillisen substanssin avulla ajateltiin ennen kaikkea voitavan vaikuttaa järkeen. Tämän taikaryhmän runsaasta ja mielenkiintoisesta sarjasta tarkasteltakoon vielä muutamia, koska ne taikateknilliseltäkin kannalta ovat kehittyneimpiä ja monien muiden rinnalla sangen selväpiirteisiä.

Toinen ihminen voidaan saada hiljalleen menettämään järkensä käärimällä häneltä varastettuja hiuksia lujaan myttyyn ja panemalla se alakiven, puoliksi maahan hautautuneen, liikuttamattoman kiven alle.[92] Myös voidaan hiukset muiden taikaesineiden mukana panna umpilammista pyydetyn ahvenen vatsaan, joka vuorostaan pihlajaan kiinnisidottuna pannaan virtaavaan veteen. Kolmen kuukauden kuluttua tulee taian alainen mielipuoleksi.[93] Mielenvikaiseksi tehdään myös varastamalla taiottavan päästä hiuksia ja naulaamalla ne leppänauloilla myllyn vesirattaaseen. Kun mylly rupeaa pyörimään, kadottaa hän heti järkensä.[94] Edelleen, ottamalla taiottavan hiuksia ja kiertämällä hänet niillä; jollei häntä itseään

voida kiertää, kierretään kolmasti se huone, jossa hän on, ja naulataan hiukset leppänauloilla saman henkilön asuinhuoneen seinään ulkopuolelle, tahikka — mikä on vielä parempi — makuuvuoteen alle.[95] Vielä saatetaan ottaa kuolleen päästä hiuksia, polttaa ne ja antaa karret viinan seassa jollekin, mistä tälle on seurauksena mielipuolisuus.[96]

Erikoisista hiusten avulla aiheutettavista sairauksista on mainittava kaatumatauti. Se synnytetään naulaamalla hiuksia kirkonkellon kantaan,[97] tahi panemalla hiukset punaisella langalla sidottuina hauin suuhun, joka lasketaan takaisin järveen.[98] Sammakon suuhun pantuina ne aiheuttavat omistajalleen „pahan taudin".[99]

Paljaspäiseksi ja harmaapäiseksi voidaan joku saada ottamalla haudasta paljaspäisen (harmaapäisen) hiuksia ja panemalla ne jonkun pieluksiin. Jos taas hiukset otetaan täältä pois, poltetaan ja pannaan kypenet koskeen, itse taikoja kuolee.[100]

Edellisiin lähinnä verrattavia ovat ne taiat, joissa varas hiuksista taikomalla pakotetaan palauttamaan varastamansa. Tämä tapahtuu esim., jos pannaan sen hiuksia, jota varkaaksi luullaan, muurahaispesään ja lisäksi nalleja, ruutia, tamman luita ja viinapullo. Samalla on loitsittava: „Jos olet osallinen tähän (varastus)työhön, niin anna asiasi toteutua!" Jos luultu on syyllinen, muurahaispesä paukahtaa ja varas tuo sitten tavarat takaisin.[101] Myös voidaan hiusten avulla saada selville, kuka oman talon väestä on varas, nimittäin ottamalla jokaisen päästä hiuskarva ja asettamalla ne almanakan päälle. Sen hius, joka on varas, käyristelee almanakan päällä.[102]

Teknillisessä suhteessa on näille taioille sukua virolaisessa sadussa „Pikjalg, Osawkäp ja Terawsilm"[103] tavattava kertomus linnuksi muuttautuneesta ja häkkiin joutuneesta varkaasta. „Teräväsilmä" sai käsiinsä varkaan partakarvoja ja alkoi kärventää niitä tulessa. Silloin tuli linnulle hirveä hätä. Se parkui surkeasti ja tuskissaan hakkasi itseään, kunnes vihdoin oli pakotettu ilmaisemaan oikean itsensä ja ottamaan ihmismuotonsa.

Näiden taikatoimien psykologinen perusta on useimmissa tapauksissa hyvin selväpiirteinen. Niissä on läpikäyvänä homeopatinen ajatustapa, joka esim. niissä taioissa, joissa taiottavalle aiheutetaan hivuttava sairaudentila kiinnittämällä hänen hiuksiansa kitisevään, toista vasten hankautuvaan tahi kitukasvuiseen puuhun, on

pukeutunut yksinkertaisiksi idea-assosiationeiksi. Teknilliset keinot saattavat olla vaihtelevia, ja kehittyneemmissä taioissa liittyy päämotivin ympärille vahvistavia sivutoimia, jotka ovat lähtöisin joko samasta ajatuspiiristä tahi nojautuvat kuvaannollisiin parallelleihin. Hiusten kiinnittämisen kituvaan puuhun ajateltiin aiheuttavan samanlaisen näivettymisen tilan hiusten omistajassa, samalla kuin puun salaperäinen ja surkeaääninen kitinä sen toista vastaan hankautuessa loihti esiin mielikuvan sairauden käsissä vaikertelevasta ihmisestä yhtyen vielä mielikuvaan, miten taian uhri hivuttavan taudin käsissä hieroutui ja kului rikki kuten hänen hiuksensa puiden välissä. [104]

Tarkasteltuihin taikoihin liittyy usein mytologista ainesta. Hiusten paneminen kuolleen arkkuun, ruumiin mukana hautaan sekä kuolleen hiusten käyttäminen nojautunee ainakin määrätyissä tapauksissa ajatukseen kuoleman yhteydessä olevien henkiolentojen eli yleensä kaikkea kuoleman ja kuoleman kanssa yhteydessä olevaa ympäröivän „kalman“ ja „kalman väen“ palvelukseen ottamisesta. Edellä on jo viitattu siihen, että suuressa osassa tätä taikaryhmää taian suorituksen tahi siihen muuten liittyvänä paikallisuutena sekä taikavälineiden ottopaikkana on koski, järvi, puro t. m. s. Samoin on asianlaita useissa muissa taikaryhmissä. Joskus taiassa nimenomaan ilmaistaan haettavan avuksi näissä paikoissa asuvia henkiolentoja, veden väkeä ja vesihiittä. Tämä henkimaailmaan kääntyvä käsitystapa on siis erikoisesti huomioon otettava varsinkin niiden taikojen tarkastelussa, joissa taian suoritus tapahtuu esim. kirkkomaalla tahi joissa yleensä pyritään pääsemään yhteyteen kuoleman kanssa kosketuksiin joutuneiden esineiden tahi siihen jotenkin muuten yhtyvien seikkojen kanssa.

Kuitenkaan ei näitäkään taikoja ole selitettävä yksinomaan tältä kannalta. Niissä on huomioon otettava useissa tapauksissa suoranainen homeopatinen käsitys. Saattamalla joku ruumiillisen substanssin välityksellä yhteyteen jonkin kanssa, mikä ympäröi kuolemaa, on voitu ajatella suorastaan aiheutettavan samanlaatuista tilaa taiottavassa. [105]

Selvä homeopatinen ajatus on havaittavissa muun ohella niissä taioissa, joissa hiukset mielipuolisuuden tahi kaatumataudin aikaansaamiseksi pannaan kivessä tahi kepissä koskeen. Kosken kuohunta ja myllerrys, siinä hiuksineen seisovan kepin väriseminen oli omiansa aiheuttamaan samanlaista myllerrystä ja kuohuntaa sekä siitä johtuvaa sekaannusta taiottavan järjessä. Samanlainen selvä, yksinkertaiseen idea-assosiationiin perustuva parallellismi esiintyy järjen sekaannuttamisessa sitomalla hiuksia myllyn vesirattaaseen.

Umpilampi kuuluu taasen niihin taikateknillisiin yksityispiirteisiin, joissa — samaten kuin liikkumattoman maakiven käyttämisessä, sitomisessa, naulaamisessa ja ahtaaseen paikkaan sulkemisessa — on kuvaannollistettu ajatus kahlehdittuna ja suljettuna olosta, jonka ajateltiin aiheuttavan lopulta tarkoitettuja tuloksia.

Mielenkiintoista on näiden taikatoimien yhteydessä todeta, miten saman taikatoimen ajatellaan palvelevan eri tarkoitusperiä aina sen mukaan, mikä taikaopillinen ajatussuunta kulloinkin sitä suoritettaessa on voimakkaimpana ja selvimpänä vallinnut taian suorittajan tietoisuudessa. Lemmennostotaikana ajatellaan hiusten kirkonkellon kieleen kiinnitettyinä vievän hiusten omistajan mainetta laajalle ja äänen avulla saattavan hänet lukemattomien naimisiin kelpaavien yhteyteen. Pahansuopaisena taikana sama menettely aiheutti hiusten omistajalle tuhon hiusten joutuessa mystillisessä ympäristössään henkiolentojen yhteyteen ja kelloa soitettaessa rikki hieroutuessa.

Lukuisat muut eri sivistysasteilla olevat kansat käyttävät hiuksia taikavälineinä niinhyvin lemmennostotaioissa kuin pahansuopaisessa magiassa. Teknillisessä suhteessa on näiden taikojen muoto yleensä sama. Hiuksia pyritään antamaan taiottavalle joko luonnollisessa muodossa, poltettuina tahi muuten valmistettuina, useimmiten ruoan tahi juoman seassa. Riittävänä pidetään myös, jos hiuksia jotenkin muuten voidaan saada taiottavan kanssa fyysilliseen yhteyteen, esim. vaatteisiin kiinnittämällä. [106]

Mikäli saatetaan tehdä johtopäätöksiä painetuissa lähteissä tavattavien Europan eri kansojen vastaavien taikojen ja suomalaisten taikojen välillä, tämän taikuuden alan psykologinen perusta, käsitys ihmisen riippuvaisuudesta ruumiin erotetuista osasista, näyttäisi jälkimäisellä taholla ilmenevän paljon selvempänä kuin edellisellä, missä se usein melkein kokonaan on hävinnyt tahi sekautunut muihin taikaopillisiin ajatustapoihin. Näin on laita esim. venäläisten taikojen. Niissä käytetään hiuksia m. m. pahansuopaisen taikuuden välikappaleena, mutta menettelytapa on toinen. N. s. pilauksen (порча) aikaansaamiseksi muurataan taiottavan hiuksia uuninpiippuun, kiinnitetään tuntemattomien lintujen höyhenten kanssa patjoihin, heitetään uuniin, asetetaan tuvan seinän alle tahi haudataan portin alle. [107] Lääkintätarkoituksessa sairaan hiuksia ja kynsiä pannaan haapaan kaivettuun reikään, joka tulpalla suljetaan. [108] Kuumetaudissa naulataan niitä haapanaulalla seinään tahi oveen, sairaan pituuden ylettyville kaivettuun reikään. [109]

Viimeksimainituissa taikatoimissa vallitsevana ajatuksena on sairauden kahlehtiminen eli sitominen sairaan ihmisen organismin osan tahi aineen välityksellä. Osa näistä menettelytavoista on samalla sukua toiselle hyvin yleiselle taikamenettelylle, joka perustuu ajatukseen tautien y. m. pahan siirtämisestä ihmisiin, eläimiin, puihin j. n. e., käyttämällä välittävänä aineena joko parannettavan henkilön ruumiillista substanssia yleensä tahi oletettua taudin ainetta kipeästä ruumiin kohdasta.

Paitsi edellä tarkasteltuja suurempia taikaryhmiä, suomalaiset ja karjalaiset ovat käyttäneet ihmisruumiin karvoja vielä monenlaatuisissa yksityisissä taioissa. Hyvän kalaonnen hankkimiseksi käytetään naisen karvoja ex pudendis ongensiimaa valmistettaessa.[110] Eräissä varaustaioissa ovat hiukset päässeet käytäntöön. Näin esim. pahaa silmää vastaan sekä profylaktisesti että terapisesti. Synnyttäjä pääsi silmäyksistä siten, että hänen hiuksiansa poltettiin niin että haju levisi muiden nenään.[111] Lapsi varataan silmänteiltä ottamalla kolmasti hiuksia äidin päästä, leikkaamalla tilkku äidin paidan alasista ja panemalla hiukset siihen käärittynä kapaloihin.[112] Kiroista päästettiin joku ottamalla salaa potilaan hiuksia, pistämällä ne palavaan uuniin, samalla loitsien: „Tuolla sun tuskasi palakoon, ulos piipusta pihalle.“[113] Veren juoksun pysähdyttämisessä käytti loitsija omia hiuksiaan loitsun ohella haavan tukkona.[114]

Parissa viimeksi esitetyssä taiassa, synnyttäjän vapauttamisessa silmäyksistä ja kiroista päästämisessä kohtaamme jo ennen puheenaolleen taikaopillisen perusajatuksen, jonka mukaan taikavaikutusta on vastustettava saattamalla taiottu joitakin välittäviä keinoja käyttämällä yhteyteen taikavaikutuksen aiheuttajan tahi alkulähteen kanssa. Tämä perusajatus, jota saatamme nimittää neutralisointiprinsipiksi, tavataan useammissakin hiusten avulla suoritettavissa taioissa. Liiviläiset ovat sellaisissa sairauden tapauksissa, joita otaksutaan noituudella aikaan saaduiksi, hankkineet parannusta koettamalla saada selkoa taudin aiheuttajasta ja hankkineet hänen ruumiistaan karvoja, joilla sairasta on savustettu.[115]

Samalla tapaa koettavat esim. Indian muhamettilaiset neutralisoida taian vaikutusta hankkimalla taikojasta muutamia hiuksia ja rukoillen manaamalla niitä.[116] Eräissä venäläisissä parannusmenetelmissä havaitaan sama ajatus. Koiran puremaa parannetaan nauttimalla sisällisesti purreen koiran karvojen tuhkaa tahi panemalla karvoja haavan päälle.[117]

Taikakäsitysten ja -keinojen alalla alkeellinen ajatustapa ei useinkaan tee erotusta ihmisen ja eläinten välillä. Ruumiilliseen substanssiin perustuvissa suomalaisissa taioissa onkin eläinten organismin osilla sama käytäntö ja merkitys kuin ihmisen. Vaikka tämä puoli ei varsinaisesti kuulukaan tutkimuksemme alaan, ei liene perusteetonta sitä lyhimmiten kosketella, koskapa täällä on tavattavissa useita huvittavia yhtymäkohtia edellisen kanssa.

Niissä eläimiin kohdistuvissa taioissa, joissa karvoja käytetään taikomisvälineenä, on useimmissa johtavana ajatuksena yhteyden luominen eläimen ja ihmisen, eläimen ja sen kotipaikan tahi eri eläin yksilöiden välille karjassa. Erittäin runsaasta suomalaisesta taika-aineistosta otettakoon moniaita esimerkkejä.

Koira saadaan hyvin pysymään kotona kiinnittämällä se karvojen avulla taloon. Tätä varten otetaan muutamia karvoja koiran hännästä ja lyödään ne kiinni seinän rakoon.[118] Tahi otetaan hännän nenästä karvoja ja etujaloista kynnen nenät ja naulataan ne leppänaulalla tuvan peräseinään.[119] Samoin saatiin lehmät kiinnitetyksi olinpaikkaansa. Karja saatiin tulemaan hyvin kotiin panemalla keväällä lehmän karvoja navetan nurkan väliin.[120] Samaa tarkoitusta varten otettiin joka lehmän kyljestä karvoja, tehtiin niistä paljaan polven päällä pallo, kaivettiin kellokkaan kohdalle reikä, pantiin pallo siihen ja lyötiin naula päälle. Lisäksi otti emäntä kellokkaan kellon, heitteli sillä vettä ympäri navettaa ja sanoi: „Pysykää yhdessä.“[121] Erään toisinnon mukaan leikattiin jokaisen lehmän hännän nenästä karvoja ja pantiin kunkin lehmän „kynsipalkin“ alle. Näin tehden löysi lehmä partensa paremmin.[122] Karjataioissa valmistetaan samantapaisia „karvakakkuja“ kuin lemmennostossa. Saadakseen muut lehmät seuraamaan kellolehmää, emäntä leikkaa niistä jokaisesta karvoja ja syöttää ne leivän sisään leivottuna kellokkaalle.[123] Lehmät saatiin pysymään yhdessä ja tulemaan kotiin myös siten, että tehtiin vapunpäivänä taikinasta kyrsä, pantiin siihen jokaisesta lehmästä otettuja karvoja ja annettiin kaikille lehmille.[124] Joku yksityinen eläin saatiin pysymään karjassa antamalla sille keväällä ennen uloslaskemista leivänpalassa sen karjan karvoja, johon se oli kuuluva.[125]

Tarkoituksiltaan ja teknillisiltä keinoiltaan ovat nämä eläin- ja karjataiat hyvin selväpiirteisiä ja lähinnä lemmennostotaikoihin verrattavia. Nämäkin saattavat olla joskus moninkertaistuneita taikoja, kuten esim. se, jossa karvapallo seinään kiinnitettynä on luomassa yhteyttä jokaisen eläimen ja navetan välille ja kellosta heitetty vesi kellokkaan kautta pitämässä karjaa koossa, jotapaitsi karvapallon

valmistamisella paljaan polven päällä vielä saattaa olla tarkoituksena elukoiden kiinnittäminen hoitajaansa.

Tämän pääasiallisen käytännön ohella tavataan eläinten karvojen käyttöä eräiden taikatapojen yhteydessä, esim. hautaustavoissa jonkunmoisena pars pro toto-uhrina. Jottei kuollut veisi eläimiä jälkeensä, otetaan jokaisesta kotielukasta karvoja, pannaan ne ruumiin arkkuun samalla kuin ruumiskin ja lausutaan:

„Tässä on perintö-osasi;
elä enää muuta pyydä." [126]

Karjaonnen pidättämiseksi myyjän luona elukoita myötäessä otetaan eläimen ristiluilta kolme kertaa karvoja ja sanotaan:

„Onni minulle,
tänne sukus ja syntys jää." [127]

Päinvastainen tarkoitus kuin edellä tarkastelluissa eläin- ja karjataioissa, nimittäin eläimen villiinnyttäminen ja kodistaan karkuun pakottaminen, saavutetaan panemalla jäniksen karvoja ja hevosen kustakin jalasta otettuja „yösilmäkarvoja" sen vasempaan korvaan. [128] Hyväksi juoksijaksi saadaan varsa antamalla sille elävän suden karvoja; susi on päästettävä elävänä menemään. [129] Vieraassa karjassa kulkijaksi voi lehmänsä laittaa ottamalla vieraista lehmistä karvoja ja syöttämällä sille lehmälle, joka tahdotaan toisen karjaan suostuttaa. [130]

Syrjänit käyttävät karjataioissa karvoja samanlaisiin taikateknillisiin tarkoituksiin kuin suomalaiset. Lehmien laitumella koossa pysyttämiseksi otetaan yhdestä lehmästä tukko karvoja (mieluimmin rinnasta tahi sydämen kohdalta) ja ne annetaan leivän kanssa muiden lehmien syödä. [131]

Useiden suomensukuisten kansojen taikaluuloissa ja taikakäytännössä lasten hiuksille ja karvoille omistetaan eräitä erikoiskäsityksiä. Suomessa hiuksia koskevat luulot ilmenevät osaksi samanlaatuisina kieltoina kuin lasten kynsiinkin kohdistuvat. Lapsen hiuksia ei johonkin määrättyyn ajankohtaan saakka ole saanut leikata. Pohjanmaalla niitä, enempää kuin kynsiäkään, ei ole ollut lupa leikata ennenkuin lapsi on oppinut puhumaan. [132] Hämeessä on kiellettyä leikata lasten, erittäinkin tyttöjen syntymähiuksia; leikkaamisesta on seurauksena, etteivät hiukset koskaan kasva tiheiksi. [133]

Myöskin lapsen hiusten kampaaminen on kiellettyä. Suomessa on uskottu lapsesta tulevan mykän, jos sen hiuksia kammataan ennen-

kuin se on alkanut puhua.[134] Virolaiset eivät sui vuotta nuoremman lapsen hiuksia pelosta, etteivät sen hiukset kasvaisi.[135]

Niittytšeremissit noudattavat samantapaisia sääntöjä. Kahtena ensimäisenä vuotena lapsen hiuksia ei saa leikata; tämän säännön rikkomisesta on seurauksena, että lapsi rupeaa kasvamaan hitaasti.[136]

Votjakit ovat samaten antaneet erikoisen merkityksen ensimäiselle lapsen hiusten leikkaamiselle. Kun se ensi kerran toimitetaan, ei hiuksia saa heittää pois, vaan on ne puhtaaseen valkoiseen liinavaatteeseen käärittynä pantava arkkuun säilöön. Jos ne heitetään hukkaan, lapsesta tulee tyhmähkö.[137]

Suomalaisista on olemassa XVIII vuosisadan lopulta oleva tieto, jossa puhutaan tavasta ajella lasten päät aivan paljaiksi.[138] Tällaisenaan tämä tieto ansaitsisi vähäistä mielenkiintoa, mutta ottamalla se huomioon muiden lasten hiusten suhteen noudatettujen tapojen yhteydessä ei voida kieltää, etteikö se saattaisi sisältää viittausta erääseen huomattavaan tapaan, lapsen hiuksien seremonialliseen leikkaamiseen. Lapsen hiusten määrättyyn ikään ulottuva leikkaamiskielto sekä käsitykset siitä erikoisesta merkityksestä, mikä niiden leikkaamisella yleensä luultiin olevan, ovat nimittäin johtaneet siihen, että lapsen hiusten ensimäisestä leikkaamisesta on monien kansojen tavoissa muodostunut määrätyitä menoja noudattava seremoniallinen toimitus.

Tällaisen muodon ovat nämä käsitykset saaneet votjakkien tavoissa. Kun votjakki haluaa tehdä läheistä tuttavuutta toisen kanssa, hän koettaa sopia siitä, että heistä tulisi keskenään ɵ r o m (ŏром). Se, joka tahtoo hankkia itselleen ɵ r o m'in, odottaa siksi, kunnes hänelle syntyy lapsi, ja kutsuu silloin sen ihmisen, johon hän haluaa tulla tällaiseen suhteeseen, luokseen vieraisiin. Kun tämä tulee, lapsen isä asettaa peränurkkaan patjan, levittää patjalle hurstikankaan, laskee sille lapsen ja hänen viereensä keritsimet. Samaan aikaan aletaan valmistaa päivällistä, jona tarjotaan puuroa ja naudanlihaa. Kun puuro on valmistunut, se pannaan kupissa pöydälle, kaadetaan lasiin olutta ja kumyškaa; sitten vieras ottaa käteensä keritsimet, leikkaa niillä kolmasti lapsen hiuksia ja sanoo: „Jumala suokoon että hän (lapsi) pysyisi elossa ja olisi terve ja antakoon Jumala meidän elää rauhassa ja sovussa kuolemaamme asti.“ Tämän jälkeen hän ottaa käteensä valmistetun puuron sekä juomat ja pyhäinkuviin katsoen rukoilee jumalaa. Rukous sisältää terveyden pyynnön lapselle ja rauhallisen elon toivotuksia rukoileville. Rukouksen jälkeen lapsi viedään pois, mutta itse käydään pöytään ja juhlitaan. Tästä alkaen pitävät lapsen isä ja vieras toisiaan sukulaisina, kävelevät

juhlapäivinä yhdessä ja nimittävät toisiaan nimellä erom; näin nimittävät heidän perheensä jäsenetkin toisiaan.[139]

Lasten karvoihin kohdistuvista taikakäsityksistä on vielä huomioon otettava Suomessa ja Virossa tavattava luulo, että vastasyntyneessä lapsessa on joitakin vahingollisia harjasmaisia karvoja, jotka on poistettava. Tämä luulo yhtyy joskus niihin käsityksiin, jotka velvoittavat naisen noudattamaan eräitä säännöksiä raskauden aikana. Yhteys äidin ja hänen kohdussaan kehittyvän sikiön välillä ajatellaan erittäin kiinteäksi, niin että äidin varomattomuudet aiheuttavat vastaavia seurauksia jälkeläiselle. Suomessa luullaan monin paikoin lapsen saavan ihoonsa joitakin harjasmaisia karvoja, syntyvän harjaksisena, jos äiti raskauden aikana potkaisee sikaa[140], syö sianlihaa tahi yleensä paljon liharuokia.[141]

Samaten uskovat niittytšeremissit raskaasta naisesta: jos tämä potkaisee sikaa, lapsi syntyy harjaksisena.[142] Sama luulo tavataan liiviläisillä.[143]

Luulo vastasyntyneessä olevista karvoista esiintyy Suomessa yleisenä myös edellä ilmaistusta syystä riippumattomana. Se yhtyy käsitykseen jonkinmoisesta lapsen sairaloisuuden tilasta. Lapsi itkee, on levoton, liikuttaa päätään, „kähertää" kovasti,[144] hieroo selkäänsä,[145] ei makaa oikein vaan kiemurtelee ja „rytisöö kuin sika".[146] Tahi on hänen äänensä käheä ja selkä syyhyy.[147] Ulkoisena merkkinä tästä tilasta on se, että lasten pinta on karkea[148] tahi on lapsen selässä, hartioilla ja siitä alaspäin, hienoja karvoja, jotka kehittyvät harjaksiksi ja halkeavat päästä.[149] Nämä harjakset pistelevät lasta aiheuttaen, ettei se saa maata.[150] Erään tiedon mukaan kasvavat nämä sukaset lapsen selkään kaksiviikkoisena.[151] Jollei lapsesta pienenä vihdota näitä karvoja pois, niin ne hänen isommaksi tultuaan vaivaavat häntä ihonäppyinä.[152]

Näitä karvoja poistetaan määrätyin keinoin. Tehdään joko nisujauhoista[153], hiivasta[154] tahi molemmista[155] tahikka nisujauhoista ja siirapista[156], jauhoista, hiivasta ja siirapista[157] tahi vihdoin siirapista ja ohrajauhoista[158] taikina, joka levitetään lapsen selkään ja joskus vanutetaan kädellä selässä kahtaanne päin[159] tahi muuten hierotaan.[160] Taikinan tahi voiteen päälle pannaan usein silkkihuivi ja sen päälle vielä joskus liinainen vaate, tahi vedetään verkavaatteella pitkin lapsen selkää saunassa, kun sitä ensin on hierottu vehnäjauhotaikinalla.[161] Joskus nisujauhovelliin pannaan käytettä ja se hapatetaan.[162] Voiteeseen käytetään myös äidin rintamaitoa.[163] Eräässä tiedossa puhutaan, että lapsen selkä voidekäsit-

telyn jälkeen vielä kammattiin.[164] Tämän käsittelyn kautta sanotaan lapsesta lähtevän ikäänkuin harjaksia, joita saattaa nähdäkin.[165]

Virolaiset luulevat samaten kuin suomalaiset lapsessa olevan harjaksia ja poistavat niitä samanlaisilla menettelytavoilla, nimittäin voitelemalla lasta taikinalla, kapaloimalla sen vaatteeseen ja vitsomalla.[166] Erään tiedon mukaan toimitetaan harjasten poisto lapsen ollessa vuoden vanha tahi vanhempikin. Niiden katsotaan hidastuttavan lapsen kasvamista, jonka vuoksi ne poistetaan.[167]

Eräät vanhemmat kirjallisuudessa esiintyvät virolaisia koskevat tiedot antavat mielenkiintoisia viittauksia siihen, mitä harjaksilla oikeastaan tarkoitettiin. *Wiedemannin* mukaan pitivät virolaiset huolta, että lapsessa syntyältä olevat emahiuksed eli titehiuksed huolellisesti poistettiin.[168] Äiti lypsää niille sitä varten maitoaan ja kietoo lapsen pään liinaan, silloin ne helposti lähtevät pois. Jos tämä jätetään tekemättä, lapsi saa myöhemmin „pahan silmän", ja kaikki paha, mitä hän toisille toivottaa, on toteutuva.[169]

Tämän tiedon mukaan koski tapa siis syntymähiuksia päässä. Toinen, Viron saaristoasukkaita koskeva, puhuu ihokarvoista. Jollei lapsen ruumista peittäviä ihokarvoja ajoissa poisteta, ne kasvavat sisäänpäin ja lapsi saa rintataudin. Sen vuoksi voidellaan lapsi vehnäjauhoista ja hunajasta valmistetulla taikinalla, jolla karvat saadaan poistumaan.[170]

Miten ovat selitettävissä nämä laajalle levinneinäkin verrattain yhtenäisiä muotoja osoittavat taikaluulot? Eräs suomalainen lastenlääkäri pitää mahdollisena, että pienokaisten ihossa on joitakin näppyjä ja kovettumia, jotka voivat tuntua karheilta, ja että käsitys „harjaksien" olemassaolosta aiheutuisi tästä.[171]

Ihonäpyt tuskin ovat voineet olla varsinaisena syynä ja perustana luulolle lapsessa olevista vahingollisista karvoista. Ensiksikin on vaikeata olettaa, että tuollainen syy olisi saattanut olla yleisen ja laajalle levinneen taikauskoisten käsitysten ja tapojen sarjan aiheuttajana. Mielestäni on näiden selittelyssä lähdettävä joltakin muulta pohjalta kuin yksinkertaisesta tautiopillisesta syystä.

On muistettava, että ihossa oleviin karvoihin kohdistuvat luulot ja tavat suurimmalta osaltaan ovat samoja kuin päässä oleviin syntymähiuksiin nähden noudatetut, jotka taasen selvästi johtuvat taikauskoisista luuloista. Käsitys muualla lapsen ruumiissa olevista luulotelluista vahingollisista karvoista ei liene erotettavissa edellisestä, vaan perustuu sekin samanlaatuisiin taikauskoisiin alkuluuloihin. Tämän puolesta puhuu sekin, että ne muuallakin esiintyvät toistensa yhteydessä.

Virolaisten tavoissa karvojen poistaminen kohdistuu nimenomaan vastasyntyneen joko päässä tahi ihossa oleviin karvoihin eli syntymäkarvoihin. Aikaisemmin puheenaollut suomalaisia koskeva *Acerbin* tieto voisi hyvin tarkoittaa samaa. Suomessa viime aikoihin saakka yleisenä säilynyt „harjasten“ poistaminen ei siis saattane olla erotettavissa luulosta vastasyntyneessä todellisuudessa olevien karvojen poistamisen tarpeellisuudesta. Kuten yleensäkin, on tässäkin itse tapa alkuperäisten käsitysten hämmennyttyä jatkanut olemassaoloaan toisenlaisten taikaluulojen varassa.

Tämän kysymyksen selvittelyksi silmäiltäköön eräiden toisten kansojen vastaavia käsityksiä ja tapoja, koska niissä on löydettävissä runsaasti analogioita suomalaiskansojen tavoille.

Isovenäläiset noudattavat lasten hiusten suhteen sääntöä, joka kieltää leikkaamasta niitä ennen vuoden ikää.[172] Liettualaiset uskovat, että jos raskas vaimo potkaisee sikaa, syntyy karvainen lapsi.[173] Novgorodin läänin venäläisillä on vastaava luulo.[174] Myöskin lapsen „harjaksista“ uskovat isovenäläiset samaa kuin suomalaiset ja turvautuvat samanlaisiin keinoihin niiden poistamiseksi. Samalla käsittävät hekin „harjasten“ esiintymisen sairaloisuuden tilaksi, joka saa nimityksensä sanasta щетинка, harjas, tahi syyhyämistä merkitsevästä sanasta (щекотунъ). Sen parantamiseksi ottaa äiti hyppysellisen jauhoja, sekoittaa ne rintamaitoonsa ja hieroo näin saadulla tahtaalla lapsen selkää.[175] Tahi lasta voidellaan saunassa hunajalla[176] tahi hiivalla.[177] Jos lapsi usein venytteleikse, hieroo selkäänsä ja kiemurtelee, vähävenäläiset päättävät sen selässä olevan sen eläimen karvoja (koiran, kissan, sian), jota lapsen äiti on potkaissut raskaana ollessaan. Nämä karvat on poistettava leivällä hieromalla. Tätä varten taitetaan ensimäinen uunista otettu leipä ja sen pehmeästä osasta pyöritetään pallo, jota sairaan lapsen selässä kieritetään pitkin ja poikki. Toimituksen jälkeen asetetaan leipäpala portin pylvään päälle tarkoituksessa, että linnut sen veisivät.[178]

Ulottamalla vertailu laajemmalle havaitaan ensiksikin, että lukuisat kansat joko leikkaamalla tahi muuten — samalla kuin toimitus useinkin on muodostunut erikoiseksi seremoniaksi — poistavat äskensyntyneen lapsen hiukset. Tämä meno liittyy useimmiten nimenantoon, mutta saattaa tapahtua myöhemminkin, siitä erillisenä. Erään Indian heimon nimenantotavoissa tuodaan esiin vesiastia, ajellaan lapsen pää paljaaksi ja pannaan hiukset vesiastiaan.[179] Etelä-Indian *Toda*-heimossa isä ajelee nimenannossa paljaaksi keskiosan lapsen päätä.[180] Malajin niemimaan pakanallinen *Mantra*-heimo noudattaa tapaa ajella paljaaksi lapsen pään muutama päivä syntymisen jäl-

keen.[181] Eräät Afrikan heimot antavat lapselle nimen 7—8 päivän vanhana; samalla ajellaan lapsen pää.[182] Seitsemäntenä päivänä syntymisen jälkeen pidettävässä nimenantojuhlassa japanilaiset ajelevat lapsen pään paljaaksi.[183]

Toisinaan, kuten esim. Kantonin maakunnan alkuasukkaiden keskuudessa, nimenannossa *lapsen koko ruumis ajellaan paljaaksi.*[184] Joskus poistetaan silmäripset.[185]

Hiusten leikkaaminen voidaan tämän ohella lykätä myöhäisempään aikaan. Paikoitellen Saksassa luullaan, että jos lapsen hiuksia kammataan sen ensimäisenä ikävuonna, lapsesta tulee huonoonninen, tahi jos pojan hiuksia leikataan ennen tämän seitsemättä ikävuotta, ei hänestä tule rohkea.[186] *Nayer*ien, Malabarin sotilaskastin keskuudessa leikattiin tyttöjen ja poikien hiukset vasta kolmantena tahi viidentenä ikävuotena.[187] Vanhassa Inca-valtakunnassa leikattiin lapsilta kahden vuoden ikäisenä hiukset ja annettiin samalla nimi.[188] Hindut eivät leikkaa lapsen hiuksia viiden vuoden ikään saakka; sen ikäisenä viedään se *tirtha*'an (pyhään kylpypaikkaan) tahi tavallisemmin *iwalamukhi*'in (paikkaan, jossa tuli nousee maasta) ja siellä brahmani leikkaa hänen hiuksensa. Kun poika on 8—12-vuotias, hänen päänsä ajellaan ja ylipappi opettaa hänelle pyhät menot.[189]

Nämä esimerkit riittänevät osoittamaan, että erilaisten, kaukana toisistaan asuvien kansojen lasten hiuksiin kohdistuvat taikauskoiset käsitykset ja tavat toiselta puolen ilmenevät taipumuksena poistaa vastasyntyneen pääkarvat sekä muut ruumiin karvat, toiselta kieltona toimittaa hiusten leikkaamista aikaisimmassa nuoruudessa. Hiukset on leikattava seremoniallista menoa noudattaen tahi jonkin muun sentapaisen toimituksen yhteydessä.

Kaiken edelläesitetyn huomioon ottaen emme voi tulla muuhun lopputulokseen, kuin että suomalaiskansojenkin vastaavien tapojen varsinaisena lähtökohtana on ollut pyrkimys poistaa vastasyntyneessä tahi pienessä lapsessa olevat vahingollista taikavoimaa sisältävät karvat. Mutta mistä johtuu käsitys lapsen hiusten ja karvojen vahingollisesta taikatehosta?

Alhaiskultturisten ja luonnonkansojen käsityksissä ihminen eräissä elämänsä tiloissa on erikoisesti alttiina kaikenlaisille pahoille vaikutuksille ja samalla kertaa itse maagillisten voimien valtaama. Tämän vuoksi on hänen itsensä noudatettava ja muiden häneen nähden näinä aikoina sovellutettava erikoisia varo- ja suojelustoimenpiteitä. Näitä tiloja on esim. naisen raskauden ja synnyttämisen aika, sekä miehen että naisen elämä avioliittoseremonioiden aikana

ja varhaisin lapsuus syntymästä alkaen. Näinä aikoina katsotaan ihmisen olevan erikoisten suojelustoimenpiteiden tarpeessa, jotka saattavat olla joko ehkäisevää laatua tahi tarkoittaa tämän vaaranalaisen tilan neutralisoimista ja siihen yhtyvän taikaenergian hajoittamista. Naisen suhteen raskauden aikana nämä toimenpiteet esiintyvät etupäässä lukemattomien kieltomääräysten ja menettelyohjeiden muodossa, avioliittotavoissa pesuina, puhdistuksina, sulhasen ja morsiamen eristämisenä ympäristöstään peittämällä y. m.[190]

Lapsiin kohdistuvissa tavoissa käsitys tällaisesta vaaranalaisuuden tilasta on pukeutunut m. m. yleiseen luuloon n. s. „vaihdokkaasta", paholaisen oikean lapsen tilalle asettamasta epäsikiöstä sekä mitä monilukuisimpiin varotoimenpiteisiin pesuineen, varoesineiden käyttöineen j. n. e.

Tämän passivisen vaaranalaisuuden tilan ohella ajatellaan ihmisen näissä kriitillisissä elämänkohdissaan saattavan olla myös aktivisessa erikoistilassa (t a b u), joka velvoittaa hänen itsensä sekä toisten ihmisten hänen suhteensa noudattamaan määrättyjä varotoimenpiteitä. Tällaisen taikatehon valtaaman ihmisen ruumiillisen olemuksen osienkin ajatellaan sisältävän hänelle itselleen tahi muille vaarallista taikavoimaa. Näin juuri nimenomaan hiusten. Rottin saaren asukkaat l u u l e v a t l a p s e n e n s i m ä i s t e n h i u s t e n j a k a r v o j e n o l e v a n h ä n e l l e i t s e l l e e n v a a r a l l i s i a ja niiden poistamisen tarkoituksena on t ä m ä n v a a r a n v ä l t t ä m i n e n.[191] Häämenoissa havaitaan useita hiuksiin kohdistuvia seremonioita, m. m. sulhasen hiusten ajaminen, jotka nähtävästi liittyvät näihin käsityksiin.[192]

Frazerin käsityksen mukaan lapsen hiuksiin kohdistuvien tapojen perustaksi on katsottava juuri lapsen t a b u -tilaa. Sen poistamiseksi arvellaan olevan tarpeen hävittää nämä lapsen ruumiillisen olemuksen osat, koska niihin on ikäänkuin tarttunut t a b u - tilan myrkkyä ja ne sellaisina ovat vaarallisia. Samalla tavoin menetellään sellaisten esineiden, esim. astioiden kanssa, jotka ovat olleet kosketuksissa tällaisessa tilassa olevan henkilön kanssa: ne rikotaan ja hävitetään.[193]

Tarkastelumme on osoittanut, että suomalaiskansojen tavat ja käsitykset lasten hiuksista ja karvoista oleellisimmalta osaltaan liittyvät samantapaisiin yleismaailmallisiin uskomuksiin. Virolaisten tavat ja luulot osoittavat selvästi karvojen poistamisen tarkoittavan l a p s e n p ä ä s s ä j a m u u a l l a r u u m i i s s a o l e v i a s y n t y m ä k a r v o j a. Näiden karvojen poiston laiminlyönnin nähdään taikakäsityksissä aiheuttavan lapselle vahingollisia seurauksia, jotka ovat

samanluontoisia kuin liian aikaisin toimitetusta hiusten ja kynsien leikkaamisesta johtuvat. Suomalainen ja venäläinen käsitys lapsen harjaksista voinee tuskin olla muuta kuin yksi näiden taikaluulojen ilmenemismuodoista, joista hyvin on myöskin voinut johtua hiusten poisleikkaamisen lykkääminen määrättyyn ikään tahi aikaan. Näin saattaisi se lähennellä niitä taikakäsityksiä, jotka velvoittavat pyhyyden energialla varustettujen ihmisten, pappien, kuninkaiden ja taikurien säilyttämään hiuksensa leikkaamattomina. Vogulien hius- ja tukkalaitteeseen kohdistuvat tavat seremoniallisen surun aikana johtunevat nekin käsityksistä surevan t a b u-tilasta. Tunnettuahan on, että suruseremonioiden aikana tämänlaatuisia kynsiin, hiuksiin, astioihin y. m. kohdistuvia tapoja noudatetaan.[194]

Tällä en kuitenkaan tahdo sanoa, että puheenaolleeseen ryhmään kuuluvat tavat ja taikakäsitykset olisivat selitettävät yksinomaan tältä kannalta. Varsinkin myöhemmin, alkuperäisempien käsitysten hämmennyttyä, on niihin saattanut liittyä vallan toisenlaisia maagillisia mielikuvia. Ajateltakoon esim. kynsien ja hiusten leikkaamista. Siinä ei saata olla kaukana mielikuva typistämisestä, vähentämisestä, joka semmoisenaan saattaa olla vahingollista lapsen kasvulle ja vaurastumiselle.

Puheenaollut vähävenäläinen tapa poistaa lapsen hiukset pehmeällä leivällä ja jättää leipä lintujen vietäväksi puhuu selvästi sen käsityksen puolesta, että hiusten ajateltiin sisältävän vaaraatuottavaa voimaa tahi ainetta. Yleinen venäläisten ja eräiden suomalaiskansojen (suomalaisten, syrjänien) noudattama tautien parannuskeino on taudin siirto toiseen ihmiseen, eläimeen j. n. e. jonkin välittävän aineen välityksellä, esim. syöttämällä koiralle leipää, jolla kipeää paikkaa on kosketeltu tahi hangattu.[195]

Votjakkien tavoissa, joissa lapsen hiusten leikkaaminen on muodostunut seremonialliseksi toimitukseksi, on huomiolle pantava hiusten leikkaajan ja sen perheen, johon lapsi kuuluu, joutuminen ystävyys-, jopa sukulaissuhteeseen keskenään. Tämä suhde muistuttaa toisaalta venäläistä ristivanhempien suhdetta ristilapseensa, toisaalta samanlaatuisia ilmiöitä turkkilais-tatarilaisten ja eräiden muiden muhamettilaisten kansojen tavoissa. Muhamettilaisten albanien keskuudessa, jotka samaten suorittavat lapsen hiusten ensimäisen leikkaamisen seremoniallisena toimituksena, tulee leikkaajasta jonkinlainen risti-isä ja hän joutuu läheiseen suhteeseen asianomaiseen perheeseen. Hän leikkaa t o n s u r a n tapaan jonkun verran lapsen hiuksia ja panee suortuvan rahojen keralla pussiin, jota pidetään kolme päivää suljettuna. Tämän ajan loppuunkuluttua otetaan rahat

pois ja hiukset heitetään tuleen.[196] Muissakin perhejuhlissa, esim. häissä, avustavat henkilöt voivat tulla samanlaiseen suhteeseen perheeseen. Tällaisia seremoniallisia sukulaisia ovat tšeremissien ja tšuvassien häämenojen kiamatlək l. kiamat-pariskunta ja tšuvassien hyjmatlyk l. ḫajmatlyh. He joutuvat avioparin lähes samanlaiseen suhteeseen kuin vanhemmat ja heitä nimitetään isäksi ja äidiksi.[197]

Karjalaisten tavoissa ja taikaluuloissa tavattava parran pyhänä pitäminen ja erikoinen vaarinpito partakarvoista sekä joissakin tapauksissa huolenpito ja varonta hiusten suhteen yleensäkin saattavat yhtyä niihin käsityksiin, jotka antavat pään karvoille, etenkin hiuksille, inhimillisen elämän ja voiman tyyssijan tahi lähteen merkityksen. Monet kansansadut asettavat ihmisen „sielun“ tahi voiman hänen hiuksiinsa: jos ne leikataan pois, ihminen kuolee tahi käy heikoksi. Tämän uskon vuoksi esim. noitien päät ajeltiin paljaaksi, ennenkuin heidät jätettiin kiduttajan käsiin.[198] Ajateltakoon tässä, miten Simsonin voiman katsottiin asuvan hänen hiuksissansa.

Edellisestä on muun ohella selvinnyt, että suomalais-virolaiset ja venäläiset käsitykset lapselle vaarallisista harjaksista, jopa niiden poistomenetelmätkin, osoittavat huomattavaa yksityiskohtaista yhtäläisyyttä. Tämä oikeuttaisi päättämään, että näiden kansojen välillä tässä suhteessa vallitsee jokin lähempi vuorosuhde, jolloin lähinnä tietenkin on ajateltavissa venäläisten tapojen vaikutus suomalaisvirolaisiin.

III. Synnytysjälkeiset ja napanuora.

Se yhteys, jonka ajatellaan vallitsevan ihmisen ja hänen ruumiillisen olemuksensa osien välillä senkin jälkeen kuin fyysillinen yhdysside niiden väliltä on loppunut, ilmenee synnytysjälkeisiin ja napanuoraan kohdistuvissa käsityksissä mitä kiinteimpänä ja luonteenomaisimpana. Monesti ne suorastaan identifioivat itseään lasta. Tämän ohella synnytysjälkeiset ja napanuora ovat tavoissa ja taikauskoisissa käsityksissä muihin organismin osasiin nähden erikoisasemassa siinä suhteessa, että ne säilyttävät maagillisen siteensä kahtaalle, s. o. sekä synnyttäjään että jälkeläiseen.

Suomessa synnytysjälkeisten eli puhtiaisten[1] suhteen on noudatettu vaihtelevia menettelytapoja. Sodankylässä ne

viedään sellaiseen paikkaan, „johon ei päivä näe“, jossa ei kukaan kulje, koirat eikä muut.[2] Liperissä ne otettiin talteen, kuivattiin uunilla, pantiin vaatepussiin ja siitä lapsen kehtoon pään alle.[3] Jos Etelä-Hämeessä ne heti lapsen synnyttyä kaadetaan kumoon (aukko alaspäin), ei vaimo enää saa lapsia.[4]

Erään tiedon mukaan vietiin synnyttäjän „veriset vuoteet“ metsään, samalla loitsien:

„Tuua hiiestä patoo
Helvetistä [kattilata]
Jolla verta keitetään.“

Näin menetellen lapsesta tuli hyvin luonnokas ihminen, niin ettei minkäänlaiset noidat pystyneet.[5]

Napanuoraan näytään myös kiinnitetyn huomiota. Jos se osa napaa (napanuoraa), joka kuivaa ja erkanee itsestänsä, pannaan talteen ja sittemmin, kun lapsi on kasvanut ja sitä ruvetaan opettamaan lukemaan, se annetaan sille ensimäiseksi „kirjatikuksi“, tulee lapsesta hyvä lukemaan.[6]

Nämä esimerkit osoittavat suomalaisten synnytysjälkeisiin ja napanuoraan nähden noudattaneen tapoja, joita ei saateta johtaa yksinkertaisista puhtaus- ja hygienisistä käsitteistä, vaan jotka viittaavat synnyttäjän ja jälkeläisen taikasuhteeseen niihin.

Eräät toiset suomalais-ugrilaisten kansojen vastaavat tavat ja käsitykset kuvastavat paljoa selvemmin ja alkuperäisemmin synnyttäjän ja lapsen suhdetta synnytysjälkeisiin ja napanuoraan.

Tšeremissit ottavat kaikki synnytysjälkeiset talteen, asettavat ne vanhaan virsuun, jonka toisella virsulla peitettynä heittävät joko pirtin sillan alle tahi saunaan. Ne on välttämättömästi heitettävä näihin paikkoihin, koska synnyttäjä muutoin sairastuisi parantumattomaan tautiin.[7]

Synnyttäjän riippuvaisuussuhdetta synnytysjälkeisistä kuvastavat myös syrjänien tavat ja käsitykset. Jos poltettaisiin osa istukkaa (p l a c e n t a) uunissa, niin synnyttäjä tämän jälkeen pian kuolisi. Tämän vuoksi syrjänittäret huolellisesti varjelevat istukkaa joutumasta kenenkään syrjäisen käsiin. He kätkevät sen hautuumaalle maahan. Keskivytšegdalaisten kylien naiset pitävät parempana haudata istukan navettaan. Vanhat naiset opettavat nuorille, jotka pian tulevat äideiksi, että heidän on haudattava synnytysjälkeiset missä ikänä (pellolla, metsässä) synnytys tapahtuukaan. He viittaavat siihen, että luontokappaleetkin, kuten lehmät, hautaavat ne, kaivamalla maahan kuopan ja peittämällä.[8]

Obin ugrilaisten vastaavista tavoista on olemassa mielenkiintoisia tietoja. Ostjakeista mainitsee *Georgi*, että he ripustavat synnytysjälkeiset puuhun lippaassa, johon ovat panneet kalaa ja palan lihaa.[9] Samasta tavasta kertoo *Pallas* matkakuvauksissaan.[10] *Karjalaisen* mukaan on tämä tapa vieläkin eri alueilla käytännössä. N. s. puhtiaiset ja kaikki synnytyksessä likautuneet pajunlastut pannaan tuohiseen vakkaan, johon asetetaan vähän kalaa ja lihaa, ja vakka ripustetaan metsään johonkin puun oksaan. Vasjuganin ostjakit sitovat kopan ulkopuolelle pienen jousen uhriantimiksi puhtiaisissa olevalle istukalle. Tremjuganilaiset nimittävät poistuvaa istukkaa, jossa väitetään näkyvän ihmiskasvojen piirteet, „lapsen-elättäjä-eukoksi“ ja osoittavat sille palvontaa. „Sille ommellaan jo ennen synnytystä karttuunista pieni paita, johon vielä kiinnitetään pikkaraiset vyön ja päähuivin tapainen, ja tämä puku pannaan sitten mainittuun „napakoppaan“ yhdessä puhtiaisten kera. Ennen kopan vientiä lähimetsään ripustettavaksi tehdään sille „napakestitys“: se asetetaan asunnossa tšuvalin — kesäkodassa tulisijan — kupeelle ja sen eteen syömätuohisessa tahi lautasella kalaa, lihaa tahi leipää ja teetä, mitä syötävää vain kotona sattuu olemaan. Naiset kumartelevat kätilöakan kehoittaessa: „Lapsen-elättäjä-eukko, sinä syö! tuliemonen, sinä syö, juo! onnistuvina, osakkahina, ollaksemme!“ Kestityksessä tarjotut ruoat on sitten naisten syötävä, miehet eivät niihin saa koskea.“[11]

Vogulien tapana on samaten ripustaa synnytysjälkeiset puuhun.[12]

Tässä yhteydessä tarkasteltakoon erikoisesti eräitä napanuoraan kohdistuvia tapoja ja taikakäsityksiä. Sen leikkaamiselle omistetaan usein tärkeä merkitys ja tämän toimituksen katsotaan olevan suhteessa lapsen vastaiseen kohtaloon ja menestymiseen. Leikkaamisessa kiinnitetään erikoisesti huomiota siinä käytettyyn alustaan ja leikkausaseeseen; koko toimitus muodostuu usein seremonialliseksi menettelyksi asianmukaisine lauseineen ja toivotuksineen. Niinpä Vjatkan läänin Uržumin piirin tšeremissit katkaisevat poikalapsen napanuoran kirveellä halon päällä, samalla lausuen: „Ole työteliäs!“ j. n. e. Tytön napanuora katkaistaan rukin päällä samalla sanomalla: „Ollos ahkera kehräämään!“[13]

Glazovin piirin votjakit katkaisevat tämän elimen saunan kynnyksellä kirveellä; tyttölapsen napanuoran leikkausalustaksi käytetään rukkia ja toimitetaan leikkaaminen veitsellä lausuttaessa: „Ollos ahkera kehrääjä, voimakas, terve!“ j. n. e. Mamadyšin piirin votjakit heittävät poikalapsen napanuoran jäännöksen hevossuojukseen, jolloin lapsesta tulee hyvä hevosten isäntä. Tytön napa-

nuora on taas käärittävä johonkin ja pantava arkkuun. Jos se heitettäisiin hevossuojukseen, tulisi tytöstä halukas tekemään miesten töitä.[14]

Inkeriläisillä on ollut tapana panna pieni leipäpala ja muutamia viljanjyviä lapsen napaa vastaan sen kapaloibin. Tämän pitäisi vastata niitä yhdeksää jyvää, jotka ommellaan naimisiin menevien vaatteisiin kainalokuoppien kohdalle.[15]

Paitsi niitä toimenpiteitä, joilla on suoranaisen varotoimenpiteen luonne, suomalais-ugrilaisten kansojen synnytysjälkeisiin nähden noudattamissa tavoissa on havaittavissa sellaisia, joiden tarkoituksena on synnytysjälkeisten käsittelyn avulla aikaan saada toivottuja vaikutuksia jälkeläiseen. Näistä on ennen kaikkea kiinnitettävä huomiota Obin ugrilaisten tapaan ripustaa synnytysjälkeiset puuhun. Suomalaisista oleva tieto niiden metsään kantamisesta on tässä yhteydessä mainittava. Sen tavan perustana on kyllä voinut olla vain pyrkimys saattaa ne määrätyllä tavalla talteen tahi piiloon, siis varotoimenpiteiden sarjaan luettava toimi. Samalla se saattaisi kuitenkin viitata samantapaiseen menettelyyn ja käsityksiin kuin mitä Obin ugrilaiset ovat noudattaneet.

Ajatus kasvavan luonnonesineen, kuten puun suhteesta ihmisyksilöön, varsinkin lapsiin ja sairaisiin, on lukuisten kansojen tavoissa ja taikakäsityksissä kehittynyt laajaksi maagillisten käsitysten sarjaksi. Näin on asianlaita varsin suuressa määrin suomalais-ugrilaisten kansojen mytologiassa ja taikakäsityksissä. Näiden kysymysten yksityiskohtainen tarkastelu veisi liiaksi syrjään varsinaisesta aiheestamme; ne ovat kuitenkin tässä esillä olevien seikkojen kanssa siksi läheisessä yhteydessä, että katson voivani niitä vähän laveammaltakin kosketella.

Ensiksikin muistuttaa vasta mainitsemamme Obin ugrilaisten käytäntö monien muiden kansojen tapoja, joiden tarkoituksena on saattaa synnytysjälkeiset puun tahi jonkun muun kasvin yhteyteen. Mecklenburgissa ja Pommerissa viedään heti synnytyksen jälkeen jälkimeno nuoren puun juurelle luulossa, että lapsi kasvaa puun kerralla.[16] *Saoria*-heimo Indiassa leikkaa viiden päivän kuluttua syntymisestä napanuoran pois. Sen ottaa kätilövaimo ja panee lehdistä tehtyyn astiaan, jossa on öljyä. Tulisijan tuhka otetaan ulos, kasataan maahan ja astia asetetaan sen huipulle. Pienoiskokoinen jousi ja nuoli pistetään tuhkaan; sitten viedään kaikki vaatteeseen käärittynä kusum-puun (Schleichera trijuga) alle. Menon suorittaa isä, lausuen samalla: „Minulla on poika, tulkoon hänestä suuri metsänkävijä.“ Tytölle suoritetaan sama meno, mutta jousen

ja nuolen asemasta käytetään bambulastua riisin sekoittamista varten ja sanotaan: „Tulkoon hänestä hyvä perheen emäntä.“ [17] Kun napanuora irtautui, *Maorit* veivät lapsen papin luokse. Napanuora haudattiin pyhään paikkaan ja sen päälle istutettiin nuori vesa, jota nimenomaan pidettiin lapsen „elämän merkkinä“. Toisen tiedon mukaan haudattiin istukka ja istutettiin puu sen paikan päälle. [18] Fidshisaarelaiset hautaavat napanuoran kokospähkinän keralla, jota koetetaan saada itämään ja kasvamaan. Syntynyt puu tulee lapsen omaisuudeksi. [19] Azteki-pojan napanuora haudattiin aseiden kuvien keralla paikkaan, jossa voitiin vastaisuudessa taistelun olettaa tapahtuvan. [20]

Luetelluista tapauksista havaitaan useimmissa selvänä ajatus lapsen ja kasvin välille synnytysjälkeisten tahi napanuoran avulla aikaansaatavasta yhteydestä. Ei liene epäiltävää, etteikö tämä ajatus ole ollut juuri Obin ugrilaistenkin tapojen perustana. Kun pidettiin vaikeana muulla tavoin säilyttää ja estää turmeltumasta synnytysjälkeisiä, joiden kanssa lapsen menestyksen ajateltiin olevan riippuvaisuussuhteessa, yhdistettiin lapsen elämä ja kehitys niiden välityksellä kasvavaan luonnonesineeseen. Tämän toivottiin tuottavan lapselle samanlaista kasvu- ja kehitysvoimaa kuin mitä siinä itsessään piili.

Tämä sama ajatus on ollut perustana useille suomalaisten kansojen taikatoimille ja -käsityksille, ja on se pukeutunut edellisiin verrattaviin tapoihinkin. Suomalaisissa lapsitaioissa on joukko sellaisia, joissa lasten menestymistä tahi terveyttä hankitaan eräänlaisilla puihin ja muihinkin kasveihin kohdistuvilla taikatoimilla. Lapsen menestykseksi viedään se alasti riisuttuna pohjoiseen päin, pohjoispuolella mäkeä kasvavan koivun luo, sivellään kolmasti ylhäältä alaspäin koivun oksan latvalla ja lausutaan:

„Metsän tyttö, metsän akka
Metsän pienet piikaset
Hoiva sulle hoiva mulle;“

sitten mennään taas pohjoiseen päin toisen koivun luo, tehdään sama temppu, sekä vielä kolmannen koivun luo, jossa se uudistetaan, ja sitten mennään taakseen katsomatta takaisin. [21] Jos lapsi ei tavallisella ajalla rupea kävelemään, katsotaan riiden sitä vaivaavan. Sen parantamiseksi asetetaan lapsi pellolle istumaan ja kynnetään auralla tahi kuokalla sen ympärille vako. Sitten kylvetään hampun siemeniä lapsen päälle. [22] Riittä sairastavaa parannetaan myös halkaistujen puiden läpi kuljettamalla. [23] Itkuisaa ja levotonta lasta parannetaan

halkaisemalla puu niin suurelle raolle, että lapsi mahtuu siitä, ja pujottamalla hänet siitä kolme kertaa läpi, joka kerran lukemalla isämeitä takaperin. [24]

Näiden tapojen ja taikojen selittelyssä, varsinkin silloin, kun niiden tarkoituksena on määrätyn sairauden parantaminen, on huomioon otettava toinenkin käsitys, nimittäin ajatus taudin siirtämisestä puuhun, joka m. m. hammastaudin parantamisessa näkyy selvänä. Etupäässä taudin siirtoajatukseen näyttää perustuvan suomalainen varastustaudin parannustaika, jossa potilasta kuljetetaan kolmen halkaistun puun läpi. Taian jälkeen näet puut reväistään ylös maasta, upotetaan kivien avulla koskeen sekä loitsitaan:

„Asu paha koskessa kovassa
Ettet riko ristittyä
Etkä kaada kastettua.“ [25]

Molempiin käsityksiin palautuvat nähtävästi vastaavat mordvalaiset taiat. Jos lapsi itkee kovasti ja sairastaa kauan, vievät ersäläiset sen metsään. Siellä halkaistaan puu (poikaa varten tammi, tyttöä varten koivu) siten, että puun keskusta halkaistaan, mutta latva ja juuriosa jätetään kokonaisiksi. Tästä halkaistusta paikasta kuljetetaan lapsi lävitse. Kun sitä kuljetetaan läpi, sanotaan: „Pyhä puu, viheriä tammi (jos lapsi on poika) ota orjalta N. N. hänen itkunsa, poista se hänestä, anna terveyttä. Siitä, että annat terveyttä, taudin ottamisesta, pue orjan N. N. päälle hänen vaatteensa, paue jalkaan hänen jalkineensa; hänen päästänsä lakki, hänen päältänsä paita, hänen vartaloltansa vyö, kapalot ja paita.“ Tämän jälkeen ripustetaan puuhun sairaan lapsen lakki, paita, vyö ja päällysvaate ja mennään pois. [26] Erään toisen taian mukaan näyttävät ersäläiset pitävän puuta lapsen suojelijana. Kun jossakin talossa on vastasyntynyt nähnyt päivän valon, ripotellaan akkunalaudoille tuhkaa, tehdään akkunoihin ristinmerkki ja vedetään vastasyntyneen ympäri koivuista vitsaa lausuen: „Pyhä puu, valkea koivu, suojele orjaa N. N. pahalta ihmiseltä (noidalta), pahasta, yöllä unen aikana, päivällä valvoessa, häntä ylös nostettaissa, häntä alas laskettaissa, rinnalla ruokittaessa, ruo'alla ruokittaessa, juotettaissa.“ Näin suojellaan vastasyntynyttä kuudenkymmenen päivän aikana. [27]

Muitakin sairauksia näyttävät mordvalaiset parannelleen viemällä sairaan tammen alle. [28]

Ei saatettane kieltää, etteikö näiden taikatointen perustana taudin siirtoajatuksen ohella olisi käsitys lapsen tahi sairaan joutumisesta erikoiseen suhteeseen puuhun, ajateltiinpa sen kautta joko sairauden siirtyvän puuhun tahi puun sellaisenaan antavan terveyttä,

kukoistustansa ja kasvuvoimaansa lapselle. Nämä käsitykset ovat saattaneet olla esillä samanaikaisestikin. Niiden selvitykseksi tarkasteltakoon vielä muutamaa tänne kuuluvaa tapaa.

Virolaiset ovat käsitelleet sellaista lasta, joka ei ala tavalliseen aikaan kävellä, siten, että jonakin torstaina ovat kyntäneet ja äestäneet peltoa ja asettaneet lapsen näin valmistetulle paikalle istumaan. Sitten on lapsen yli kylvetty hamppua ja sanottu: „Kanep kazuma, laps laduma", s. o. hamppu kasvakoon, lapsi juoskoon.[29]

Pensan läänin Gorodištšen piirin venäläiset (mordvalaiset?) ovat parantaneet sellaista lasta, joka pitkään ei lähde kävelemään, viemällä siemennettävälle pellolle. Siellä heitetään ensi kourallinen siemeniä pellolle, toinen lapsen päälle, kolmas taas maahan, taas lapsen päälle j. n. e.[30]

Suomessa on keväällä lehmiä ensi kerran laitumelle laskettaessa niiden annettu kulkea ulos halkaistun pihlajakepin läpi.[31] Lampaiden menestymiseksi otetaan Mikonpäivän lauantai-iltana kolme kasvavaa närettä ja kolmesta muurahaispesästä muurahaisia ja viedään ne lammaskarsinaan sanoen samalla:

„Kasva kuin näre ja sikie kuin kusiainen."[32]

Näissä tapauksissa taudin siirtämisajatus ei ole saattanut olla taian perustana, vaan on niiden katsottava perustuvan suorastaan ajatukseen elimellisen luonnon rehoittavasta kasvuvoimasta ja hedelmällisyydestä, joita ominaisuuksia näin pyritään siirtämään taiottavaan.

Niissä parannustaioissa, joissa sairasta kuljetetaan reiän läpi, on vielä saattanut väikkyä mielessä ajatus sairauden poispyyhkimisestä tällaisen käsittelyn avulla. Sairaita on kuljetettu muidenkin reikien kuin halkaistujen puiden läpi. Lasta, jonka sairauden arvellaan olevan maasta, kuljetetaan reiän läpi, joka on tehty kolmelta sivulta maasta irtiotettuun turpeeseen.[33] Nämä tavat ovat mahdollisesti vielä jossakin yhteydessä oksanreikien merkitykseen taikuudessa.

Joka tapauksessa saatamme pitää Obin ugrilaisten synnytysjälkeisiin nähden noudattamaa tapaa tyydyttävimmin selitettynä juuri ominaisuuksien siirtoajatuksen kannalta ja pyrkimyksestä luoda yhteyttä kasvavaan luonnonesineeseen. Pienoisen jousen ja nuolen ripustaminen niiden yhteyteen käy tämän ajatuksen kannalta ja vastaaviin muitten kansojen tapoihin vertaamalla myöskin selväksi. Sen tarkoituksena oli symbolisella tavalla taata lapselle hyvät metsämiehen ominaisuudet.

Mikä merkitys on vihdoin annettava tavoille asettaa viljaa ja ruoka-aineita synnytysjälkeisten yhteyteen tahi säilyttää niitä viljan

säilytyspaikoissa? Puhuttaessa esim. inkeriläisten tavasta asettaa viljanjyviä napaa vasten on muistettava, että jyviä käytetään usein profylaktisesti, vastataioissa varausesineinä, ja että vastasyntyneen kapaloihin ja kehtoon yleisesti asetetaan kaikenlaisia varoesineitä. Jyvien asettaminen nimenomaan lapsen napaa vasten oikeuttaa tässä ottamaan huomioon toisenkin selitystavan. Keinot, joiden avulla lapsen elämä ajatellaan yhdistettävän kasvavaan luontoon, eivät rajoitu yksinomaan edellä tarkasteltuihin, synnytysjälkeisiin kohdistuviin. Samasta ajatusyhteydestä on varmaankin sukeutunut tapa leikata napanuora poikki viljalyhteen päällä ja kylvää verestä kostuneet jyvät lapsen nimeen.[34] Inkeriläinen tapa saattaa palautua juuri tällaiseen mielikuva-analogiaan viljan ja lapsen kasvamisesta.

Selitettäessä Obin ugrilaisten tapaa panna synnytysjälkeisten mukaan ruokatavaroita on huomioon otettava se seikka, että he nähtävästi personifioivat n. s. istukan jonkunmoiseksi lapsionnen jumalattareksi („lapsen-elättäjä-eukko"), jolle osoittavat palvontaa. Ruokatavarat saattavat tällöin olla tarkoitettu uhriksi tälle jumaluudelle. Mutta tässäkään ei voida olla huomioon ottamatta eräitä toisia näkökohtia. Tapa varustaa synnytysjälkeiset ruokatavaroilla, panna ne säilöön niiden kanssa tahi samaan paikkaan, missä viljaa ja ruokatavaroita säilytetään, ei näytä olevan niinkään satunnainen. Etelä-Jenisein laaksossa asuvien *koibalien* tapana on kaivaa sille kohdalle jurttaa, jossa lapsi on syntynyt, hauta ja peittää siihen synnytysjälkeiset pannen mukaan vähän jauhopuuroa.[35] Hindut hautaavat napanuoran saman huoneen nurkkaan, missä synnytys on tapahtunut, ja panevat mukaan kurkkuja ja suolaa.[36] Myös on huomioon otettava, että napanuoran säilytyspaikkana on usein vilja-aitta tahi hinkalo. Tässä on mahdollista ajatella olevan kysymyksessä itsensä synnytysjälkeisten ja varsinkin napanuoran personifioiminen, niiden pitäminen elävänä olentona, jonka ajatellaan tarvitsevan ravintoa. On olemassa esimerkkejä siitä, että synnytysjälkeisiä ja napanuoraa pidetään personallisena olentona, lapsen kaksoisveljenä tahi sisarena, ja ajatellaan sen seuraavan lasta syntymällä hänen jälkeensä maailmaan.[37]

Napanuoran suhde lapsen menestymiseen ja kohtaloon, määrätyiden ominaisuuksien hankkiminen lapselle sitä vastaavalla tavoin käsittelemällä on riittävän selvänä näkyvissä tšeremissien ja votjakkien tavoissa napanuoraa leikattaessa ja säilytettäessä. Itämeren suomalaisten tavoissa on vain vähän tietoja vastaavien käsitysten säilymisestä sellaisinaan, mutta niissäkin on viittausta sellaisiin, nimittäin synnytysjälkeisten talteen ottamisessa ja säilyttämisessä.

Jälkimäisten menettelytapoihin on myöhemmin saattanut kyllä olla määräävämpänä synnytysjälkeisten ja napanuoran monenmoinen käyttö aktivisen taikuuden välineinä.

Suomessa käytetään ensiksikin synnytysjälkeisiä ja napanuoraa moniin ehkäisevää laatua oleviin tarkoituksiin. Liperissä synnytysjälkeiset otettiin talteen, kuivattiin saunan uunilla, pantiin vaatepussissa kehtoon pään alle. Näin lapsi pysyi terveenä.[38] Jalasjärvellä lapsi kylvetettiin „jälkimenolla" kolmella saunamatkalla, niitä joka kerta välillä pesemällä. Silloin ei lapsesta tullut itkuisa.[39] Rääkkylässä napanuora kuivataan ja annetaan hienonnettuna lapselle; silloin ei tähän tartu riisi.[40] Tahi pujotellaan lapsi synnyttyään kolmasti puhtiaisten läpi, sitten kun niihin on puhkaistu reikä. Näin ei „yön itkettäjä" eikä muut pahat tarttuneet lapseen.[41]

Parannustarkoituksiin käytetään jälkeisiä esim. ruusulääkkeenä, jota varten ne kuivataan uunilla ja pannaan korjuuseen,[42] tahi poistetaan niillä kasvoista teeren pisamia ja päivettymistä.[43]

Alkuperäisempiä käsitystapoja kuvastaa tapa leikata vastasyntyneen navan varresta pala ja syöttää se salaa lapsen isälle, jotta tämä alkaisi rakastaa lapsiansa.[44] Samanlaista yhdyssiteen luomista lapsen ja vanhemman välille saattaa tarkoittaa tapa panna napanuora lapsen syntyessä ensin äidin lanteen ympäri, sitten lapsen suuhun.[45]

Mainittakoon vielä, että suomalaiset käyttävät synnytysjälkeisiä myös elukoiden lääkitsemiseen, esim. amputautia vastaan[46] ja punataudissa[47].

Synnytysjälkeisten taikakäytännön monilukuisesta sarjasta on huomioon otettava edelleen ne, joiden tarkoituksena on synnytysjälkeisten avulla antaa täysikasvuiselle ihmiselle tahi eläimille eräitä ominaisuuksia. Ensinnäkin toimittaa syntymäkohtu taikaesineen virkaa varaustaioissa. Tästä pari esimerkkiä. Venäjän Karjalassa varaudutaan pahalta silmältä panemalla aviottomana syntyneen poikalapsen synnytysjälkeiset paljasta rintaansa vasten.[48] Jos jollakulla on taasen tallella syntymäkohtunsa, ja hän sen sotaan lähtiessään kastelee yökasteen vedellä ja panee rinnalleen ihoa vasten sekä kastelee vielä kosken vaahdolla päänsä, hän on rohkea käymään vihollista vastaan eivätkä vihollisen kuulat pysty häneen.[49]

Elköön tässä sivuutettako eräitä eläintaikoja, koska käsitys jälkeläisen suhteesta syntymäkohtuunsa niissä erittäin selvänä on näkyvissä.

Hevosen varsa saadaan kasvamaan suureksi kiinnittämällä sen syntymäkohtu („syntymäkuotta") tallin lakeen, antamalla siinä kuivaa ja ottamalla aina joku kerta kuukaudessa sateen aikana esille ja

piiskaamalla yksikesäisillä pajun vitsoilla. Sitten kohtu pannaan taasen paikoilleen. Näin tulee varsasta myös vireä. Jos taasen kohtua suitaan joka torstai-aamu sellaisen kuusen oksilla, joka on ollut niin lähellä tietä, että ne ovat ylettäneet sukimaan kaikenlaisten kulkijoiden heinäkuormia sekä ruumista kuljetettaessa ruumisarkkua, tulee hevosesta isona kiiltokarvainen.[50] Jos taasen otetaan varsan syntymäkohtu, pannaan kodan orrelle, annetaan varsan haistella sitä ja kun se on kuivanut pannaan talteen kunnes hevonen myydään ja tällöin ripustetaan sellaiseen katokseen, jossa se ei kastu ja jossa sitä tuuli aina heiluttelee, niin se hevonen tulee kotiin vaikka kuinka kaukaa, eikä sitä voi pidättää minkäänlainen velho muutoin, kuin varastamalla kohdun ja viemällä sen hevosen kotiin.[51] Tahi naulataan „varsakotti" tallin seinään, annetaan kuivaa siinä, ja sen jälkeen, kun hevonen on myöty ulkopitäjään, otetaan esille ja hierotaan pajassa ahjon tulen päällä ja piiskataan yksikesäisillä pajun vitsoilla. Tällöin hevonen tulee takaisin niin pian kuin kerkiää.[52]

Esimerkkimme eivät kaipaa selityksiä. Ne ovat tyypillisimpiä osoituksia homeopatisesta käsitystavasta, samalla kuin niissä erinomaisesti kuvastuu käsitys yksilön salaperäisestä riippuvaisuussuhteesta organisminsa erillisistä osista.

Lopetan katsaukseni nyt esilläolleeseen aiheeseen mainitsemalla muutamia esimerkkejä toisten suomensukuisten ja eräiden muidenkin kansojen napanuoraan ja synnytysjälkeisiin kohdistuvasta taikakäytännöstä.

Virolaiset ovat käyttäneet napanuoraa ensiksikin aktivisen taikuuden välikappaleena. Se joko säilytettiin tahi suorastaan tuhaksi poltettuna käytettiin lääkkeenä.[53] Syrjänit kuivaavat synnytysjälkeisistä osan ja kantavat sitä ristin ohella amulettina.[54]

Synnytysjälkeiset ja napanuora yleensä, mutta varsinkin sellainen kohtukalvo, joka kokonaisena on syntyvän mukana eheänä tullut ulos (n. s. „onnenhuntu"), ovat saaneet laajan käytännön lukemattomien kansojen taikaluuloissa ja aktivisessa taikuudessa. Poispudonnutta ja kuivattua napanuoran palaa käytetään yleensä amulettina tahi semmoisenaan taikalääkkeenä. Useimmiten ajatellaan sen tuottavan hyötyä ja menestystä lapselle itselleen, vieläpä aikuisenakin.[55] Samalla napanuoraa käytetään onnea tuottavana amulettina erikoisia tapauksia varten, varsinkin oikeudenkäynnissä.[56] Mutta varsinkin „onnenhuntu" on ollut hyvin haluttu tähän tarkoitukseen. Roomalaisten asianajajat ostelivat sitä tähän tarkoitukseen ja Europassa on se myöhemmin ollut varsinaisen kaupan esi-

neenä.[57] Ennen kaikkea on „onnenhunnun“ kanssa syntymistä pidetty onnettaren suosionosoituksena syntyjälle.[58]

Joskin synnytysjälkeisten ja napanuoran käyttö taikomisen välikappaleena ja taianomaisessa lääkitystaidossa saattaa esiintyä sellaisten käsitysten kanssa yhdenaikaisesti, joissa ajatus syntyvän tahi synnyttäjän sympatetisesta suhteesta niihin on todettavissa, on se varmaankin jälkimäisiin käsityksiin verrattuna myöhempisyntyistä. Näiden muunlaatuisia käsityksiä kuvastavien käytäntötapojen ohella on edellisessä mielestäni kyllin selvästi todettu, miten tutkimuksenalaisten kansojen luuloissa ja maagillisissa toimituksissa käy johtavana ajatuksena käsitys toiselta puolen synnyttävän ja syntyneen sympatetisesta riippuvaisuussuhteesta synnytysjälkeisiin, toiselta mahdollisuudesta määrätyiden menetelmien avulla synnytysjälkeisten kautta vaikuttaa jälkeläisen menestykseen ja kohtaloon.

IV. Hammas.

Käsiteltävän aiheen kannalta saattaa jo a priori päätellä, että hampaisiin organismin osana kohdistuu edellisentapaisia käsityksiä. Ne eivät kuitenkaan ole tässä yhtä selvinä havaittavissa kuin esim. kynsiä, hiuksia ja synnytysjälkeisiä koskevat taikakäsitykset eivätkä ne ole taikakäytännössäkään saaneet niin laajaa ja monipuolista merkitystä.

Suomalaisten taikaluulojen alalla on havaittavissa eräs yleinen ja sangen yhdenmukainen ryhmä, joka alkuaan on samanlaisesta käsityspiiristä lähtöisin kuin aikaisemmin tarkasteltuihin organismin osiin liittyvät käsitykset.

Suomessa on ensiksikin yleistä, että n. s. alkuhampaiden eli maitohampaiden, s. o. lapsen hampaiden irtautuessa niitä ei heitetä sellaisenaan pois, vaan niiden suhteen menetellään määrätyllä tavalla. Ne heitetään joskus uuniin,[1] useimmin kuitenkin uunin taakse[2] tahi päälle[3]. Erään tiedon mukaan lapsen ensimäinen maitohammas oli lyötävä tervaskantoon ihan näkymättömiin, jolloin ihmisellä oli vahvat hampaat koko elinikänsä,[4] erään toisen mukaan vietiin se avoimeen ruumishautaan saamaan siunausta ruumiin kanssa; tämä esti hammastaudin tulemisen.[5]

Hampaan poisheittämiseen yhtyy miltei aina loitsuntapainen toivotus. Sen mukaan poisheitetyn hampaan saa useimmiten hiiri[6] tahi lukki (lunkki)[7], joskus sirkka[8] tahi ukko[9].

Samalla tavoin menetellään sellaistakin hammasta pois heitettäessä, jota nimenomaan ei ole mainittu lapsen hampaaksi, sekä katkenneen hampaan suhteen.[10] Lähteneen hampaan (luuhammas, luinen hammas, hiukkahammas, huono hammas, hietahammas, maitohammas, kultainen hammas, sittahammas) sijaan pyydetään rautaista l. rautahammasta, hopeahammasta, lylyistä hammasta.

Virolaiset heittävät lapsen hampaan uunin päälle samanlaatuisen toivotuksen kera. Näin tehden kasvaa lapselle sijaan hyvä hammas.[11] Samoin menetellään muunlaisenkin hampaan suhteen.[12] Näin menetellen kasvaa sijaan luja hammas, eikä sitä ole pakottava.

Liiviläiset heittävät irtautuneen hampaan uunin taakse samantapaisin toivotuksin.[13]

Mielenkiintoista on, että niinhyvin iso- kuin vähävenäläiset noudattavat lapsen hampaaseen ja muuten poislähteneeseen hampaaseen nähden samanlaista tapaa kuin suomalaiset, jonka ohella tähän liittyvät loitsuntapaiset huudahduksetkin ovat läheltä samankaltaisia. Kun Orlovin läänissä lapselta lähtee hammas, on tämän heitettävä se uunin taakse ja sanottava: „Hiiri, hiiri, tuossa on sinulle vanha hammas, anna minulle uusi.“[14] Novgorod-Volynskin ja Zaslavin piirikunnissa heitetään poislähtenyt hammas — jotta sen sijaan kasvaisi uusi — ullakolle ja lausutaan: „Hiiri, hiiri, tuossa on sinulle luinen hammas, anna minulle rautainen.“[15]

Suomen ruotsalaiset heittävät irtautuneen hampaan useimmiten uunin taakse;[16] joskus se asetetaan seinän rakoon tahi kirkkomaahan.[17] Loitsussa pyydetään rauta-, teräs- tahi kultahammasta tahi päinvastoin luuhammasta kultahampaan sijalle. Poisheitettävän hampaan saa useimmiten „lukki“ (lock, lokk), joskus hiiri.

Tämäntapaisia toimenpiteitä, etupäässä juuri lasten ja nuorukaisten hampaiden suhteen, noudattavat etäisemmätkin kansat. Englannissa ja muuallakin lapsia neuvotaan yleisesti hautaamaan poislähteneet maitohampaansa. Belgiassa, Lüttichin tienoilla, ilmaistaan tavan syyksi kultahampaan sijaan saaminen. Samalla pelätään täällä, kuten paikoitellen Englannissakin, noitien löytävän hampaan ja sen kautta vahingoittavan lasta, tahi että koira tahi susi nielisi sen, jossa tapauksessa sijaan kasvanut hammas olisi näiden eläinten hammas.[18]

Ei liene epäiltävää, etteikö näiden tapojen perustana alkuaan olisi ollut taipumus huolehtia organismin irtautuneesta osasta. Hammastakaan ei saanut huolettomasti heittää pois, vaan se oli alistettava määrätyn käsittelyn alaiseksi, jonka avulla sen kautta aiheutuva vaara katsottiin voitavan torjua. Hammasta pois heitet-

täessä lausuttavissa toivotuksissa tosin ensi sijalla ilmenee ajatus paremman hampaan saannista lähteneen sijalle, mutta hampaan tallettaminen tahi heittäminen määrättyyn paikkaan joka tapauksessa osoittaa pelkoa sen joutumisesta tuntemattoman kohtalon alaiseksi, josta olisi sen omistajalle haittaa tahi vahinkoa.

Suomalaisissa ja venäläisissä loitsuissa poisheitettävän hampaan useimmiten saa hiiri. Hiiri lähteneen hampaan saajana ja uuden antajana on saattanut tulla ajatuksesta hiiren terävistä ja terveistä hampaista; tähän viittaa muun ohella englantilainen luulo, että poisheitetyn, koiran tahi suden nieltäväksi joutuneen hampaan sijalle kasvaa näiden eläinten hammas.

Hampaan iskeminen tervaskantoon ei sekään tarkoittane muuta kuin hampaan varmaa säilöönpanoa.

Hampaan asettaminen ruumishautaan johtunee toisista taikapiireistä. Se voi joko olla sekaannusta hammastaudin parannusmenetelmiin, joissa on varsin yleistä taudinaineksen saattaminen kuoleman ympärille kuuluvien esineitten yhteyteen, tahi kuuluu se sellaisiin mytologisista käsityksistä johtuviin tapoihin, joista edellä on puhuttu hiusten ja kynsien hautaan tahi ruumisarkkuun panon yhteydessä.

Suomalais-virolaiset ja venäläiset irtautuneeseen hampaaseen kohdistuvat tavat osoittavat siinä suhteessa erikoista yhtäläisyyttä, että poisheitettävän hampaan useimmissa tapauksissa saa hiiri ja että hammas heitetään uunin taakse tahi päälle. Niiden lähempi yhteenkuuluvaisuus ei suinkaan ole mahdotonta. Toiselta puolen on huomioon otettava, että poisheitettävän hampaan suomalaisten tavoissa hiiren jälkeen useimmin saa lukki (hämähäkki), joka näyttää olevan yleisin Suomen ruotsalaisilla. Sen lisäksi lienee „lukki“ suomessa skandinavinen lainasana. Näin näyttävät suomalaiset hampaan poisheittämiseen liittyneet loitsunomaiset toivotukset saaneen vaikutusta, sekä idästä että lännestä päin. Itse tavan huolehtia irtautuneesta hampaasta, suurempaan tapasystemiin elimellisesti liittyen, ei silti tarvitse olla vierasperäinen.

V. Veri.

Monen muunlaatuisen ihmisruumiin substanssin rinnalla on veri ennen kaikkea ajateltu elimellisen elämän kannattajaksi, ruumiillisten ja henkistenkin ominaisuuksien tyyssijaksi. Siksi onkin se tavoissa ja taikauskossa saavuttanut laajan ja monipuolisen käytännön. Ruumiillisen substanssin avulla aikaansaatavista siteistä ihmisyksilöiden ja ryhmien, ihmisten, jumaluusolennoiden ja haltioiden välillä on veren avulla luotu voimakkain. Veri onkin käytännössä välikappaleena sellaisissa tavoissa ja maagillisissa toimissa, jotka ovat kehittyneet syvällisiksi ja salaperäisiksi mysterioiksi. Tullakseen toisiinsa mitä läheisimpään personalliseen suhteeseen, veriheimolaisiksi tahi veriveljiksi, tarvitsee kahden ihmisyksilön imeä sormeen tehdystä haavasta toistensa verta.[1] Se on monenlaisten manausten, valojen ja rukousten välikappaleena, luoden tarvittavan yhdyssiteen taikojan ja taivutettavan jumaluuden, henkiolennon tahi ihmisen välille.[2]

Suomessa ja Virossa vereen kohdistuu ensiksikin eräitä taikauskoisia käsityksiä. Jos toisen ihmisen verta menee toisessa ihmisessä olevaan haavaan, on siitä seurauksena verenmyrkytys.[3] Virolaisista eivät muutamat syöneet m. m. teurastettujen eläinten verta, koska siinä ajateltiin piilevän eläimen sielun.[4]

Virolaisten mytologisissa toimituksissa näyttää ihmisen verellä olleen käytäntö, joka erittäin hyvin kuvaa käsityksiä verellä ihmisen ja jumaluusolennon välille aikaansaatavasta siteestä ja siihen perustuvasta velvoituksesta. Kun vanhaan aikaan uhriannin tuotiin esille, raapaistiin nimettömästä sormesta verta ja sanottiin: „Minä nimitän sinut verelläni ja kihlaan sinut verelläni ja merkitsen taloani siunaamaan: hevosten talleja, karjan navetoita, kanojen orsia. Siunaa sinä niitä minun vereni ja sinun voimasi kautta.“[5]

Suomalaisessakin mytologiassa on löydettävissä esimerkkejä veren käytöstä tämänlaatuisessa merkityksessä, yhteyden ja velvoituksen aikaansaamiseksi haltioiden ja ihmisten välille. Metsän haltian sai puheilleen uhraamalla muurahaiskekoon hopeaa tahi viinaa tahikka verta sormestansa.[6] *Lencqvist* mainitsee, että 1700-luvulla eräs talonpoika Savossa metsästysonnea saadakseen uhrasi Tapiolle vertansa, leikkaamalla haavan sormeensa, antamalla veren juosta munankuoreen ja hautaamalla sen muurahaispesään.[7]

Tunnettua on myöskin, miten suomalaiset ovat ajatelleet veren kautta voivansa rakentaa yhteyttä pahojen henkien kanssa ja taivut-

taa niitä palvelukseensa. Muunkinlaatuisen haltia- ja henkimaailman kanssa saatettiin veren välityksellä päästä yhteyteen. Aineellista hyvyyttä tuottavan haltian, paran, saattoi jokainen hankkia itselleen leikkaamalla vasemman käden peukaloa niin että veri tuli ja antamalla paholaisen kirjoittaa tällä verellä nimensä „mustaan kirjaan". [8]

Veren suhteen tuli suomalaisten käsitysten mukaan olla hyvin varovainen, sillä taikurien käsiin joutuneena voitiin sitä käyttää erilaisten, ihmiselle vahinkoa tuottavien taikatoimien välineenä. Ensinnäkin voitiin sillä aiheuttaa pahaa sille henkilölle, josta veri oli lähtöisin, siis käyttää verta nefarisen taikuuden välikappaleena. Jos annettiin kuppasarvellinen verta noitaämmälle, oli mies kohta seuraavana päivänä hullu. [9] Jos taasen ihmisen verta jotenkin on joutunut metsässä maahan, voidaan se, jonka verta tämä on, saada kitumaan ja lopulta mielipuoleksi panemalla siihen kirkon multia. [10] Mutta jos tälle verisijalle pannaan pajun kuoria, niin se haava, josta veri on vuotanut, ei parane milloinkaan. [11] Hivuttava sairaus kalman ja veden haltioiden eli väkien kautta aiheutetaan veren välityksellä seuraavalla taialla. Otetaan kirkon multia (kirkkomaan multaa) ja sen ihmisen verta jota tahdotaan taikoa ja pannaan pulloon, jonka suu tukitaan leppätapilla. Pullo viedään koskeen. Niin pian kuin multa pullossa alkaa hiostua kosteaksi, alkaa ihmistä vaivata, ja kun se on tullut aivan vesimäräksi, heittää hän henkensä. [12] — Painajaisen ajateltiin tavallisesti vaivaavan ihmistä pahansuojan lähettämänä. Siitä voitiin vapautua, lyömällä maakivellä seisten sitä ihmistä, jota luultiin painajaisen lähettäjäksi, nenään niin kovasti, että hän sai nähdä oman verensä. [13]

Lapsivaimon verellä näytään aikaan saadun voimakkaita taikavaikutuksia. Viemällä sitä muurahaiskekoon ja käärimällä muurahaisten kanssa ruumiin kateliinan palaseen, joka pantiin navetan seinän alle, voitiin nostaa navettaan pahat haltiat; [14] itse lapsivaimo kadottaa maitonsa, menettää fluctus menstruus'en ja kuolee viimein. [15]

Syrjäniläinen taikuri luulee voivansa aikaansaada parempia tuloksia kuin hiuksista ja kynsistä taikomalla, hankkimalla taiottavan verta. Saattamalla veren mätänemään aiheutti pahassa tarkoituksessa taikoja uhrilleen onnettomuutta. Mutta jos taikojan onnistui käyttää tarkoituksiinsa sanguis menstruus'ta tahi nuorikon verta ensimäisen avioyön jälkeen, hän saattoi aikaan saada sen, että nainen tykkänään sairastui. [16]

Luonnollisestikin oli veri omiansa myös rakkauden sidettä luomaan. Se tavataankin yleisenä suomalaisissa lemmen-

nostotaioissa. Vastarakkautta voitiin rakastetussa herättää yksinkertaisesti ottamalla verta ihostaan ja jotenkin antamalla sitä hänelle.[17] Tämä saattoi tapahtua joidenkin ruoka-aineiden, vehnäkakun[18], lihapalan[19], sokeripalan[20] — joka vielä saattaa olla väskynän t. m. s. sisään pantu[21] —, karamellien[22] y. m. ruokatavaran[23] välityksellä. Tahi valmistetaan verta käyttämällä lemmenjuoma, sekoittamalla sitä kahviin, viiniin[24], paloviinaan[25], konjakkiin, olueen[26] tahi ylimalkaan johonkin viileään[27] juomaan tahi juomaan yleensä.[28] Veri on otettava nimettömästä[29], useimmissa tapauksissa vasemman käden nimettömästä sormesta.[30]

Eräässä tiedossa sanotaan pidettävän vielä vaikuttavampana, jos rakastaja itse onnistuu saamaan toivottunsa veripisaroita ruoassa syödäksensä.[31]

Päinvastoin kuin mitä useimmissa tapauksissa on laita, taikoja tässä pyrkii siis nauttimalla taiottavan verta aikaan saamaan toivotun yhteyden. Samanluontoinen on myös eräs taika, jossa suostuttelija puree suudellessa neitoa kieleen niin että veri kirpoaa.[32]

Usein ei näissä taioissa tyydytä yksinkertaisesti siirtämään verta toisesta yksilöstä toiseen, vaan on taikaa vahvistettu erilaisilla lisätoimilla tahi loitsulla. Sen, joka tahtoo toisen itseensä kiinnittää, on esim. kierrettävä itsensä sokeripalalla kolmeen kertaan kolmesta eri paikasta (= 9 kertaa), sidottava vasemman käden nimettömän sormen pää, pistettävä siihen neulalla läpi, vuodatettava siitä kolme tippaa sokeripalaan, annettava se taiottavan nauttia lausuen samalla:

„Sinun pitää olla minulle niin
lämmin ja rakas,
kuin oma vereni!“[33]

Tahi on sokeripalanen, samalla tavoin meneteltyä, kastettava vereen kolmesta kohden ja väskynän t. m. s. sisään pantuna kierrettävä kolme kertaa sen ympäri jota taiotaan. Sokeria väskynään pantaessa sanotaan:

„Näin hyvä ja makee kun tää makee on sin suulles',
niin hyvä ja makee pirän mie olla sin mielestäs.“[34]

Kolminkertainen ruumiin ympäri kuljettaminen, ensimäisessä tapauksessa taikojan, toisessa taiottavan, tarkoittaa saattaa vereen kastettu pala vielä kiinteämpään yhteyteen asianomaisen koko personallisuuden kanssa, josta näiden välille syntyvän siteen ajateltiin käyvän vielä voimakkaammaksi.

Taikoihin liittyvissä loitsuissa nähdään homeopatisen ajatustavan olevan vallalla. Samaan käsitepiiriin kuuluvat mielikuvat sisältyvät itseensä taikaankin. Eräässä tapauksessa valmistetaan lemmenjuoma siten, että otetaan verta vasemman käden nimettömästä sormesta ja pannaan sitä veteen tammiselle lautaselle. Tähän veteen pudotetaan paitansa läpi kolme palavaa hiiltä. Silloin juomaa nauttineen rakkaus alkaa palaa kuin tuli ja valkea taikojaa kohtaan.[35] Eräässä toisinnossa käytetään vereen kastettujen kolmen sokeripalan vahvikkeeksi „harakoiteltuja" suoloja; taian vahvikkeena siis erään määrätyn organismin osan ajateltu substanssi.[36]

Rakkauden siteen rakentamiseen eri sukupuolten välille saatetaan erikoisesti käyttää vielä sanguis menstruus'ta, jolle tässä, kuten yleensäkin, omistetaan hyvin voimakas taikavaikutus. Sitä on — tietysti taiottavan tietämättä — annettava viinan, kahvin, punssin t. m. s. juoman seassa.[37] Tällä taikajuomalla saattaa olla niin vahva vaikutus, että taiottu tulee mielipuoleksi rakkaudesta.[38]

Veren avulla aikaansaatu rakkauden taika ajatellaan niin voimakkaaksi, että se eräässä toisessakin tapauksessa saattaa aiheuttaa mielipuolisuuden, nimittäin jos kaksi poikaa rakastuttavat saman tytön itseensä, syöttämällä tällä salaa kolmesta kohti itsestään otettua vertansa.[39] Tällaisia keinoja käyttämällä aikaansaaduilla avioliitoilla sanotaan olevan sen varjopuolen, että ne tulevat onnettomiksi kun taikajuomaa nauttinut myöhemmin saa tietää olleensa taikuuden alaisena.[40]

Paitsi sukupuolten välisen rakkauden rakentamiseen verta käytetään suomalaisessa taikuudessa muidenkin samantapaisten siteiden synnyttämiseen. Näistä seuraavassa esimerkkejä.

Jos nuorukainen pettää neidon, niin että seurauksena on lapsi, äiti voi saada isän kiinnitetyksi lapseen, niin ettei tämä sitä heitä, ottamalla napanuoraa leikatessaan verta ja antamalla sitä hänelle.[41] Koira saadaan isäntäänsä seuraamaan ottamalla vasemman käden nimettömästä verta ja antamalla sitä tälle leipäpalassa.[42] Toisinaan tämäntapaisissakin taioissa vaaditaan monimutkaisempaa menettelyä: veri on otettava kolmesta kohti ruumiista[43], sitä tulee olla yhdeksän tippaa ja on se annettava sellaisen leivän kannasta leikatussa palassa, josta on annettu kolmelle kerjäläiselle,[44] tahi on leipä syötettävä koiralle jalkojensa välistä.[45]

Naimisissa olevien välistä suhdetta vahvistamaan veri luonnollisesti on yhtäläisesti sopiva taikomisväline kuin tavallisissa lemmennostotaioissa. Vaimo saattaa saada mieheltänsä vallan ottamalla

verta vasemman käden nimettömästä ja vastaavasta varpaasta ja saattamalla sen sokerimurussa miehensä suuhun. [46]

Veri on ollut taikuudessa yleisenä välikappaleena nimen yhteydessä, tehtäessä liittoa tahi sopimusta paholaisen kanssa. Tällaisessa käytännössä se on suomalaisissa metsästystaioissa. Kun leikkasi haavan vasempaan nimettömään sormeensa, kirjoitti verellä nimensä leppään, josta kuori oli otettu pois, ja lupasi itsensä paholaiselle, saattoi saada miten paljon hyvänsä jäniksiä. [47] Sama saavutettiin kirjoittamalla verellä nimensä kolmen yhdestä juuresta kasvavan koivun kannon päällä kolmelle paperipalalle ja hautaamalla ne kantojen juurelle. [48]

Nämä taiat ovat verrattavat tämän luvun alussa mainittuun metsän haltian esiinmanaustaikaan sekä yleensä sopimuksentekoon paholaisen kanssa verellä kirjoitetun nimen kautta. Veren käyttö liittyy tällaisissa taikatoimissa toiseen voimakkaaseen taikatekijään, nimeen, jotka toistensa yhteydessä aikaan saavat erittäin voimakkaan, mystillistä tunnetta sisältävän taikavaikutuksen.

Veren taikakäytännöstä puhuttaessa ei sovi sivuuttaa erästä sangen huomattavaa alaa siinä, nimittäin sen käytäntöä suomalaisten taianomaisessa lääkitystaidossa. Täällä löydetään se ensiksikin diagnostisia tarkoituksia palvelemassa. Esim.: Sairaan vaatteesta otetaan palanen ja siihen sairaasta verta. Tämän palan panee tietäjä päänsä alle ja saa nukkuessaan tietää, mikä tauti sairasta vaivaa ja mistä se on tarttunut. [49]

Profylaktisessa, ehkäisevässä käytännössä on veri seuraavassa taiassa. Matkoille lähdettäessä otetaan „vasemmasta sormestaan" verta, pannaan sitä tervan sekaan ja tehdään kolme ristiä hevoseen, yksi otsaan, pyörteiseen, toinen vasempaan etukavioon ja kolmas selkään ristiluiden päälle; silloin ei „kalman väki" tule rekeen eikä selkään. [50]

Laajin käytäntö on verellä kuitenkin taianomaisessa terapiassa Niistä sairauksista, joita veren välityksellä parannetaan, on ensi sijassa mainittava hammaskipu. Yli Suomen on hammastautia parannettu siten, että kipeätä hammasta kaivellaan puisella tahi metallisella kaivimella, tikulla, neulalla tahi naulalla, suden hampaalla, kokon kynnellä j. n. e. Kaivelemisella on tavallisesti aikaan saatava joko veren vuoto hampaasta tahi kaivimen pään veristyminen. [51] Sangen yleistä on, että kaivin on tehtävä jostakin ruumiin tahi yleensä kuoleman kanssa tekemisissä olleesta esineestä (ruumislauta, ruumisarkku tahi sen kansi, hautaristi) tahi että se on otettu

kynnyksestä. Viimeksimainitussa tapauksessa on erittäinkin sellainen tikku voimakas, joka on otettu kirkon, muutetun huoneen tahi sellaisen huoneen kynnyksestä, jonka yli on kuljetettu ruumiita.[52] Verinen tikku tahi tikut viedään yleensä samoihin paikkoihin kuin mistä se on otettukin. Ne useimmiten suljetaan puuhun kaivettuun reikään, joka tiukasti tukitaan naulalla. Usein on erikoisesti määritelty, mitä laatua kiinnityspuun tahi taiassa muuten käytäntöön tulevan puun tulee olla (pihlaja, leppä, haapa, koivu, honka, kolme yksinäistä pihlajaa j. n. e.). Myöskin saatetaan tikku ottaa tervaskannosta tahi „einepuusta", metsänuotiolla yöllä ihmisen ja tulen välissä olevasta puusta.[53] Joskus tikku on otettava puun pohjoispuolelle kaivetusta kolosta[54] tahi on kuljettava pohjoista suuntaa kunnes määrätty puu tulee vastaan.[55] Toisinaan vaaditaan puulta vielä erikoisempia ominaisuuksia. Sen tulee olla sellainen, joka metsässä tuulella hankaa (naukuu) toista vastaan,[56] tahi uhripuu, johon karhun pääkalloja on ripustettu.[57] Yleisenä ehtona on, että puiden, hampaan kaivin joihin on vietävä, tulee olla yksinäisiä, niin kaukana, että saattaa luulla, ettei niitä koskaan kaadeta.[58]

Tikkujen kiinnityspaikkana ei suinkaan aina ole seisova puu. Ne voidaan panna myös esim. reikään, joka on tehty kolmasti muutetun huoneen seinään veitsellä, ja lyödä kirvespohjalla kiinni,[59] peräseinään kairalla tehtyyn reikään (jolloin hampaankaivin lyödään siihen tulppana)[60] tahi yksinkertaisesti seinän rakoon.[61] Vielä voidaan menetellä niin, että otetaan leppäpölkky, siihen kaivetaan yhdeksän reikää sydämeen asti semmoisella vasenkätisellä kairalla, jonka tekijää ei tunneta, kaivetaan tervaskannosta otetulla tikulla hampaan juurta niin että veri lähtee, pannaan verta reikiin ja lyödään hyvin lujaan. Pölkky pannaan lähteen pohjaan maan sisään.[62]

Taikaan liittyy usein loitsu. Tikkujen päälle lyötäessä sanotaan: „Älä kalua luuta, pait puuta."[63] „Syö mato puuta, mutta älä luuta".[64] „Syö perkele puuta ja pehkeitä, Elä kristityn kastetun luita kalava."[65] Tahi tikkuja puuhun asetettaessa: „Mene tuonne ja anna hänen terveytensä takaisin."[66] „Kidu ja rassaa tässä puussa niinkuin sen ihmisen hampaissa, jonka verta näissä tikuissa on."[67] „Hampaat parantukoon ja puuta kolottakoon."[68] „Syö mato puuta, mutta älä luuta."[69]

Vienankarjalaisissa loitsuissa hammastaudin aiheuttajana, „syöjänä, kaluajana", esiintyy madon ohella jonkinmoinen personifioitu taudinolio, „hiien hakki", „tuonen hakki", „hiien poika", „Tuonen toukka", „hiijen hurtta l. rakki". Loitsu kohdistuu tähän taudin-

olioon, jota manataan poistumaan hampaasta, ja taikatoimen tarkoituksena on sen poissiirtäminen ja kahlehtiminen.[70]

Se seikka, että puuhun saatetaan naulata paljasta verta[71] ja reikään semmoisenaan syljetään veristä sylkeä[72], joka sitten tulpalla kahlehditaan, osoittaa, että veren useimmissa tapauksissa ajatellaan sisältävän itsensä taudin aineen, johon siis taikatoimi on kohdistettava.

Taikaopillisen perusajatuksensa kannalta hammastaudin parannusmenetelmät muodostavat verrattain selväpiirteisen ja yhtenäisen ryhmän. Vallitsevana ajatuksena niissä on taudin siirtäminen taudin aineen tahi aiheuttajan välityksellä. Joskaan tätä käsitystä muistoonpanoissa yleensä, muutamaa kertaa lukuun ottamatta, ei ole ilmaistu, on selvää, että taudin ajatellaan siirtyvän puuhun tahi että tauti jää siihen paikkaan, mihin kaivimet tahi veri on pantu. Tauti ajatellaan välittävän aineen, useimmissa tapauksissa juuri veren avulla kahlehdittavan, kiinnitettävän, vangittavan siirtopaikkaansa. Jos kaivimet otetaan puusta pois, alkaa tautikin uudestaan, tahi jos puu kaadetaan, tulee pakotus takaisin.[73] Juuri tämän takia on tarpeellista, että taikapuuksi käytetään sellaista, jota ei hakata maahan.

Teknillisessä suhteessa hammastaudin parannustaiat osoittavat jonkunmoista yhtäläisyyttä m. m. hiuksia taikomisvälineenä käyttävien nefaristen taikojen kanssa. Niiden suhteen on kuitenkin huomiollepantava eräs erotus. Hammastaudin parannuksessa ei ruumiillisen substanssin käsittely aiheuta ihmiseen kokonaisuudessaan kohdistuvia vaikutuksia, eivätkä nämä vaikutukset ole häneen nähden negativisia, vaikkakin taikamenetelmä on sama kuin hiuksia käyttävissä nefarisissa taioissa. Tämä johtuu siitä, että taikavaikutuksen ei nyt ajatella varsinaisesti kohdistuvan sen henkilön olemukseen kokonaisuudessaan, joka on taikomisen esineenä, vaan sen vaikutuksen ala on rajoitettu.

Tässä suhteessa ovat valaisevia taikoihin liittyvät loitsut. Niiden kannalta taikatoimi kohdistuu johonkin personoituun olentoon, joka on hammaskivun syy ja aiheuttaja. Tiedetään, että tauteja sellaisenaan usein personoidaan tahi niiden aiheuttajaksi ajatellaan personoitu paha olento, taudin deemoni. Suomalaisetkin ovat ajatelleet monia sairauksia personallisiksi, eläviksi olennoiksi. Tällaiseksi ovat he käsittäneet varsinkin ruttotaudin.[74] Monesta muustakin taudista on käsitys sama. Paljon itkevässä lapsessa on „itkettäjä“; jos se heikkoudesta ei voi hallita päätänsä, siinä on „niekku“; nikotuksen aiheuttajana on „nikottaja“, koitauti kulkee loitsujen mukaan

teitä pitkin, ja eräiden kuumetaudin tilojen aiheuttajana on personoitu olento. Mielipuolisuudenkin syyksi luullaan joskus ruumiillistunutta taudin deemonia. Eräs Viitasaaren tietäjäin luota tullut mielipuoli sanoi heti lääkkeitä nautittuaan luotansa lähteneen mustan metson, jonka perästä hän heti sai järkensä takaisin. [75]

Samoin on asianlaita hammastaudissakin. Sen syynä on aistimilla muka havaittava „hammasmato", joka hammasta jäytää ja syö, tahi nimitetty paha olento, joka aiheuttaa taudin. — Näiden seikkojen valaisemiseksi pysähdyttäköön vieläkin kysymykseen tautien aiheuttajista.

Villikansojen yleinen luulo on, että tauti tahi taudin henki asuu ruumiillistuneena jossakin kivessä, puunsäleessä tahi muussa senlaatuisessa aineellisessa esineessä. Australian alkuasukkaiden keskuudessa noidat vetävät määrätyin tempuin ruumiistansa ulos maagillisen aineksen, jota he nimittävät b o l y a, ja jonka he kvartsipalan muotoisena voivat saada ottamaan sijansa potilaan ruumiissa. Myöskin vesien henkiolennon, joka oli aikaan saanut taudin erään pojan jalassa, väitettiin taikurien vetäneen esille kipeästä paikasta kiven muotoisena. [76]

Lappalaiset näyttävät *Castrénin* mukaan ajatelleen taudeista samaa ja käsitelleen sairautta käsin kosketeltavana olentona. Eräs nainen Venäjän Lapissa paransi niukahdusta kuljettamalla sormiansa edestakaisin nyrjähtäneellä kohdalla ikäänkuin etsien kipuja. Kauan etsittyään onnistuikin hänen saada ne sormenpäidensä väliin. Sitten puristi hän niitä kynsiensä välissä, vei hampaidensa väliin ja sylki lopuksi suustansa näin muserretut kiusanhenget. Tämä uudistettiin useampaan kertaan ilman loitsua. [77]

Tällainen personoitunut ja ruumiillistunut tautiolento onkin hammastaudin parannuksessa useimmiten ensi sijassa taikatoimen ja loitsun esineenä. Kipeän hampaan juuresta saadun veren ajatellaan olevan suhteessa siihen ja veren käsittelyllä sympatetista johtoa myöten saatavan aikaan vaikutus itseensä tautiolentoon.

Ajatus taudin siirrosta on useissa taioissa jo sellaisenaan havaittavissa, mutta varsinkin loitsuissa on se silminnähtävä. Taudin siirto toiseen olentoon tahi esineeseen taudin paikan eli sairaan elimen substanssin välityksellä on yleinen menettelytapa varsinkin niissä tapauksissa, joissa sairaus on ulkoisesti todettavissa tahi selvästi paikallistunut. Tätä valaistakoon muutamilla esimerkeillä.

Suomalaiset parantavat paisetta panemalla siitä otettua märkää puuhun tahi keppiin tehtyyn reikään, jonka päälle asianmukaisesti loitsimalla lyödään tappi. [78] Tahi: paiseesta annetaan mär-

kää kulkukoiralle,[79] tahi pannaan sitä pikku venheeseen, joka annetaan tuulen viedä.[80]

Mutta sellaisissakin taudintapauksissa, joissa taudin tartunta-ainetta tahi sen kanssa välittömässä yhteydessä olevaksi ajateltua substanssia ei voida siirron välikappaleena käyttää, noudatetaan samaan mielikuvaan perustuvia parannusmenetelmiä. Suomessa on parannettu sairauksia kuljettamalla potilasta halkaistun pihlajan lävitse.[81] Sairasta lasta, jonka taudin luultiin olevan maasta, parannettiin viemällä se kolmelta sivulta maasta irtiotettuun turpeeseen tehdyn reiän läpi;[82] Syrjänit asettavat liinan, paidan tahi jonkin muun esineen kipeälle paikalle ja heittävät sen tielle toivoen, että joku ottaa sen mukaansa. Samoin heittävät he kylpyvitsan, jolla sairasta on kylvetetty ulos, toivossa että joku astuu sen yli, jolloin tartunta, p e ž, siirtyy tuohon varomattomaan. Eräitä tauteja he koettavat siirtää eläimiin, esim. ympäröimällä kipeän paikan kuumalla leivällä ja syöttämällä sen lampaalle; tahi ottavat he sellaisen oinaan villoja, joka ei vielä ole vuoden vanha eikä ole ollut yhteydessä lampaiden kanssa ja kietovat villat kipeän paikan ympärille. Sitten annetaan villat leivän kanssa oinaan syödä.[83] Venäläisillä ovat tämänlaatuiset parannustavat yleisiä. Lasten sairauksia (r a c h i t i s y. m.) he parantavat niin, että vievät lapsen metsään, etsivät siellä kaksi vierekkäin kasvavaa pientä tammea, joiden luo vanhemmat asettuvat ja antavat vuorotellen lapsen toinen toiselleen puiden väliköstä. Sitten otetaan lapsen paita ja kapalot ja jätetään tammeen sidottuina metsään. Tätä parannustapaa nimitetään „pois kantamiseksi“ (о т п о с ъ).[84]

Ei liene epäiltävää, etteikö tautia tässäkin koeteta siirtää puuhun, joskin taikatoimessa samalla voi olla tietoisuudessa toinenkin ajatus, nimittäin lapsen ja nuoren puun saattamisesta toistensa yhteyteen, edellisen kasvun ja kehittymisen edistämiseksi.[85]

Toisena vallitsevana käsityssuuntana hammastaudin parannusmenetelmissä on i m i t a t i v i n e n a j a t u s t a p a, pyrkimys määrätyllä menettelytavalla jonkin välittävän siteen välityksellä tahi suoranaisesti ex o p e r e o p e r a t o saada aikaan muodolleen ja näköjään samanlaisia vaikutuksia taian esineeseen. Tähän saattaa olla samalla yhtyneenä homeopatisia mielikuvia. Esim. taiassa, jossa otetaan tikku puusta siitä kuorta kokonaan irroittamatta ja sillä hammasta vereen saakka kaivettua pannaan paikoilleen ja kuori päälle, on taudin siirto puuhun voimakkaimpana mielikuvituksessa. Sitävastoin taiassa, jossa leppäpölkkyyn kaivetaan yhdeksän reikää sydämeen saakka, pannaan niihin verta ja tukitaan lujasti nauloilla

ja vihdoin itse pölkky upotetaan lähteen pohjaan, on vallitsevana ajatus taudin tahi taudin haltian vangitsemisesta; tätä paitsi siihen liittyy vielä homeopatinen lisämielikuva kylmän lähteen tuskaa sammuttavasta ja vilvoittavasta vaikutuksesta.

Tämän jälkeen tarkasteltakoon vielä eräitä niiden taikojen sarjasta, joissa veri taikomisvälineenä on käytännössä. Varsin tyypillisiä ovat eräät verenseisotustaiat. Niissä koetetaan verenvuotoa ehkäistä alistamalla itse veri soveliaan taikatoimen alaiseksi. Näin saadaan verenjuoksu lakkaamaan naulaamalla itseänsä verta leppänauloilla muutettujen huoneiden (joissa on pidetty ruumiita) kynnykseen ja kolmanteen hirteen, samalla loitsien:

„Seiso veri niinkuin seinä
Niinkun seiso ennen 3 neitiä
Helvetin portin eessä.“ [86]

Jos kädestä vuoti verta, pantiin sitä „karaniekka“ (karan reiällä varustettuun) avaimeen ja vietiin sepän ahjoon. Kun se juoksutettiin sinne, verenvuoto lakkasi. [87] Veren kuumentamalla kuivaamista ja karreksi polttamista on muunkinlaatuisten taikatointen yhteydessä harjoitettu, jonka ohella luonnollisesti ajateltiin samanlaisen vaikutuksen kohdistuvan vereen kokonaisuudessaan. Raudan haavaa tukittiin esim. siten, että pantiin verta sen teräaseen päälle, joka haavan oli aiheuttanut, ja pidettiin sitä hiilien päällä, kunnes se oli kuivanut karreksi. [88]

Useimmat verenseisotustaiat ovat juuri tällaisia, joissa sulkeminen, naulaaminen, kahlehtiminen ja kuivaaminen muodostaa taian keskeisen toimen. Veren vuoto sieramista saatiin lakkaamaan, jos mentiin sellaisen aidan luo, jonka tekijää ei tiedetty, ja nostettiin kolme varaketta (varaseivästä) ylös, tiputettiin verta näiden seipäiden reikiin ja pantiin varakkeet paikoilleen. [89] Naisen liika verenjuoksu saatiin paranemaan panemalla verta pienelle paperilistalle ja työntämällä avaimen reikään. [90] Vielä voidaan verenvuoto pysähdyttää keittämällä juoksevaa verta puhtaassa padassa ja antamalla sen kovalla tulella kiehuen kuivaa kovaksi. Tämä verikakku syötetään vertavuotavalle ihmiselle itselleen. [91]

Vallitsevana taikaopillisena perusajatuksena näissä taioissa on homeopatinen käsitystapa ja siihen perustuvat mielikuvat. Käsittelemällä verta sellaisenaan sellaisin tempuin, jotka ilmaisevat vangitsemista, sulkemista, kiinnittämistä, pysähdyttämistä (naulaaminen, ahtaa-

seen paikkaan sulkeminen, kuivaaminen), ajatellaan saatavan aikaan yhtäläinen vaikutus tähän aineeseen kokonaisuudessaan. Viimeisessä toisinnossa on samalla neutralisoiva menettelytapa käytännössä, s. o. käytetään lääkkeenä itseään parannuksen alaista ainetta.

Menettelytapaa vastaavasti muuttamalla voidaan vereen vaikuttaa päinvastaisella tavalla, aiheuttaa ankara verenvuoto. Raudan haava saadaan juoksemaan verta, jos otetaan verta haavasta tahi veristä vaatetta ja sidotaan koskeen johonkin kiven nurkkaan tahi risuun kiinni. [92] Jos taasen joku on taikomalla aiheuttanut toiselle teräaseella syntyneen haavan („nostoraudan" haavan), voidaan taikojalle itselleen saada sellainen verihaava, jota ei mitenkään voida tuketa, ottamalla taiotun haavasta lähtenyttä verta, polttamalla sitä kosken kivellä vanhan luottimen päällä kypeniksi ja panemalla kypenet koskeen. [93]

Psykologiselta sisällöltään viimeksimainitut taiat ovat selväpiirteisiä. Veren saattaminen kosken yhteyteen aiheuttaa siinä samanlaisen juoksun ja kuohunnan kuin koskessa. Auran luotin on saattanut tulla käytäntöön sen viiltävää ja leikkaavaa toimintaa ajateltaessa.

Suomalais-karjalaisen taika-aineiston runsaasta varastosta valitsemme vielä eräitä veren käytäntötapoja taikatarkoituksiin. Kuten aikaisemmin puheena olleita organismin ainesosia, saatetaan vertakin käyttää suoranaisesti lääkitsemistarkoituksiin. Esim. mielenvikaisuutta parannettiin neutralisoivaa menettelytapaa sovelluttaen siten, että otettiin verta potilaan vasemmasta kainalosta ja sylkäistiin sitä suustansa kirkon luona sen silmille, jonka luultiin taioillaan mielenvikaisuuden aiheuttaneen. [94]

Tässä en saata sivuuttaa erästä sellaisenaan yksinkertaista veritaikaa, joka saattaa olla suhteessa siihen tapa- ja käsitysryhmään, joka määrää isän noudattamaan eräitä säännöksiä sinä aikana, jolloin lapsi on tulossa maailmaan. Vaimo takaa itselleen helpon synnytyksen ilman jälkikipuja, jos raskaana ollessaan ottaa verta mieheen tulleesta haavasta ja nielee sitä tuoreena sisällensä. [95] Ne käsitykset, joiden mukaan jälkeläisen kohtalo ja kehittyminen on mitä kiinteimmässä yhteydessä vanhempien elon ja olon kanssa varsinkin raskauden aikana ja jotka säätävät äidille lukemattomia käyttäytymisohjeita ja kieltoja, eivät kohdistu ainoastaan äitiin. Myöskin isän ajatellaan olevan maagillisen sympatian suhteessa lapseen syntymän aikana. Suomalais-ugrilaisista kansoista luulevat useat, että vaikeat synnytykset aiheutuvat m. m. siitä, että isä on rikkonut aviollista uskollisuutta, ja että hänen synnytyksen helpotta-

miseksi on tunnustettava hairahduksensa. Tätä paitsi on syntymisen yhteydessä noudatetuissa tavoissa muitakin, joissa isän ajateltu yhteys synnytysprosessin kulkuun kuvastuu. Nämä käsitykset ovat monella taholla johtaneet siihen, että isän on synnytyksen ja jälkeläisen aikaisimman lapsuuden aikana kieltäydyttävä kovasta työstä, noudatettava dieettiä, jopa käytävä vuoteeseenkin (n. s. kuvada).

Koska verellä yleensä solmitaan yhteyttä myöskin eri ihmisyksilöiden välille useammanlaatuisia tarkoituksia varten, saattaisi olettaa, että aviomiehen veri lapsivaimon sisällisesti nauttimana olisi alkujaan tarkoittanut sen yhteyden vahvistamista, mikä syntyvän, synnyttäjän ja isän välillä on, päämääränään siirtää osa synnytysprosessin taakasta miehen osalle tahi neutralisoida niitä epäedullisia tahi vahingollisia vaikutuksia, jotka isän kautta voisivat kohdistua synnyttäjään ja jälkeläiseen. Käsitys synnytystuskien siirtämisestä synnyttäjästä miehiin, jopa muihinkin eläviin olentoihin, näkyy *Lencqvistin* mukaan kuuluneen suomalaisten taikaluuloihin. [96]

Lopuksi mainittakoon vielä eräitä sellaisia veren käytäntötapoja suomalaisessa taikuudessa, jotka näyttävät perustuvan vähemmän selväpiirteisiin taikaprinsipeihin. Jos joi yhdeksän kastamattoman lapsen verta, tuli täydeksi noidaksi ja pääsi lentämäänkin. [97] Napanuoraa leikattaessa lähtevää verta on käytetty tyttölapsen kasvojen voitelemiseen syntymisen jälkeen, jotta tästä tulisi kaunis. [98] Karjataioissa ihmisverta annetaan sisällisesti lehmälle poikimisen edistämiseksi. [99] Kuukautisverestä likaisen paidan huuhdevedellä parannetaan hevosten ähkytautia; [100] sitä käytetään myös profylaktisesti laskiaistaioissa [101] sekä ulkonaisesti Jyrinpäivänä karjan suojelemiseksi pedoilta. [102] Vielä on luteita poistettu edellisellä tavalla likaisella paidalla. [103]

Veri — kuten usein toisetkin ihmisruumiin ainesosat — on näissä taioissa saanut yleisiin taikaopillisiin prinsipeihin perustumattomia käytäntötapoja yksinkertaisesti siitä syystä, että sitä yleensä on pidetty voimakkaana taikomisvälineenä. Ensinmainitussa taiassa kuvastuu sitäpaitsi pyrkimys harvinaisen taikatuloksen saavuttamiseksi käyttää mahdollisimman vaikeasti täytettävissä olevaa taikakeinoa.

VI. Hiki.

Hielle näytään taikuudessa usein omistettavan samanlaisia ominaisuuksia kuin verelle. Sen vuoksi se on taikomisvälineenä useissa niihin ryhmiin kuuluvissa taioissa, joita veren välityksellä on nähty suoritettavan.

Erittäin runsaasti on suomalais-karjalaisessa taika-aineistossa hien avulla suoritettavia lemmennostotaikoja. Menettelytavat ovat yleensä samat kuin aikaisemmasta tunnetuissa hiusten ja varsinkin veren avulla suoritettavissa. Yleismuotona on lemmenjuoman tahi lemmenpalan laatiminen käyttämällä varsinaisena taika-aineena hikeä, s. o. hien antaminen ruoan tahi juoman, kuten juuston, sokeripalan, namusien, ohranjyvien, marjojen, kahvin, viinan, nisupalan t. m. s. kanssa taiottavalle.[1]

Tästä yksinkertaisesta muodostaan taika on kehittynyt usein hyvin mutkallisiksi taikamenetelmiksi. Useimmiten käsitetään hien avulla aikaansaatava yhteys syntyvän siten, että sen hikeä, joka tahtoo jotakin toista itseensä suostuttaa, saatetaan välittömään fyysilliseen yhteyteen suostuteltavan kanssa. Sisällinen nauttiminen on tässä tietysti varmimmaksi katsottu ja samalla yksinkertaisin tie.

Usein on kuitenkin ajatus yhteyden aikaan saamisesta vaatinut havainnollisempia toimenpiteitä. Näin on molempien hiki joskus saatettava ensiksi toistensa yhteyteen ja sitten annettava taiottavalle[2] tahi on molempien kontrahenttien nautittava taika-ainetta.[3] Monasti on tarkalleen määrätty, mistä ruumiin kohdasta hiki on otettava. Useimmin on käytännössä kainalohiki. Välittävä esine, leipä- tahi juustopala, sokeripala, namuset, marjat, pidetään tätä varten tarpeellinen aika (esim. yhdeksän tuntia, kolmena pyhänä kirkossa käydessä j. n. e.) kainalokuopassa.[4]

Näihin perusmuotoihin liittyy paljon erikoismenettelyjä. Niin saatetaan esim. ottaa kolmesta marjasta mehua leivänmuruseen, kääriä se silkkilangalla ja pitää kolme torstaita vasemmassa kainalokuopassa.[5] Tahi on pojan otettava hikeä vasemman, tytön oikean kainalon alta[6] tahi on juuston kappaletta kuljetettava kolmena sunnuntaina kainalonsa alla,[7] kolmena peräkkäisenä sunnuntaina vasemman kainalon alla,[8] sokeripalaa pidettävä saunassa kylvettäessä vasemman kainalon alla[9] j. n. e.

Usein määritellään tarkemmin, mistä ruumiinosasta hiki on otettava. Paitsi kainalohikeä, on se saatava esim. kolmesta kohden ruumista,[10] reisistä,[11] rinnasta,[12] sydämen kohdalta[13] tahi vasem-

man jalan kantapäästä.[14] Sudor cunni mainitaan erikoisesti; sitä käyttämällä, s. o. pitämällä suoloja kolme yötä tässä ruumiin osassa ja kolme yötä vasemman kainalon alla, valmistetaan taikasuolat.[15] Hien saamiseksi voidaan seurata eri menettelytapoja, esim. pitämällä hiestytettävä aine kainalon alla tanssittaessa tahi ottamalla se saunassa kylvettäessä. Esim.: Sauna on lämmitettävä kolmena torstaina lehtipuilla ja istuttava kuuman saunan lauteilla, kunnes hikiherneet juoksevat pitkin ruumista; näitä otetaan astiaan ja säilytetään niin, ettei tuuli saa niihin käydä.[16] Toisinaan tarvittava hiki saadaan hikisestä vaatteesta.[17]

Useissa toisinnoissa se aine, jonka välityksellä hikeä taiassa käytetään, on saanut suuremman huomion ja hikeä käyttämällä valmistetaan taikaleipä, -juoma, tahi -suolat. Häämenoissa joku morsiamen sukulaisista panee vettä morsiamen napakuoppaan, sotkee siinä jauhoja tahtaaksi, josta leivottu kokkare paistetaan ja sopivassa tilaisuudessa syötetään sulhaselle.[18] Toinen taikapalan valmistustapa on seuraava. Neitoset panevat rukiisia jauhoja sokeriveteen, hierovat ne reisiensä päällä leiväksi, joka saunan uunissa kuivattuna on annettu toivotulle. Valmistuksessa lausuttavasta loitsusta („reisirieska, karvakakkara“ j. n. e.) päättäen on taikapalaan pantu karvojakin.[19] Pitämällä suoloja polvensa päällä ja kuivaamalla saunan uunin edessä valmistetaan taikasuolat joko lemmen herättämistä varten[20] tahi ylivallan saamiseksi avioliitossa.[21]

Paitsi varsinaisessa lemmen herättämistarkoituksessa hien käyttö on yleistä muissakin avioliittoasioiden alalle kuuluvissa taioissa. Hyväsopuisen miehen saa se, joka ennen vihillemenoa panee juustopalan kainalonsa alle ja antaa vihiltä tultua sulhasen syödä.[22] Kosimaan lähdettäessä pitää käydä koskella, jossa kolme tahi neljä myllyä pyörii, ottaa sen alapuolesta koskilimoja, kääriä ne sokeripalan ympärille, kuljettaa kahdesti myötäpäivään ja kerran vastapäivään paidan hihan lävitse, panna vasempaan kainaloonsa ja antaa perillä tytölle.[23] Kosittaessa voidaan joko tytön tahi vanhempien suostumus hankkia syöttämällä näille makeinen, jolla on pyyhitty paljasta ihoa sen kuumana ollessa, jota on kuljetettu paidan oikeanpuolisen hihan läpi, mihin vielä on pantu verta vasemman käden nimettömästä sormesta ja puhallettu kolmasti.[24] Kosintaonni voitiin taata myöskin seuraavalla taialla. Saunassa irtautunutta hikeä hierotaan suoloihin, jotka talletetaan ja sopivassa tilaisuudessa heitetään sen talon vesisaaviin, josta kositaan. Silloin koko talon väki aivan väkisin työntää sen henkilön rakastuttajalle, jota hän tahtoo.[25]

Niiden taikojen joukkoon, joissa ihon eritteen avulla synnytetään yhteyttä avioliiton aikaansaamisen tarkoituksella, lienevät vielä luettavat ne, joissa naimaikäiset neidot juhannusaattoiltana alastomina vierittelevät itseänsä sellaisen talon ruispellolla, jossa on naimattomia poikia; näin pääsee neito asianomaiseen taloon miniäksi.[26]

Virolaiset ovat lemmennostotaioissaan käyttäneet hikeä samalla tavoin kuin suomalaiset. Neitoset ovat herättäneet vastarakkautta m. m. antamalla nuorukaisen nauttia muiden marjojen joukossa kainalokuoppahiellä kostutetun mansikan.[27] Eräässä tiedossa yksityiskohtaisesti kuvattu toisinto muodostaa sekin analogian suomalaisille. Tyttö saavuttaa miehen rakkauden, jos hän käy kolmena lauantai-iltana saunassa, pyyhkii siellä villaisella vaatepalalla hikeä koko ruumiistansa sitä kastelematta, ja tilaisuuden sattuessa antaa miehelle vettä juotavaksi, ensin kastettuaan nämä kolme vaatepalaa juomaan ja puserrettuaan veden siihen.[28]

Venäläisten lemmennostotaioissa on hiellä sama tehtävä kuin edellä tarkastelluissa. Lemmen herättämiseksi on miehen esim. hiottava hyvin, pyyhittävä hikeänsä liinalla ja samalla liinalla siveltävä rakastettuansa.[30]

Muun ihmisruumiin substanssin tavoin hiellä on käytäntönsä myös pahansuopaisessa magiassa. Menettelytavat ovat yleensä samoja, joita on tavattu aikaisemmin tämän laadun taikuudesta puhuttaessa. Pahaa saatettiin aiheuttaa toiselle myös siten, että vihamiehen hikeä (ja hiuksia) pantiin sellaisen kalan suuhun, joka kulkee pohjoiseen päin virtaavassa purossa, ja päästettiin kala irti.[31] Suomessa ovat pahansuopaiset panneet ruumista hautaan laitettaessa ruumiin mukaan, hiusten ja vaatteiden ohella, myös vihamiestensä hikeä, josta kalma alkoi näitä vaivata.[32]

Kostotaikana, hivuttavan sairauden taioillaan aiheuttaneelle, hankitaan taikoneen vaatteesta palanen ja hierotaan siihen hikeä sairaan vasemmasta kainalosta, sidotaan vaatepala punaisella langalla kalan pyrstöön ja päästetään se menemään; silloin sairaus kääntyy itseensä taikojaan, eikä häntä voida siitä päästää, jollei kalaa saada takaisin.[33]

Hien avulla voitiin suorastaankin aiheuttaa toiselle onnettomuutta, esim., jos otettiin hikeä taiottavan jaloista, kainaloista ja päästä ja kiinnitettiin se punaisella veralla „kalman sormeen". Verka ommellaan punaisella langalla sormen ympärille tupeksi, se pannaan käärmeen suuhun, joka puolestaan upotetaan lähteen pohjaan. Seurauksena on kaatumatauti.[34]

Vastataikana, neutralisoimaan taikomalla aiheutettua psyykillistä sairaloisuuden tilaa, käyttää potilas omaa kainalohikeänsä, syöttä-

mällä tahi juottamalla sitä sille, joka taioillaan on sairauden aiheuttanut.[35]

Lääkitsemistarkoituksiin, esim. poistamaan vatsanpurua lapsesta, on loitsun ohella sisällisesti annettu sellaisesta kourasta saatua hikeä, jolla ruumiita on pesty.[36]

Mainittakoon tässä vielä eräs ala hien käyttöä suomalaisten taikuudessa, nimittäin eläimiin kohdistuvat hien avulla suoritettavat taiat. Tarkoituksiltaan ja suoritustavaltaan ovat ne toiselta puolen analogisia esim. hiuksia ja verta välikappaleina käyttäville samanlaatuisille taioille, toiselta oikeastaan samoja kuin vastaavat lemmennostotaiat. Näin voidaan ne sivuuttaa vain muutama esimerkki esittämällä. Voidaan esim. ottaa leipäpala, pitää se kainalonsa alla niin että siihen tulee hikeä ja antaa se maakiven päällä eläimelle.[37] Tällaisilla taioilla kiinnitetään useimmiten koira haltiaansa. Kainalohiellä kostutettu pala on joskus syötettävä koiralle vasemmalta polveltansa,[38] joskus on sitä ensin kuljetettava määrätyllä tavalla ihoansa pitkin[39] tahi käytettävä kolmea leipäpalaa, joilla ensiksi kierretään itsensä.[40] Myöskin suolat ovat karjataioissa hien kanssa käytännössä taian suoritusvälineenä.[41] Tällaisia syöttöpaloja tahi suoloja käyttävien taikojen tarkoituksena on useimmiten saada karja palaamaan hyvin kotia laitumelta. Taian suorittajana on niissä eläinten hoitaja, joka käyttää omaa hikeänsä.[42]

Aivan samoin kuin esim. veri, on hikikin suomalaisessa taikuudessa vielä saanut käytäntötapoja, joissa se sellaisenaan on taikavaikutuksen aiheuttajana. Näin esim. metsästystaioissa käsiteltiin pauloja naisen sukupuolielinten hiellä.[43]

Toiselta puolen oli taasen pauloja viritettäessä varottava niitä paljain käsin koskettelemasta ja yleensä on taioissa hien suhteen noudatettava varovaisuutta: esim. pahansuovissa taioissa ei taikomisvälineitä saa kosketella niin, että hiki niihin pääsisi; siitä olisi seurauksena taikavaikutuksen kääntyminen itseensä taikojaan.[44] Tällainen luulo onkin helposti saattanut syntyä seurauksena yleisistä käsityksistä ruumiin substanssilla aiheutettavista taikavaikutuksista.

VII. Sylki, henkäys ja suupala.

Syljelle omistetaan tavoissa yleensä monenmoisia taikavaikutuksia. Maagillinen ajatustapa ei tee eroa varsinaisen ruumiin substanssin ja organisten eritteiden välillä. Sen vuoksi sylki, kuten hikikin, käytäntönsä puolesta on pääasiallisimmissa kohdin rinnastettava edellisten kanssa.

Sylki on helpoimmin esille saatavissa ja valmiin käytäntöön kaikista ihmisruumiin eritteistä. Tämä seikka kelpaa mahdollisesti selitykseksi sille, että sylki on saanut laajan käytännön sellaisissa taikatoimissa, jotka edellyttävät jonkin taikavälineen mahdollisimman helppoa ja vaivatonta käytäntöönsaantia. Näin on sylki ja sylkeminen yleinen vastataioissa, joissa nopealla tempulla on viipymättä neutralisoitava ja tyhjäksi tehtävä jokin taikavaikutus.

Toiselta puolelta syljen yhtenä organismin eritteistä ajatellaan kelpaavan aikaan saamaan samanlaisia sympatetisia yhdyssiteitä alkulähteeseen kuin varsinaiset organismin osaset. Määrätyn kohtalon alaisena se voi aiheuttaa ihmiselle sairautta y. m. onnettomuutta. Siis senkin suhteen on noudatettava tarpeellisia varotoimenpiteitä. Tästä ovat varsinaisesti saaneet alkunsa monet sylkemiskiellot, joskin niiden perustana joskus saattaa olla muitakin syitä.

Sylkeä ei kuitenkaan sanottavassa määrässä käytetä taikomisvälineenä sellaisissa suorastaan tyypillisissä taikaryhmissä kuin lemmennosto- ja kontaktitaiat yleensä sekä nefarinen taikuus. Näistäkin on kuitenkin esimerkkejä. Sellaisia on syrjänien keino saada koira seuraamaan itseänsä antamalla sille leipäpala, johon on sylkäisty, [1] sekä suomalainen taika sylkeä lehmän suuhun, jottei se pyrkisi pois kotoa. [2]

Tämän sijaan tunnetaan joukko taikatoimia ja taikauskoisia käsityksiä, joissa tunnettu ajatus ihmisen ja hänen erillään olevan ruumiillisen substanssinsa, tässä tapauksessa syljen, välillä kyllä on havaittavissa, mutta sillä on ahtaampi, lokalisoitu merkitys.

Näihin olisin taipuvainen lukemaan monet sylkemiskiellot, joiden ohella seuraukset varomattomasta tahi sopimattomasta sylkemisestä kohdistuvat suuhun ja suussa oleviin elimiin. Virolaisilla tunnetaan kielto sylkeä tuleen. Kiellon rikkomisesta on seurauksena rakot kielessä. Joka taas sylkee variksen jälkeen, saa hampaansa mustiksi ja kieroiksi. [3] Liiviläisten käsityksissä seuraus varomattomasta sylkemisestä kohdistuu silmiin. He sanovat, kun lapset syl-

jeskelevät: „Ala siľg, siz kāzābəd nä'rəd siľmə.“[4] Votjakit uskovat, että jos joku kirvestä teroittaessaan sylkee kovasimeen, hänen kielensä puhuessa ikäänkuin takertuu kiinni, s. o. hän ei voi puhua nopeasti eikä lausua selvästi sanoja.[5] Syrjänien on ollut kiellettyä sylkeä tuleen. Kiellon rikkomisesta on seurauksena ihohalkeamien muodostuminen suuhun. Joka taasen sylkee kuumalle kivelle, sen kieli kuivettuu.[6]

Suomalaisessa taika-aineistossa eräät taiat kuvastavat sylkemisen ja syljen suhdetta suun elimiin, mutta edellisistä hiukan eriävässä merkityksessä. Sylkeminen ei täällä tavallisesti aiheuta mitään negativista seuraamusta suun elimille, vaan päinvastoin poistaa niistä sairauden. Yleistä on kielessä olevan rakon poistaminen loitsun ohella maahan sylkemällä.[7] Tämä yksinkertainen menettely on — kuten tavallista — voinut kehittyä monimutkaisemmaksi: sylkemispaikkaan on paljaalla jalalla tehtävä risti,[8] on syljettävä kolme kertaa[9] j. n. e.

Suomalainen taikakäytäntö yhtyy ikivanhaan tapaan poistaa kielen rakkoja. *Marcellus Empiricus* määrää niitä parannettavaksi sylkemällä.[10]

Tapa parantaa kielen rakkoja manauksentapaisen loitsun yhteydessä sylkemällä on varmaankin suhteessa käsitykseen kielen sairastumisesta varomattoman ja sopimattoman sylkemisen seurauksena. Lähinnä lienee tässä ollut vaikuttamassa neutralisointiprinsipi, s. o. paha on parannettava samoja teitä ja samoja välikappaleita käyttäen kuin mistä se on syntynytkin.

Tarkasteltakoon vielä erikseen syljen käyttöä eräisiin parannustarkoituksiin. Näissä on huomattavinta silmän ja silmän seutujen sairauksien parantaminen syljellä. Liiviläisten käsitys silmäluomiin syntyvien ajettumien, n. s. näärännäppyjen syntymisestä varomattoman sylkemisen seurauksena on jo mainittu. Mutta samalla tunnetaan sylkeminen juuri näärännäppyjen parannuskeinona. Ne saadaan poistumaan sylkemällä vasten potilaan kasvoja.[11] Tahi on niitä kolmasti pyyhittävä kissan hännällä ja joka kerta sylkäistävä.[12] Ersämordvalaiset ovat samaten poistaneet tätä sairautta sylkemällä ja loitsimalla.[13] Tässä on siis vallitsemassa sama suhde kuin kielen sairastumisen ja parantamisen välillä.

Sylki on ikivanhoista ajoista saakka ollut erikoisesti suosittu juuri silmätaudeissa. Evankelioissa on kolme ihmekertomusta, joissa *Jesus* käyttää sylkeänsä parantamisessa (Markus 7 : 33, 8 : 23, Johannes 9 : 6) ja kahdessa niistä hän parantaa sokean. *Tacitus* kertoo

keisari Vespasianuksen parantaneen sokean sylkemällä unessa saamansa osoituksen mukaan tämän silmiin.[14]

Sangen yleistä on sylkeminen eräissä taikatoimissa, joista useimmat kuuluvat profylaktisten temppujen luokkaan, toisin sanoen, ovat selviä varaustaikoja. Pestessään jostakin ojasta silmiänsä, suomalaiset siihen ensiksi kolmasti sylkevät.[15] Silmänpesuveteen on muutenkin ensiksi syljettävä, sitten ei siitä mitään tartu.[16] Lasta kylvetettäessä on saunaveteen samasta syystä aina syljettävä[17] ja lapsen riepuja järvessä pestäessä on riepua ensin kolmasti puraistava, sitten syljettävä veteen.[18]

Samoin on haaskan ohi kuljettaessa sekä kun astutaan huoneeseen, jossa ei ennen ole oltu, sylkäistävä.[19] Tämä on tehtävä jonkunlaisen tartunnan ehkäisemiseksi.[20]

Sylkemällä varaudutaan yleensä epämääräiseltä pahalta, vaikeasti todettavissa olevaa taikavaikutusta vastaan. Jos lapsi säikähtää, imaistaan vesi lapsen silmistä, sylkäistään lattiaan ja syljetään, „niin ei tartu“.[21] Kun huomataan kahdesta tikusta, oljenkorresta t. m. s. lattialle muodostunut risti, on tarkoin varottava astumasta sen yli, jollei heti lueta loitsua ja syljetä kolmasti eteensä.[22] Tuntemattomalta taholta uhkaavaa epämääräistä tartuntaa vastustetaan asiaankuuluvan loitsun yhteydessä sylkemällä. Esim.: Syljetään kolmasti ja sanotaan: „Ei tännään tartu, nythän on sunnuntai, maanantai, tiistai j. n. e.“, siis mainitaan sen päivän nimi, mikä kulloinkin on.[23]

Vanhojen suomalaisten tietää *Lencqvist* vesillä ollessaan, kun heidät tapasi vihuri, sylkeneen sitä kohti, arvellen siinä olevan noita-akan tahi pahan hengen.[24]

Erästä „pahan silmän“ uskon muotoa, kehumisella tahi kiittämisellä aiheutettavaa vahingollista taikavaikutusta, on Suomessa sylkemällä vastustettu. Karjalassa oli lapset silmäämisen pelosta ristille tuotaessa huolellisesti kääritty vaatemyttyyn, niin että kasvoja oli vaikea saada näkyviin. Kun eräs kirkkoherran rouva kaivoi lapsen kasvot näkyviin ja kehui, kummi kolmasti sylki.[25]

Sylkemällä on ehkäisty myös selvästi tajuttavaa tartunnan vaaraa. Jos mennään saunaan, jossa aikaisemmin on kylpenyt tarttuvaa tautia poteva, on kolmasti syljettävä eteensä.[26] Trachoman tarttumisen ehkäisemiseksi on sitä sairastavaa syljettävä silmille.[27] Hammastaudissa syljettiin kolme kertaa perätysten pulloon, joka vietiin kiehuvaan hetteeseen.[28]

Virolaisten käsitysten mukaan näyttää yleensä olevan kiellettyä sylkeä tuleen. Tämän kiellon rikkomisesta on seurauksena kipeytymät kielessä ja suussa.[29] Myöskin on sylkeminen täällä tunnettu varaustaikana. Silmiä pestessä on joko syljettävä maahan[30] tahi kolme kertaa pesemään ruvetessa ja siitä lakattua.[31] Ennenkuin istutaan maahan, on siihen kolmasti syljettävä, samoin, kun noustaan istumasta ylös.[32] Kun joesta juodaan, on sitä ennen jokeen syljettävä, silloin ei vedestä koidu mitään „pahaa".[33] Sille paikalle, jolle lasketaan virtsaansa, on ensin kolmasti syljettävä. Silloin eivät „ma alused" käy päälle.[34]

Eräät etäisempien suomensukuisten kansojen sylkitaiat muodostavat analogioita Itämeren suomalaisille. Jos votjakki kompastuu yhtäkkiä tasaisella paikalla kulkiessaan, niin että hänen jalkansa käy kipeäksi, hänen on heti käännyttävä takaisin ja syljettävä sille paikalle; muussa tapauksessa jää ihminen koko eliniäkseen rammaksi.[35] Jos taas votjakki kaatuu, sylkäisee hän kaatumispaikalle ja sanoo o s t ɛ!, s. o. herra armahtakoon![36]

Syrjänit suojelevat ulostusta pahanilkiseltä taikuudelta määrätyllä tavalla sylkemällä.[37]

Votjakit ovat vielä sylkemällä vastustaneet sellaista taikavaikutusta, joka syntyy peiliin katsomisesta. Jos joku katsoo peiliin ja lähtee sen luota siihen sylkemättä, on hän tämän jälkeen vähitellen laihtuva. Jos taasen pienelle lapselle, kun se ei vielä puhu, näytetään hänen kuvansa peilissä, jää lapsi mykäksi koko iäkseen.[38]

Jo antikin, samaten kuin lukuisille myöhemmän ja nykyajan kansoille on ollut tunnettua taikatila, joka syntyy katselemalla omaa kuvaansa kuvastimessa tahi vedenpinnassa. Tämä psykoneurologiselta pohjalta lähtevä lumouksen tila, joka ilmenee taikauskoisena pelon ja vastenmielisyyden tunteena omaa peilikuvaa katsellessa, on johtanut luuloihin, joiden mukaan kuvastimeen katselemisesta saattaa varsinkin lapsille olla pahoja seurauksia. Saksalaisen taikaluulon mukaan ei lapsi saa katsoa kuvastimeen, ennenkuin se on vuoden vanha. Muutoin siitä tulee turhamainen, ylimielinen, tuhma, tahi on hän sammaltava j. n. e.[39]

Suomalaisessa taikakäytännössä on sylkeminen, joko loitsuun yhtyneenä tahi ilman, ollut varsin yleistä eräissä k a l a s t u s t a i o i s s a, varsinkin onkiessa noudatetuissa. Onkeen tahi syöttiin sylkeminen on yleistä yli koko Suomen. Taian tarkoituksena on saada kalat paremmin ottamaan pyydykseen, joskus estää niiden peräytymistä tahi irtautumista ongesta.[40] Myöskin saatetaan hyvän kalaonnen saamiseksi sylkeä ensimäisen kalan suuhun ja heittää se

takaisin veteen.[41] Puhaltaminen, jolla taioissa yleensä on sama asema kuin sylkemisellä, tavataan myös kalastustaioissa.[42]

Näitä tapoja ja taikoja käsittääkseen on lähdettävä eräistä aiemmin puheenaolleista seikoista. Lähinnä on johdettava mieleen muutamien toisten ihmisruumiin eritteiden, esim. hien käytäntö metsästystaioissa. Ollen taikavälineenä samanarvoinen näiden kanssa, sylki on voinut saada samanlaisen merkityksen n. s. yhteystaikojen välikappaleena kuin veri, hiki y. m. Syljellä on siis ajateltu aikaan saatavan yhteyttä ei ainoastaan luontoon ja toisiin ihmisyksilöihin, vaan myös haltioihin, henkiin ja jumaluusolentoihin. Tällä tavoin sylki metsästys- ja kalastustaioissa, yhtähyvin kuin hiki ja veri metsästystaioissa, saattaa olla taikomisvälineenä yhteyden aikaansaamiseksi metsän ja veden riistaa suoviin haltioihin, tarkoituksella turvata pyytäjälle näiden avunanto. Tänne kuuluvat loitsut näyttävät tätä väitettä tukevan. Niissä puhutellaan taikaa tehtäessä metsän tahi veden haltiaa, tahi lupaa taikoja itsensä paholaiselle, mikä alkuaan on saattanut tarkoittaa yhteyttä asianomaisen haltian kanssa.[43]

Muutamissa suomalaisissa parannustaioissa sylkeä käytetään yhdenmukaisesti veren kanssa taudin poistamiseen siirtämällä. Hammassärkyä poistettaessa on eräiden taikojen yhteydessä, joissa veri on varsinaisena taudin siirtäjänä, erikoisesti painostettu, että taudin siirto- tahi kiinnityspaikkaan on syljettävä. Mutta yksinomaan syljenkin avulla voidaan hammastautia poistaa, esim. menemällä sellaisen huoneen sijalle, joka on kolmasti muutettu, kaivamalla sinne kolme kuoppaa ja sylkemällä jokaiseen kolmasti, lausuen: „Vieköön se säryn, joka huoneenkin on vienyt!“ Tämän jälkeen pannaan kivi jokaisen kuopan peitoksi.[44]

Sylki näyttää vielä erikoistuneen yskän parannuksen välikappaleeksi taioissa, jotka muodoltaan ovat analogisia hammastaudin parannustaioille. Jos yskittää liiaksi, on mentävä sellaiselle maalle, jota ei ikipäivinä kynnetä, ja syljeksittävä puiden juurille loitsien: „Ryvi ryhjä, huoju honka, päristä paha petäjä.“[45] Tahi on yskän parantamiseksi puuhun tehtävä reikä, johon yskäistään, sylkäistään ja [lyödään] tappi päälle.[46]

Näiden enemmän tahi vähemmän tyypillisiin taikaryhmiin kuuluvien käytäntötapojen ohella syljellä ja sylkemisellä on vielä laaja käytäntö mitä erilaisimmissa taioissa, joissa sylkeminen usein ei ole taian oleellisimpana osana, vaan sillä on taikaa vahvistava merkitys.

Monien loitsujen ohessa, joihin ei huomattavampaa taikatointa yhdy, syljetään, varsinkin parannusloitsuissa. Toisissa taasen on syljellä jonkun verran huomattavampi tehtävä.

Näin voidaan terärauta lumota syljellä vaarattomaksi.[47] Puremalla rautaa kolmesta kohden loitsun ohella ja samalla sylkemällä saavutetaan sama tarkoitus.[48] Raudan haavan parantamisessa ja verenvuodon seisauttamisessa sylkeminen loitsun ja muun taikatoimen yhteydessä on tavallista. Joskus syljetään suorastaan haavaan.[49]

Syljen käytöstä taikatoimissa mainittakoon vielä sylkeminen taikasuolojen y. m. taikakompositionien valmistuksessa. Esim. tuulesta tarttuneeksi luullun sairauden, „tuuleisen“ parantamisessa käytettäviin suoloihin syljetään,[50] „lennon“ suoloihin,[51] palohaavojen parannussuoloihin,[52] kivellä loukatun parantamiseksi tehtäviin suoloihin[53] ja „lapsen itkettäjää“ parannettaessa käytettävään taikakompositioniin.[54]

Useissa, varsinkin viimeksi puheenaolleissa tapauksissa, lienee syljellä yksinkertaisesti parannusaineen tehtävä. Sellaisessa merkityksessä on sillä joka tapauksessa ollut käytäntöä. Suun eritettä ovat suomalaiset käyttäneet selvästi parannusaineena sellaisenaan, esim. palaneen kivun huojentamiseksi[55] ja maasta tarttuneen taudin, „maahisen“ parantamiseksi, jota varten kipeää paikkaa kolmasti nuoltiin[56], sekä n. s. „sampaiden“ parantamisessa.[57]

Vielä silmäiltäköön syljen käyttöä muutamissa hajanaisissa, erilaisiin aloihin kuuluvissa suomalaisissa taioissa. Tällaisia ovat esim. luteiden poisto seinään loitsun keralla sylkemällä,[58] mehiläisen pistoa vastaan varautuminen,[59] rakkauden lumoista pääseminen kolmasti vihkisormuksen läpi sylkemällä,[60] kerityn lampaan pyyhkäisy kolmasti villatukolla, johon joka kerran syljetään,[61] j. n. e. Sylkeä käytetään ennustettaessakin.[62]

Kuten monasti muuallakin taian ja loitsun keskinäistä suhdetta arvosteltaessa, on monien tällaisten taikamenetelmien suhteen joskus vaikeaa päättää, onko varsinainen taiallinen puoli menetelmän vallitsevin osa vai onko se vain vahvistamassa loitsua. Niissä taioissa, joissa syljellä aikaan saadaan selvästi todettavia sympatetisia suhteita samaten kuin hiuksilla, verellä, hiellä y. m., se on taiassa epäilemättä oleellisimpana osana. Samoin parannustaioissa, joissa sylki kipeän kohdan yhteyteen saatettuna on suoranaisena parannusaineena. Niissä taikatoimissa, joissa sylkeminen joko semmoisenaan tahi vähäpätöiseen ja vähän kehittyneeseen taikatoimeen yhtyneenä

tavataan kehittyneemmän loitsun yhteydessä, useinkin sen jäljessä lienee sillä loitsua tahi toista taikatointa vahvistava luonne.

Tässä otettakoon vielä huomioon eräs sylkemisen taikapsykologinen puoli. Sylkeminen tapahtuu monasti sellaisten loitsujen yhteydessä, joissa loitsija ironian, herjauksen, ylenkatseen tahi säikähdyttämisen avulla pyrkii aikaansaamaan taikavaikutusta. Sylkeminenhän on aina ollutkin ylenkatseen ja herjauksen ilmaisukeinoja. Tällaisiin loitsuihin ja sylkemiseen yhtyy usein ylenkatsetta tahi inhoa ilmaiseva interjektioni: „hoo“, „pthoo“, „hyi“ j. n. e. Että tällaista mielenliikutusta juuri pyritään aikaan saamaan, osoittaa se, että parannustarkoituksessa toista vasten kasvoja syljettäessä sanotaan olevan sitä paremman, mitä enemmän potilas suuttuu.

Henkäys, puhaltaminen käsitetään taioissa usein samanarvoiseksi sylkemisen kanssa ja tavataan sen vuoksi samanlaatuisissa taikatoimissa kuin jälkimäinen. Puun aiheuttamaa kipeää, „puun vihoja“ parannetaan puhaltamalla loitsun ohella kipeään paikkaan.[63] Kun on joku kipu tahi haava jalassa, suojellaan se kylpemään mentäessä ärtymiseltä puhaltamalla oven saranaraudan läpi kipeään kohtaan.[64]

Profylaktinen merkitys on puhaltamisella myös syrjänien taikuudessa. Monet syrjänit pelkäävät syödä vierasten ihmisten kanssa. Karkoittaakseen tarttumusta ja suojeltuakseen siltä he puhaltavat ruokaan.[65]

Vaikeissa sairaudentapauksissa kutsuvat votjakit loitsijan (peľ-ľaś 'puhaltaja'), joka ryhtyy parantamaan sairasta lausumalla epäselviä sanoja, erilaisia voršudien nimiä, lisäämällä jumalan (kịl-dịśin) nimen. Sanojansa hän säestää puhaltamalla sairaan päälle.[66]

Tšeremissiläisten loitsunlukijoiden on taikasanoja lukiessaan tapana puhaltaa tahi sylkeä. Loitsijaa nimitetäänkin „sylkijäksi“ (šüwedəšə).[67]

Ersämordvalaisissa taianomaisissa parannusmenetelmissä tavataan pureminen, puhaltaminen ja sylkeminen loitsun ohella kohjun parantamisessa. Palanutta parannetaan loitsimalla, samalla kuin jokaisen loitsun jälkeen kolmasti puhalletaan palaneeseen paikkaan ja yhdeksän kertaa siihen syljetään.[68]

Varsinkin alhaiskultturiset ja luonnonkansat pitävät taikauskoisista syistä tarkkaa huolta ruoastansa. Se saattaa jo semmoisenaan joutua pahanilkisen taikuuden alaiseksi ja esim. pahan silmän satuttamana itse turmeltua tahi tuottaa nauttijalleen pahaa. Mutta varsinkin ruoan tähteiden suhteen ollaan varovaisia, sillä

niiden avulla luullaan vihollisten voivan aikaan saada samanlaisia taikavaikutuksia kuin ruumiin substanssin kautta. Tällöin on luonnollista, että suupala, joka sisältää lisäksi ihmisen suun eritettä, saattaa olla voimakas väline taikojan käsissä.

Suomalaisissa taikauskoisissa luuloissa ja taioissa tavataan eräitä varsin luonteenomaisia käsityksiä suupalasta ja jäännöspalasta syödessä. Jos jättää syödessään leipäpalan (jota kansa kutsuu väkipalaksi) ja toinen saa sen syödä, niin silloin sen palan syöjä saa palan jättäjän kaiken voiman tahi ainakin suurimman osan hänen voimistaan.[69] Leipäpalan maahanputoamiseen liittyy taikauskoinen pelko. Sellainen pala on otettava ylös ja sitä on suudeltava.[70]

Eräissä taioissa on suupalalla käytäntö, joka edellisestä tunnetaan tyypilliseksi ruumiillisen substanssin taianomaiseksi käytäntötavaksi, nimittäin nefarisissa taioissa sekä sympatetisen yhteyden aikaansaajana ihmisten välillä sekä ihmisten ja eläinten kesken. Kun vieraalle tarjotaan ruokaa ja hänen suustaan putoaa muru pöydälle, niin jos se viedään kirkkomaalle, aiheutetaan sillä syöjälle sisällinen tauti.[71] Kun miniä tuodaan sulhasen kotiin ja hän tahtoo taikoa koko talon väen, niin etteivät ne olisi vihaisia hänelle, hänen pitää ensi kertaa sulhasen kotona syödessään ottaa suustansa ensimäinen hienoksi pureksimansa pala ja panna se salaa perheen keittopataan, niin että koko perhe tulee siitä syöneeksi. Näin miniä takaa itselleen koko perheen hyvänsuopaisuuden.[72] Koiran voi kiinnittää itseensä ottamalla koiran suusta ja omasta suustansa leipää, sekoittamalla ne yhteen ja antamalla siitä koiran syödä puolet sekä syömällä itse toisen puolen. Jos taas tahdotaan, ettei koira kulkisi kauas pois kotoa, pannaan tämä sekoitus kuivaan paikkaan orren päähän, jossa se pysyy tallessa.[73]

Syödessä pudonnutta leivän murua voidaan käyttää vielä parannustarkoituksiinkin. Syyliä poistetaan kädestä panemalla tällainen muru syylän päälle ja syöttämällä se sitten kanalle.[74]

Edellisenlaatuisia taikauskoisia käsityksiä näyttää Virossakin liittyvän suupalaan.[75]

Sekä Suomen että Ruotsin ruotsalaisten taika-aineisto näyttää sisältävän suuren joukon taikoja ja taikakäsityksiä, joissa syljelle, sylkemiselle ja suupalalle omistetaan sama merkitys taikomisvälineenä kuin suomalaisissa taioissa. Ensiksikin huomattakoon tuleen sylkemisen seuraukset: palorakko kielessä, kielen turpoaminen rakoille tahi suun kipeytyminen yleensä.[76] Mutta kielen rakkoja parannetaan myös juuri tuleen sylkemällä.[77] Sylkemisellä katsotaan voita-

van vastustaa taikuutta yleensä,[78] ja sen vuoksi on se saanut varsin yleisen käytännön lukemattomissa vasta- ja ehkäisytaioissa. On syljettävä veteen, ennenkuin juodaan siitä, käydään pesemään tahi kuljetetaan elukoita sen yli; silloin ei mitään pahaa koidu siitä, eivätkä huulet ruohdu;[79] maahan, ennenkuin lasketaan siihen virtsaansa tahi käydään sille pitkälleen,[80] sänkyyn tahi tuolille, ennenkuin käydään makaamaan tahi istumaan,[81] kun kuljetaan haaskan ohi,[82] kun kompastutaan,[83] kun astutaan ensi kerran johonkin huoneeseen,[84] kun tullaan tien risteykseen,[85] kun aamulla ulos mentäessä vaimoihminen tulee ensiksi vastaan,[86] kun säikähtää,[87] kun sattuu panemaan vaatteet nurin päällensä.[88] Vedestä tullutta taikomusta (vetehisiä: vatten-elfvorna) vastaan kuljetaan kolmasti myötäpäivään kaivon ympäri ja syljetään veteen kolme kertaa. Ihmisen sylkeä ovat ruotsalaiset yleensä pitäneet mitä voimakkaimpana ja pyhänä taika- ja parannusaineena, jonka vuoksi kaikissa parannuksissa on syljetty kolme kertaa.[89]

Edelleen tavataan ongenkoukkuun sylkeminen Suomen ruotsalaisten tavoissa.[90]

Suupala saattaa ruotsalaisten käsitysten mukaan aikaan saada samantapaisen taikakontaktin, joka on tunnettu suomalaisten käsityksissä. Jos poika ja tyttö syövät samaa palaa, he pian rakastuvat toisiinsa.[91] Suomalaiseen „väkipalaa“ koskevaan käsitykseen on verrattava ruotsalainen käsitys viimeisestä palasta („magbiten“) syötäessä: sitä ei saa antaa kellekään, sillä jos joku saa sen, saa hän ruoan koko voiman.[92] Palan putoaminen suusta ennustaa Ruotsissa samaten kuin Suomessakin kuolemaa.[93]

VIII. Kyyneleet.

Niihin ihmisruumiin eritteisiin, jotka ovat olleet edellisentapaisten luulojen ja käytännön esineenä, kuuluvat myös kyyneleet.

Näistä ensiksikin eräitä taikaluuloja ja uskomuksia. Venäjän Karjalassa on varottu, ettei kuolleen päälle eikä hautaan tipahtaisi kyyneleitä. Ne näet tuonelassa kypeniksi muuttuneina polttaisivat vainajata.[1] Koska kyyneleet muuttuvat palaviksi kekäleiksi, ei hautaan eikä ruumiin päälle saa itkeä.[2] Satakunnassa luullaan, ettei kuollutta saa itkeä kauvan, „sillä sen sija on märkänä niin kauan“.[3]

Tšeremissien käsityksissä ei kuollutta saa itkeä, sillä jos itketään paljon ja pudotetaan kyyneleitä vainajan vaatteille, hänen kuolleiden valtakunnassa täytyy istua kyynelillä täytetyssä ammeessa.[4] Myöskään ei pakanallisten tšeremissien tavoissa ole luvallista pudottaa kyyneleitä vainajan vaatteille sen vuoksi, ettei tämä näyttäytyisi unessa.[5]

Syrjänien luulon mukaisesti liiallinen suru ja ylenmääräiset kyyneleet ovat onnettomuuden enne; toiset luulevat, että itse kyyneleet aiheuttavat onnettomuutta, mutta eivät sitä ennusta.[6]

Näissä luuloissa ja uskomuksissa varotaan siis erikoisesti, ettei kyyneleitä joutuisi kuolleen yhteyteen ja hautaan. Niihin liittyvät omat selityksensä, kuten useimmiten tällaisissa tapauksissa, eivät kuvasta niiden varsinaista alkuperää. Tässäkin havaittavien varovaisuustoimenpiteiden pohjana on ollut pelko, että ihmisruumiin erite, kyyneleet, kuolleen ja kuoleman kanssa yhteyteen jouduttuaan sympatetisen suhteensa kautta alkulähteeseensä voisivat saattaa ihmisen epämieluisaan, jopa vaaraa tuottavaan yhteyteen vainajien henkien ja yleensä kuoleman yhteydessä vaikuttavan henkimaailman kanssa. Tämän lisäksi on tässäkin saatettu ajatella myös kyynelten kautta aiheutuvaa suoranaista vaikutusta kyynelten vuodattajaan.

IX. Ulostus.

Taikaopillisessa suhteessa suomalais-ugrilaisten kansojen käsitykset ulostuksista ovat verrattain selväpiirteisiä ja yleensä muihin organismin eritteisiin yhtyviin verrattavia.

Suomessa nämä käsitykset ensiksikin ilmaisevat suoranaista sympatetista riippuvaisuussuhdetta ihmisen ja hänen ulostustensa välillä. Jos poltetaan jonkun ulostusta, tämä saa vastaavaan ruumiinosaan rupia.[1] Jos taasen joku ulostaa sopimattomalle paikalle ja toinen tekee tulen ulostuksen päälle, tämä henkilö tulee rupiseksi.[2] Tätä tilaisuutta käytetäänkin suorastaan pahanilkiseen tarkoitukseen. Kun hankitaan kolme sellaisen metson höyhentä, jonka haukka on raadellut, ja poltetaan ne jonkun ihmisen ulostuksen päällä, tulee tämä rupitautiseksi.[3]

Näissä taioissa on siis taikatoimen seuraus osoitettu ja määritelty tunnetuksi sairaudeksi, joka lisäksi paikallistuu lähemmin ilmoitettuun ruumiinosaan. Viimeksi esitetyssä taiassa lienee kuitenkin

alkuaan ajateltu toisenlaistakin taikavaikutusta, suoranaisesti sitä poltetta ja tuskaa, jonka tuli aikaan saa. Tähän on yhtynyt vielä mielikuva haukan kynsien viiltelyn ja raatelun aiheuttamasta tuskasta.[4]

Syrjänit pelkäävät erikoisesti, että ulostus saattaa joutua pahanilkiselle taikuudelle alttiiksi. Suojellakseen sitä tältä vaaralta he sen peittävät tahi vastataikana sylkevät erikoista menettelytapaa noudattaen kolmasti vasemmalle puolellensa (kimles kiv̯iv, s. o. pitkän matkan päähän käden ylitse, pitäen kättä niin, että sylki menee pitkin käden ulkosyrjää). Ei ole lupa ulostaa lähelle tietä eikä varsinkaan suksenladulle. Eräs syrjäniukko teki suksenladun oravanpyyntiä varten. Tuli toinen metsästäjä ja pilasi ulostamalla ladun. Iltasella metsämajaansa tultuaan ukko vihastuksissaan päätti kostaa. Hän hajoitti röyhkeän metsästäjän ulostuksen kolmeen osaan, „heitti kaksi osaa kimles kiv̯iv metsään“,[5] otti kolmannen osan mukaansa ja poltti. Tästä vanhusta loukannut metsästäjä kuoli.[6]

Toisen syrjäniläisen tarinan mukaan syytettiin muutamia vuosia sitten erästä syrjänieukkoa siitä, että hän oli taikomalla aiheuttanut sairauden kahdelle alaikäiselle pojalle. Hän oli nähnyt kolmen pojan ulostavan tien lähellä. Poikien mentyä eukko jakoi lannan kolmeen osaan, „heitti kaksi osaa ki kimles (ki gug) olkansa taitse“ ja poltti kolmannen osan uunissa. Kukin pojista sairastui, saaden ihottuman vastaavaan ruumiinosaan.[7]

Pari puheenaollutta suomalaista sekä syrjäniläiset taiat kuuluvat pahanilkisen taikuuden alaan. Tällä alalla onkin ulostuksella suomalaisessa taikuudessa lukuisia muitakin käytäntötapoja, niistä useat sellaisia, jotka tyypillisinä kuvastavat alkuperäisiä käsityksiä. Seuraavassa esitettäköön niistä muutamia.

Jos joku löytää tuoreen, yökasteen koskemattoman karhunlannan ja lyö sen yhteen ihmisen lannan kanssa, niin rupeaa karhu ahdistamaan sitä ihmistä.[8] Tahi otetaan karhun ja ihmisen lantaa, pannaan sellaisen tulisijan alle, jossa tuli aina palaa, mutta niin syvään, ettei tuli polta, vaan kuumentaa. Mitä enemmän tuli kuumentaa, sitä kiivaammin rientää karhu ihmisen kimppuun.[9] Myöskin voidaan karhun ja ihmisen lantaa panna metsästä löydetyn eläimen sääriluun sisään, asettaa se luu tikan reikään, tehdä siihen lepästä kolme naulaa, joita leppänuijalla lyödään, yksi kerta ensimäisenä torstaina eli taian tekopäivänä, toisena torstaina kaksi ja kolmantena kolme kertaa; silloin karhu etsii ihmisen joka paikasta käsiinsä ja repii.[10] Umpitauti voidaan aiheuttaa ihmiselle tahi eläimelle panemalla lantaa koiran reisiluun sisään, jonka toinen pää on sahattu

auki, ja tukkeamalla se leppänaulalla. Tämä viedään umpilähteelle, josta otetaan jokin vedessä ollut puu, johon luu punaisella langalla sidotaan kiinni, ja tämä laitos pannaan takaisin lähteeseen, joko ainiaaksi, jolloin taiottava kuolee umpitautiin, tahi niin, että sen voi ottaa pois, jos tahtoo vapauttaa hänet pitemmältä kärsimästä. [11]

Rakkaustaioissa on ulostus myös saanut jonkunlaisen käytännön. Ensiksikin seuraavanlaatuisessa kiinnitystaiassa: Jollei neito saa poikaa mieltymään itseensä, hän panee lantaansa voileivälle ja syöttää sen pimeässä sulhaselleen. [12] Samaten eroitustaioissa. Kun pojat tahtoivat päästä eroon tytöistä, he ottivat näiden ulostusta ja panivat kenkiensä kärkeen. [13] Jos taasen tahdottiin erottaa sulhanen morsiamestansa, haettiin morsiamen ulostusta ja pilattiin sillä sulhasen saappaat sisä- ja ulkopuolelta hänen nukkuessaan. Kun sulhanen aamulla panee saappaat jalkaansa ja huomaa ne pilatuiksi, hänen rakkautensa morsiameen siitä alkaen kylmenee. [14]

Niinhyvin teknillisessä suhteessa kuin taianomaisen käsitesisältönsä puolesta useimmat näistä taioista ja luuloista ovat tyypillisiä esimerkkejä sympatetisesta taikuudesta. Vastaavat Suomen ruotsalaisten ja skandinaviset käsitykset ovat tässä suhteessa nekin erittäin valaisevia.

Suomen ruotsalaisten taioissa ulostusta käytetään pahanilkisen taikuuden välikappaleena. Ihminen voidaan tehdä hulluksi asettamalla hänen ulostustaan ihmisen pääkalloon ja heittämällä se koskeen. Joku saadaan taasen suuttumaan toiselle panemalla hänen ruokaansa jälkimäisen ulostusta. [15] Edelleen parannustaioissa: tarttunutta pakotusta parantaakseen on otettava omaa ulostustansa ja asetettava sitä kivistävälle paikalle ja sen jälkeen heitettävä se vasemman olkapään yli hautuumaata kohti ja sanottava: „Ota sinä tuo, anna minulle terveyteni.“ [16]

Skandinavisissa käsityksissä lapsen ulostuksiin nähden noudatettavista menettelytavoista ilmenee ensiksikin selvästi meille tunnettu pyrkimys menetellä niiden kanssa siten, etteivät ne joutuisi taikuuden tahi vahinkoa tuottavien henkiolentojen vaikutukselle alttiiksi. Norjassa ne poltetaan, koska niitä ei uskalleta heittää ulos; jos niiden kanssa meneteltäisiin näin varomattomasti, Trold tahi Huldre saattaisi vahingoittaa lasta. Ruotsissa, Närikessä luullaan, ettei ole hyvä heittää „mitään lapsen päästämää“ pois, ennenkuin siihen on pantu tulta, sekä pohjoisessa Södermanlandissa, että lapsi tulee rauhattomaksi ja alkaa itkeä öisin, jos sen „pilausta“ heitetään sellaisille paikoille, joissa „keijukaiset (älvorna) pitävät karkeloi-

tansa". [17] Mutta toiselta puolen kuvastuu ruotsalaisissa käsityksissä lapsen suoranainen sympatetinen riippuvaisuussuhde näistä organismin eritteistä. Sekä Ruotsissa että Suomen ruotsalaisten keskuudessa kansa pelkää lapsen ulostusten joutumista tulen yhteyteen; siitä olisi lapselle kaikenlaista vahinkoa: se saisi ripulin, haavoja, ruohtumia tahi rupeutumia vastaavaan ruumiinosaan tahi sairastuisi se muuten. [18]

Ihmislannalla on verrattain huomattava käytäntö suomalaisessa taikaterapiassa. Niistä sairauksista, joita sillä parannettiin, mainittakoon trachoma („pasko", „silmi- l. silmäpasko"). Lannan joutuminen juuri tämän sairauden parannusaineeksi saa selityksensä taikaopillisesta perusajatuksesta similia similibus curantur, kun otetaan huomioon taudin suomalainen nimitys ja käsitys sen laadusta. [19] Myöskin hampaansäryn parantamiseen ulostus kelpasi. [20] Tätä paitsi käytettiin sitä profylaktisesti hammastautia vastaan. Jos lapsen ikenet voidellaan hänen ensimäisellä ulostuksellaan, hänen hampaitaan ei koskaan pakota. [21]

Kovissa synnytystuskissa saatiin apu siten, että otettiin äskettäin synnyttäneen ulostusta ja annettiin kuivattuna synnytystuskissa olevalle. [22]

Mainittakoon vielä, että liiviläiset ovat käyttäneet noidan ulostuksia, niillä potilasta savustaen, (selvästi neutralisointiajatukseen perustuvana) vastataikana noitumisella aiheutettua sairautta vastaan. [23]

Syrjänit samaten käyttävät ihmislantaa parannustarkoituksiin, esim. omaa tuoretta lantaansa haavaa sidottaessa. Tämän pitäisi ehkäistä tartunta. [24]

X. Virtsa.

Suomessa vallitsee kansan kesken luuloja virtsan laskemisen vaarallisuudesta eräisiin paikkoihin. Sitä ei ensiksikään saa päästää tuleen, sillä siitä olisi seurauksena vastaavan elimen rupeutuminen. [1] Ei myöskään tule laskea virtsaa haaskan päälle, sekin aiheuttaisi, että vastaava ruumiinosa tulisi kipeäksi. [2] Jos taas heittää vettänsä metsään mennessä, kaatuvat hakkaajalta kaikki puut taaksepäin, s. o. toisaalle kuin on aiottu. [3]

Virolaisten luulojen mukaan on kiellettyä laskea virtsaansa pellavamaalle, koska kirkon alttariliina on pellavasta. [4]

Syrjänien tapakodeksi kieltää laskemasta vettänsä tuleen. Poikaset usein rikkovat tätä sääntöä, josta tuli rankaisee heitä lähettämällä heidän penis'eensä rohtuman. Syrjäni ei myöskään uskalla laskea virtsaa puroon, jokeen, järveen tahi niiden rannoille, peläten loukkaavansa vettä. [5]

Nämä taikaluulot saattavat perustua suoranaiseen käsitykseen ihmisruumiin eritteen kautta syntyvästä taianomaisesta sympatiasuhteesta ja sen aiheuttamasta vahingosta, joka tässä tavallisesti kohdistuu vastaavaan elimeen. Tämän ohella on muuan toinenkin puoli otettava huomioon. Syrjäniläisistä luuloista näkyy, että tuli ja vesi personallisemmalla tavalla kuin paljaan sympatiasuhteen kautta aiheuttavat vaikutuksensa. Kysymyksessä olevalla menettelyllä niitä loukataan. Kun tiedetään, että useiden suomalaiskansojen alkuperäisissä uskontokäsityksissä m. m. elementtejä sellaisinaan, tahi toisin sanoen, niiden muodottomia „sieluja" on palvottu jumaluusolentoina, tuntuu käsitettävältä, että näissä kielloissa ja niiden rikkomisen seuraamuksissa on ajateltu elementtien loukkaamista jonkinmoisina jumaluusolentoina. Tämä käsitys on voinut vallita myöhemminkin, sen jälkeen kuin maassa ja vedessä on käsitetty asustavan personoituja henkiolentoja. Niinpä esim. suomalaisissa luuloissa „maahiset" valittavat, että heitä näin loukataan. [6]

Varsinaisissa suomalaisissa taioissa on virtsa saanut lukuisia käytäntömuotoja. Joku voidaan saada ikävöimään toista ihmistä kääntämällä virtsanheittosija lapiolla nurinpäin ja tekemällä eräitä taikatemppuja noudattaen tulet sijalle, samalla kuin loitsitaan:

„Sinun pitää ikävöimän minun perään
niinkun tuo valkea palaa." [7]

Tarkoituksiltaan samanlaatuisessa käytännössä virtsa on yhteyttä synnyttävissä avioliittotaioissa. Saadakseen sulhasensa parempiluontoiseksi, morsiamen oli syötettävä tälle m. m. virtsaansa. [8] Edelleen erottavissa lemmen taioissa: Kun joku on taioilla saanut ikävöimisen toimeen, sen saa siten häipymään, että laskee virtsaansa rakastuttajan jäljille. [9] Taikomalla aiheutetusta rakkauden siteestä päästään vapaaksi antamalla taikoneen syödä virtsalla tahrattua nisuleipää, [10] tahi yksinkertaisesti heittämällä virtsaa sen silmille, jonka lumoista tahdotaan vapautua. [11]

Edellä puheenaolleista erotustaiat perustuvat neutralisointiprinsipiin ja ovat samalla tavallisia vastataikoja. Samaan ryhmään

kuuluu seuraava vastataika: Jos joku toivottaa toiselle pahaa, saa sen estetyksi, jos menee ulos ja laskee virtsaa hänen jäljilleen.[12] Erotustaioissa on tätä paitsi huomioon otettava se inhon tunne, mikä tällaista „lääkettä" nauttineessa syntyy hänen saadessaan tietää sitä nauttineensa.

Virtsan käyttö lääkitsemistarkoituksiin on verrattain yleistä ja monipuolista. Se on taika-aineena niinhyvin ehkäisevissä kuin parantavissa taioissa. Taikuuden ja tarttumuksen ehkäisemiseksi on Suomessa lapselle annettu omaa virtsaansa.[13] Sellaista tarttumusta vastaan, joka voidaan saada saunavedestä, ellei siihen kiehutettaessa ole pantu suolaa sekaan, on otettava astiaan omaa virtsaansa, pantava siihen 9 suolaraetta ja saunan rappusilla, kiuasta päin seisten, valeltava sillä koko ruumiinsa.[14]

Haavojen, käärmeen pistoksen, korvan pistoksen, silmätautien y. m. sairauksien parantamiseksi käytetään lääkkeenä, joko semmoisenaan tahi osana lääkesekoituksessa, potilaan omaa virtsaa.[15]

Etupäässä lääkitsemistarkoituksiin näyttävät virolaiset taikuudessaan käyttävän virtsaa. Yskässä on juotava omaa virtsaa.[16] Mutta myöskin virolaisten lemmenherätystaioissa on virtsalla käytäntö: Kun neidot nousivat laskemaan virtsaansa kirkon kellon päälle, tulivat he kuuluisiksi.[17]

Sjögren kertoo lappalaisten parantaneen ankaraa yskää omalla virtsallaan, juomalla sitä kourallisen kahtena tahi kolmena peräkkäisenä aamuna.[18]

Syrjänien väittää *Nalimov* käyttävän lääkitsemistarkoituksiin omaa virtsaansa, juomalla aamullista urinia. Lapset koettavat näin lääkittäessä päästää virtsaa suoraan suuhunsa. Syrjänien käsityksen mukaan virtsa auttaa laihuutta, rachitista ja näivetystautia vastaan.[19] Tähän lienee verrattava seuraava suomalainen virtsan käytäntötapa. Saadakseen lapsesta lihavan, eukot ovat sitä kylvettäessään laskeneet virtsaa sen päähän.[20]

Mainittakoon tässä myös eräs liiviläisten tapa. Ehtoolliskirkosta tultuansa jotkut vaimot eivät mene heti huoneisiin, vaan talliin, jossa laskevat virtsaa sitä varten valmiiksi asetettuun astiaan ja pirskoittelevat virtsalla kaiken karjan.[21] Tällaisessa tapauksessa virtsalla tietenkin ajatellaan olevan erikoisen siunausta tuottavan taikavoiman.

Muuan Suomen ruotsalaisten luulo muodostaa analogian edellä puheenaolleelle syrjäniläiselle käsitykselle metsästysonnen pilaamisesta. Ketunpyytäjä saatetaan „pilata" siten, että joku ilkeä naapuri

laskee vettänsä hänen jäljillensä, kun hän on menossa pyydyksillensä.[22]

Uudenmaan ruotsalaisten tapasäännös kieltää päästämästä virtsaa uuninluudalle; sen seurauksena olisi sairastuminen.[23] Ruotsissa on ollut kiellettyä virtsata sellaiselle paikalle, missä sika on maannut; säännön rikkomisesta on seurauksena sairastuminen jonkunlaiseen rokkoon (svinkoppor), joka kuitenkin sian karvoilla savustamalla voidaan parantaa.[24]

Kss iv. 97.

XI. Pesu- ja ristimävesi.

Se Burjan s. 89ff. 82 ff.

Taikakäsityksissä ajatellaan usein jo paljaan kosketuksen saattavan olla ruumiillisen substanssin tartuttajana ja siirtäjänä. Tämän kannalta on luonnollista, että se vesi, joka on ollut välittömässä yhteydessä ruumiin kanssa ja saattanut liuottaa itseensä ihmisen ruumiillisen olemuksen hiukkasia, esim. hikeä, varsin suuressa määrässä on hänen organisminsa tartuttama ja tällä tavoin hänen persoonallisuutensa täyttämä. Tästä syystä pesuvedellä onkin taikuudessa täysin samanarvoinen asema varsinaisen ruumiillisen substanssin rinnalla.

Näissä käsityksissä saa määrätyissä elämäntiloissa käytettävä ja määrätyiden ihmisten pesuvesi erikoisen merkityksen. Tarkasteltakoon niistä ensiksi lapsen ensimäisessä pesussa käytettävään veteen kohdistuvia tapoja ja luuloja.

Uuden ihmisolennon ilmautuminen maailmaan on, sekä jo ennen syntymistä että varsinkin sen aikana ja pitkän aikaa jälkeenkinpäin, joka askeleella kiedottu maagillisten käsitysten taikaverhoon. Syntyessään ja kauan aikaa jälkeenkinpäin lapsi on erikoisessa taianomaisessa herkkyyden ja vastaanottavaisuuden tilassa, joka velvoittaa noudattamaan suurta huolenpitoa ja varovaisuutta kaikessa, mikä kohdistuu häneen tahi jollakin tavoin on yhteydessä hänen kanssaan. Varsinkin kaikki se, minkä kanssa lapsi ensi kerran joutuu kosketuksiin, saa erikoisen tärkeyden. Näin on etenkin ensimäisen pesuveden ja lapsen pesun laita yleensä.

Jo sellaisenaan, ennen ensimäistä kylvettämistä siinä, ajatellaan pesuveden voivan vaikuttaa lapseen, antaa hänelle joko hyviä tahi vahingollisia ominaisuuksia. Veteen saattaa näet sisältyä esim. vahingollisia taikavoimia, ja siksi on se ennen kylvettämistä tehtävä vaarattomaksi. Toiselta puolen voidaan ensimäisen kylvyn ja siinä

käytetyn veden avulla, sitä tarkoituksenmukaisesti valmistamalla, kylvetettävään siirtää toivotuita ominaisuuksia. Tämän kaiken vuoksi ensimäinen pesu- eli kylvetysvesi monia taikatemppuja noudattaen hyvin huolellisesti valmistetaan.

Suomessa ensimäiseen pesuveteen pannaan erilaisia esineitä tahi aineita, esim. kolme koivun lastua, hopeapikari, paikotellen vihkisormus, tahi tyttölapselle äidin kihlasormus, jonka katsotaan täysi-ikäisenä takaavan hänelle hyvän naimaonnen.[1] Tytön ensimäiseen pesuveteen on Hämeessä pantava hopealusikoita ja huuhdottava ne siinä; toisen tiedon mukaan raha, jotta lapsesta aikuisena tulisi rikas.[2] Suomen Karjalassa pannaan veteen hopearaha ja vähän tervaa, „jottei rupi käy",[3] Keski-Suomessa kolme hiiltä ja sormus,[4] Lapissa tulirauta, sakset ja mustaa villaa.[5]

Näistä pesuveden valmistuksessa käytettävistä taikaesineistä useat ovat selvästi ehkäisevää tarkoitusta palvelevia, aiottuja estämään vedessä mahdollisesti piilevien pahojen voimien ja ominaisuuksien vaikutusta ja siirtymistä kylvetettävään. Tällaisiksi lienevät katsottavat hiilet tahi kekäleet, terva, erinäiset rautaesineet, veteen sylkeminen, suola, tulikivi ja osaksi myöskin raha.

Toisten pesuveteen pantavien esineiden käytännön perustana on ollut sellaisten ominaisuuksien siirtäminen kylvetettävään, jota veteen pantavan esineen ajatellaan edustavan. Hyvin usein käytettävien kulta- ja hopeaesineiden ajateltiin varmaankin antavan kauneuttansa ja loistoansa, tekevän kylvetettävän ihon hohtavan kauniiksi, samalla kuin mielikuva rikkaudestakin on saattanut olla tietoisuudessa. Koivun lastun käyttöön on saattanut liittyä ajatusparallelli kylvetettävän ja nuoren koivun valkeudesta, rehevyydestä ja kasvuvoimasta.

Koska pesuvesi pesun jälkeen sisältää lapsen ruumiillisen olemuksen ainehiukkasia, se jälkeenkinpäin säilyttää läheisen yhdyssiteen kylvetettyn. Näkymättömien sympatetisten siteiden kautta sillä saattaa olla lapseen aina sen laatuinen — joko edullinen tahi vahingollinen — vaikutus, minkälaisen käyttelyn tahi kohtalon alaiseksi se on joutunut. Tästä johtuvat toiselta puolen monilukuiset kiellot ja rajoitukset käytetyn pesuveden kanssa meneteltäessä, toiselta yhtä monilukuiset käyttöohjeet ja temput.

Kun pesuvesi monin taikatempuin on valmistettu, pestään sillä Suomessa lasta kolme kertaa,[6] paikoitellen kuusi, jopa yhdeksänkin kertaa, siihen tarpeen mukaan aina uutta lisäämällä.[7] Toisaalta varovaisuuspyrkimys ilmenee pesemiskieltona. Lapsen päätä ei synnyttyä saanut pestä, ennenkuin se oli päässyt kriitillisimmän ajankohdan yli, s. o. ennenkuin se oli tuotu ristiltä.[8]

Käytettävän ja käytetyn pesuveden käsittelyssä osoittautuu yleiseksi pyrkimykseksi tarkkojen varotoimenpiteiden ja määrätyiden menettelytapojen noudattaminen. Lapsen pesuvettä ei ensiksikään saanut panna tuuleen. Se olisi aiheuttanut tautia lapselle.[9] Pahansuopien vehkeet ja varsinkin kaikkialla uhkaava paha silmä ovat lapsen pahimpia vihollisia sen vastaanottavaisuuden tilan aikana, jossa lapsen jonkun aikaa syntymisen jälkeen ajatellaan olevan. Sen vuoksi ei tullut antaa kenenkään tietää, että lasta varten saunavettä lämmitettiin; toivatpa muutamat kirnunkin esille tarkoituksella luulotella kirnuvettä lämmitettävän.[10]

Pesun jälkeen oli vedestä pidettävä tarkka huoli. Ensimäisessä pesussa käytetty vesi heitettiin talvella lumihangelle, kesällä jollekin puhtaalle paikalle tahi lattian alle, tarkoituksella, ettei lapsi saisi ruohtumaa tahi muuta sellaista ruumiiseensa.[11] Tahi oli se vietävä saunan lattialle,[12] huoneen tahi kiven alle,[13] „virtaavaan viepään“,[14] kaadettava karsinaan[15] tahi — jos kylvetettävä on tyttö — peräpenkille pöydän taa, jolloin hänelle neitona tulee sulhasia,[16] tahi — jos poika — muurahaispesään, jolloin hänestä tulee terve ja väkevä.[17] Tyttölapsen pesuvesi saatetaan myös viedä kirkkotielle ja pojan lastukolle, jolloin jälkimäisestä tulee kätevä.[18]

Ei ainoastaan kaikki ne esineet ja aineet, joiden kanssa lapsi ensimäiseksi joutui kosketuksiin, olleet määrääviä hänen menestymiselleen ja kohtalolleen, vaan myöskin ne henkilöt, joiden kanssa hän tuli yhteyteen, olivat tässä määrääviä. Luullaan, että ketä lapsi ensiksi katsoo, sen näköinen siitä tulee. Siitä syystä ei rumaa otettu pesemään.[19]

Jo näiden esimerkkien nojalla voidaan todeta ne ajatussuunnat, jotka ovat olleet vallitsemassa suomalaisten taikakäsityksissä lapsen ensimäisen pesun aikana. Ne jakautuvat selvästi kahteen ryhmään: varotoimenpiteiden, joiden tarkoituksena on menetellä käytetyn pesuveden suhteen siten, että sen kautta lapselle mahdollisesti koituvat vahingolliset vaikutukset välttyisivät (veden suojeleminen, kaataminen puhtaaseen, suojaisaan paikkaan), sekä aktivisten menetelmien, joiden avulla toisaalta vedessä piilevät vahingolliset ominaisuudet (vedessä asustavat pahat henkivoimat tahi taikuus) tehdään tehottomiksi, toisaalta lapselle ajatellaan tuotettavan toivottuja ominaisuuksia tahi yleensä onnekas tulevaisuus (veden kaato pöydän taa peräpenkille, missä vieraat istuvat, vienti kirkkotielle, lastukolle j. n. e.).

Eräiden toisten Itämeren suomalaisten kansojen tavat ovat näissä suhteissa sangen selväpiirteisiä ja mielenkiintoisia. Näistä tarkasteltakoon ensiksi liiviläisten menetelmiä. Lapsen pesuvettä

suojellaan kaatamalla se johonkin kuoppaan, jottei tuuli sattuisi siihen.[20] Jos vedestä, jota lämmitetään odotettavissa olevan pienokaisen pesuvedeksi, pisarakaan putoaa tuleen, ei se enää kelpaa tarkoitukseensa, koska se olisi lapselle vahingollista. Ei myöskään sitä vettä, jossa lapsen vaatteita on pesty, saa heittää kuistilta (vom Vordache) ulos.[21] Jos tyttölapsen ensimäiseen pesuveteen pannaan sokeria, pojat rakastuvat tyttöön hyvin.[22]

Virolaisten muinaisen elon ja olon kuvaajista monet ovat erikoisesti panneet huomiota lapsen ensimäiseen kylvetykseen. *Kreutzwald* lausuu, että siihen liittyy niin paljon taikauskoa, että sillä voisi täyttää useita sivuja. Totta onkin, että sekä vanhemmissa kuvauksissa että myöhemmältä ajalta olevissa lähteissä on erikoisen paljon näitä seikkoja koskevia tietoja.

Lapsen pesuvettä virolaiset eivät milloinkaan heitä sellaiseen paikkaan, missä ihmisiä kulkee, ajatellen, että sellaista lasta jälkeenpäin jokainen halveksisi ja „sen täytyisi maata kaikkein ihmisten jalkojen alla". Pesuvesi kaadetaan kuoppaan, portin pielipuun sijalle, jotta oltaisiin varmoja, ettei se joudu tallattavaksi. Siveellisesti langenneesta tytöstä sanotaan: „Hänen kylpyvetensä on varmaankin joutunut monien ihmisten tallattavaksi." Wirumaalla kylpyvedestä ripotellaan muutamia tippoja huoneen katolle, jotta lapsi pääsisi korkeaan asemaan ja vallitsisi muita.[23]

Wiedemann kertoo paljon mielenkiintoista lapsen ensimäisestä pesemisestä ja lapsen pesemisestä yleensä. Pesuvettä, johon muutamat panevat jonkin hopeaesineen, ei saa jättää minkään eläimen kosketeltavaksi. Sitä ripotellaan huoneessa yltympäri ylös seinille; loppu kaadetaan sellaiseen paikkaan, „missä tuuli ei siihen käy". Muutamat heittävät pesuvettä, jos lapsi on poikalapsi, korkealle ylös, jotta siitä tulisi suuri, jos tyttö, kauas hajalleen, jotta se saisi paljon kosijoita, tahi aurinkoa vasten katolle, jotta lapsesta tulisi kuuluisa ja se pääsisi nuorena naimisiin. Muutamat kostuttavat sillä poisheittäessään ikkunoita, jotteivät hämärä ja kuunvalo vahingoittaisi lasta.[24] Jos kylpyvettä menee tuleen, syntyy pienten lasten ihoon rakkoja. Silloin otetaan yhdeksän hehkuvaa hiiltä, heitetään ne peräkkäin veteen, pannaan siihen vähän suolaa ja pestään sillä; vesi heitetään uunin päälle (auf die Ofendecke, k e r i s).[25] Samaten kerrotaan Viron saaristoasukkaiden vieneen pesuveden pihalle ja heittäneen sen — jos kylvetettävä oli poikalapsi — korkealle ylös — jos tyttö — kauas hajalleen, jotta pojasta tulisi hyvin suuri ja tyttö saisi paljon kosijoita.[26] Samanlaista kerrotaan Saarenmaan virolaisista.[27]

Myöhemmältä ajalta olevat muistiinpanot sisältävät mielenkiintoa ansaitsevia täydentäviä tietoja näistä virolaisten tavoista. Ensiksikin, lapsen ensimäistä pesuvettä ei niidenkään mukaan viskata mihinkään sellaiseen paikkaan, missä elukat voisivat siihen koskea. Tyttölapsen pesuvesi viskataan ulos *lehtipuun juurelle.*[28] Poikalapsen vesi kaadetaan marja- tahi „kasvupuun" juurelle; silloin kasvaa lapsi *niin kovaa ja niinkuin puu.*[29] Jos taasen ensimäinen pesuvesi heitetään tien risteykseen, tyttölapsi saa paljon kosijoita ja tulee kuuluksi kaiken kansan joukossa, ja poikalapsella on hyvä naimaonni.[30] Kirkolle ristittäväksi vietäessä heitettiin lapsen viimeinen pesuvesi reen tahi vankkurien päälle (sivulle), jolloin niinikään tyttö pääsi pian miehelle ja poika otti pian vaimon.[31]

Useimmat näistä virolaisten ja liiviläisten tavoista ja taikakäsityksistä saavat selityksensä samoista perusluuloista, jotka ovat olleet suomalaisten tapojen pohjana. Näissäkin kuvastuu toisaalta käsitys itse pesuveden merkityksestä kylvetettävälle joko vahinkoa tahi etua tuottavassa suhteessa, toisaalta kylvetettävän riippuvaisuussuhde kylpyvedestä pesun jälkeen. Monet virolaisista ja liiviläisistä tavoista ja käsityksistä ovat siis ehkäisevää ja suojelevaa laatua (veden suojeleminen eläimiltä, auringolta, tuulelta, vieminen ja kaataminen suojaisaan paikkaan). Veden heittäminen pimeään paikkaan ja yleensä auringolta suojeleminen johtunee suoranaisesti pelosta, että auringolla pesuveden välityksellä olisi vahingollisia vaikutuksia lapseen; lähinnä näytään pelätyn joitakin ihottumia. Tuulelta suojeltiin vettä peläten tuulen välityksellä leviäviä ja tuulesta tulevia tauteja („tuuleista" j. n. e.).[32]

Tällaisia luuloja, esim. auringon ja pesuveden kautta lapselle suoranaisesti koituvasta vahingosta tunnetaan muuallakin. Esim. Schlesiassa ja Brandenburgissa lapsen ensimäinen pesuvesi on kaadettava varjopaikkaan, ruusupensaan taakse tahi talliin, jonne aurinko ei paista; näin menetellen aurinko ei polta lasta.[33]

Pesuveden kaatamisen puun ja yleensä kasvien juurelle sekä sen levittämisen määrättyihin paikkoihin otamme pian toisessa yhteydessä puheeksi.

Kaste- eli ristimävesi saa taikakäytännössä ja -käsityksissä yhtä tärkeän merkityksen kuin pesuvesikin ja siihen kohdistuvat menetelmätkin ovat suureksi osaksi samoja.

Ensiksikin, sitäkin on suojeltava vahinkoa tuottavilta vaikutuksilta ja siinä itsessään asustavat vahingolliset voimat tehtävä vaa-

rattomiksi. Suomessa kastevesi piti kuljetettaman peitteen alla.[34] Toiseksi, määrätyllä kasteveden käsittelyllä aiheutettiin vastaavia vaikutuksia kastettuun tahi hänen tulevaan kohtaloonsa. Se oli kasteen tapahduttua viskattava ylös jollekin seinälle, „jotta lapsesta tulisi ylevä ihminen“,[35] tahi jotta hänestä tulisi kirjantaitava ja ymmärtäväinen.[36] Savossa ja Karjalassa se heitettiin pappilan asuinrakennuksen tahi muun rakennuksen seinälle ja katolle asti, jotta pojasta varttuisi arvoisa mies ja tyttö joutuisi „korkeisiin naimisiin“.[37]

Yleensä kastevesi on heitetty korkealle, mutta vaikutukset ajatellaan jonkun verran vaihteleviksi, vaikkakin ne perustuvat samanlaatuisiin mielikuviin. Näin on tehtävä, jos tahtoo, että lapsi kasvaa pitkäksi; jos vesi heitetään matalalle, hän jää hyvin lyhyeksi.[38] Mutta toisaalla katsotaan lapsen tästä tulevan ylpeäksi, matalalle heitettäessä taasen hiljaiseksi ja siivoksi;[39] joskus taasen luullaan lapsesta näin menetellen tulevan hyvän lukijan[40] tahi hänen pääsevän ylhäisiin naimisiin[41] tahi hänestä tulevan selväpäisen.[42]

Lapissa ristimävesi on aina viskattava huoneen harjalle.[43]

Varsinais-Suomessa tyttöä ei saanut kastaa samalla vedellä, jolla poika oli kastettu. Jos niin tehtiin, tytölle kasvoi parta. Tytön kastevesi kaadettiin kauneimman „mirtin“ juurelle. Kun näin tehtiin, tytöstä tuli kaunis ja myrtti kasvoi hyvin.[44]

Virolaisten tapana on ollut m. m. valaa jäljellejäänyt kastevesi seinille tahi katolle, koska ajateltiin, että näin menettelemällä lapsi joutuu suureen kunniaan ja on vallitseva muita.[45] Jos on mahdollista, tytön kastevesi heitetään kaikille neljälle ilmansuunnalle sanoen: „T u l g e s i i t k o s s i l a s s e d, t u l g e s e a l t k o s s i l a s s e d!“ (tulkoot täältä kosijat, tulkoot tuolta kosijat!).[46] Vielä viskataan tyttölapsen ristimävesi lehmän parteen, jolloin karja menestyy hyvin ja tytär viedään pian naimisiin,[47] tahi poikalapsen talliin, mistä hevoset menestyvät hyvästi ja pojasta tulee hyvä hevosten hoitaja.[48] Erikoista mielenkiintoa ansaitsee seuraava tieto. Kasteen jälkeen vei joku kummeista kasteveden puutarhaan ja kaatoi sen jonkun hedelmäpuun, tavallisesti omenapuun juurille. Näin tuli tästä puusta l a p s e n o n n e n p u u. J o s t ä m ä n o n n e n p u u n r u n k o k u i v e t t u i, e i l a p s e l l e o l l u t s u o t u p i t k ä ä e l o n i k ä ä.[49]

Lappalaiset kuljettivat kasteveden paikalle punaisella silkillä peitettynä. Kun lapsi oli kastettu, vietiin vesi ulos. Silkki sidottiin kahden koivun oksiin niin, että se muodostui kuperaksi, ja vesi siivilöitiin maahan. Näin tehtiin, jotta l a p s i k a s v a i s i n i i n k u i n k o i v u ja siitä tulisi iloinen kuin punainen silkki.[50] Lappalaisten uudestaankastamisessa, jossa ristillisen kasteen vaikutus pestiin pois,

Kap. XI

lämmitettiin tarpeellinen vesi, kaadettiin se altaaseen ja pantiin siihen kaksi koivunoksaa, toinen luonnollisessa muodossaan, toinen renkaaksi taivutettuna. Tämän jälkeen puhutteli kastaja-äiti (l a u g o - ä d n e) lasta seuraavasti: „Tullos yhtä hedelmälliseksi, terveeksi ja vahvaksi kuin se koivu, josta tämä rengas on otettu.“ [51]

Useimmat kasteveteen liittyvistä tavoista ja taikakäsityksistä tunnetaan helposti samoiksi, joita lapsen pesuveden käsittelyssä noudatetaan, ja ne johtuvat niinmuodoin samanlaatuisista peruskäsityksistä. Toisten voidaan helposti todeta kuuluvan varotoimenpiteiden luokkaan sekä ehkäiseviin taikatoimiin, toisten tarkoituksena on etupäässä symbolisten tointen avulla ja vedessä piilevän ruumiilliseen substanssiin perustuvan sympatetisen yhteyden nojalla hankkia kastetulle toivottuja ominaisuuksia tahi vaikuttaa hänen vastaiseen kohtaloonsa. Eräät tässä käytetyistä toimista perustuvat suoranaiseen idea-assosiatioihin: veden heittäminen korkealle antaa pitkän iän tahi auttaa pääsemään muita ylemmäs, vallitsevaan asemaan ja kunniaan.

Kuten usein muuallakin, täälläkin samalle toimelle on annettu eri merkitys riippuen siitä, mikä ajatus tahi millainen mielikuva sen ohella kulloinkin on tietoisuudessa ollut voimakkaimpana. Näin viimeksimainittu menettelytapa saattoi tehdä lapsesta myös ylpeän. Suomessa ei pidetty sopivana kastaa tyttöä ja poikaa samalla vedellä siitä syystä, että sen luultiin siirtävän miehisiä ominaisuuksia tyttöön ja päinvastoin. Virossa taasen pidettiin hyvänä, jos poikia ja tyttöjä voitiin kastaa samalla vedellä, [52] mikä on saattanut johtua ajatuksesta hyvän naimaonnen hankkimisesta. Näin oikeuttaa päättelemään paitsi se, että virolaiset yleensäkin syntymisessä ovat panneet enimmän painoa juuri naimaonnen hankkimiselle, myös yhtäläiset käsitykset miehen ja naisen vaatteen vaikutuksesta, lasta syntyessä ensi kerran kosketeltaessa.

Erikoista huomiota ansaitsevat ne tiedot, jotka puhuvat kasteveden — samaten kuin ensimäisen pesuvedenkin — saattamisesta puun tahi muun kasvin yhteyteen. Aikaisemmin on eräiden ihmisruumiin substanssien, kuten veren ja synnytysjälkeisten taianomaisessa käytännössä, niihin kohdistuvissa luuloissa ja useissa parannustaioissa havaittu sellaisia, joiden olemme selittäneet johtuneen pyrkimyksestä saattaa ihmisyksilö ruumiin substanssin avulla elävän luonnonesineen yhteyteen. Näiden tapojen tahi taikojen ohella, niiden useinkin suuresta selväpiirteisyydestä huolimatta, ei suorittajan käsitystä ole ilmaistu ja se on sellaisenaan monasti tykkänään hävinnytkin. Kasteveteen kohdistuvissa tavoissa ja uskomuksissa

sen sijaan ajatus lapsen saattamisesta kasteessa jo kasteveden välityksellä kasvavan kasvin yhteyteen ja hänen kohtalonsa yhdistämisestä „onnenpuuhun“, vastaavan tavan ohella on selvänä säilynyt. Suomalaisessa tavassa kaataa kastevesi „mirtin“ juurelle, lappalaisessa siivilöidä se kahden koivun juurelle ja virolaisessa „onnenpuun“ juurelle, käsitys kastetun kohtalon yhdistämisestä kasviin on suoranaisesti ilmaistu.

Näiden tapojen kehitykseen ja syntyyn on varmaankin suoranaisimmin vaikuttanut tuo aiemmin mainitsemamme käsitys kasvu- ja elinvoiman siirtymisestä sympatetista yhdyssidettä myöten elävästä luonnonesineestä ihmiseen tahi ajatusparallelli rehottavan kasvin ja ihmisen kukoistuksesta ja varttumisesta. Mutta samalla on „onnenpuu“ myös negativisessa maagillisessa suhteessa vastaavaan ihmiseen: sille tapahtunut vahinko koituu samanluontoisena vaikutuksena jälkimäiseen. Tässä suhteessa puheenalaiset käsitykset lähentelevät yleistä *puiden palvontaa*, jolla on ollut huomattava osa niinhyvin suomalaisten, skandinavien kuin monilukuisten muidenkin kansojen palvonnassa ja taikauskossa.

Koivun oksien pitäminen kastevedessä ja kastettavan kuljettaminen koivuisen vanteen läpi ovat selvästi samaa juurta, jälkimäinen lähinnä verrattava parannustavoissa esiintyvään halkaistun puun lävitse kuljettamiseen. Edellinen osa, koivunoksan paneminen kasteveteen, saattaa taasen olla tämän tavan myöhempi muunnos, syntynyt lappalaisten pakanallisessa (*sabme-nabma*) ja ristillisen kasteen vastakasteessa (*adde-nabma-k.*) käytettyjen *skiellojen*, s. o. veteen pantavien hopea-, tina- ja messinkiesineiden mallin mukaan, aivan samoin kuin suomalaisten lapsen ensimäisessä pesemisessä käyttämät koivunlastut — joille tuskin voidaan antaa muuta selitystä kuin että ne edustavat kasvavaa puuta — ovat saaneet pesuvedessä sijansa samanlaisen ajatuksen voimasta kuin hopeaesineiden ja sormusten käyttö.

Psykologiselta ajatussisällöltään Itämeren suomalaisten lapsen ensimäiseen pesuveteen ja kasteveteen kohdistuvat tavat ja uskomukset ovat näinollen läheistä sukua niille, joita sekä mainitut että monet muut kansat noudattavat synnytysjälkeisten suhteen ja eräiden lastentautien parantamisessa.

Nämä tavat ja käsitykset näyttävät siis liittyvän laajempaan käsitepiiriin, joka on saanut ilmausmuotoja erilaisten tapojen alalla. Tällöin voidaan olettaa niiden tämänsuuntaisina ilmenevän laajemmallakin maantieteellisellä alalla. Näin onkin asianlaita. Muinaissaksalaisen uskon mukaan heitettiin lapsen ensimäinen pesuvesi

puita vasten. Bernin kantonissa on tällainen vesi kaadettava hedelmätä kantavan tahi muun nuoren puun luokse.[53] Walesissa ristimävesi vietiin huolellisesti puutarhaan ja heitettiin sipulilavoille tahi jollekin vihertävälle. Yleisesti luultiin, että jokin onnettomuus kohtaisi lasta ellei niin tehtäisi.[54] Etelä-Celebesillä istutetaan lapsen syntyessä kokospähkinä, jota kastellaan sillä vedellä, missä napanuora ja synnytysjälkeiset on pesty.[55] Samoalaiset katsovat vastasyntyneen pesuvedellä olevan maagillisen ja onneatuottavan ominaisuuden ja juovat sitä tämän vuoksi.[56]

Pesu- ja ristimävedellä on siis ennen kaikkea maagillinen suhde pestävään tahi pestyyn itseensä. Mutta tämän ohella se — kuten varsinainen ihmisruumiin substanssi — on saanut laajemmankin käytännön m. m. aktiivisen taikuuden välikappaleena. Kasteveden ajatellaan sisältävän „pyhyyttä" ja sen vuoksi sille yleisesti omistetaan parantavia ja hyväätuottavia ominaisuuksia, samalla kuin sitä käytetään suojelusaineena taikuutta vastaan. Suomen ruotsalaiset eivät heitä kastevettä pois, vaan pesevät lapsen siinä.[57] Suomalaisessa taikuudessa pesu- ja kastevesi on saanut käytännön lemmennostotaioissa. Tytöt pesevät silmänsä poikalapsen ristimävedellä, pojat tyttölapsen, vastakkaisen sukupuolen mieltymystä hankkiakseen.[58] Neitoset menettelevät näin lapsen ristimäveden kanssa samassa tarkoituksessa.[59] Kun itse lapsi pestään ristimävedellä, se ei saa tartunnaisia eikä rupia.[60] Ristimävettä otettiin myöskin suuhun ja kasteltiin sillä lapsen silmiä, jotta siitä tulisi punakasvoinen.[61] Vienan Karjalassa ajatellaan niinhyvin synnyttäjän kuin lapsen itsensä olevan määrätynlaisessa vaaranalaisuuden tilassa ja synnyttäjän samalla suhteessaan muihin ihmisiin epäpuhtauden tilassa. Lasta on varsinkin ristimiseen saakka suojeltava m. m. ulkoiselta tartunnalta. Sille ei saa antaa ruokaa muiden astioista, ennenkuin se on ristitty, eivätkä muut saa maistaa sen astioista.[62] Astioihin nähden tämä vaaranalaisen vastaanottavaisuuden tila neutralisoidaan pesemällä sekä lapsen että synnyttäjän astiat ristimävedellä.[63]

Ristimävedellä saattaa vielä olla negativisiakin vaikutuksia. Naisen sisällisesti nauttimana se voi aiheuttaa hänelle hedelmättömyyden. Kun morsian ryyppää kastevettä, hän ei ikänä saa lapsia.[64]

Hyvän naimaonnen hankkimiseen soveltuu muunkinlainen kuin lapsen ensimäinen pesuvesi ja kastevesi. Siihen on käytetty myöhemmällä iällä myös omaa pesuvettä, sitä sopivalla tavalla käsittelemällä. Neitoset hankkivat Suomessa itselleen hyvän naimaonnen

siten, että viskaavat silmänpesuvetensä oven päälle samalla kuin loitsivat:

„tuolla mun kunnian kuulukoon,
häpeän hävitköön,
yli yheksän meren
kaheksassa kaupungissa!“ [65]

Kun kosijoita odotteleva neito heittelee silminvetensä sille tielle, josta luulee kosijain tulevan, hän näyttää kauniilta kosijain mielestä. Hyvä naimaonni taataan myöskin, jos pestään juhannusaamuna ennen auringonnousua silmät, heitetään vesi kolmasti muutetun huoneen kynnyksen ylitse vasemman olkapään yli ja sanotaan:

„tuo Jumala kihloja kilpiin,
markkoja maata nuoleskellen!“ [66]

Vielä kehittyneemmistä tämänlaatuisista taioista esitettäköön seuraava. Venäjän Karjalassa tytöt hankkivat naimaonnea siten, että pesevät silmänsä, kolmella uudella kuulla, ensimäisenä torstaina auringonnousun aikana, jolloin samalla kammataan pää ja pannaan kammatessa lähteneet hiukset talteen sekä sidotaan hiuspalmikot kolmenlaisella nauhalla kiinni. Viimeisen pesemisen jälkeen, kun nauhat ovat olleet kolme yötä palmikoissa, päästetään ne auki, viedään pesuvesi kolmen kirkon kellotapuliin, pirskoitetaan kelloihin ja kellojen kieliin lemmennostolukuja lukien; palmikkonauhat pannaan piiloon johonkin kelloja ylemmäksi, yksi nauha kuhunkin tapuliin. Näin rupeaa tytön maine kuulumaan monilla kirkoilla. [67] Jos taas tytöt juhannusyönä pesevät käsiään kolmesta käsiastiasta kolmella kaivon kannella ja vievät pesuvetensä kolmen kirkkotien haaraan, lähtevät kesakot ja sulhaset mieltyvät heihin paremmin. [68]

Naimaonnen hankkimisessa ovat suomalaiset yleensäkin usein turvautuneet taikakylpyihin ja pesuihin. Tällaiseen tarkoitukseen käytetty taiottu kylvetysvesi räiskytetään erään taikatoisinnon mukaan ikkunoille ja katoille, [69] mikä on selvä analogia lapsen ensimäisen pesuveden ja ristimäveden käytölle.

Vielä on huomattava eräiden ruumiinosien huuhdevesi sisällisesti käytettynä määrättyyn henkilöön kohdistuvissa lemmennostotaioissa. Pojan (tytön) saa „käymään perässänsä“ kastamalla vasemman jalan kantapäänsä kahviin ja juottamalla sille, jota tahtoo taikoa. [70] Kun „ryssä“ kastaa partansa viinamaljaan ja juottaa viinan tytölle, tyttö alkaa hänestä pitää. [71] Riittääpä tähän tarkoitukseen venäläisen kulkukauppiaan laukun päälle satanut ja johonkin ryppyyn kokoutunut vesikin. [72]

Suurin osa pesu- ja ristimävedellä toimitettavista aktivisista taikatoimista kuuluu hyvän naimaonnen hankintataikoihin. Erotukseksi tämän ryhmän aikaisemmin tarkastelluista taioista, nämä useimmiten eivät tarkoita kiinnittää jotakin tunnettua henkilöä, vaan ylimalkaan turvata hyvä naimaonni, hankkia naispuolisille paljon kosijoita, miehelle naisen mieltymys. Tästä johtuu, että näiden taikojen teknilliset keinotkin ovat toiset. Tyypillisten lemmennostotaikojen pyrkimyksenä on luoda ruumiin substanssin avulla välitön yhteys taikomuksen esineiden välille. Viimeksi puheena olleetkin nojautuvat samaan perusajatukseen, mutta koska toinen puoli taian objektista, varsinainen taiottava, tällä kertaa on tuntematon, koetetaan saavuttaa tarkoitus levittämällä taikavälineenä käytettävää ainetta niin laajalle kuin mahdollista. Tällä tavoin toiselta puolen turvataan suurin mahdollisuus taian toteutumiselle, toiselta saatetaan toinen taian objekteista taikasuhteeseen lukemattomiin muihin yksilöihin, minkä lemmen herättämisen kannalta ajatellaan olevan edullista ja takaavan parhaimman menestyksen. Tämän päämäärän saavuttamiseksi siis veden kanssa menetellään siten, että sillä on mahdollisuus joutua mitä useimpien toista sukupuolta olevien yksilöiden yhteyteen. Sitä m. m. heitetään kauas hajalleen tahi kaikille ilmansuunnille. Tämä ajatusperusta ilmenee selvänä varsinkin suomalaisissa silmänpesuvedellä suoritettavissa taioissa. Vettä viskataan oven päälle, ajatellen, että se näin joutuu yhteyteen jokaisen ovesta kulkijan kanssa, sitä heitetään tielle tahi kirkkoteiden haaraan, jossa kirkolle, parhaimmalle liikepaikalle eri teitä kulkevat ihmiset sitä tallaavat, silmänpesuvettä heitetään kolmasti muutetun huoneen kynnyksen yli, väikyttämällä tässä mielessä analogiaa muuttamisen ja laajalle levittämisen välillä, sitä pirskoitellaan kirkonkellojen kieliin, ajatellen pesuveden äänen välityksellä luovan yhteyttä kaukaistenkin ihmisten kanssa, ja kaikilla näillä toimilla on lopullisena päämääränä yhteyden aikaansaaminen neidon ja nuorten miesten välillä.

Vaikka tuskin saattanee olla epäilystä tällaisen selitystavan sovellettavuudesta, ulotettakoon tarkastelua laajemmallekin, koskapa tämä taikaryhmä psykologiselta perusteeltaan näyttää liittyvän toisiin ja niiden kanssa muodostavan yhtenäisen systemin.

Aikaisemmasta tunnetaan, miten syrjänit, suomalaiset ja venäläiset eräiden tautien parantamiseen ovat soveltaneet tautien siirtokeinoa. Niinä paikallisuuksina, joiden kautta tämän siirtämisen helpoimmin ajatellaan tapahtuvan, ovat tie, tienristeys, raja, ovenripa j. n. e., siis sellaiset paikat, joiden kanssa mahdollisimman moni

tuntematon ihminen joutuu yhteyteen. Varsinkin tienristeys tavataan usein tällaisten taikojen suorituspaikkana; sen merkitys taikalokalitetina saaneekin suurimmalta osalta juuri tämän kautta selityksensä. Eräissä tällaisiin taikoihin liittyvissä loitsuissa esittämämme käsitys sitäpaitsi on nimenomaan esillä. Tanskassa kuume siirretään toiselle siten, että tienristeyksessä sanotaan: „Kold her saet fra mig på dig, som foerst farer på denne korsvej. I navn.“ [73] Suomalaiset loitsivat paisetta: „Tuonne minä sinut manaan yheksän tien haaraan yheksää miestä vastaan.“ [74] — Mainittakoon vielä, että venäläiset parantavat valkojuoksua pesemällä yöllä sairaan paidan ja viemällä veden tienristeyksiin kenenkään näkemättä. [75]

Käsitys taudin siirtämisestä tiellä kulkijaan ilmenee siis joskus suoranaisena. Aikaisemmin tarkasteltujenkaan tämänlaatuisten taikojen alkuperä ei saattane olla muu. Muutamissa niissä ilmenee tämä ajatus konkretisessa muodossa, toisissa välillisemmin muun taikatoimen ohella.

Myöskin sellaisessa taikomisessa, jossa taikomalla aiheutettua pahaa poistetaan neutralisoimalla, saattamalla taikomisen välikappaleet tahi joku muu taian yhteyteen kuuluva esine tahi aine, vieläpä paikka t. m. s. takaisin taikavamman aiheuttajalle, tahi jotenkin hänen kanssaan yhteyteen, turvaudutaan edellisenlaatuisiin menettelytapoihin. Näin on laita etupäässä silloin, kun taikavaikutuksen aiheuttaja on tuntematon, niin ettei ole mahdollisuutta päästä hänen kanssaan suoranaiseen, havainnollisesti todettavaan yhteyteen. Koska tähän periaatteeseen perustuvilla käsityksillä ja taikatoimilla on huomattava osa useissa tutkittavanamme olevan aineen kohdissa, kosketeltakoon sitä tässä hiukan yksityiskohtaisemmin.

Pakanalliset tšeremissit loitsivat sairauden rahaan, helminauhaan, sulkaan, munaan, luuhun, kynttilään j. n. e. Jos tällainen taikaesine havaitaan jossakin raossa, reiässä tahi pihalla, haetaan loitsija, joka ottaa sen vanhaan virsuun, ja tämä koetetaan saada taian tekijälle takaisin. Jollei tätä tiedetä, virsu viedään kolmen tien haaraan, jossa sitä piestään pihlajaisilla raipoilla ja sanotaan: „Etsi isäntäsi!“ [76]

Samaan ajatukseen perustuviin taikakeinoihin — joissa itsensä taikavaikutuksen aiheuttajan personallisella kosketuksella, sen jäljellä tahi siirretyllä tartunnalla taikavaikutus neutralisoidaan, samalla kuin aiheuttaja on tuntematon — on vielä luettava tapa käyttää eräiden esineiden ja paikkojen huuhdevettä parannusaineena.

Venäläiset parantavat usein esim. säikähdystä ja silmäämistä ovenrivan, ovenpielen tahi akkunanpielen huuhdevedellä.[77] Kehumalla pilaamista vastaan ovat saksalaiset savustaneet lasta kustakin neljästä nurkasta laastuilla rikoilla, kustakin neljästä pöydän nurkasta kaavitulla aineella ja yhdeksänlaisella puulla.[78] Kasanin tatarit parantavat silmäämisen seurauksia huuhtomalla overrivan tahi salvan, kostuttamalla tällä vedellä pyyheliinan ja hieromalla sillä lapsen kasvoja.[79] Syrjänit lääkitsivät silmättyä ja itkevää lasta vedellä, joka saadaan huuhtomalla kaksi pöydän kulmaa ja ovenripa.[80] Myöskin „noituuden parannusveden" (вода отъ уроковъ) valmistamisessa pestään ovenripa ja uuninpankon äärimäinen kivi.[81]

Niiden sairauksien parantaminen, joissa sairauden taikomisillaan aiheuttaneen henkilön ruumiillinen substanssi, hänen vaatteensa palanen, ruumiillisen tahi personallisen kosketuksensa jälki on parannusvälineenä, perustuu myös usein juuri neutralisointiajatukseen. Taikojan ollessa tuntemattoman turvaudutaan edellä esitetyn laatuisiin keinoihin, etsittäessä mahdollisuutta päästä hänen kanssaan kosketuksiin. Tätä samaa menettelytapaa sovellettiin sitten muihinkin senlaatuisiin taikatoimiin, joissa ruumiin substanssin avulla pyrittiin taikasuhteeseen tuntemattoman, epämääräisen yksilön kanssa.

Paitsi tienristeystä ja muita edellä mainittuja taikalokaliteteja ovat nähtävästi useat muutkin, kuten esim. uuninpiippu ja kynnys etupäässä juuri tällä tavoin saavuttaneet taiallisen merkityksensä. Uuninpiipun ajatellaan nähtävästi savun avulla kuljettavan taikatartuntaa. Tanskalaiset siirtävät paiseen johonkin toiseen likistämällä sitä sormilla ja koskettelemalla samoilla sormilla uuninpiippua.[82] Suomalaisissa taioissa sairaan kivut pannaan tuulen mukana kulkemaan pois, panemalla potilaan pesuveteen kolmen puun „liikaa", jotka sen jälkeen kun sairas on pesty, poltetaan hänen vaatteittensa kanssa ja tuhat viskataan ilmaan.[83]

Hiuksia koskevassa luvussa on jo mainittu varsinkin alhaiskultturisten ja luonnonkansojen luuloista ihmisen maagillisesta pyhyyden tahi epäpyhyyden tilasta. Uusien tännekuuluvien tosiasioiden yhteydessä näyttää sopivalta palata näihin seikkoihin uudelleen.

Maagillinen pyhyyden tahi epäpyhyyden tila ilmenee ihmisessä toisaalta muutamissa hänen elämänsä huomattavimmissa tiloissa (syntyminen ja synnyttäminen, avioliiton ja seremoniallisen surun aika j. n. e.), toisaalta omistetaan se sellaisenaan määrätyissä yhteiskunnallisissa asemissa oleville ihmisille. Heidän suhteensa toisiin ihmi-

siin saattaa olla joko vaaraa tahi päinvastoin onnea ja hyötyä tuottava. Tämän taikavaikutuksen aiheuttajana saattaa olla jo paljas tällaisen henkilön näkeminen, mutta varsinkin hänen kanssaan yhteydessä olleiden esineiden koskettaminen. Luonnollisesti ajatellaan jokainen tällaista taikatehoa omistavan ihmisen fyysillisen olemuksen osa ennen kaikkea näitä taikavoimia sisältävän.

Suomalaiskansojen taikakäsitysten alalta ei ole vaikeaa löytää tällaisia luuloja. Eräitä niistä on aikaisemmin jo kosketeltukin. Paitsi hiuksiin, sylkeen y. m. näyttää pesuveteenkin kohdistuvan tapoja ja luuloja, jotka parhaiten saavat selvityksensä puheenalaisten käsitysten kannalta. Suomessa on papin silminvedelle annettu erikoinen merkitys. Jos neito sillä pesee silmiänsä ja heittää veden seinille, hän saa hyvän naimaonnen. [84] Mutta erittäinkin morsiamen. Se, joka häissä olevista neidoista ensimäisenä saa pestä morsiamen pesuvedellä vihkimisen jälkeen, pääsee ensiksi naimisiin. [85] Toinen huomiota ansaitseva tieto kertoo koko häärahvaan sisällisesti nauttineen nuoren parin pesuvettä. Sulhanen ja morsian pesivät itsensä korvossa (ammeessa) ja tämä vesi pantiin sahtiin ja juotettiin häärahvaalle. [86] Samanlaatuista tapaa tietää *Kettunen* vepsäläisten noudattavan. N. s. tyttöillassa morsian riisuutuu alasti ja pannaan seisomaan paistinpannulle sekä pestään ylhäältä alas. Pannuun valuva pesuvesi sekoitetaan piirakka- ja vehnästaikinaan, ja kun tällaiset leivokset sitten syötetään sulhaselle, morsiamen tulevalle kotiväelle sekä mahdollisuuden mukaan koko hääseurueelle, niin ollaan varmoja, että hänestä tulee kaikkein mieleinen. [87]

Pari ensimäistä näistä taikatoimista tarkoittavat nimenomaan naimaonnen hankkimista ja viimeinen näyttää olevan jonkunlainen yhteydenluomistaika. Samalla morsiamen ja papin pesuveden käyttämistä voidaan tarkastella eräältä toiseltakin kannalta.

Lukuisten kansojen avioliittotavoissa käsitetään naimisiinjoutuvien olevan sellaisessa erikoistilassa, joka — paitsi heissä itsessään piilevää erikoista alttiutta varsinkin vahingollisille vaikutuksille — saattaa levittää vaikutustansa heidän läheisiinsäkin. Marokkolaisissa häämenoissa on tärkeä osa morsiaimen ja sulhasen oletetulla maagillisella pyhyydellä (baraka), joka muutenkin maurilaisten elämässä näyttelee tärkeätä osaa. Tämä pyhyyden tila on naimisiin joutuvien vaaranalaisuuden eli vastaanottavaisuuden tilan toinen ilmausmuoto, mikä jälkimäinen on niin yleinen käsitys avioliittotavoissa ja aiheena lukuisille seremonioille ja tavoille niissä. Käsitys tästä onneatuottavasta pyhyyden tilasta ilmenee m. m. pyrkimyksenä päästä kosketuksiin kaiken sen

kanssa, mikä on ollut jossakin yhteydessä nuorikon tahi hääparin kanssa. Kun nuori pari marokkolaisissa häissä on syönyt seremoniallisen ruokalajinsa, naimattomien miesten on välttämättömästi saatava vähän samasta ruoka-annoksesta tullakseen osalliseksi sen sisältämästä pyhyydestä eli onneatuottavasta voimasta. Morsian ripottelee kotieläimiä hennalla (väri, jolla morsiamen kynnet punataan), jotta ne saisivat menestystä hänen pyhyydestään. Kun nuorikko menee ensi kerran tervehtimään vanhempiaan ja ottaa mukaansa leipää ja muuta ruokaa, hänen on annettava vähän leipää jokaiselle, jonka hän tapaa tiellä. Vanhemmille tuodusta leivästä jaetaan osa koko kylän väelle. Morsian levittää näin ympärillensä onneatuottavaa pyhyyttänsä (baraka). [88]

Näitä pyhyyden, vaaranalaisuuden ja vastaanottavaisuuden tiloja tuntevat useimmat suomalais-ugrilaiset kansat muun ohella juuri avioliittotavoissaan. [89] Eräistä hääseremonioiden toimituksista päättäen näyttäisi tämä nuorikoiden erikoistila käsitetyn muille onneatuottavaksi. Seremonialliselta vesimatkalta morsiamen tuomaa vettä votjakkien häissä hääväki maistelee, sillä pirskoitetaan kaikkia läsnäolevia, sitä heitetään toistensa päälle, siitä valmistetaan ruokaa. [90] Mutta muutoinkin tuntevat esim. syrjänit maagillisen pyhyyden tahi puhtauden (sęstęm) tiloja. Sellaisia omistetaan esim. pojille ja tytöille määrättynä ikäkautena; ajatellaanpa synnyttämiseen yleisesti yhtyväksi ajateltavan epäpuhtauskäsityksen ohella synnyttäjän määrätyissä olosuhteissa saattavan olla erikoisen pyhyydenkin verhoama. Kolmasti kaksoset synnyttäneen vaimon ei tule kumartaa papille, hän on pyhempi kuin pappi. [91] Jopa yksinomaan erikoisen hyvillä ominaisuuksilla ja lahjoilla varustettu ihminenkin, nopealiikkeinen, kauniisti puhuva, ei kellekään kaunaa kantava, omistaa sellaisen erikoisominaisuuden, että hänellä on hyväätuottava vaikutus toisiin ihmisiin. Sellaisen henkilön kohtaaminen tuottaa onnea, häntä pyydetään pirskoittamaan suustansa vettä sairaan päälle tahi kylvettämään sairasta, jotta tämä paranisi. [92]

Neutralisointiajatuksen kannalta lienevät selitettävissä vielä muutamat sairaan pesussa käytetyn veden käyttötavat sekä eräät näihin verrattavat. Sairaan pesuvesi on vietävä Suomessa niille paikoin, mistä taudin luullaan tarttuneen, tahi hautuumaalle. [93] Samoin on myös sairaan pesuvesi ja parannuksessa tarvittavat esineet otettava niiltä tienoilta, mistä tarttumuksen luullaan olevan alkuisin, sekä vietävä pesuvedet samoille paikoille kuin mistä ne

on otettukin[94] Eräänlaista tartunnan kautta syntyväksi oletettua taudintilaa, kalmaa, jonka ajatellaan aiheutuvan vainajan tahi yleensä kuoleman yhteydessä käytettyjen esineiden koskettelemisesta sekä kirkkomaalta, parannetaan pesemällä. Kalman pesuvesi viedään hautuumaalle eli kalmistoon, siis oletettuun tartuntapaikkaan.[95] Tällöin joskus mainitaan, että vesi on vietävä siihen paikkaan hautuumaalla, mihin se ruumis on haudattu, josta kalma tarttui.[96] Suomalaisessa taikaterapiassa kylvyt ja pesemiset ovatkin yleisiä parannusmenetelmiä. Niissä kohdistuu suurin huomio usein pesussa käytettyyn veteen. Hammastautia parannetaan valmistamalla erilaisia lisäaineita käyttämällä pesuvesi, jolla pestään kipeän hampaan puoli päätä. Vesi viedään „kolmialle“ (kolmen tien haaraan), kalmarikoille, koskeen ja muurahaispesään.[97] Vienankarjalaisessa taikakylvyssä, jolla on tahdottu parantaa „itsestään metsästä tarttunutta“, siis epämääräisestä lähteestä koitunutta kalmaa, joka ei ole kenenkään nostattama, pesuvesi viedään metsään, jossa sitä kaadellaan kaikkien puiden juurille, kalmasijoille (kalma sijoin), vanhalle lastukolle ja loppu vedestä astioineen koskeen.[98] Kiroista päästettäessä käytetty pesuvesi viedään muurahaispesään.[99] Pahan silmän aiheuttamaa lapsen „itkettäjää“ parannetaan menettelyllä, jossa lapsi m. m. valetaan kolmeen kertaan vedellä; vesi viedään kolmen tien haaraan. „Sieltä tarttukoon, ken mukaan tahtoo.“[100] Metsähiiden parannusmenetelmässä käytetty vesi kaadetaan muurahaiskekoon[101] j. n. e.

Näissä taikamenetelmissä yhtyy epäilemättä useampiakin taianomaisia näkökohtia. Huomattavin niistä on varmaankin neutralisointiajatukseen perustuva. Viemällä pesuvesi sellaisiin paikkoihin, joista vamman luullaan olevan peräisin, toivotaan päästävän neutralisoivaan yhteyteen taikavaikutuksen aiheuttajan kanssa. Tämä käsitys ilmenee usein silminnähtävänä. Jos tiedetään, ken jollekulle on noituudellaan aiheuttanut kirovamman, viedään sen parannuspesussa käytetty pesuvesi kiroojan kaivoon ja loitsitaan:

„Suokoon Jumala sitä sulle,
mitä sinä mulle;
Suustasi ulos,
Sieramistasi sisään!“[102]

Parannusvälikappaleena käytetään yleensä tartuntapaikalta otettua ainetta: maata, vettä j. n. e.

Silloin kun taudin alkuperä ei ole todettavissa, taikamenetelmä on tavallisesti laajempi, niin että esim. pesuissa käytettyä vettä levitetään monenmoisiin paikkoihin, tarkoituksella, että joku

näistä osuu oikeaan. Samasta käsitepiiristä on lähtöisin esim. keino vapauttaa synnyttäjä silmänteistä polttamalla hänen hiuksiansa, niin että käry haisi ihmisten nenään;[103] näin menetellen ajateltiin, että taikavaikutuksen tuntematon aiheuttaja ei voi vapautua joutumasta neutralisoivan vastataian alaiseksi. Taika lapsen vapauttamiseksi tuntemattoman aiheuttamista kiroista antamalla lapselle maitoon sekoitettuna tieltä otettua hienoa tomua[104] johtuu samoista käsityksistä. Tänne kuuluvat vihdoin parannusaineina käytetyt kolmesta kynnyksestä otettu tomu ja yhdeksästä hinkalosta otetut jyvät ja tomu. Kaiken tämän käytännön pohjana on ollut pyrkimys taikavaikutuksen tyhjäksitekemiseen saattamalla taiottu henkilö tahi jokin muu taikomuksen esine jollakin tavoin — välittömästi tahi välillisesti — joko itsensä taikojan tahi hänen jättämänsä kosketuksen jäljen sekä yleensä taikavaikutuksen todellisuudessa havaittavan tahi ajatellun alkuperän eli syyn yhteyteen.

Tältä kannalta lienevät selitettävissä muutamat votjakkien tavat, joissa vahingossa tapahtuneen satuttamisen tahi haavoittamisen seurauksia koetetaan välttää viipymättä ja välittömästi asettumalla yhteyteen satuttaneen kanssa. Jos joku pistää toista vahingossa sormella silmään, täytyy hänen välttämättömästi antaa tämän purra itseään sormeen. Tällöin loukkautunut sanoo: „s i n m ε ś o t“, s. o. „anna minulle silmäni!“ Samoin, jos votjakki haavoittaa sormensa tahi silmänsä, hän puree sitä esinettä, johon hän on itsensä satuttanut, pyytäen sitä samalla antamaan takaisin hänen silmänsä tahi kätensä.[105] Verenseisotusloitsujen yhteydessä on suomalaistenkin ollut tapana puraista haavan aiheuttanutta teräkalua.

Tämän pesuissa sekä yleensä vastataioissa vallalla olevan pääajatuksen rinnalla on huomioon otettava myös toisia. Muutamissa pesuissa ilmenee ajatus taudin siirrosta tartuttamistietä. Useissa pesumenetelmissä näyttää lisäksi olleen esillä mielikuva vedestä — varsinkin kosken, jonka rannalla taikapesut usein suoritetaan — taudin poishuuhtojana ja -kuljettajana, joten ne, muiden niiden yhteydessä ilmenevien taianomaisten ajattelutapojen ohella, osaksi perustuvat käsitykseen pahan poistumisesta veden mukana samalla tavoin kuin aistimilla havaittava epäpuhtaus pesemällä poistuu. Ajateltakoon esim. seuraavaa keinoa, jolla rupia lapsesta karkoitetaan. Lasta valellaan puhtaalla vedellä ja vesi heitetään ilmaan maakiven päälle sanoen: „Terveys tänne, sairaus sinne.“[106]

Useista parannusmenetelmistä, varsinkin pesuista, käy myös selville, että taudin aiheuttajaksi ajatellaan jokin henkiolento, haltia, „väki“ tahi „voima“. Pesuveden vienti kirkkomaalle ja muu-

rahaispesään tarkoittaa ensi sijassa yhteyteen pyrkimistä niissä asuvien henkiolentojen tahi haltioiden kanssa (muurahaispesää on pidetty metsän haltian asuinpaikkana). Tämä on otettava huomioon myös arvosteltaessa suomalaisten taipumusta suorittaa monet parannustoimet kosken läheisyydessä ja käyttää parannusvälineinä koskesta otettuja kiviä, puita ja kosken limaa tahi vaahtoa; silläkin lienee suhteensa kosken ja veden „väkiin".

Pesuveteen kohdistuvista taikaluuloista ja -käytännöstä on taikateknillisessä suhteessa selvinnyt, että erilaisiin parannustarkoituksiin käytetyissä pesumenettelyissä, samaten kuin lapsen ensimäisessä pesussakin, tarkoitettu vaikutus aikaan saadaan toisaalta itsensä veden avulla, se tarpeellisia aineksia käyttämällä valmistamalla, toisaalta alistamalla pesussa käytetty vesi tarkoituksenmukaisen taikamenettelyn alaiseksi.

Tarkastelumme kuluessa useat seikat ovat samalla osoittaneet, että pesuveden avulla itseensä pestyyn aikaansaatavien vaikutusten perustana on käsitys siitä, että pesussa käytetty vesi sisältää pestyn organismin aineellisia osasia. Tätä todistavat vielä seuraavat pari taikaa, jotka ovat samanarvoisia varsinaista ruumiin substanssia välineenä käyttäville yhteystaioille. Jos mies alkaa vihata vaimoansa, hän paranee siitä, kun miehelle juotetaan vaimon pesuvettä.[107] Kun lehmä ei seuraa muuta karjaa, pestään sen jalat ja pesuvesi heitetään muun karjan yli.[108]

XII. Kylpyvitsa.

Sen läheisen kosketuksen takia, mikä kylpyvitsalla on ihmisruumiin kanssa, se on taikuudessa saanut sijansa tutkittavana olevien esineiden ja aineiden sarjassa. Käytetyn kylpyvitsan ajatellaan, lähinnä samalla tavoin kuin pesuveden, tulevan ihmisen ruumiillisen olemuksen osasia sisältäväksi ja sen vuoksi sille omistetaan samantapaisia käytäntötapoja ja se on yhtäläisten taikaluulojen esineenä.

Näidenkin joukossa huomataan suoranaisia varovaisuustoimenpiteitä. Mordvalaisen lapsensynnyttäjän kylpyvitsa tuodaan pois saunasta, muuten saattaisivat pahat ihmiset pilata hänet.[1]

Lemmennostotaioissa kylpyvitsaa Suomessa käytetään analogisesti pesuveden kanssa. Jos neito on menettänyt kunniansa tahi on

muutoin halpa-arvoinen, hän hankkii kunniaa keräämällä yhdeksältä veropiiriltä risuja sekä vitsan varvut, lämmittämällä yösydännä saunan kylpeäkseen siinä tällä vitsalla. Sitten tyttö ottaa vitsansa vie sen jonkin valtatien varteen seipään nenään lausuen:

„Niinpä minun kunniani korotkoon,
kun tämä vasta tähän seipääseen!“ [2]

Samassa tarkoituksessa tytöt keväällä ensi kerralla uusilla vitsoilla kylvettyään heittävät ne järveen tahi katolle. [3] Samalla usein myös arvotaan: mihin päin poisheitetyn vitsan tyvi kääntyy, sieltä ovat sulhaset odotettavissa.

Toisaalla on taasen tällaista vitsaa poisheitettäessä pidettävä huolta, että se joutuu sellaiseen paikkaan, jossa kukaan ei kulje; heitettäessä luetaan lemmennostolukuja. [4]

Kylpyvitsan „ylentäminen“ on aikaisemmasta tunnettu menettelytapa (verrattakoon kylpyveden heittämistä katolle y. m.), jonka kautta yksinkertaisen mielikuva-analogian perustalla kylpijän aseman ja arvon ajateltiin kohoavan. Valtatien varteen heittämisen tarkoituksen selittävät aiemmin puheenaolleet samanlaiset menettelytavat silmänpesuveden kanssa. Saunan lämmitykseen käytettävien risujen ja kylpyvitsa-ainesten kokoaminen „yhdeksältä veropiiriltä“, siis mahdollisimman laajalta alueelta, on tapahtunut yhteydenluontiajatuksen perustalla. Viimeisessä esimerkissä on taasen käsitys kylpyvitsan suhteen noudatettavista varotoimenpiteistä sekautunut sen avulla toimitettavaan lemmennostotaikaan, josta vain vastaava loitsu on jäänyt jäljelle.

Kylpyvitsan avulla on suoritettu useita neutralisointitaikoja. Kirouksen [5] vaikutusta koetetaan Suomessa poistaa tahi lieventää, ottamalla siitä vitsasta, jolla kirooja on kylpenyt, lehtiä, polttamalla ne ja antamalla tuhka sairaalle. [6]

Pahanilkisen taikuuden palveluksessa on kylpyvitsan käyttö ollut melko yleistä. Nuoret miehet saattoivat turmella neidon naimaonnen sellaisen vitsan avulla, jolla tämä oli sitä tahtonut parantaa. [7] Edelleen on kylpyvitsaa käytetty taudin siirtämiseen toiseen ihmiseen. Tällöin saattaa taikaan kyllä yhtyä ajatus suoranaisesta tartunnastakin. Paisetta suomalaisissa taioissa parannetaan siten, että sitä saunassa hierotaan vitsalla, joka annetaan toiselle, sanoen:

„Menkää nyt jo toiseenki,
kyll minus jo olette ollu.“ [8]

Syrjänit heittävät pois vitsan, jolla sairasta saunassa on kylvetetty, toivoen että joku astuu sen ylitse ja pež siirtyy sairaasta varomattomaan ihmiseen.[9]

Kuolleen pesussa käytettyä kylpyvitsaa suomalaiset ovat käyttäneet samanlaisiin tarkoituksiin kuin esim. kuolleen pesuvettä. Sillä raskasta vaimoa pyyhkielemällä jälkeläisestä saatiin kituva.[10]

Lencqvist kertoo taikakylpymenetelmästä, jossa puoskari leikkeli ne kylpyvitsat, joilla sairasta oli kylvetetty, „suurimman kiukun vallassa" pieniksi palasiksi, jotka hautasi saunan lattian alle.[11] Tässä tauti parannetaan hävittämällä, s. o. paloittelemalla tuhoamalla parannuskylvyssä käytetyt vitsat, joiden ajatellaan sisältävän taudin ainesta.

Eräässä vienankarjalaisessa kouristustaudin parannusmenetelmässä potilasta m. m. kylvetetään kosken rannalla sillä vitsalla, jolla jalkavaimo on lapsisaunassa kylpenyt. Kylvyn jälkeen vitsa nakataan koskeen. Menetelmään liittyvässä loitsussa on vallalla ajatus taudin poissiirtämisestä koskeen sekä sen tuhoamisesta.[12]

Sellaista kylpyvitsaa, jolla kesällä ensi kertaa kylvetään, käytetään useissa ennustustaioissa.

Tällaisella vitsalla kylvettyä se heitetään ruohokkoon, ja jos se seuraavana aamuna on mustunut, kylpijä sinä kesänä kuolee.[13] Jos ruohot näkyvät vastan välistä, kylpijä on onnellinen, muuten onneton.[14]

Avioliittomenoissa kylpyvitsaa käytetään seuraavassa yhteystaiassa. Sulhanen kylpee ensin, sitte morsian, samalla kylpyvitsalla, sitten taas sulhanen ja uudelleen morsian.[15] Samanluontoisessa käytännössä on kylpyvitsa seuraavassa virolaisessa taiassa. Päästäkseen nopeasti naimisiin on neidon kylvettävä sellaisella vitsalla, jolla kihlattu neito aikaisemmin on kylpenyt.[16]

XIII. Vaatteet y. m. pukuesineet.

Siihen läheiseen yhteyteen perustuen, mikä vaatteilla on kantajaansa hänen ruumiillisen olemuksensa verhona, niitä taikakäsityksissä on ruvettu identifioimaan ihmisen itsensä kanssa. Näin on niihin alkanut kohdistua samoja taikaluuloja kuin ruumiin substanssiin.

Vaatteita on tässä suhteessa lähinnä verrattava pesuveteen. Molemmat saavuttavat taikaominaisuutensa välittömän kosketuksensa

vuoksi ihmisruumiin kanssa, jonka nojalla niiden voi katsoa sisältävän ruumiin aineellisia osahiukkasia. Mutta tämän ohella vaatteet ja pukuesineet muodostavat ikäänkuin rajapyykin ihmisruumiin varsinaiseen aineelliseen olemukseen perustuvan taikuuden ja toisen, tälle jatkona olevan taikakäsitysryhmän välille. Kaikkeen siihen, mikä läheisesti kuuluu ihmisen personallisen olemuksen yhteyteen, ajatellaan liittyvän jotakin hänen personallisuudestaan. Ihmisen omistamat esineet, hänen kuvansa, nimensä j. n. e. ovat näin tulleet hänen personallisen olemuksensa merkitsijöiksi tahi kantajiksi, niin että ne ovat taikasuhteessa häneen. Näille omistetaan usein samoja taikaominaisuuksia ja ne saavat samanlaisen käytännön praktillisessa taikuudessa ja taikaluuloissa kuin ihmisruumiin substanssi.

Suomessa noudatetaan vaatteiden suhteen ensiksikin edellisestä tunnettuja varotoimenpiteitä. Pesuvaatteita ei saa juhlapäiväksi jättää ulos kuivamaan. Jos niin tehdään, saadaan pian kuivata tapaturman kautta kuolleiden eläinten vuotia. [1] Pilausta varotaan siten, ettei likaisia vaatteitaan näytetä heittiöakoille. [2] Lapsen riepuja ei saa kuivattaa tuulessa: siitä aiheutuu tautia lapselle [3], eikä lapsen ensimäisiä riepuja saa viedä tuuleen, muutoin lapselle tulee näppyjä. [4]

Näissä taikaluuloissa kuvastuu jo käsitys vaatteiden ja niiden kantajan yhdyssuhteesta. Sama käy ilmi muiden suomalaiskansojen vastaavista luuloista.

Virolaisilla on ollut kiellettyä kuivata lapsen riepuja tulella. [5] Liiviläiset ovat tunteneet kiellon kuivata lapsen vaatteita auringonpaisteessa. [6]

Tšeremissit eivät jätä lapsivaimon vaatteita pihalle avoimeen paikkaan, jossa ne olisivat näkysällä, vaan asettavat ne sellaiseen paikkaan, missä eivät ole muiden nähtävänä. [7]

Nämä kiellot ja varotoimenpiteet näyttävät siis etupäässä kohdistuvan lasten ja lapsivaimon vaatteisiin. Käsitettävää onkin, että juuri tällaisissa erikoisissa vaaranalaisen vastaanottavaisuuden tiloissa olevien ihmisten vaatekappaleita varotaan.

Synnyttäjän ja lapsen vaatekappaleisiin Suomessa kohdistuvista luuloista mainittakoon vielä muutamia.

Vaimon synnytyspaitaa ei pestä, vaan siitä leikataan helmat ja ne kääritään sen kylpyvitsan tyveen, jolla äiti on synnytyksen jälkeen kylpenyt, ja pannaan lapsen pieluksiin. Sitä käytetään kaikenlaisena taikakaluna, esim. lapsen vatsatautia parantamaan (lapsi

kääritään siihen ja nostetaan kahdesti ylös).[8] Ensimäisen lapsen ristimäpaitaa ei myöskään pesty; sitä säilytettiin niin kauan kuin lapsia syntyi.[9] Toisen tiedon mukaan tätä paitaa käytettiin kaikille muille perheen lapsille kastepaitana; näin tuli lapsista sovinnollisia toisiaan kohtaan.[10]

Samanluontoisten uskomusten joukkoon kuuluu se, jonka mukaan neidon pitovaatteille ei saanut istuutua, siitä olisi seurauksena „lemmen", naimaonnen menetys.[11]

Jo näissä kieltomääräyksissä ja tavoissa erotetaan helposti samoja piirteitä, mitkä ovat ominaisia varsinaiselle ruumiilliselle substanssille. Varotoimenpiteistä muutamat kuvastavat vaatekappaleen ja sen kantajan välistä sympatetista sidettä, jonka ohella esim. ristimäpaidalla syntyvien lasten kesken aikaansaatava yhteys muistuttaa yleisimpiä aikaisemmasta tunnetuista yhteystaioista.

Erään taian mukaan ihmisen personallisia ominaisuuksia saatetaan suorastaan siirtää toiseen vaatekappaleen avulla. Lapsesta saatiin määrätyn henkilön näköinen siten, että pyyhittiin rievulla sen silmät, jonka näköistä tahdottiin, ja samalla rievulla lapsen silmät, sekä pantiin riepu ihoa vasten kapaloon.[12]

Varsinkin niissä taioissa, jotka tarkoittavat menestyksen hankkimista lemmenasioissa, vaatekappaleella, läheltä samantapaisia taikamenetelmiä noudattaen, aikaan saadaan samoja tuloksia kuin varsinaisella ruumiin substanssilla. Neidot ovat pyyhkielleet silmiään niillä rievuilla, jotka ovat olleet poikalapsen ympärillä ristillä ollessa, näin päästäkseen hyvän miehen morsiameksi. Sama saavutettiin panemalla salaa omia vaatteitaan poikalapsen kapaloihin.[13] Naimaonnensa sai neito kohoamaan myös pyyhkimällä salaa arvossa pidetyn vieraan vaatteen hikeentyneellä vuoripuolella kasvojaan.[14]

Edellisissä taioissa taikavaikutus on yleistetty. Ne eivät suorastaan luo yhteyttä määrättyyn henkilöön ja siihen yksilöön, jonka vaatekappaletta käytetään, vaan toiseen sukupuoleen yleensä. Tämänlaatuisilla toimilla voidaan kuitenkin saavuttaa tarkemmin määriteltykin päämäärä. Tytöt rakastuttavat poikia itseensä hieromalla hikeään pojan vaatteisiin. Kun poika panee vaatteet päällensä ja jossakin tilaisuudessa lämpiää, hänen mielensä kiihtyy siihen tyttöön.[15] Kun tyttö polttaa hameensa pietimen ja „kuurinki tilkkua" sekä syöttää poroa pojalle, tämä tulee niin kovaan ikävään, että tulee hulluksi, jollei ota sitä tyttöä.[16]

Tällaisten tarkoitusperien saavuttamiselle on yleensä ehtona, että vaatekappaletta on pidetty päällä, että se on hikinen tahi likainen, siis ikäänkuin imenyt itseensä kantajansa ruumiillisen olemuksen ainetta. Lemmennostotarkoituksessa neitoset kuljettavat marja-astiaa kolmasti likaisen paitansa lävitse ja antavat marjat pojalle.[17] Sukupuolten välisen rakkauden aikaansaamiseksi katsotaan riittävän, että taivutettava puoli kantaa ihoansa vasten vastapuolen vaatekappaletta tahi että vaatteissa olevaksi ajateltu ruumiillinen aines saadaan yhtymään. Aviollisen uskottomuuden tapauksessa piti toisen puolen pitää samaa paitaa kolme kertaa herran ehtoollisella ollessaan yllänsä, sitä välillä pesemättä, pestä paita vedellä niin että siitä hiki erkani veteen, ja juottaa tätä vettä taivutettavalle puolelle.[18] Savossa on tytön ja pojan vaatteet pantu yhdessä lämpimään veteen ja siinä yhdessä puserreltu, jolloin he ovat toisiinsa rakastuneet.[19] Mies voidaan saada vaimolleen hyväksi siten, että miehen päälle salaa pannaan vaimon paita kolme eri kertaa ja päälle pantaessa sanotaan: „Sinun pitää tuleman niin hyväksi kuin tämä paita minun päälleni.“[20]

Määrätyn henkilön lemmenikävä saavutetaan toisinaan vaatekappaleen avulla homeopatiseen parallellismiin perustuvan menetelmän kautta. Kun tahtoo tytön rakastumaan itseensä, niin on otettava saunan kiukaasta kuuma kivi, pujotettava se kolmasti hänen paitansa lävitse, joka kerralla sanomalla:

„Olokoon syvämmes yhtä var
kun tämä kiv.“[21]

Vaatekappaletta määrätyllä tavalla käsittelemällä voitiin myös valmistaa lemmenjuoma. Tätä varten pestiin naisten verinen paita, laskettiin neste vaimoväen sukan kantapään läpi ja juotettiin viinan kanssa pojalle tahi tytölle.[22]

Nähtävästi venäläisestä vaikutuksesta palmikkonauha on Karjalassa saanut erikoisen merkityksen lemmen asioissa. Kun saa tytöltä salaa anastetuksi palmikkonauhan, saa samalla sen tytön lemmen.[23] Siksi tyttöä varoitetaan: „Pie kassalenttas tallella! Varo kassalenttaas!“ Pahanilkiset kisoissa usein leikkaavat tytön palmikkonauhan, josta on seurauksena, että „arvo lankiu“.[24] Tytön „lempi menee alas,“ s. o. hän menettää onnensa rakkausasioissa, jos palmikkonauha pannaan niin alas kuin säärisiteeksi.[25]

Viimeksi tarkastellut taikakäsitykset perustuvat pääasiallisesti määrätylle henkilölle kuuluvien, hänen kanssaan läheisessä yhteydessä olevien esineiden identifioimiseen omistajansa ja kantajansa

kanssa. Palmikkonauha on saavuttanut tällaisen merkityksen venäläisten ja karjalaisten tavoissa siitä, että palmikkoa ja palmikkonauhaa on pidetty naimattoman naisen, neidon, jopa neitseellisyyden vertauskuvana. Tällainen merkitys ja käytäntö on niillä monissa avioliittoseremonioissa.

Monet muutkin pukukappaleet suomalaisessa taikuudessa palvelevat tällaisia tarkoitusperiä. Ottamalla varkain tytön kirkkokengät, pitämällä niitä kolme yötä päänsä alla, panemalla kolmesta kohti nykäistyjä hiuksiansa niihin ja viemällä paikoilleen niin, että tyttö mistään tietämättä panee ne jalkaansa, nuori mies voi saada neidon itseään ikävöimään. [26] Kastelemalla illalla märäksi paitansa vasemman hihan ja kuivailemalla sitä jonkun talon uunin edessä, neitoset voivat päästä miniäksi tähän taloon. [27]

Edelliseen taikaan sisältyy varsinaisesti kaksi toisilleen sukua olevaa menettelyä. Pitämällä toisen ihmisen pukukappaletta läheisessä kosketuksessa itsensä kanssa, jonka jälkeen se jälleen toimitetaan omistajalleen ja joutuu välittömään yhteyteen hänen kanssaan, on jo kosketuksen kautta aikaansaadulla tartunnalla muodostettu yhteys yksilöiden välille. Sitä vahvistaa edelleen taikojan erillinen ruumiin ainesosa, hiukset, jotka kenkien välityksellä joutuvat välittömään kosketukseen taiottavan kanssa. Jälkimäisessä taiassa taian suorituksessa käytetty, yhdyssidettä muodostava väline ei joudu määrätyn henkilön yhteyteen ja niin on taikatoimen tuloskin epämääräisempi: se ei kohdistu määrättyyn henkilöön. vaan taloon sellaisenaan.

Vaatekappaleiden avulla saavutetaan lemmenasioissa päinvastainenkin tarkoitus, rakastavien erottaminen. Symbolistis-homeopatista menettelytapaa käyttäen tämä aikaan saadaan esim. ottamalla tytön (tahi pojan) paita, panemalla kiviä sisään ja heittämällä kaivoon, samalla kuin sanotaan: „Ol niin kylmä kun tuo paita tuolla kaivos.“ [28] Lemmenliekki sammuu myös, kun otetaan lähteestä kivi, pujotetaan se kolmasti tytön paidan läpi ja sanotaan:

„Olokoon syvämmes yhtä kylmä
kun tämä kiv.“ [29]

Tyttö saadaan hylkimään poikaa ottamalla tytöltä se paita, joka varmasti tiedetään olleen hänen päällään silloin, kun rakastavaiset ovat olleet yhdessä, ja lyömällä sillä kolme kertaa talvikylmään riihen uuniin, joka kerta sanoen:

„Sun sylämmes olkoon häntä kohtaan
niin kylmä, kun toi muuri!“ [30]

Vielä voidaan mies kylmentää morsiamestansa erilleen, ottamalla hänen paitansa, kiertämällä sillä virstantukki kolmasti, joka kerralla lausuen:

„Sinun pitää olla N. N:lle niin kylmä,
kuin tuo virstantukki!“ [31]

Silmäiltäköön vielä muutamia näistä erottamistaioista. Rakastavat saadaan eroamaan myös varastamalla kumpaisenkin likaisia alusvaatteita ja pieksemällä niitä yösydännä maantiellä, metsästä löydetyllä hierimellä, joka särjetään ja kappaleet heitetään maantielle. Vaatteet viedään kotia, mutta asetetaan erilleen. [32] Vaatteiden erilleen viskaaminen ja piekseminen vastaavan loitsun yhteydessä muodostaa erään toisenkin tällaisen taian. [33]

Vaatekappaleista voidaan myös valmistaa taikajuoma, jolla välit saadaan kylmenemään. Myöskin poltetun vaatekappaleen tuhkaa ja naisen paidan kainalotilkusta otetun nukan poltettua tuhkaa kahvin ja viinan kanssa annettuna käytetään tähän tarkoitukseen. [34]

Viimeksi esitetyn taian yhteydessä loitsitaan: „tu niin karvaaks huaralles, kun tää on sinun ryypätäkses.“ Juoman katkeruuden piti siis taiottavassa herättää samanlainen katkeruus toista taiottavaa kohtaan; taian vaikutus siis lepää tämän mielikuvan varassa, sillä toiselta puolen tiedetään, että samantapaisilla menettelyillä aiheutetaan vastakkaisia tuloksia.

Eräs taikaryhmä, joka sekin tavallaan kuuluu lemmennostotaikoihin, on suomalais-virolaisissa vaatteen avulla suoritettavissa taioissa erikoisen runsaasti edustettuna. Tarkoitan niitä taikoja, joilla i h m i s e l l e j o s y n t y e s s ä ä n k o e t e t a a n t a a t a o n n i l e m m e n a s i o i s s a.

Edellä, lapsen ensimäisestä kylvettämisestä puhuttaessa, on osoitettu, miten kaikelle sille, minkä kanssa syntyvä ensi kerran joutuu kosketuksiin, annetaan tärkeä ja määräävä merkitys. Tämä käsitys on m. m. saanut ilmaisunsa siinä, minkä vaatekappaleen kanssa syntyvä ensiksi joutuu yhteyteen, niin että tarkoituksenmukaista vaatekappaletta käyttämällä katsotaan aiheutettavan vastaavia tuloksia.

Nämä tulokset saattavat ensiksikin kohdistua määrättyyn henkilöön, siihen, jonka vaatekappale on ollut käytännössä. Suomessa ja Virossa lapsi joko syntyessään otetaan vastaan isän housuihin tahi kuljetetaan niiden läpi. [35] Toisinaan syntyvä kääräistään äitinsä

hameeseen tahi kuljetetaan sen läpi ennenkuin mitkään muut vaatekappaleet ovat sitä koskettaneet. Suomessa tämä sanotaan tehtävän siinä nimenomaisessa tarkoituksessa, että lapsi saataisiin äitiänsä rakastavaksi ja kunniassa pitäväksi.[36] Isän paitaan synnyttyään käärittynä lapsi kasvettuaan pitää enemmän isästään, vastaavaan äidin vaatekappaleeseen kiedottuna enemmän äidistään.[37] Synnyttyään isän paitaan kiedotusta lapsesta ei myöskään tule kiukkuinen,[38] vaan isänsä mieluinen, s. o. onnellinen.[39]

Useimmiten tällä tavoin vaatekappaleella aikaansaatava yhteys on kuitenkin yleisempää laatua, niin ettei se ilmene taipumuksena itseensä vaatekappaleen kantajaan, vaan jonkunmoisena suhteena tämän sukupuoleen. Varsin yleistä on Suomessa ja Virossa, että poikalapsi kiedotaan syntyessään naisen vaatekappaleeseen, tyttölapsi miehen, jolloin heillä vastaisuudessa on oleva hyvä naimaonni. Suomessa on tällöin käytännössä paita, johon lapsi syntyessään kietaistaan,[40] tahi tyttölapsi pistetään miehen housuihin tahi kuljetetaan housunlahkeen läpi; poikalapsi kääritään naisen hameeseen.[41] Sama tulos saavutetaan valmistamalla vastaavista vaatekappaleista lapsen riepuja.[42]

Vielä myöhemminkin, ristille vietäessä, on vaatekappaleella sama vaikutus. Jos tahdotaan saada tyttölapsi nuorena miehelään kelpaavaksi, on ristille lähdettäessä pantava miehen housujen takapuoli sen paljasta ihoa vasten; poikalapsen kapaloihin kääritään samassa tarkoituksessa naisen paidan helmapuoli (alaset).[43]

Wiedemann kertoo virolaisten uskoneen, että jos poikalapsi syntymisen jälkeen vedetään äitinsä paidan läpi, tytöt ovat myöhemmin hänestä pitävät ja juoksevat hänen perässään. Mutta naisen vaatekappaleen käytöstä saattaa poikalapselle olla epäedullisetkin seuraukset. Naisen vyöhön kapaloituna siitä tulee naisellinen. Tyttölapsi on syntyessään kiedottava miesten paitaan ja vedettävä miesten housujen läpi; silloin ovat miehet myöhemmin hänestä pitävät ja hän joutuu nuorena naimisiin.[44] Toisen tiedon mukaan tyttölapsi on samassa tarkoituksessa pistettävä pojan housujen läpi vasta ensimäisen pesemisen jälkeen.[45] *Holzmayer* sanoo vain turhamaisten äitien näin menettelevän. Kun jollakulla neidolla on paljon ihailijoita, sanotaan: „Se on sündimise ajal läbbi pükste wätud.“[46] *Hurtin* muistiinpanojen mukaan nämä toimet, tytön kuljettaminen miesten housunlahkeen läpi tahi pojan pistäminen johonkin naisten vaatekappaleeseen naimaonnen hankkimisen tarkoituksella, tapahtuvat joko heti syntymisen tahi ensimäisen pesun jälkeen.[47]

Tämänlaatuisista muita kansoja koskevista mainittakoon *Minch*'in Saratovin läänistä oleva tiedonanto, joka mahdollisesti saattaisi koskea mordvalaisia. Sen mukaan pienokainen maailmaan ilmestyessään kietaistiin isän paitaan.[48] Tämän tavan *Sumtsov* ilmoittaa levinneeksi slaavilaisten keskuuteen.[49] *Ploss* mainitsee, että Königsbergissä lapselle katsotaan tuotettavan onnea sillä, että se kääritään isän paitaan.[50]

Yleensä siis vaatekappaleen avulla voidaan lapseen siirtää joko vaatekappaleen kantajan ominaisuuksia tahi luoda yhdysside lapsen ja vaatekappaleen kantajan sekä laajentuneessa merkityksessä vaatekappaleen kantajan sukupuolen kanssa. Näiden tapojen peruskäsite näkyy olevan sangen laajalle levinnyt. Kiinassa lapsen ensimäiset vaatteet on tehtävä jonkun vanhan (70—80 v. ikäisen) miehen takista ja housuista, jotta niiden uudesta kantajasta tulisi yhtä pitkäikäinen.[51] Mutta ei ainoastaan inhimillisiä ominaisuuksia näin siirretä lapseen. Jos jakuuttiperheestä lapset kuolevat, vastasyntynyt kääritään karhun taljaan ja nimitetään karhun pojaksi. Tästä on kuitenkin seurauksena, että lapsesta tulee pahaluontoinen; ellei ole äärimäinen tarve, ei tähän keinoon sen vuoksi turvauduta.[52] Monin paikoin Suomessa on pidetty onneatuottavana kääräistä vastasyntynyt hevosloimeen. Tämänkään tavan alkuperänä ei liene ollut muu kuin pyrkimys hankkia lapselle hevosen hyviä ominaisuuksia: terveyttä, voimaa j. n. e.

Voidaan kysyä, missä piilee vaatekappaleen ominaisuus olla kantajansa ominaisuuksien siirtäjänä. Mahdollisesti on vaatekappaleen ajateltu suorastaan luovan samanlaisia sympatetisia siteitä kuin ruumiin ainesosien. Siinä maagillisen herkkyyden ja vastaanottavaisuuden tilassa, jossa syntyvän ajatellaan olevan, paljas kosketus, etenkin ensimäinen kosketus, riitti yhdistämään vaatekappaleessa piilevät sen kantajan substanssihiukkaset lapseen. Se seikka, että vaatekappale — kuten toisinaan mainitaan — nimenomaan oli asetettava paljasta ihoa vastaan ja että muutamien ruumiinosien verhona sekä yleensä suorastaan ihon peitteenä oleville vaatekappaleille annetaan erikoista merkitystä, viittaisi tällaiseen käsitykseen. Usein painostetaan erikoisesti, että vaatekappaleen tulee olla pidetty tahi likainen. Ihmisruumiin lika tavataan sellaisenaan edellisentapaisessa käytännössä. Niin pian kuin kafireilla lapsi on syntynyt, isän kyynärvarresta ja muista paikoin hänen ruumistaan pyyhitään vähän likaa, joka sekoitetaan joidenkin lääkeaineiden kanssa. Tämä sekoitus

kuumennetaan siksi kunnes se rupeaa savuamaan, ja lapsi „pestään savussa“. [53]

Tämän substantialiseen siteeseen perustuvan käsityksen ohella on huomioon otettava ajatus vaatekappaleesta omistajansa tahi kantajansa personallisuuden identifioijana. Vastasyntyneeseen nähden saattoi jo tämä olla kylliksi aikaan saamaan taikavaikutuksia. Tällainen ajatustapa kuvastuu m. m. muutamien suomalais-ugrilaisten kansojen mytologisissa menoissa. Tunnettua on, miten sekä mordvalaisten että tšeremissien hautajaismenoissa ja vainajain muistojuhlissa vainajan vaatteet edustavat häntä itseään. [54] Ostjakit jättävät vainajan alus- ja vuodevaatteet joksikin aikaa kuoleman jälkeen vuoteelle, jolloin ensinmainittuja säilytetään päänalasten alla. Joka kerran kun juhlaa vainajan sielun kunniaksi vietetään, ne otetaan esille ja asetetaan vuoteelle. [55]

Eräillä paikkakunnilla Suomessa naimisiin joutuvat ovat vihittäessä koettaneet papin eteen polvistumisen ajaksi saada toinen toisensa vaatteen lievettä polvensa alle. Se, jolle salaa onnistui näin tehdä, oli saapa johtovallan avioliitossa. [56] Samassa tarkoituksessa saattaa toinen vihittävistä panna myös toiselle kuuluvan vasemman käden käsineen vasemman jalkansa kantapään alle. [57] Näihin verrattavia ovat seuraavat pari taikaa: Jos ruumisarkkuun miehen pään alle pannaan vaimon paita, niin leskeä ei naida, ennenkuin paita on mädännyt siellä. [58]

Viimeiseksi esitetty taika kuuluukin tavallaan jo niihin, joiden avulla taiottavalle tahdotaan aiheuttaa vahingollisia seuraamuksia. Suomalais-karjalaisessa nefarisessa taikuudessa vaatekappaleilla onkin laaja käytäntö. Aikaisemmasta tunnettuja menetelmiä käyttämällä voidaan vaatteen avulla niiden kantaja ensinnäkin „pilata kitumaan“. Tätä varten tarvitsee esim. leikata hikisestä vaatteesta palasia („nuppuja“), kääriä ne tieltä löydetyllä kolmella hevosen häntäjouhella lujaan kääröön ja viedä se hetteeseen, semmoiseen, joka aina kiehuu. [59] Tahi pannaan taiottavan varastettua likaista vaatetta lepästä tehtyyn arkkuun, sidotaan arkku leppäiseen venheeseen vaskilangoilla kiinni ja pannaan venhe menemään järven yli purjetuuleen; jos tuuli on kirkolle päin, taiottu kuolee heti, jos muualle, kituu hän ja kuolee vasta pitkän ajan perästä. [60]

Kuolleen ja jälkeenjääneen välille voidaan luoda yhteys, joka pakottaa elävän ikävöimään kuollutta; tätä varten varastetaan tai-

ottavan likaista vaatetta, silmänpesuvettä tahi — mikä vielä parempaa — hiuksia ja pannaan ne ruumisarkkuun, sanoen: „Sinne mieliköön kunne mänöö mänijä.“ [61]

Sairaloinen unen tarve („nukkumaan pilaaminen“) aiheutetaan, kun otetaan taiottavan pään alta vaatetta ja pidetään sitä kolme yötä ruumiin pään alla, jonka jälkeen vaate pannaan takaisin taiottavan päänalasiin. [62] „Kitumaan pilataan“ myös ottamalla viikkokauden pidetystä ihmisen paidasta tilkku (tahi verta tahi hiuksia), joka pannaan riepuun ja sidotaan punaisella langalla vaivaiskoivun oksaan. [63]

Tällaisten turmiollisten vaikutusten aiheuttajalle itselleen voidaan myös kostaakin hänen oman vaatekappaleensa avulla. Jos hänelle tahdotaan aiheuttaa kuolema, otetaan taiotun vaatteesta nukkaa ja taikojan vaatteesta pieni palanen, johon nukka kääritään punaisella langalla, pannaan käärö umpilammissa uivan kalan suuhun ja päästetään kala uimaan. Taikoja elää niinkauan kuin kala elää, mutta kuolee samalla kuin kalakin. [64]

Eräässä pistoksien nostantataiassa vaatteella on täydelleen samanlainen käytäntö kuin ihmisruumiin varsinaisella aineksella nefarisissa taioissa. Pistokset saadaan nousemaan johonkuhun siten, että leikataan hänen hikisestä vaatteestansa palanen ja naulataan se kolmella äimällä kituvaan puuhun, samalla kiroamalla taiottavaa. [65]

Pahanilkisiin, vaatteen avulla suoritettaviin taikoihin kuuluvat edelleen ne, joilla nainen saatetaan hedelmättömäksi. Tämä aiheutetaan esim. siten, että huuhdotaan naisen paita, joka on ollut hänen yllään silloin, kun hänellä ensi kerran on ollut fluctus menstruus, ja kaadetaan vesi liikkumattoman kallion koloon, josta se sitten annetaan härkävasikan juoda. [66] Myöskin huuhtomalla taiottavaa muun ohella vedellä, jossa on liuotettu hänen kolme yötä käyttämäänsä paitaa, saadaan aikaan sama tulos. [67]

Erään toisinnon mukaan paidalla, joka on tahrattu sanguine menstruoso, voidaan miehelle aiheuttaa fluctus menstruus, nimittäin siten, että nainen tällaisella paidalla lyö miestä hänen tietämättään, tämän saunassa kylpiessä, vastaavaan ruumiinosaan. [68]

Näissä taioissa omistetaan vaatekappaleelle yleensä sama merkitys taikateknillisenä välineenä kuin varsinaiselle organiselle aineelle ja sen perustana on selvästi vaatteen yhteys kantajansa ruumiin kanssa. Vaatekappaleen paljas kosketuskin voi jättää siihen jäljen, jota voidaan käyttää taikomisen esineenä. Jos on varastettu rahaa

taskusta, on siitä leikattava pala ja vietävä se kirkon torniin kellojen ikeeseen. Silloin varas saa kärsiä hirveitä tuskia, sillä „kirkon kellot kantavat hänen päällensä“. [69]

Mielenkiintoisia ovat muutamat synnytystavoissa vaatekappaleen avulla toimitettavat temput. Vaikeaan synnytykseen hankitaan helpotusta ensiksikin siten, että synnyttäjä panee päällensä sellaisen vaimon paidan, joka on synnyttänyt kaksitoista lasta; sitten on koetettava salaa saada irroitetuksi kunniallisen vaimon hameesta kaulus ja pantava se synnyttäjän vatsan ympäri paidan alle. [70] Synnytykseen hankitaan helpotusta myös pujottamalla synnyttäjä kolmasti miehensä vihkimähousujen kauluksen läpi [71] tahi siten, että lapsivaimon päälle puetaan miehen paita. [72]

Näissä taioissa on erotettava useampia taikaelementtejä. Sopivia ja tarpeellisia ominaisuuksia omistavan henkilön vaatekappale, synnyttäjän päällä tahi lähinnä kysymyksessä olevan ruumiinosan välittömässä yhteydessä, siirtää synnyttäjään samoja ominaisuuksia. Housujen kauluksen läpi kuljettaminen ja hameen kauluksen paneminen vatsan ympäri ovat taasen yleisiä synnytystavoissa käytettyjä menetelmiä, joissa kuvaannollisen tahi mimetisen toimen avulla tahdotaan aikaan saada samanlaisia todellisuudessa. [73] Miehen vaatekappaleen käyttämisestä synnyttäjän päällä puhuttaessa on taasen muistettava niitä käsityksiä, joita eri kansoilla on miehen maagillisesta suhteesta syntymisprosessiin ja synnyttäjään.

Suomalaisessa taikuudessa vaatekappaletta tahi pukuesinettä käytetään afrodisisessa merkityksessä, herättämään sukupuolitunnetta ja edistämään sikiämistä. Kun lehmä ei suvainnut härkää, emäntä löi sitä m. m. miehensä housuilla. [74] Jos lehmä ei tiinehdy, on sidottava vanha virsu sen kaulaan. [75] Lehmiä ulos päästettäessä niitä lyötiin m. m. miehen housuilla ja sanottiin: „Hae lehmä härkäs.“ [76] Karjan lisäytymiseksi emäntä muun taian ohella löi kutakin lehmää isännän housuilla ja sanoi: „Yksin ulos, kaksin sisään,“ tahi lyötiin lehmää ulos ajettaessa virsulla molemmin puolin, jottei jäisi mahoksi. [77] Raja-Karjalassa entiseen aikaan pantiin ensikantoiselle lehmälle päähän huivi ja sanottiin: „Tulkoon sinusta hyvä lehmän emä.“ [78] Jos vaimon mieli loitsulla on saatu miehestään vieroitetuksi, hän alkaa jälleen miestään rakastaa, jos tämä juo juoksevan puron vettä hänen kengästään ja sitten viskaa sen takaperin olkansa yli. [79]

Muutamat pukukappaleet, varsinkin jalkineet, näyttävät saavuttaneen muidenkin suomalais-ugrilaisen heimon kansojen taikakäytännössä merkityksen, joka tuntuu olevan suhteessa ajatukseen hedelmällisyydestä ja lisäytymisestä. Virolainen nuorikko kotia tultuansa asettaa parin käsineitä lammasnavetan aitaukselle, jonka johdosta lampaat syövät ja menestyvät hyvin.[80] Eräissä syrjänikylissä asetetaan navetan eteen riukuun paljon vanhoja virsuja karjan lisäytymiseksi. Eräissä toisissa kylissä vanhoja virsuja oli ripustettu ei ainoastaan navetan eteen, vaan myös rukiiksi ja ohraksi kylvettyjen peltojen aitoihin.[81]

Tällaisessa merkityksessä ovat monet Europan ja etäisemmätkin kansat käyttäneet jalkinetta maagillisissa toimissaan.[82] Suomalaiset tavat ovat tämän taparyhmän selittelylle mielenkiintoisia siinä suhteessa, että niissä muillekin vaatekappaleille, varsinkin miehen housuille, omistetaan hedelmöittymistä ja sukupuolitoimintaa edistävä merkitys. Näyttää siltä, kuin käsitys viimeksimainitun vaatekappaleen erikoisesta afrodisisesta voimasta nojautuisi etupäässä sen asemaan määrätyiden ruumiin elimien verhona. Tässä kohden viimeksi puheenaolleet käsitykset yhtyvät niihin, joiden mukaan samalla tahi vastaavalla vaatekappaleella saavutetaan kiintymys tahi yhteys toiseen sukupuoleen naimaonnen turvaamisen tarkoituksessa. Näiden taikojen ja tapojen varsinaisena perustana tuntuisi siis olevan substantialiseen yhteyteen pohjautuva käsitys, joka luonnollisen idea-assosiationin avulla on kehittynyt ja laajentunut.

Vaatekappaletta käytetään suomalaisissa karjataioissa aikaan saamaan samanlaisia suhteita ihmisen ja eläinten välille, jollaiset ovat tunnettuja ruumiin substanssin vastaavasta käytännöstä. Jos tahdotaan tehdä lehmät vihaisiksi vieraille, mutta lauhkeiksi lypsettäessä, taikoja asettaa niiden päälle hattunsa, kun ne ensi kertaa poikivat.[83] Kun lehmä ostetaan, se viedään kodan eteen, jossa vaimo syöttää sitä helmastansa kodan kynnyksen yli, ottaa sen hännän, lyö sillä itseään ja sanoo: „Seuraa minua.“ Silloin eläin pysyy talossa.[84] Kun kylästä (vierailta ihmisiltä) tuodaan eläin, on riisuttava vaatteensa sen päälle ja puettava ne siitä taas päällensä, sitten eläin ei ikävöitse.[85] Lehmät saadaan emäntäänsä kiintymään, kun niille syötetään leipää emännän paidan takahelmalta.[86] Tahi on emännän, saadakseen lehmät tulemaan kotiin, sidottava jokapäiväiset kenkänsä kellokkaan kaulaan.[87] Jos hevonen on paha ottaa kiinni, on sille syötettävä pala paitansa takahelmalta.[88] Keväällä karjaa ensi kertaa ulos laskettaessa navetan

kynnykselle on pantava sukkanauha poikkipuolin ja ajettava karja sen ylitse; silloin karja tulee laitumelta hyvin kotia koko kesän ajan.[89] Ulos laskettaessa lehmäin selkiä pyyhitään liinalla, joka on ollut miehen kaulassa hänen rippikirkossa käydessään.[90]

Sangen laajaperäinen käytäntö vaatekappaleilla on suomalaiskansojen taianomaisessa lääketaidossa. Ensinnäkin niitä käytetään välineinä määrättyjen sairauksien parannusmenetelmissä, toisissa muodostamassa menetelmän pääasiallista osaa, toisissa osana muunlaatuisia taikatoimia sisältävästä menetelmästä. Näitä tarkastettakoon seuraavassa.

Kierosilmää lasta parannetaan jauhattamalla, seulomalla ja puohtamalla, jonka jälkeen hänet kolmasti pujotetaan isänsä [housujen] lahkeen lävitse.[91] „Lentoa" puoskitaan pyyhkimällä kolmasti vasemmasta jalasta otetulla sukallaan,[92] mielenvikaisuutta polttamalla potilaan vaatteita kolmasti metsänpalossa, panemalla kypeniä veteen ja juottamalla potilaalle itselleen,[93] kaatumatautia viemällä potilaan paita ensiksi saunan lauteen alle, sitten hautuumaalle, jossa sitä kuljetetaan „kalman lautojen läpi".[94] Syylä saadaan katoamaan miesten housujen ristineuleella painelemalla,[95] sikojen pahnoilla täytetty [vastakkaisen?] sukupuolen sukka kaulan ympäri käärittynä paransi sikotaudin.[96] Itkuisaa lasta on pujoteltava kolmasti isän likaisen sukan läpi,[97] synnytyskuumeessa käytettävä sellaista vaatetta, joka on ollut naisen päällä silloin, kun hänellä on ollut ensi kertaa kuukautiset.[98] Itkevä lapsi saatiin myös rauhoittumaan pujottelemalla se alastomana kolme kertaa sellaisen vaatteen läpi, joka on ollut vihillä oltaessa yllä.[99] Ulostustautia parannettiin pesemällä yhdeksän lautamiehen housut yhdessä, viemällä pesuvesi myllyn jauhinkiven silmän läpi ja sekoittamalla sitä ruokaan.[100] Kun joku ensi kerran pyörtyy, häneltä otetaan vaatteet ja poltetaan maakiven päällä.[101]

Profylaktisissa toimissa vaatekappaleen käyttö on yleistä. „Yön itkettäjä" ei tarttunut lapseen, jos se pujotettiin vihkimäpaidan läpi; sitä ei sen vuoksi pesty lapsensaantiin saakka.[102] Lehmät voidaan suojella „maralta" siten, että lehmien ruokkija ottaa iltasella viimeiseksi työkseen alimmaiset hameensa tahi housunsa ja pyyhkii niillä lehmän selkää myötäkarvaan; kolmannella kerralla vaatekappale on jätettävä lehmän selkään yöksi.[103] Toisen tiedon mukaan elukan yli heitettiin kuukautisveren tahraama liinavaate.[104] Käärmeet estetään tulemasta kartanolle kiertämällä kartano Matin

päivänä kolmeen kertaan, jolloin vedetään perässään m. m. isännän housuja.[105]

Näissä taioissa on huomiota kiinnitettävä siihen seikkaan, että vaatekappaleelta, tällaiseen käytäntöön kelvatakseen, usein vaaditaan erikoisominaisuuksia: sen on oltava sellainen, jota jossakin erityisemmässä tilaisuudessa on pidetty päällä, tahi tulee sen kuulua jollekin erikoisasemassa olevalle henkilölle. Vaikutuksen pääpaino lepää tällöin sen taikavoiman perustalla, jonka tämä erikoisuus vaatekappaleelle antaa.

Muuten on vaatekappaleiden samoin kuin ruumiin substanssinkin lääketaidollinen käyttö muihin taikaryhmiin verrattuna taikateknillisessä suhteessa ja taikakäsityksiinsä nähden vähemmän selväpiirteistä. Osaksi johtunee tämä siitä, että lääketaidollinen taikuus yleensä, parannusvälineen tehoa koroittaakseen, pyrkii etsimään välineensä mitä odottamattomimmilta tahoilta, käyttämään mahdollisimman harvinaisia ja omituisia keinoja ja välikappaleita. Lisäksi tulee se, että taikojen alalla luonnollisesti on tapahtunut paljon sekautumista, eri käsitteiden yhtymistä ja alkuperäisten hämmentymistä.

Vaatteella suoritettavien parannusmenetelmien joukossa on eräs ryhmä, joka perustuu aikaisemmasta tunnettuun taikakäsitykseen, joka yleisimmin tavataankin juuri parannustaikojen alalla. Puheenalaisten taikojen joukossa on nimittäin useita neutralisointiprinsipiin perustuvia. Jos lehmä on sairastunut, ja joku epäiltävä henkilö on ennen lehmän kipeäksi tulemista käynyt viimeiseksi navetassa, otetaan sen vaatteista pieni tilkku tahi vain nöyhtää, ja poltetaan se tuhaksi, joka sekoitetaan juomaan; tällä pääsee lehmä kivustansa.[106] Jos kade ihminen jotenkin on vahingoittanut lasta, liiviläiset hankkivat sen ihmisen vaatteista palasen ja syöttävät sen lapselle. Tahi jos tällainen ihminen on turmellut lapsen huutavaksi, taikoneelta on saatava jokin esine, esim. sukka, poltettava se ja annettava sen [lapsen] saada sieraimiinsa siitä tullutta savua.[107]

Tähän verrattavaan taikaopilliseen käsitykseen perustuu vaatekappaleen käyttö diagnostisiin tarkoituksiin ja ennustamiseen. Jos on parannettava sellaista potilasta, joka ei ole itse saapuvilla, taikojalle on tuotava jokin hänen vaatekappaleensa, josta tämä tutkii taudin laatua.[108] Saadakseen tietää, mikä tauti sairasta vaivaa ja mistä se on tarttunut, tietäjä leikkaa sairaan vaatteesta palan, ottaa siihen sairaan verta ja panee sen päänsä alle nukkumisen ajaksi.[109] Unessa tietäjälle näin menetellen näyttäytyy se paikka „eli se, missä sairas on kiinni“.[110]

Sairaan ihmisen vaatekappaleet käsitetään yleensä sairauden aineen kyllästäminä sen kantajiksi; siksi monissa parannusmenetelmissä muun taian ja loitsun ohella kiinnitetään huomiota myös potilaan vaatekappaleisiin ja pukuun yleensä. Usein parannettavan on parannuskylvyn tahi muun taian jälkeen pukeuduttava puhtaisiin vaatteisiin, samalla kuin vanhat vaatteet poltetaan [111] tahi jätetään parannuspaikalle metsään. [112]

Edellä on viitattu siihen, miten erikoisissa tiloissa käytetyillä ja tiettyjen henkilöiden vaatekappaleilla katsotaan olevan tavallista suurempi taikavoima. S a n g u i s m e n s t r u u s on semmoisenaan voimakas taika-aine ja siksi sen yhteydessä olleilla vaatekappaleillakin on suuret taikaominaisuudet. Vihkimisessä, ripillä käydessä, häissä, kirkolla käydessä päällä olleilla vaatekappaleilla on samaten erityinen taikavoima, sillä ne sisältävät näissä juhlallisissa seremoniallisissa tilaisuuksissa niihin yhtynyttä taikapotenssia. Mutta esim. porttonaisen vaatekappaleilla ajatellaan olevan myös erikoista taikavoimaa. [113] Näin on luonnollisesti asianlaita ennen kaikkea niiden vaatekappaleiden suhteen, jotka jotenkin ovat olleet kuoleman ja vainajien kanssa yhteydessä, sillä ne saattavat lisäksi olla jossakin suhteessa henkimaailmaan, mikä on voimakkaimpia taikatekijöitä. Kuolleen päältä otettu paita, päällä oikeuden edessä, takaa käräjöitsijälle varman voiton. [114] Ähky parannetaan hevosesta heittämällä sen selkään sellainen vaate, joka on ollut ruumisarkun päällä [115] j. n. e.

Pesuvedestä puhuttaessa mainittiin, että tiettyjen henkilöiden, esim. pappien, morsianten y. m. pesuvedellä käsitetään olevan erityinen taikavoima. Näin on laita myös tällaisten henkilöiden vaatekappaleiden. Jos tyttö saa pyyhkiä silmiään papin palttoon helmaan, niin kaikki pojat ovat hänestä pitävät. [116] Haluttuja taikaesineitä ovat huonomaineisen naisen ja tietäjäeukon vaatekappaleet, samaten kastamattomana kuolleen lapsen yhteydessä olleet. [117]

Paitsi sitä aiemmin puheenaollutta yleistä maagillista peruskäsitystä, joka antaa kaikille esineille, jotka ovat olleet yhteydessä arvokkaassa yhteiskunnallisessa asemassa (hallitsijoiden, pappien, tuomarien, taikurien) tahi erikoisissa tiloissa olevien (sulhasen, morsiamen, synnyttäjän, murhamiehen, seremoniallista surua pitävän j. n. e.) henkilöiden kanssa, on huomioon otettava vielä se, että kaikella sellaisella, mikä on ollut mahdollisimman usean tuntemattoman ihmisyksilön kanssa kosketuksissa ja yhteydessä, on erikoinen taikavoimansa. Suolat, jauhot, vesi j. n. e., jotka on kerjäämällä saatu tahi koottu mahdollisimman monelta haaralta, sekä kerjäläisille kuulu-

neet esineet omistavat tällaista taikavoimaa. Näiden käsitysten voidaan mielestäni ajatella syntyneen siten, että esim. sellaisten henkilöiden kuin kerjäläisten ja huonomaineisten naisten tavarat sisältävät usean henkilön personallista tahi ruumiillista tartuntaa ja näin ovat neutralisointitietä kykeneviä hävittämään tuntemattomasta lähteestä peräisin olevaa taikavaikutusta.[118]

Itäisten suomensukuisten kansojen vastaavista käsityksistä ja taikakäytännöstä tiedot ovat niukkoja, mutta ne osoittavat samojen peruskäsitteiden vallitsevan täälläkin.

Aikaisemmin on jo mainittu, miten syrjänit m. m. sairaalle paikalle asetetun liinan tahi paidan avulla siirtävät sairauksia, heittämällä tällaisen vaatekappaleen tielle, toivoen, että joku sen nostaa,[119] mikä menettelytapa perustuu käsitykseen taudin siirrosta sen vaatteeseen tartutetun aineksen avulla. Edelleen syrjänien tavoissa havaitaan neutralisointiajatukseen perustuvia vaatekappaleella suoritettavia taikoja. Nämä ilmenevät pahan silmän aiheuttaman taikavaikutuksen hävittämisessä. Kun syrjänit ovat saaneet selville silmäämiseen syyllisen, he koettavat varastaa häneltä jonkin esineen, jota hän ei kauan sitten varmasti on koskettanut. Tällaisena esineenä on karvatukko rukkasista, saappaan tahi huopakengän pohja, mutta myöskin silmääjän asunnon kynnyksen lastut. Tämä esine poltetaan, jolloin potilaan on seistava savun yläpuolella ja kääntelehdittävä, jotta savu kietoisi hänet yltympäri.[120]

Mielenkiintoista on tässä erikoisesti se, että taikomisvälineenä käytettävän esineen katsotaan tarvitsevan äskettäin olleen yhteydessä taikojan kanssa, sekä että tuona esineenä tavallisesti on sellainen vaatetukseen kuuluva kappale (käsineet, jalkineen pohja), joka alinomaa on välittömässä kosketuksessa kantajansa ihon kanssa. Tämä viittaa selvästi siihen, että vaatekappaleen merkitys taikavälineenä ensi sijassa perustuu siihen käsitykseen, että se sisältää kantajansa ruumiillisen olemuksen tartuntaa. Tässä tartunnassa piilevä substanssi joutuu poltettaessa savun välityksellä taiottavan ruumiillisen olemuksen yhteyteen ja tekee taikavaikutuksen tyhjäksi.

Sairauden kantajana ja poistovälikappaleena ersämordvalaiset käyttävät parannustaioissaan potilaan paitaa. Taikapesun jälkeen, jossa lapsen paita vöineen asetetaan pesuvesiastian keskelle lyötyyn veitseen, paita viedään joelle ja pestään, jolloin pesijä lausuu: „Minä puserran pois Ivanan sairaudet, minä pesen, puserran pois

kotona, mutta kodinhaltija jurt-ava äitiseni käski sinun pestä pois hänen paidastansa, hänen vyöstänsä — — —" [121]

Tšeremissit käyttävät vaatekappaletta välittömän nefarisen taikuuden tarkoituksiin, loitsien niiden avulla sairauksia toisiin ihmisiin. Vähän aikaa ennen helluntaita taikurit vievät hautuumaalle vaatekappaleita, karvatukkoja, rihmoja j. n. e. ja hautaavat ne maahan, samalla loitsien tauteja niihin henkilöihin, joilta he ovat nämä vaatekappaleet ottaneet. [122]

Votjakeilla on omituinen käsitys pukuna vielä kantamattoman, mutta siksi valmistettavan vaatteen ja vaatekappaleen sympatetisesta suhteesta tulevaan käyttäjäänsä. Kun paitaa ommeltaessa kauluksen sija leikataan irti, irtileikattu kaistale on pantava sellaiseen paikkaan, missä sitä kukaan ei voi nähdä. Muutoin, jos taikuri löytää kappaleen, hän voi pilata sen, jonka johdosta se ihminen, joka pitää paitaa, josta kaistale on leikattu, saattaa sairastua. [123] Tässä ei siis yhteys vaatteen ja sen kantajan välillä perustu ruumiilliseen kosketuksen kautta syntyneeseen suhteeseen, vaan on kokonaan kuviteltua laatua. Tällainen käsitys on kyllä voinut syntyä sellaisenaankin mielleyhtymien tietä, mutta saattaa se myöskin olla analogiamuoto toisille, ruumiilliseen kosketukseen perustuville samanluontoisille käsityksille.

Tällekin osalle tutkittavanamme olevaa aihetta saatetaan löytää vertauskohtia ensiksikin lähimpien naapurikansojen taikuudesta niinhyvin lännestä- kuin idästäkinpäin. Suomen ja Ruotsin ruotsalaisten taikakäytännössä on varsin läheisiä analogioita. Syntyessä otetaan esim. poikalapsi Uudellamaalla vastaan villahameeseen, jolloin se helposti voittaa tyttöjen suosion, tyttölapsi villapaitaan, jolloin hänestä tulee miesten mieleinen, [124] tahi pistetään syntynyt miehen alushousujen lahkeen lävitse (poikalapsi oikeanpuolisen, tyttölapsi vasemmanpuolisen). [125] Ruotsissa tyttölapsi samassa tarkoituksessa on otettu vastaan miehen paitaan, poikalapsi naisen paitaan. [126] Viron ruotsalaiset ovat käyttäneet vaatekappaletta suoranaisesti pahanilkisen taikuuden tarkoituksiin. [127] Sille, joka haluaa ulottaa vertailunsa laveammallekin, selvenee pian, että tämänsuuntaisia, jopa suorastaan näihin verrattavia menetelmiä noudattavat monet etäisetkin kansat, ja että ne perustuvat yleisiin taikaopillisiin peruskäsityksiin.

Vaatekappaleisiin semmoisenaan kohdistuu eri kansojen kesken yleensä paljon maagillisia käsityksiä, joista monet johtuvat niistä

luuloista, joita vaatekappaleet ovat saaneet kantajansa personallisuuden edustajina, jopa identifioijina. Olen rajoittanut tarkasteluni vaatekappaleiden merkityksestä suomalaiskansojen taikuudessa koskettelemalla etupäässä sitä puolta, missä kuvastuu käsitys, että vaatekappale on saavuttanut taikaominaisuutensa sen kautta, että se on imenyt itseensä kantajansa ruumiillisen olemuksen osasia. Vaatekappaleiden merkitystä ja käytäntöä taikuudessa on selitelty etupäässä juuri ensinmainitun käsityksen kannalta, yhdistämällä se primitivisiin sielukäsityksiin, joiden mukaan elottomilla esineillä on sielunsa. Suomalaiskansojen käsitykset ja tavat osoittavat mielestäni jälkimäisen käsityksen — joka muutoin on suoranaisempi ja vähemmän teoretinenkin — suurelta osalta olleen tämän taikuuden haaran perustana.

XIV. Jalan- sekä ruumiillisen kosketuksen jälki yleensä.

Jalanjäljen, niinkauan kuin se on havaittavissa, ajatellaan yleensä sisältävän jotakin aiheuttajansa olemuksesta. Tähän käsitykseen perustuen jalanjälki on taikuudessa saanut suuren merkityksen ja käytännön aiheuttajaansa kohdistuvien taikavaikutusten välikappaleena. [1]

Suomalais-karjalaisissa taikakäsityksissä sympatetinen yhteys ihmisen ja hänen jalanjälkensä välillä kuvastuu erittäin selvänä. Jalanjäljet ovat tulleet monenlaisen taikomisen esineiksi ja niiden kautta aiheutetaan ihmisille ja eläimille voimakkaita taikavaikutuksia.

Jäljistä taikomiseen turvaudutaan nähtävästi etupäässä sellaisissa tapauksissa, jolloin taian suorittajalla ei ole käytettävissään jotakin muuta taiottavan personallisuudesta kotoisin olevaa taikavälinettä, jonka avulla hän saattaisi päästä taikayhteyteen taiottavan kanssa.

Varsinkin nefarisen magian alalla jalanjäljet ovat yleisenä taikomisvälineenä mitä erilaisimpien pahanilkisten tarkoitusten palveluksessa. Jos tekee tulen kalamiehen kolmelle askeleelle ja niistää niihin nenänsä, tämä ei saa kaloja. [2] Kulkija voitiin jäljistä taikomalla saada eksymään. Sitä varten tarvitsi pyyhkiä karhun käpälällä hänen metsäänmenojälkiään, leikata irti kolme askeleen sijaa, kääntää ne ylösalaisin ja edestakaisin, siten, että keskimäinen jää

paikalleen, mutta etumainen tulee jälkimäisen sijaan ja päinvastoin. Tämän jälkeen jälkiä vielä on paineltava karhun käpälällä.[3]

Jalanjäljestä taikomalla ihmiselle voidaan aiheuttaa hivuttava sairaus („kitumaan pilaaminen"). Venäjän-Karjalassa tämä tapahtuu siten, että löydetyistä avojalan jäljistä kolme leikataan irralleen ja asetetaan kumolleen vanhan tulisijan pohjalle, johon ne yhdeksällä ruumisarkun naulalla lyödään kiinni ja peitetään mullalla.[4]

Myöskin rakkaustaioissa on joskus turvauduttu jalanjäljestä taikomiseen. Jos tyttö pelkää, että poika hänet jättää, pitää hänen, kun poika lähtee tytön huoneesta, kääntää pojan jäljet siten, että kynnyksen edessä oleva matto käännetään niin, että jäljet ovat huoneeseen päin; silloin poika kyllä tulee toisenkin kerran.[5]

Venäjän-Karjalassa kylväjän askelien kautta voidaan pilata touko. Tätä varten otetaan kylväjän kolmesta askeleesta multaa ja viedään se alastomana kirkkomaalle tahi paikalle, jossa on ruumiin arkun lastuja poltettu. Tällöin „manalaiset" hierovat touon kasvamattomaksi.[6]

Laajimman käytännön jäljistä taikominen on saavuttanut niissä suomalais-karjalaisissa taioissa, joiden tarkoituksena on pakottaa varas tuomaan takaisin varastamansa tahi kostaa hänelle, tuottamalla sietämätöntä poltetta ja tuskaa, jopa kuolemakin. Taikatoimen esineenä näissä taioissa ei ole ainoastaan jalanjälki, vaan kaikenlainen varkaan kosketuksen jälki, ja — milloin sitä ei selvästi voida todeta — varastuspaikka sellaisenaan. Jälkeä tahi varastuspaikkaa taikuri ei saa paljain käsin kosketella.[7]

Menetelmät muistuttavat yleensä nefarisissa taioissa käytettyjä. Tavallisia menettelytapoja ovat pistävien neulojen tahi naulojen kiinnittäminen jälkeen,[8] jäljen kärventäminen hiljaisella tulella (kitkanvalkeassa),[9] mutta ennen kaikkea sen saattaminen kuolleiden ja kuoleman kanssa yhteydessä olleiden esineiden tahi aineiden (hautuumaan mullan, ruumiin hiusten tahi lannan j. n. e.) yhteyteen; usein jälki suorastaan viedään hautuumaalle tahi hautaan.[10] Muita usein käytettyjä keinoja on jälkien vieminen muurahaiskekoon,[11] kirkonkellon kantaan tahi ikeeseen,[12] koskeen tahi virtaan,[13] maahan tahi hetteeseen hautaaminen.[14]

Edelleen saatetaan esim. ottaa kolme tikkua ovesta, jonka kautta varas on kulkenut, ja haudata toisiinsa hankautuvien puiden juureen maan sisään,[15] tahi kiinnittää tällaisten puiden väliin höyheniä varastetusta linnusta,[16] polttaa — joko suorastaan tahi erityisiin laitoksiin suljettuna — hiljalleen kärventäen jälkeä[17] j. n. e.

Kukin näistä perustaioista on tavallisesti yhdellä tahi useam-

malla lisätaialla vahvistettu tahi esiintyvät ne toisiinsa yhtyneinä useinkin sangen monimutkaisina taikamenetelminä. Lisämenettelynä on yleisesti ahtaaseen paikkaan sulkeminen, naulaaminen, sitominen j. n. e., jäljen sekoittaminen joidenkin taika-aineiden, kuten elohopean, pajan tuhan, ruumiin lannan, raudan silpojen y. m. kanssa, erilaisten eläinten (haukan, päästäjäisen, sammakon) suuhun tahi nahkaan asettaminen j. n. e.

Näin ovatkin monet tämän taikaryhmän taioista yhdistettyjä taikoja, s. o. menetelmän kokonaisuudessaan muodostaa joukko yksityisiä taikamotiveja, joista kunkin tarkoituksena on kehittää ja vahvistaa lopullista taikavaikutusta, minkä näin menetellen ajatellaan kohoavan peloittavaksi ja vastustamattomaksi voimaksi. Joku näistä motiveista on sitten menetelmässä voinut saada keskeisen aseman ja menetelmän lopullinen tulos käsitetään etupäässä tämän päämotivin mukaiseksi.

Näiden taikojen psykologisen sisällön erittely ei kohtaa suurempia vaikeuksia ja niihin sisältyvät mielikuvat ovat helposti tajuttavia. Vallitsevana niissä on kaikkialla homeopatinen käsitystapa. Varkaalle aiheutetaan useimmiten sellaisia seuraamuksia, mitkä suoranaisesti, yksinkertaiseen mielleyhtymään perustuen, ovat suhteessa taiassa käytettyyn teknilliseen temppuun. Askelten kääntäminen nurin ja sekoittaminen monimutkaiseen järjestykseen aiheuttaa kaikinpuolisen hämmennyksen, tulopaikkaan päin kääntäminen sen, että vastaava ihminen tuntee sinne alinomaista vetovoimaa. Kun kieritellään jälkeen pistettyä nuppineulaa joka suunnalle, pahantekijä tuntee samanlaista raastamista itsessään.[18] Kiinnittämällä jälki virrassa olevaan häilyvään ja värisevään ruohoon aiheutetaan, että varkaan täytyy olla aina liikkeellä, niin ettei hän saa rauhaa ennenkuin tulee tunnustamaan.[19] Jos askeleen jäljet on poltettu muurahaiskeon päällä ja tuhat viety koskeen, varas ei voi olla yhdessä kohden. Kun hän seisoo, jalkoja polttelee, mutta jos hän aina kävelee, saa olla rauhassa.[20] Toisiinsa hankautuvien puiden väliin asettaminen, kirkon kellon tappeihin ja ikeeseen pano ovat entuudestaan tunnettuja menettelyjä, joiden tarkoituksena on kalvavan ja kuluttavan tuskan aikaansaaminen. Muurahaiskekoon viennissä on saatettu ajatella näiden hyönteisten aiheuttamaa poltetta, mutta samalla taika saattaa olla suhteessa muurahaiskeossa asuvaan metsän haltiaan.

Toinen, sangen yleinen taikaelementti on henkiolennoiden manaaminen taiottavaa vainoamaan. Näistä ovat ensi sijalla kuoleman henget, manalan eli kirkon „väki“, „manalaiset“, joiden esiin manaamiseksi kirkkomaalta, haudoista, ruumiista ja ruumisarkusta y. m.

otetut ainekset ja nämä paikat itse ovat käytännössä. Myöskin itsessään kirkkorakennuksessa ja kirkonkelloissa näitä henkiolentoja ajatellaan asustavan.[21] Samaan taikatoimeen voi näin yhtyä useampia taikakäsityksiä. Kirkon kellon ikeeseen kiinnitettynä taikomisaine mekanisella tavalla sympatetista yhteyttä myöten vaikuttaa taiottavaan, samalla kuin siten „kirkon väki" tahi suorastaan paholainen nostatetaan varasta vainoamaan.[22]

Muita tällaisia nostatettavia väkiä ovat metsän väki,[23] tulen väki,[24] hetteen ja pajan väki,[25] joita vastaavat taikaelementit (pajan tuhka, tuliraudat y. m.) tahi paikallisuudet edustavat.

Esimerkkinä siitä, miten jotakin taikamenetelmää saatetaan arvostella useamman taikaopillisen käsityksen kannalta, esitettäköön seuraava taika. Varkaan jälkeä otetaan tuliraudalla, pannaan putken sisään ja putki tapilla tukittuna leppäiseen arkkuun, joka vuorostaan haudataan kirkkomaahan kuten ruumis. Näin aiheutetaan varkaalle suorastaan kuolema kolmen vuorokauden kuluessa.[26] Vaikkakin tässä taiassa vallitsevana elementtinä näyttää olevan taiottavan saattaminen kuoleman henkien ahdistettavaksi, on siinä samalla huomioon otettava menetelmän teknillinen puoli, jäljen asettaminen arkkuun ja hautaaminen — joka muuten on pahanilkisissä taioissa yleistä esim. taiottaessa kuvan välityksellä — joka homeopatisen käsityksen kannalta saattoi aiheuttaa vastaavia seuraamuksia taiottavalle.

Niistä erikoisseuraamuksista, joita jäljistä taikoen aiheutetaan, mainittakoon mielipuolisuus, joka aikaan saadaan nostattamalla haukka („nauskalintu") taiottavan niskaan[27] tahi manaamalla manalaiset häntä ahdistamaan.[28]

Näiden taikojen tarkoituksena on toisinaan kosto, toisinaan varkaan pakottaminen tunnustamaan tahi palauttamaan varastettu takaisin.

Tämäntapaisilla taioilla varkaaseen voidaan vaikuttaa päinvastaiseenkin suuntaan: kiihoittaa varastamaan yhä edelleen. Tätä varten kasvavasta puusta otetaan taulaa, sytytetään ja pannaan varastussijalle loitsien:

„Kyntes kyhittyvyyn
Käpäläsi käskivyyn
Vastai varastamaan
Oman toisen ottamaan
Kunne hirressä hivusit
Päässä köyen kätköttäisit."[29]

Paitsi varkaalle, muillekin pahantekijöille, jotka ilkityöpaikalle jättävät kosketuksensa jälkiä, voidaan niistä taikoen kostaa. Eläinten karvoja, häntää ja korvia leikkelevälle taikurille, rullille, kostetaan ottamalla leikellystä kohdasta karvoja, panemalla ne poikkisahatun koiran sääriluun sisään, mikä leppäisellä naulalla tukittuna asetetaan naukuvaan puuhun. Puuta piestään pihlajaraipoilla, samalla loitsien:

„Nouse nyt perkeleh
Rullia ruhjomahan
Pahan tekijätä painamaan.“ [30]

Jälkeä taikomalla voitiin nefarinen taikavaikutus myöskin tehdä tyhjäksi. Kirotauti saatiin tehottomaksi lakaisemalla kiroojan jäljet. [31] Myöskin voitiin neutralisointiprinsipiin perustuvalla menetelmällä jälkien avulla hävittää jonkun itsetiedottomasti tahi ehdoin tahdoin aikaansaama taikavaikutus. Jos lapsi alkaa itkeä jonkun vieraan henkilön käytyä asunnossa, niin painetaan lapsen suulla käyjän jälkiin siinä kohdassa, missä tämä istui, samoin kynnykseen. Silloin lapsi lakkaa itkemästä. [32] Sama käsitys ilmenee tartunnasta aiheutuvaksi ajatellun sairauden parantamisessa. Kipeätä kohtaa painellaan oletetusta tartuntapaikasta otetulla aineella, esim. maalla, saunan roskilla y. m. [33]

Tämän ryhmän taikojen selittelyssä on etenkin vertailun kannalta eräät suomalais-karjalaiset eläintaiat otettava huomioon. Ne ovat kauttaaltaan yhteystaikoja, joissa erilaisia tarkoituksia varten jäljen avulla pyritään vaikuttamaan eläimeen. Metsämies voi jälkiä taikoen saada karhun tulemaan takaisin. [34] Kettu voidaan saada tulemaan syötille tahi jäljestä ajaen ampua, kiertämällä suksen sauvalla irti sen kolme jälkeä, laskemalla yhdellä henkäyksellä kymmeneen takaperin ja kääntämällä jäljet nurin. [35]

Karjataioissa turvaudutaan usein jäljistä taikomiseen laitumelta kotiintulon turvaamiseksi tahi hevosten kiinnisaamiseksi. Sitä varten käännetään lehmän jäljet. [36] Tämä suoritetaan usein elukoita ensi kertaa laitumelle laskettaessa; silloin käännetään niin monta jälkeä kuin mahdollista. [37] Tarkemmin määriteltynä tämä tapahtuu m. m. siten, että käännetään kolme jälkeä, leikataan ne veitsellä ympäri kiertäen kokonaan irti ja käännetään niin, että kynsipuoli tulee kotiinpäin. [38] Tätä tarkoitusta varten mainitaan myös lehmän jälkiä kaiveltavan rautalapiolla. [39]

Hevosen kiinnisaamiseksi otetaan ne jäljet, joista se tavoitettaessa on lähtenyt pakenemaan, veitsellä irti, käännetään kumolleen, kärkipuoli taaksepäin, ja lyödään leppänauloilla kiinni. Tahi otetaan jalanjäljet mukaan, tuodaan kotilaitumille, lyödään (etupuoli kotiinpäin käännettynä), vanhan tulisijan laitaan kumolleen (s. o. nurin) käännettynä kukin kolme yhdeksällä naulalla kiinni.[40]

Jälkien avulla voidaan myös petoeläin nostaa elukan kimppuun. Tätä varten tarvitsee, asianmukaisen loitsun yhteydessä, esim. ottaa maasta kolme suden askelta ja asettaa ne elukan jälkien päälle.[41]

Lopuksi silmäiltäköön vastaavia seikkoja eräiden toisten suomalaisheimoisten kansojen taikuudessa. Nimenomaan nefarisen magian tarkoituksiin virolaiset ovat käyttäneet jälkiä taikomisen välikappaleena. Jos tahdottiin tuottaa lähimmäiselleen ruumiillista vahinkoa, tarvitsi sekoittaa kepillä hänen askeleensa jäljet ja haudata tämä.[42]

Käsitys ruumiillisen kosketuksen jäljen maagillisesta suhteesta aiheuttajaansa käy selville useampienkin suomalais-ugrilaisen heimon kansojen taikauskoisista luuloista. Virolaiset eivät ole panneet ruumiin mukaan mitään, mitä joku toinen on pitänyt päällänsä, koska tämä muutoin pian kuolisi.[43] Tämänsukuinen käsitys on kehittynyt yleiseksi tartuntaopiksi, jonka mukaan toiselta puolen varotaan vahingollisten ominaisuuksien siirtymistä kosketuksen kautta, toiselta siihen perustuen pahanilkisessä y. m. tarkoituksessa koetetaan siirtää toisaalle määrättyjä tiloja ja taikavaikutuksia, esim. sairautta.

Edellisestä tunnemme, miten syrjänit sellaisen vaatekappaleen tahi kylpyvitsan välityksellä, jolla sairasta kohtaa on hivuteltu, koettavat siirtää tautia toisaalle. Varsinaisena välittäjänä tässä, paitsi suorastaan ehkä aistimilla havaittavaa taudin ainesta (esim. paiseista), on tartunta kipeästä elimestä. Samalla syrjänit pelkäävät paljain käsin tarttua ovenripaan,[44] ilmeisesti välttyäkseen siitä tartunnan kautta siirtyviltä taikavaikutuksilta.

Tšeremissit ajattelevat sairauksien olevan joko pahojen henkien lähettämiä tahi noitien aiheuttamia. Edellisenlaatuisista koetetaan vapautua uhreilla ja uhrilupauksilla. Uhrilupauksen tekijän tarvitsee kuitenkin, lupauksen tehtyään, vain käydä jonkun naapurinsa luona, niin sairaus siirtyy sinne. Kulkutautien aikana tällä tavoin sairaus voidaan siirtää kokonaan toiseen kylään.[45]

Ruumiilliseen kosketukseen liittyvistä luuloista mainittakoon vielä esim. mordvalaisten noudattama kielto, jonka mukaan hevo-

sen myyjä ei anna ostajalle ohjaksia paljain, vaan turkkien helmaan käärityin käsin, jottei hän samalla antaisi pois „onnea“.[46] Samanlaista kieltoa noudattavat tšeremissit häälahjojen jakelussa.

Tartuntaopilliset käsitykset ovat usein yhtyneet neutralisointiprinsipiin perustuviin taikatoimiin. Edellä on nähty, miten kaikelle, mikä joutuu lukuisten, tiettyjen tahi tuntemattomien ihmisten ruumiillisen kosketuksen alaiseksi, omistetaan taikaominaisuuksia. Nämä ominaisuudet perustuvat yhdeltä osaltaan selvästi käsitykseen tartunnasta, sillä tällaista taikapotenssia sisältääkseen kosketuspaikkojen täytyy omistaa jotakin koskettajansa olemuksesta. Tältä kannalta voitaneen selittää vielä eräs suomalainen taikaryhmä. Useissa parannusmenetelmissä potilasta muun taian ohella kuljetetaan saunan tahi joidenkin muiden portaiden askeltenvälien läpi. Portaat saatetaan lukea juuri sellaisten esineiden joukkoon, jotka sisältävät itsessään monien ihmisten tartuntaa ja neutralisointiajatuksen kannalta näin sopivat parannusvälineiksi.[47] Samalla tätä parannustapaa saatetaan verrata niihin, joissa potilasta kuljetetaan halkaistujen esineiden, esim. puiden läpi, joten se saattaisi olla suhteessa myös taudin siirtämisajatukseen ja muihinkin tämäntapaisten menetelmien pohjana oleviin taikakäsityksiin.

Jalan- ja ruumiillisen kosketuksen jäljen taikaominaisuudet perustuvat ensi sijassa käsitykseen niihin kosketuksen kautta jääneestä ja niissä edelleen piilevästä aiheuttajansa fyysillisen olemuksen aineksesta. Muun ohella osoittaa tätä se, että avojalan jäljillä ja tuoreilla, äskettäin syntyneillä jäljillä, joita aamukaste ei ole kostuttanut, etupäässä on tällaisia taikoja varten tarvittavat ominaisuudet. Tällainen käsitys näyttää kuvastuvan vastaavista venäläisistäkin taioista. Jos ihminen kävelee aamusella avojaloin ja hänen jälkensä tulevat näkymään maassa, taikuri voi näiden jälkien avulla pilata ihmisen, käyttämällä läheltä samanlaisia menettelytapoja kuin suomalaisessa taikuudessa yleisinä tavattavat ovat. Esim.: Jälki kuivataan tulella ja ripustetaan pussissa uuninkorvalle tahi viedään kirkkomaalle. Näin pilattu ihminen „kuivaa“; jos jälki heitetään veteen, hän sairastuu vesitautiin.[48]

Ihmisen ja hänen jälkensä sympatetinen suhde ei kuitenkaan aina perustu varsinaiseen substantialiseen yhteyteen. Esim. syrjänit käsittävät metsästäjän ja hänen suksensa ladun välillä vallitsevan taikasuhteen, joka ei salli toisen sitä sopimattomalla tavalla pilata, eipä sitä edes saa vieraalla suksisauvalla koskea.[49] Tässä kohden tutkittavanamme ollut aihesarja lähentelee toista, joka on

sen luontaisena jatkona, niitä käsityksiä, jotka asettavat ihmisen maagilliseen riippuvaisuussuhteeseen kaikesta, minkä kanssa hän on läheisessä kanssakäymisessä ja millä on jokin läheinen suhde hänen personallisuuteensa. Näin ovat ihmisen kuva, nimi, hänen omistamansa esineet ja eläimet, vieläpä esineetkin, jotka ovat hänen nimiinsä nimitetyt, hänen elämänsä ja personallisuutensa maagillisia vastakkaisuusmerkkejä. Muistettakoon tässä esim. vain Kalevalan kaunista tarua Lemminkäisen suasta. Toisena tyypillisenä esimerkkinä esitettäköön seuraava: Eräs nainen oli leikannut hiuksia paimenpojan päästä; ja silloin oli kuusitoista vuohta kuollut pojan isännältä.[50] — Näidenkin uskomusten tutkijalle suomalaiskansojen taikuus tarjoaa kiitollisen alan.

XV. Katsaus.

Tutkimuksemme päättyessä lienee soveliasta johtaa seuraavassa vielä mieliin aiheen yleisimmät kohdat, tarkastella niitä yleisperusteita ja pyrkiä löytämään se yleinen sielullinen pohja, jolle tämä osa suomalais-ugrilaisten kansojen hengentuotantoa perustuu.

Muodostettaessa kokonaiskuvaa tästä taikuuden haarasta, ei saata jäädä huomaamatta, että ihmisruumiin substanssi taikaluulojen ohella on saavuttanut laajimman käytännön taikavaikutuksia välittävänä aineena, taikavälineenä, erilaatuisissa aktivisen ja passivisen taikuuden menetelmissä. Suurimmalle osalle näitä taikamenetelmiä on ominaista niiden tarkoitusperien kannalta joko määrätietoinen tahi vähemmin selvästi tajuttava pyrkimys rakentaa yhteyttä ja tämän yhteyden avulla välittää taikavaikutuksia taian suorittajan ja sen vaikutusobjektin välillä, tahi yleisemmin käsitettynä, projisioida taikavaikutuksia jostakin maagillisen voiman lähteestä siihen kohteeseen, johon vaikutuksen tulee ulottua. Välittävänä kappaleena, ikäänkuin muodostamassa maagillisten vaikutusten johtoa tahi siltaa, on tässä ihmisruumiin joko todellinen tahi ajateltu substanssi.

Näin aikaansaatu taikayhteys saattaa palvella joko aktivisen tahi passivisen taikuuden tarkoituksia. Se voi johtaa joko sen yksilön, josta välittävä aine on peräisin, ulkopuolella olevaan kohteeseen kääntyvää vaikutusta tahi olla välittäjänä siihen itseensä kohdistuvalle, mutta sen ulkopuolella asuvalle taikavoimalle tahi omi-

naisuudelle. Edellisenluontoisia ovat useimmat varsinaiset kontaktitaiat, ennen kaikkea lemmennosto- ja rakkaustaiat sekä niihin verrattavat yleensä. Jälkimäisistä saattaa pitää tyypillisinä nefarisia taikoja sekä niitä taikatoimia, joilla luonnossa asuvia kasvattavia, eloa antavia ja parantavia voimia siirretään ihmiseen, eli toisin sanoen, takaisinpäin suuntautuvaa taikavaikutusta varten ihmisen kohtalo yhdistetään elävään luontoon, edellisestä peräisin olevaan välittävään ainekseen perustuvaa sympatetista johtoa myöten.

Näiden pääryhmien välillä ja ulkopuolella on suuri joukko tarkoitusperiltään erikoistuneita taikoja ja taikakäsityksiä, kuten ruumiin substanssin käyttö moniin lääkintäopillisiin tarkoituksiin, osassa metsästys- ja kalastustaikoja y. m. Molemmat käsityskannat saattavat eräissä taikamenetelmissä esiintyä yhtyneinäkin ja yhdenaikaisina, kuten esim. niissä parannusmenetelmissä, joissa sairastava saatetaan luonnonesineeen, puun yhteyteen. Toiselta puolen tällaiset menetelmät perustuvat taudin siirtoajatukseen, toiselta parantavien ominaisuuksien ja elinvoiman siirtoon potilaaseen.

Tämä osa aihettamme kuvastaa samalla konkretisessa ja havainnollisessa muodossa yksilön riippuvaisuussuhdetta organisminsa osasista ja eritteistä. Sama käsitys on vallalla myöskin osassa niitä taikauskoisia luuloja, jotka ovat pukeutuneet useimmiten tiettyjen kieltomääräysten ja varotoimenpiteiden muotoon ja jotka säätävät yksilölle menettelyohjeita ja sääntöjä organisminsa osasten ja eritteiden suhteen.

Osassa tutkimuksenalaista taikuuden alaa käsitys yksilön riippuvaisuussuhteesta fyysillisen olemuksensa ainesosasista suoranaisesti ei ole todettavissa. Näin on asianlaita m. m. organismin osasten ja eritteiden lääkeopillisessa käytössä. Mutta eräissä kohdin tämänkin taikakäytännön alalla on havaittavissa meille tunnettu ajatus sympatetisen yhteyden syntymisestä. Tautien siirtämisessä organisen substanssin tahi tartunnan välityksellä on toisaalta ja ensi sijassa huomioon otettava konkretinen käsitys taudin aineesta (kipeän elimen tahi kohdan substanssi) varsinaisena siirtovälikappaleena, toisaalta sairaan yksilön personallinen olemus sellaisenaan, johon vaikutus kokonaisuudessaan tahdotaan kohdistaa, jolloin välittävä substanssikaan ei ole sairaan ruumiinosan tahi kohdan ainetta, vaan kotoisin potilaan fyysillisestä olemuksesta yleensä. Sairauksien siirtäminen luonnon esineisiin, esim. puihin, saattaa perustua milloin edellisen, milloin jälkimäisen tapaiseen käsitykseen: joskus puuhun kiinnitetään suorastaan sairausainetta, joskus taasen sairastava

ihminen kokonaisuudessaan saatetaan sen esineen yhteyteen (esim. halkaistun puun läpi kuljettamalla), johon sairaus on siirrettävä tahi josta terveyttä on siirtyvä potilaaseen.

Yksilöllistä organista substanssia tahi tartuntaa sisältävä aine tahi esine omistaa määrätyissä tapauksissa spesifisiä taika-ominaisuuksia, erikoista taikapotenssia. Tällaisia ominaisuuksia sisältävät huomattavissa sosialisissa asemissa olevien yksilöiden vaatekappaleet ja pesuvesi; samoin on tavallistenkin ihmisyksilöiden ruumiillinen aine, erite ja niiden tartunta muutamien elämän erikoistilojen yhteydessä tavallista voimakkaampien taikaominaisuuksien kantajana.

Tutkimuksemme alaisten kansojen taikuudessa ihmisruumiin substanssi on saavuttanut samasta perusajatuksesta lähtevän, mutta kahteen suuntaan käyvän merkityksen. Ensiksikin se on välikappaleena lukemattomissa eriluontoisissa, etätaikuuden alaan kuuluvissa taikamenetelmissä projisioimassa taikavaikutusta tarkoitettuun suuntaan. Ennen kaikkea pyritään tässä ruumiillista substanssia välineenä käyttäen ulottamaan vaikutus paikallisuuden ja suoritushetken ulkopuolelle, muodostamaan pysyväistä taikavaikutuksen siirtojohtoa. Toisaalta on havaittavissa pyrkimys erilaisten tarkoitusperien saavuttamiseksi levittää organista substanssia, joko sitten määrättyyn kohteeseen (kontaktitaiat yleensä) tahi epämääräiseen, tuntemattomaan, tarkoituksella joko aikaan saada taikakontakti tahi päinvastainen tulos, taikavaikutusta hävittävä, neutralisoiva vaikutus. Tällöinkin on useimmiten samalla vallalla käsitys yksilön taianomaisesta riippuvaisuussuhteesta fyysillisen olemuksensa joko todellisesta tahi kuvitellusta, teoretisesta aineksesta.

Näissä taikametodeissa on yleiseltä kannalta arvosteltuna kaikkialla todettavissa pyrkimys löytää maagillisen tarkoitusperän saavuttamiselle loogillisia ja konkretisia keinoja. Useimmat ihmisruumiin substanssin käyttöön perustuvat taikamenetelmät kuvastavat pyrkimystä käsittää taikailmiöitä havainnollisten ja aineellisiin keinoihin turvautuvien tointen kannalta. Loitsujen suggestioniin ja haltioitumiseen, etupäässä psykopatologiseen tehoon perustuvan vaikutuksen rinnalla nämä taiat, niiden joskus näennäisestä salaopillisesta rakenteesta huolimatta, edustavat niin sanoakseni rationalista tahi mekanista kantaa.

Se seikka, että ihmisruumiin aines on saavuttanut näin laajan käytännön taikuudessa, saanee suureksi osaksi jo tästä selityksensä. Mytologian ja psykologian tutkimuksessa on ihmisruumiin substans-

sin käytäntöä taikuudessa ja siihen liittyviä käsityksiä arvosteltu toisiltakin näkökohdilta, joita tässä lyhimmin kosketeltakoon.

Vallitsevan teorian voi sanoa yhdistävän ihmisruumiin erillisten osasten, aineksen ja eritteiden, vieläpä yksilölle kuuluvien esineidenkin j. n. e. taikamerkityksen eräisiin sieluopin kohtiin. Tämän teorian ydinkohtana on väite, että kaikkeen, mikä on lähtöisin yksilön fyysillisestä minästä, ajatellaan sisältyvän sielullisia voimia ja että elottomilla esineilläkin on sielunsa. Tällä tavoin jokainen ihmisruumiin erillinen osa kantaa itsessään sielullista olemusta, joka alkeellisten käsitysten mukaan liittyy fyysilliseen olemukseen.

Tällaiseksi käsittää ihmisen ja hänen fyysillisen minänsä erillisten osasten suhteen m. m. *Wundt*. Ihmisruumiin osaset ja eritteet, jonkun henkilölliseen omaisuuteen kuuluvat esineet, jopa hänen kanssaan läheiseen kosketukseen joutuneet aineet ja esineet (astiat, ruoat, juomat) ovat n. s. sielullisten ominaisuuksien kantajia (Seelenträger). Kuten sielullisten ominaisuuksien monissa veriseremonioissa ajatellaan erikoisesti piilevän veressä, ne syvemmältä asiaan perehtyen näyttävät piilevän muissakin ihmisruumiin eritteissä. Tästä saa selityksensä niiden käyttö taikuudessa, joskin samalla on saattanut olla kysymyksessä suoranainen sielullinen vaikutus siirron kautta toisesta ihmisestä toiseen.[1]

Sielullisuusteoriaa sovelluttaen arvostelee myös *Hartland* tätä taikuuden alaa. Fyysillisen olemuksen osasten ja eritteiden, yhtähyvin kuin kaiken muunkin, mikä on läheisessä yhteydessä ihmisen personallisuuteen, ajatellaan sisältävän sielullisia voimia, muodostavan yksilön „ulkoisen sielun" (external soul), joka on maagillisessa suhteessa yksilöön.[2]

Ovatko sielullisuuskäsitteet oleellisia tutkittavanamme olevien kansojen ihmisruumiin substanssia välineenä käyttävässä taikuudessa ja palautuuko se mahdollisesti niihin? Tähän kysymykseen on tässä tyydyttävä muodostamaan vastaus etupäässä sen perustalla, mihin tutkittavana oleva aineisto on näyttänyt viittaavan ja mitä sen käsittelyssä mahdollisesti tässä suhteessa on käynyt selville.

Suomalaiskansojen mytologisista uskomuksista ei puutu todisteita siitä, että fyysillisen olemuksen osien on ajateltu sisältävän sielullisia ominaisuuksia. Tälläkin alalla puhutaan „ruumis-" ja „organisielusta", ja muutamien suomalais-ugrilaisen heimon kansojen uskomuksissa alkeellinen käsitys ruumiiseen tahi johonkin sen elimeen erottamattomana ominaisuutena kuuluvasta sielullisuudesta on selvänä säilynyt. Tällaisia sielukäsityksiä kuvastavat vogulien ja ostjakkien vanhat luulot, joiden mukaan ihmisen voiman tahi „var-

jon" tyyssijana oli sydän ja maksa, joten se saattoi siirtyä sen ruumiiseen, joka söi näitä ruumiinosia;[3] myöskin eräs vuotta 889 koskeva vanhan kronikan kohta näyttäisi viittaavan samanlaisen käsityksen olleen vallalla madjarien keskuudessa.[4] Vanhassa liiviläisessä kronikassa on XIII vuosisadan virolaisia koskeva tieto, jonka mukaan he jakoivat keskenään ja söivät vihollisensa sydämen, tullakseen voimallisiksi kristittyjä vastaan.[5] Aikaisemmin mainitsemamme virolaisten kesken vallinnut kielto syödä teurastettujen eläinten verta, koska siinä luultiin piilevän niiden sielun,[6] näyttää kuvastavan samoja käsityksiä. Lähinnä viimeksimainittuihin verrattava lienee kielto, joka estää naiset ja lapset syömästä eräitä karhun elimiä ja ruumiinosia (sydäntä, päätä, rintaa) tahi lihaa yleensä ja joka säätää muutamia varotoimenpiteitä niiden nauttijalle.[7]

Tutkimuksemme alaisten kansojen alkeelliset sielukäsitteet eivät siis näyttäisi estävän pitämästä juuri näitä sielukäsityksiä ihmisruumiin substanssin taikamerkityksen ja -käytännön perustana. Tällöin voitaisiin kuitenkin odottaa, että ne taikakäsitykset ja se taikakäytäntö, jonka laatua olemme selitelleet, edes jossakin määrin kuvastaisi tätä suhdetta. Tämänsuuntaisia, joko sitten suorastaan määrätietoisia tahi epäsuoria sieluopillisia käsityksiä ei tähän taikuuden haaraan kuitenkaan näytä liittyvän, eikä se maagillisten käsitysten sarja, joka tämän taikuuden alan erittelyssä on rakentunut, näytä kuvastavan sellaista kantaa, eivätkä menettelytavat teknillisessäkään suhteessa ole sen määräämiä.

Sen väitteen puolesta, ettei tämä taikuuden ala sellaisenaan perustu käsitykseen n. s. ruumis- tahi organisielusta, puhuu nähdäkseni sekin, että ihmisruumiin substanssiin perustuvan taikuuden jatkona on sarja toisia taikamenetelmiä ja maagillisia käsityksiä, jotka niinhyvin metodiensa kuin teknillisten keinojensa ja tarkoitusperiensä puolesta täydelleen ovat analogisia edelliselle, mutta joissa ihmisruumiin substanssi ja siinä mahdollisesti piileväksi ajatellut sielulliset ominaisuudet eivät lainkaan ole määräävinä, sillä koko järjestelmä perustuu puhtaasti teoretiseen suhteeseen.[8]

Tämä ei kuitenkaan tee mahdottomaksi sovittaa tutkittavanamme olevaan taikuuden alaan eräänlaisia sielullisuuskäsitteitä. Jos — kuten esim. *Hartland* — tahdotaan antaa sielun nimi ja merkitys sille yksilöllisyyden ulkoiselle vastavuoroisuuskohteelle, joka sympatetisen taikasuhteen nojalla syntyy, voitaneen sitä nimittää „ulkoiseksi sieluksi" tahi elämän merkiksi l. symboliksi (life-token), mutta tuskin saatettaneen kieltää, että tällainen selittely on hyvin teoretista laatua eikä ole voinut olla vastaavien taikakäsitysten perustana.

Tästä kysymyksestä johdutaan helposti toiseen, kysymykseen, ovatko käsitykset näkymättömästä eli henkimaailmasta jossakin erikoisemmassa suhteessa ihmisruumiin substanssiin perustuvan taikuuden syntyyn. Tämä kysymys saattaa helposti laajentua yleislaatuisemmaksi, kosketella magian suhdetta henkikäsityksiin, jopa uskontoonkin.

On epäämätöntä, että suuressa osassa käsittelynalaista taikuuden alaa henkimaailmaan kohdistuvilla käsityksillä on melkoinen osansa. Pelko esim. kynsien ja hiusten hukkaanjoutumisesta on näyttänyt monesti suoranaisesti yhtyvän erilaisiin henkimaailmaan kohdistuviin käsityksiin: niitä varotaan joutumasta paholaisen huostaan, joka voisi käyttää niitä ihmisen turmioksi. Monissa taikamenetelmissä taiottava fyysillisen olemuksensa aineksen avulla saatetaan nimenomaan henkimaailman tahi „väkien“ yhteyteen; monet tavat ja luulot saattavat vielä yhtyä mytologisiin käsityksiin; ajateltakoon esim. kynsien ja hiusten tarpeellisuutta manalan vaikeuksien voittamisessa.

Käsitys ihmistä ympäröivässä aistimilla havaittavassa maailmassa asustavista henkivoimista ja -olennoista on tutkimuksenalaisten kansojen uskontojen oleellisimpia kohtia ja näiden kansojen taikuuteenkaan tämä käsityskanta ei ole ollut lyömättä leimaansa. Varsinaisissa aktivisen taikuudenkin menetelmissä käsittelemämme taikuuden alalla usein on havaittavissa henkimaailman osanotto taian tuloksen aikaansaamiseen. Näin on useimmiten asianlaita juuri kehittyneimmissä taikamenetelmissä. Mutta näiden rinnalla on suuri joukko niinhyvin kehittyneitä kuin varsinkin yksinkertaisia menetelmiä, joista käsitykset henkimaailman osanotosta tahi suhteesta siihen puuttuvat, ja nämä jälkimäiset ovat tutkimuksemme esineenä olleessa aineistossa ehdottomana enemmistönä. Henkien osuus jossakin taikamenetelmässä ei useinkaan muodosta menetelmän varsinaista runkoa, vaan on lisätaian luontoista, ja missä asianlaita on toisin, se ei näytä erikoisemmin olleen taikamenetelmän perustana, vaan yhtenä monilukuisista lisäkeinoista ja välikappaleista.

Samalla ei ole vaikeaa huomata, että tähän taikuuden alaan liittyvät henki- ja mytologiset käsitykset monesti ovat laadultaan myöhäisperäisiä. Sellaiseksi lienee suomalaiskansojen uskomusten kannalta katsottava jo paholaisen asema taikaluuloissa, puhumattakaan viimeisestä tuomiosta j. n. e. Kirkko taian suorituspaikkana, kirkonkellot y. m. ovat nekin myöhempää lisäainesta.

Ihmisruumiin substanssiin perustuva taikuus on oleellisimmalta osaltansa n. s. etätaikuutta, jossa taikavaikutus tietyin taikateknilli-

sin keinoin projisioidaan etäämpänä olevaan kohteeseen. Taikavaikutus ei tällöin aina ole suoritushetkestä riippuvainen; sen vuoksi sen kannattajaksi tarvitaan joku pysyväinen maagillisen voiman johto. Toiselta puolen ars magica tarkoitusperiänsä varten tarvitsee sellaista vaikutusten ja voimien siirtoa, johon jokapäiväisen elämän analogiat eivät riitä, mutta toiselta puolen siinä ilmenee selvä pyrkimys tajuttavin ja havainnollisin keinoin päästä yhteyteen taikomisen kohteen kanssa. Luonnollisimpana ja yksinkertaisimpana keinona esim. ihmisiin kohdistuvan taikavaikutuksen aikaansaamiselle on tarkoituksenmukaisten menettelytapojen avulla käsitellä itsensä taiottavan aineellista substanssia, ja nähdäkseni päämääräänsä pyrkivä taikaopillinen ajattelu tässä ei kaipaa sen mutkallisempaa perustaa, kuin käsityksen, että kokonaisuuteen voidaan vaikuttaa siitä erinneen osan avulla ja että jälkimäiseen kohdistetut vaikutukset ulottuvat samanlaisina edelliseen.

Sielullis-animistiseen verrattuna esittämämme käsitystapa edustaa yksinkertaisempaa ja vähemmän teoretista kantaa. Tahtoisin puolestani pitää tätä kantaa edellisestä riippumattomasti muodostuneena, jolloin *Vierkandtin*[9] väite, että käsitykset yliluonnollisten olentojen välittömästä tahi välillisestä myötätoiminnasta taikuudessa ovat sekundäristä laatua, hyvin näyttäisi sopeutuvan esittämiimme näkökohtiin.

Tutkimuksemme ihmisruumiin substanssista on suurimmalta osaltaan rajoittunut esillä olevan taikuuden alan psykologisen puolen selvittelyyn, tahtonut etupäässä valaista niitä mielikuvia, sitä mielemaailmaa, jotka siinä kuvastuvat. Tämän ohella tutkimusalan historiallista puolta on vain vähäisessä määrässä seurattu. Eräitä näkökohtia on kuitenkin tässäkin suhteessa muodostettavissa.

Aikaisemmin on jo huomautettu siitä, että ihmisruumiin substanssiin perustuva taikuus ja sen yhteydessä ilmenevät taikakäsitykset muodostavat osan yhteistä suurempaa taikasystemiä. Varsinkin suomalais-karjalaiset taikamenetelmät ovat suurimmalta osaltaan yhdistettyjä taikoja, jotka usein ovat kehittyneet moninkertaisiksi yhdistelmiksi. Jo tämä sellaisenaan viittaa siihen, että tällaisilla menetelmillä on takanaan kehityskautensa. Tutkimuksemme ensimäisessä luvussa on todettu, miten suomalais-virolaiset kynsiin kohdistuvat tavat ja uskomukset eräissä yksityiskohdissaan osoittavat sellaista yhtäläisyyttä lähimpien naapurikansojen vastaavien tapojen ja uskomusten kanssa, ettei niitä muutamissa tapauksissa voida selittää muuta tietä kuin näiltä tahoilta saaduksi vaiku-

tukseksi, jopa lainaksikin; samanlaisia seikkoja on ilmennyt itäisten suomalaiskansojen hiuksia ja kynsiä koskevissa tavoissa ja uskomuksissa. Ei ole epäiltävissä, eikö historiallisiin johtopäätelmiin pyrkivä tutkimus voisi saada ilmi enemmänkin tällaisia suhteita. Mutta toiselta puolen on ilmennyt, että lukuisilla esillä olevan taikuuden alan ilmiöillä on yksityiskohtaisiakin vastineita sellaisten kansojen taikuudessa, jotka eivät ole olleet sellaisessa kultturiyhteydessä suomalaiskansojen kanssa, että suoranainen lainaus tahi edes vaikutuskaan saattaisi tulla kysymykseen, ja tällaisten, useimpiin tutkittavan aiheen yksityiskohtiin soveltuvien vastineiden löytäminen ei myöskään olisi vaikeata. Tämä vaikeuttaa suuresti mahdollisuutta sitovasti ratkaista, milloin tämän tutkimuksen alalla ollaan oikeutettuja puhumaan suoranaisesta lainauksesta.

Folkloretutkimuksemme on näihin saakka lähimmäksi päämääräkseen asettanut kansan hengentuotteiden historiallisten ilmiöiden ja vaiheiden selvittelyn. Taikatutkimuksemme on vielä alullaan, mutta siihenkin on esim. suomalaisen loitsututkimuksen ohella koetettu sovelluttaa historiallis-maantieteellisiä näkökohtia. Taikuudessamme on toisaalta oltu taipuvaisia näkemään myöhäsyntyisiä, kristillisyyteen palaavia aiheita, toisaalta etupäässä skandinavis-germanista laina-ainesta. On väitetty taikuuden olevan varsinaisesti kotoisin itämailta, mistä se on kulkeutunut Europaan, sekautunut kreikkalaiseen ja roomalaiseen taikuuteen ja sitten levinnyt germanisiin maihin ja sulautunut näiden kansojen alkuperäiseen taikuuteen. Tätä tietä sama kultturivirtaus vähitellen on ulottunut Suomen kansaankin, niin että taikuudessamme vielä nyt voidaan osoittaa piirteitä, joiden kulkua saatetaan seurata aina itämaille saakka.[10]

Suuri osa tarkastelemistamme suomalaiskansojen taikakäsityksistä ja niihin perustuvista menetelmistä johtuu suoranaisesti määrätyistä taikaopillisista peruskäsitteistä, perustuu selvästi määriteltävään käsite- ja miellepiiriin. Lainauksen edellytyksenä olisi tällöin useimmissa tapauksissa se, että nämä taikaopilliset alkukäsitteetkin olisivat lainaa. Tällaiset lainaukset ovat tietenkin mahdollisia, mutta ne ovat erittäin vaikeasti todettavissa. Ne edellyttävät ainakin kiinteämpää ja voimakkaampaa vuorovaikutusta, kuin mikä on ehtona esim. kielen, runouden ja saduston alalla tapahtuviin lainauksiin, joissa ulkonainen muoto ja aines antavat liikkuvamman pohjan lainaukselle. Jotenkin selvästi voidaan havaita, että se yleinen käsitteellinen ja ajatuksellinen pohja, jolle ihmisruumiin substanssin käyäntö taikuudessa ja siihen liittyvät taikaluulot perustuvat, on yhteinen niinhyvin läntisille kuin itäisille suomalaiskansoille. Käsittämällä

näiden taikaluulojen ja niihin perustuvien menetelmien synnyn tapahtuneeksi sitä tietä, jota tutkimuksessamme on tahdottu tehdä tajuttavaksi, tuskin edellytettäisiin sen kehittyneempää henkistä tasoa, kuin mikä on ollut mahdollinen näille kansoille jo niiden yhteisen elon aikana, joten nämä alkukäsitteet saattaisivat periytyä jo näiltä kaukaisilta ajoilta.

Lähteitä ja muistutuksia.

Lyhennyksiä.

FUF = Finnisch-ugrische Forschungen.
RKS = Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmat.
SKVR = Suomen kansan vanhat runot.
SMY = Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmat.
SUS = Suomalais-ugrilaisen Seuran kokoelmat.
ЭО = Этнографическое обозрѣніе.

I. Kynnet.

[1] Puttila 62 Iitti. — [2] Härkönen 458 Suistamo; Paulaharju 4718. — [3] idem 4719. — [4] Paulaharju S., Syntymä, lapsuus ja kuolema sekä niihin liittyvät uskomukset. SUS; Murman s. 298. — [5] Hurt I 3, 510 N:o 4 Pöltsamaa. — [6] Kaukola 50 Kurikka; Rekola 515 Tottijärvi; Viitanen F. O. 50 Mouhijärvi; Ekman 490 Längelmäki; Viitanen F. O. 7 Hämeenkyrö; Pekkola A. 235 Elimäki; Väätänen 41 Joroinen; Tikkanen A. 262; Nurmio 2631 Nurmes; Kärkkäinen 165 Juva; Rytkönen Aleks. 124 Rautalampi; Tarkkanen 110 Laihia, Jurva; Paulaharju 180 Hailuoto. — Tekijän muistiinp. Viitasaari. — [7] Evsevjev T., SUS. — [8] Gavrilov, Повѣрья, обряды и обычаи вотяковъ Мамадышскаго уѣзда, Урясь-учинскаго прихода. Труды IV арх. съѣзда, s. 145. — [9] Nalimov SUS 4. — [10] Gondatti, s. 71. — [11] Murman, s. 298. — [12] Paulaharju SUS Rovaniemi. — [13] Paulaharju 5181. — [14] Karjalainen 203 Jyvöälaksi; Paulaharju 4720. — [15] Marttiñi 1187 („Yleinen Vienan Karjalassa"). — [16] Krohn 12308 Kaavi. — [17] Vihervaara 3471 Somerniemi. — [18] idem 4116 Pöytyä. — [19] Gummerus ja Ranni 688 Pihtipudas. — [20] Tekijän muistiinp. Konginkangas. — [21] Krohn 14466 Rutakko. — [22] Vihervaara 4232 Pöytyä. — [23] idem 3468 Tammela. — [24] Puttila 62 Iitti. — [25] Vihervaara 3744 Pöytyä. — [26] idem 3745 Pöytyä. — [27] idem 3750 Pöytyä. — [28] Oripää. (Ks. Krohn,

Zum schiffe Naglfar, s. 319.) —[29] ibidem. — [30] SKVR IX 3. Etelä- ja Keski-Hämeen loitsut. 818; 819; 822; 823; 824; 826; 828; 829; 833; 837; 852; 853; 857; 858; 862; 866; 869; 874; 877; 878; 880; 881; 882; 883; 884; 886; 890; 891; 893; 894; 896; 898; 901; 927; 929; 931; 4. Pohj.-Hämeen loitsut. 884; 889; 915. — [31] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 145. — [32] Moškov, s. 37. — [33] Rytkönen Aleks. 125 Rautalampi. — [34] Finnäs RKS 35 Larsmo. — [35] Folktro från Mustasaari, s. 119. — [36] Ks. Krohn, Das schiff Naglfar, s. 154; Veselovskij, s. 60—62. — [37] Krohn, Das schiff Naglfar, s. 154; Hartland II, s. 138. — [38] Hurt I 2, 711 N:o 16 Andru. — [39] Golitsyn, s. 180. — [40] Nalimov, ЭО LXXII—LXXIII, s. 14. — [41] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 145. — [42] Kuznetsov, s. 83; vrt. myös ibid., s. 101. — [43] Dunin-Gorkavitš, s. 96. — [44] Gondatti, s. 66, 71. — [45] Burtsev, s. 441. — [46] Moškov, s. 49. — [47] Balov A., Dergunov S. J., Uljinskij J., ЭО XXXIX, s. 88. — [48] ibid. LI, s. 119. — [49] Kulikovskij, ЭО IV, s. 52. — [50] Minch, s. 112—113. — [51] Moškov, s. 49. — [52] Nikiforovskij, s. 78—79. — [53] Demidovitš, s. 138. — [54] Erään sadun mukaan manalan vuori on lasinen (Dobrovolskij, s. 308). — [55] Moškov, s. 49. — [56] Deržavin, s. 115. — [57] Etelä-slaavit (Slavonia): Kynsien leikkeleet heitetään tuleen, jottei niiden avulla mitään noituutta voitaisi harjoittaa (Krauss, s. 51). — Grusinit: On kiellettyä leikata kynsiä, jottei paholainen saisi niitä haltuunsa (Chachanov, s. 35). — Juutalaiset: Kynsien leikkeleitä ei saa heittää hukkaan. Tämän säännön laiminlyönti aiheuttaa onnettomuutta ihmiselle. Kuolleitten kynnet leikataan ja pannaan pussissa arkkuun päänalusen viereen; jollei niin tehdä, ne kasvettuansa menevät ihoon, mistä koituisi onnettomuutta perheelle. Elävien leikatut kynnet on joko poltettava tahi haudattava. Jos ne säilyvät ihmisen kuoleman jälkeen, alkaa hänen sielunsa harhailla niiden ympärillä siihen saakka, kunnes ne mätänevät (Veselovskij, s. 62). — Muhamettilaiset: Kynnet ovat pahojen henkien asuinsija (ibid.). — Benderyn piirikunnan turkkilaiset (gagauzit): Jos leikataan kynnet ja heitetään ne lattialle, ei niitä tulevassa elämässä voida löytää; ne on heitettävä taakse, kauluksen väliin (Moškov, s. 21). — Muinais-parsilaiset: Kynsien leikkeleitä ei saanut heittää hukkaan, muutoin ne joutuisivat paholaisen välikappaleiksi (Veselovskij, s. 62). — Näistä tavoista ja käsityksistä ks. vielä Hartland II, s. 138 ja seur.; Frazer, The golden bough I, s. 368 ja seur. — [58] Boecler—Kreutzwald, s. 139. — [59] Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 491. — [60] Hurt I 3, 510 N:o 3. — [61] Eestirahwa ennemuistesed jutud, s. 130 ja seur. — [62] Kalewipoeg, s. 350, säkeet 830 ja seur. — [63] ibid., säkeet 857 ja seur. — W. F. Kirby (The Hero of Estonia, I s. 91 ja seur., II s. 24 ja seur.) on tästä puhuessaan maininnut Eddan Naglfar-laivasta sekä virolaisten ja liettualaisten tavoista leikatuiden kynsien suhteen. — [64] Veselovskij, s. 62—63. — [65] Moškov, s. 49; Janulaitis, s. 196. — [66] Veselovskij, s. 62. — [67] Janulaitis, s. 196. — [68] ibid., s. 198. — [69] Tšubinskij, s. 87. — [70] ibid., s. 87. — [71] Черемисскія вѣрованія. Вятскія губернскія вѣдомости 1860 N:o 27. — [72] Tšeremšanskij, s. 192. — [73] Смоленскій этногр. сб., s. 308. — [74] ibid., s. 309—310. — [75] Makkonen 2665 Korpiselkä. — [76] Tagebuch, s. 95. Ks. edelleen Filimonov, Вятскія губ. вѣд. 1868 N:o 48; Оренбургскія губ. вѣд. 1845 N:o 42; N. I., Вятскія губ. вѣд. 1861 N:o 23. — [77] Вятскія губ. вѣд. 1838 N:o 3. — [78] Іеромонахъ Макарій, Нижегородскія губ. вѣд. 1849 N:o 49. — [79] Nalimov SUS 3; Sorokin, s. 43. — [80] Snellman, s. 46. — [81] Kullaa 131 Tyrvää. — [82] Krohn 12071. — [83] Meriläinen II 1190 Hirvisalmi. — [84] Puustinen 308 Kiihtelysvaara. — [85] Mustakallio 276 Sotkamo, Kuhmo, Paltamo. — [86] Karjalainen 208 Jyvöälaksi; Paulaharju 4721. — [87] Paulaharju SUS. — [88] Murman,

s. 289. — [89] Ollinen 486 Noormarkku. — [90] Marttiñi II 417. — [91] Evsevjev, Обычаи и вѣрованія, сопряженныя съ рожденіемъ, дѣтствомъ и смертью. SUS. — [92] Uspenskij, s. 79. — [93] Balov, ЭО VI, s. 99. — [94] Balov, ЭО LI, s. 100. — [95] Frazer I, s. 371—372.

II. Hiukset y. m. ihmisruumiin karvat.

[1] Karjalainen 204 Jyvöälaksi. — [2] Marttiñi 1186 („yleinen Karjalassa"). — [3] Paulaharju 4715. — [4] Nalimov, ЭО LXXII—LXXIII, s. 14. — [5] Jarmitov SUS. — [6] Nalimov, ЭО LXXII—LXXIII, s. 14. — [7] Nalimov SUS 4. — [8] Gondatti, s. 71. — [9] Murman, s. 298 (Pohjois-Pohjanmaa); Skogman, s. 162; Paulaharju 5182 Hailuoto; idem 4713 Venäjän Karjala („Naisten tukka tuleh, miehien tukka tuulella."); Karjalainen 209 Jyvöälaksi Ven. Karj. („Tuulella urosen tukka, Naisen tukka tuleh."); Hotinen I 33 Mäntyharju („Miehen tukka l. tukat tuuleen, vaimon tukka tuleen."); Lindqvist 153 Loimaa. — [10] Murman, s. 298. — *„Hapsinkatkiainen"* tavataan myös muodossa *hapsenkakkiainen*. *Kakkiainen* taasen saattaa merkitä haltiata, vrt. *unikakkiainen*. — [11] Hotinen I 33 Mäntyharju. — [12] Lindqvist 153 Loimaa. — [13] Paulaharju 4713. — [14] Karjalainen 209 Jyvöälaksi; Paulaharju 4714 Vuonninen; Hjorth 105 Perniö. — [15] Paulaharju 5183 Hailuoto; Tarkiainen 589 Juva; Perttola 90 Iitti. — [16] Brandt 799 Jalasjärvi. — [17] Tyyskä 72 Askola. — [18] idem. — [19] Skogman, s. 162. — [20] Paulaharju 4713 Ven. Karj. — [21] Karjalainen 209 Jyvöälaksi. — [22] Pekkola b [4]) 224 Elimäki. — [23] Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 491. — [24] ibid., s. 139—140; Hurt I 3, 211 N:o 44 Tarvastu. — [25] Hurt I 2, 711 N:o 15 Andru. — [26] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 139—140. — [27] Marttiñi III 724 Kivijärvi. — [28] Balov, ЭО LI, s. 119. — [29] Nikiforovskij, s. 76. — [30] Beskr. om Svenska Allmogens Sinnelag, s. 56. — [31] Pettersson RKS 27 Nauvo; Kullberg RKS 198, 201 Strömfors. — [32] Pettersson RKS 27 Nauvo. — [33] Wuttke, s. 133—134. — [34] Hartland II, s. 132—133; Frazer I, s. 378. — [35] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 478. — Viron ruotsalaisista saaristoasukkaista kerrotaan, että vaimo miehensä kuoleman jälkeen leikkasi palmikkonsa ja pani sen vainajan arkkuun (Russwurm II, s. 293 Nachtr.). — [36] Utšajev SUS. — [37] Gondatti, s. 66, 71. — [38] Краткое описаніе; vrt. Karjalainen, s. 89. — [39] Karjalainen, s. 64. — [40] Esim. Erivanin läänin armenialaiset uskovat, että enkeli, joka kuljettaa mukanansa kuolleen sielua, saapuu kolmekymmentä yhdeksän päivää kestäneen matkan jälkeen hiuksiselle sillalle. Tässä enkeli kehoittaa sielua pelkäämättä menemään hiussillan yli (Bunjatov, s. 157—158). — [41] Moškov, s. 49. — [42] ibid., s. 48—49. — [43] Moljarov, s. 743—744. — [44] Ks. lisäksi: Burtsev II, s. 399; Demidovitš, s. 138; Frazer I, s. 384—385. — [45] Karjalainen, s. 111—112. — [46] Veselovskij, s. 62. — [47] Похор. обр., ЭО LXIII, s. 161. — [48] Paulaharju 4710. — [49] Marttiñi III 596. — [50] Koskinen b [4]) 1 Hausjärvi. — [51] SKVR IX 4, 1497 Pihtipudas; Hyvärinen 260 Rääkkylä. — [52] Hertzberg, s. 49. — [53] Gummerus ja Ranni 926 Pihtipudas; Lång E. 35 Mäntyharju. — [54] Andelin, s. 288. — [55] Vidbom 218 Pieksämäki. — [56] Jaakkola b [4]) 35 Rauma. — [57] Gummerus ja Ranni 928 Pihtipudas; Viitanen F. O. 86 Mouhijärvi. — [58] s. 27. — [59] Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 391. — [60] Hurt I 3, 502 N:o 26 S. Jaani; I 2, 430 N:o 21 Laijuse. — [61] Matikainen 26 Kurkijoki. — [62] Hyvärinen 259 Rääkkylä. — [63] Viipurin Uutiset 1877 N:o 14. — [64] Puustinen 324 Kiihtelysvaara. — [65] Kan-

ninen 111 Rautalampi. — [66] Brandt 1304 Jalasjärvi. — [67] SKVR IX 3, 1498 Koski. — [68] Gummerus ja Ranni 941 Pihtipudas. — [69] Teräsvuori 114 Merikarvia. — [70] idem 109 Inari. Jos nukkuva heräsi hiuksia leikattaessa, ei taialla ollut tulosta. — [71] Viitanen F. O. 33 Mouhijärvi. — [72] Wiedemann, Sjögrens Livische Grammatik, s. 84—85. — Tämän taian jälkimäisen osan saattaisi pikemmin katsoa kuuluvan lemmennosto- kuin hävitystaikoihin. Tienhaara tavataan kauempana tutkimuksessamme taian suorituspaikkana yleensä sellaisissa taikatoimissa, joissa ruumiillisen substanssin levittämisellä tahdotaan aikaan saada mahdollisimman laajaa yhteyttä tahi suurinta mahdollisuutta siihen tuntemattomien yksilöiden kanssa, m. m. naimaonnen hankkimisen tarkoituksessa. — [73] Nalimov SUS 3; Sorokin, s. 43. — [74] Nalimov SUS 3. — [75] Taikatapoja Savossa ja Karjalassa. U. Suom. 1878 N:o 153. — [76] SKVR IX 4, 22 Viitasaari. — [77] Qvickström 45 Simo. — [78] Kalliola b [4]) 5 Lammi. — [79] Meriläinen 386. — [80] Manninen 825 Liperi. — [81] Paulaharju 3221 Uusikirkko. — [82] Rytkönen 1100 K:vaara, H:vaara. — [83] Nurmio 2561 Nurmes. — [84] Meriläinen 2158 Ven. Karj. — Samanlaisella taialla, käyttämällä morsiamen hiuksia hääpäivänä, saadaan tämä ikävöimään sulhasensa kotona (idem II 1214 Hirvisalmi Ven. Karj.). — [85] Yhtenä runkona juurakosta kasvava. — [86] Meriläinen II 1359 Kiimasjärvi Ven. Karj. — [87] idem II 1358 Kiimasjärvi. — [88] Pihtiputaan Kirjallisuuden Seura 66. Viitasaari. — [89] Makkonen 240 Korpiselkä. — [90] Meriläinen II 817 Luusalmi Ven. Karj. — [91] Vihervaara 510 Hämeenkyrö — [92] Meriläinen 2159 Ven. Karj. — [93] Meriläinen 370 Suomussalmi. — [94] Taioista ja taudeista. Hämeen Sanomat 1885 N:o 97; Meriläinen 173. — [95] Meriläinen 389. — [96] Brandt 1332 Jalasjärvi. — [97] Rytkönen 1078 Kiihtelysvaara. — [98] Puustinen 363 Kiihtelysvaara. — [99] idem 364 Kiihtelysvaara. — [100] Meriläinen II 373, 374 Pirttilahti Ven. Karj. — [101] Nurmio 2227 Nurmes. — [102] idem 2233 Nurmes. — [103] Kreutzwald, s. 17 ja seur. — [104] Tässä otettakoon huomioon myöskin se, että n. s. koropuuhun on Suomessa kohdistunut taikauskoisia luuloja, onpa sellaista puuta pidetty metsänhaltian puuna. Tällaista puuta näissä taioissa käytettäessä on siis saatettu ajatella haltioiden nostattamista. — [105] Ajateltakoon tässä esim. taikaa, jossa hiukset pannaan kuolleen tiaisen suuhun, joka sidotaan kuolleen hevosen jouhilla kiinni. — [106] Ks. Hartland II, s. 118 ja seur.; Frazer I, s. 375 ja seur. — [107] Ks. Popov, s. 29. — [108] ibid., s. 208. — [109] ibid., s. 215. — [110] Paulaharju 2585 Uusikirkko. — [111] Hyvärinen 288 Rääkkylä. — [112] Tikkanen 493 Kiuruvesi. — [113] SKVR IX 3, 275 Sääksmäki. — [114] ibid. IX 3, 927 Längelmäki. — [115] Wiedemann, Sjögrens Livische Grammatik, s. 85. — [116] Seeligmann I, s. 292. — [117] Popov, s. 213. — Hiuksista varoesineenä taikuutta vastaan ks. vielä Seeligmann II, s. 144. — [118] Rekola 3 Tottijärvi. — [119] Hyvärinen E. J. 36 Kontiolahti. — [120] Tanttu 111 Hirvensalmi. — [121] SKVR IX 4, 1251 Pihtipudas. — [122] Vihervaara 599 Perniö. — [123] Kirj. Kuukausl. 1871, N:o 7, s. 167. — [124] Saarimaa 801 Laitila. — [125] Roslin 10 Taivassalo. — Sama taika Jyrinpäivänä: Makkonen 222 Korpiselkä. — „Karvakakkara“ ristileipätaikinasta ensi kertaa uloslaskettaessa: Lamminen 68 Suistamo. — Karvat leipäpalan kanssa syötettynä: Tanttu 110 Hirvensalmi; Roslin 56 Maaria; Rytkönen 1452 Liperi. — [126] SKVR IX 4, 1298 Rautalampi. — [127] ibid. IX 3, 1147 Nastola. — [128] Manninen 354 Liperi. — [129] Brandt 1268 Jalasjärvi. — [130] Palmgren 215, 221 Tyrvää. — [131] Nalimov, Zur Frage nach etc., s. 30. — [132] Murman, s. 289. — [133] Leino 837 Lammin Koski. — [134] Leino 478 Lammin Koski. — [135] Hurt I 5, 581 N:o 16. K. Jaani. —

[136] Evsevjev, Обычаи и вѣров., сопряж. съ рожденіемъ. SUS. — [137] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 151. — [138] Acerbi II, s. 282. — [139] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 142—143. — [140] Paulaharju 3194, 3208 Uusikirkko; Nurmio 2295 Nurmes; Reinholmin kokoelmat 45; Saarimaa 688 Nousiainen. — [141] Ruusunen 146 Harjavalta; Ruotsalainen, s. 120. — [142] Evsevjev SUS. — [143] Wiedemann, Sjögr. Livische Gramm., s. 82. — [144] Kallio 43 Kokemäki. — [145] Paulaharju 3209 Uusikirkko. — [146] Fri 194 Vesanto. — [147] Ruusunen 146 Harjavalta. — [148] Reinholmin kok. 45. — [149] Ruusunen 146 Harjavalta. — [150] Fri 194 Vesanto; Kullaa 368 Hämeenkyrö. — [151] Makkonen 138 Korpiselkä. — [152] Kallio 43 Kokemäki. — [153] Paulaharju 3209 Uusikirkko; idem 2895 Kurikka. — [154] Kullaa 368 Hämeenkyrö. — [155] Palmgren 257 Miehikkälä; Kallio 43 Kokemäki. — [156] Fri 194 Vesanto. — [157] Uusi Aura 1912 N:o 131: Alastaro, Oripää, Pöytyä, Jokioinen, Tammela, Somerniemi, Pusula. — [158] Saarimaa 687 Nousiainen. — [159] Ruusunen 145 Harjavalta. — [160] Paulaharju 3209 Uusikirkko; Raussi SMY (Reinh. 45). Ks. vielä Ruotsalainen, s. 120. — [161] Paulaharju 3209 Uusikirkko. — [162] Paulaharju 2895 Kurikka. — [163] Makkonen 138 Korpiselkä; Raussi SMY Virolahti (Reinh. 45); Ruotsalainen, s. 120. — [164] Fri 194 Vesanto. — [165] Kallio 43 Kokemäki. — Kokemäellä mainitaan entisaikaan aivan yleisesti harjaksia vihdotun ja vielä nykyäänkin tavan olevan käytännössä. — [166] Hurt I 1, 97 N:o 8; 98 N:o 8 Kadrina; I 2, 541 N:o VIII Otepää. — [167] Hurt I 1, 98 N:o 8 Kadrina. — [168] Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 472—473. — [169] ibid., s. 472—473. — [170] Stein zu Illingen, s. 47—48. — [171] Ruotsalainen, s. 120. — [172] Uspenskij, s. 79; Balov, ЭО VI, s. 99. — [173] Janulaitis, s. 161. — [174] Popov, s. 43. — [175] Popov, s. 223 (Novgorodin l.). — [176] ibid. (Vjatkan l. Sarapulin piiri). — [177] ibid. (saman l. Jaranskin piiri). — [178] Ivanov, s. 37—38. — [179] Dehon, s. 154. — [180] Rivers, s. 332. — [181] Skeat and Bladgea, s. 15. — [182] Encyclopaedia of Superstitions, s. 2. — [183] Lloyd, s. 155. — [184] Ploss I, s. 291. — [185] ibid. I, s. 293. — [186] Frazer I, s. 372. — [187] Ploss I, s. 293. — [188] ibid. I, s. 293. — [189] ibid. I, s. 292. — [190] Ks. Hämäläinen, s. 228 ja seur., 242 ja seur., 249 ja seur., 266 ja seur., 274 ja seur., 280 ja seur.; Westermarck, Marr. cerem. in Morocco, s. 321 ja seur. — [191] Frazer I, s. 387. — [192] Ks. Westermarck, Marr. cerem. in Morocco, s. 102, 106, 120, 127, 131, 133, 321. — [193] The golden bough I, s. 387 ja seur. — [194] Ks. Frazer I, s. 387—388. — [195] Vrt. Popov, s. 210. — [196] Garnett II, s. 246. — [197] Hämäläinen, s. 123—124. — [198] Ks. Frazer II, s. 103, 157—159.

III. Synnytysjälkeiset ja napanuora.

[1] Näistä käytetään vielä nimityksiä istumet, jälkimeno, jälkimäiset, jälkeiset, peräsimet, perkaukset. — [2] Paulaharju, Syntymä, lapsuus ja kuolema. SUS. — [3] Manninen 323 Liperi. — [4] Leino 413 Lammin Koski. — [5] Krohn 12574 Karjala. Loitsu näyttää kuuluvan verensulkusanoihin. — [6] Leino 88 Lammin Koski. — [7] Evsevjev, Обычаи и вѣрованія сопряженныя съ рожденіемъ. SUS. — [8] Nalimov SUS. — [9] Beschr. aller Nationen, s. 79. — [10] Reise III, s. 53—54. — [11] Jugral. usk., s. 43. — [12] A. Kanniston antaman suullisen tiedon mukaan. — [13] Šestakov, Вятск. губ. вѣд. 1867 N:o 5. — [14] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 151. — [15] Sjögren, Ueber die finnische

Bevölkerung, s. 18. — [16] Ploss I, s. 79; Hartland II, s. 32. — [17] Bainbridge, s. 61. — [18] Hartland II, s. 31. — [19] ibid., s. 32. — [20] ibid., s. 34. Vrt. myös Steinen, s. 336. — [21] SKVR IX 3, 1513 Korpilahti. — [22] Kylväjä sanoo, jonkun toisen kolmasti kysyessä: „Mitäs teet?" — „Hyvää teen, pahaa pois ajan, riittä kylvän." Kirjall. Kuukausl. 1871 N:o 9, s. 214; Satakunta 1878 N:o 9. — [23] Etsitään sellainen pihlajapensas, josta voi halkaista kolme puuta. Pannaan punaista lankaa yhden alapuoleen ja toisen yläpuoleen. Sairas kuljetetaan kolmasti näiden aukkojen läpi yhdellä kertaa. Joka kerta sylkäistään sairaan jalkojen läpi ja loitsitaan: „Mäne pitkään pohjaan, lapin maahan aukeaseen." Pensaan juurella poltetaan vielä rannalta otettuja pohjatuulen tuomia puita. SKVR IX 4, 554 Hankasalmi. Ks. myös ibid. N:ot 555, 556. — [24] Vähätykki 26 Mouhijärvi. Ks. myös SKVR IX 4, 368 Viitasaari, ibid. IX 3, 523 Längelmäki. — [25] ibid. IX 4, 620 Rautalampi. — [26] Šahmatov, s. 158. — [27] ibid., s. 157. — [28] ibid., s. 93. — Myöskin venäläiset hankkivat lapselle tahi sairaalle terveyttä kuljettamalla halkaistun puun läpi. Ks. Ušakov, s. 183; Popov, s. 204; Minch, s. 54. — [29] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 473. — [30] Popov, s. 201. — [31] Den finska trolldomen. Helsingfors Tidningar 1845 N:o 7. — [32] SKVR IX 4, 1394 Karstula. — [33] Hertzberg, s. 49. — [34] Hartland II, s. 34. — [35] Jakovlev, s. 80. — [36] Kirtikar, s. 402. — [37] Frazer, Folk-Lore in the old Testament, s. 172 ja seur. — [38] Manninen 323. — [39] Brandt 1321 Jalasjärvi. — [40] Hyvärinen 257 Rääkkylä. — [41] idem 285 Rääkkylä. — [42] Manninen 409 Liperi. — [43] Lönnbohm 2047 Nilsiä. — [44] Brandt 875 Laihia. — [45] Hankala b [4]) 82 Teisko. — [46] Manninen 485 Liperi. — [47] Hyvärinen 285 Rääkkylä. — [48] Meriläinen 176 Ven. Karj. — [49] idem 1667. — [50] idem 486 Sotkamo. — [51] idem 18 Alakiiminki. — [52] idem 300 Ven. Karj. — Samaa tarkoitusta varten talteenotettua syntymäkohtua myöskin kuumennettiin kiukaalla (Lönnbohm 445 Kangaslampi). — [53] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 389. — [54] Nalimov SUS 3. — [55] Ks. Sajaktzis, s. 135—136; Ploss I, s. 16. — [56] Ploss I, s. 16—17. — [57] ibid. I, s. 13—14. — [58] Sajaktzis, s. 136—137. — Synnytysjälkeisten yleensä, napanuoran ja „onnenhunnun" käytöstä lääketarkoituksiin ks. Popov, s. 189; Seeligmann II, s. 144; Ploss I, s. 12 ja seur.; Encyclopaedia of Superstitions, s. 6.

IV. Hammas.

[1] Harvia b [4]) 17 Virrat. — [2] Murman, s. 287; Vihervaara 1653 Pöytyä; Viitanen F. O. 69 Pori; SKVR IX 3, 1526, 1528. — [3] Paulaharju 1048 Uusikirkko; Vihervaara 526 Tammela; Krohn 12292 Karjala. — [4] Tarkiainen 509 Juva. — [5] Valve, s. 45—46. — [6] Vihervaara 526 Tammela; 528 Hämeenkyrö; 529 Pöytyä; Saarimaa 570 Paattinen; Kallio 17 Uskela; Viitanen F. O. 69 Pori; Murman, s. 289 Pohj.-Pohjanmaa; SKVR IX 3, 1526—1567, IX 4, 1536; Makkonen 135 Korpiselkä; Paulaharju 1048 Uusikirkko. — [7] SKVR IX 4, 1542—1549, 1552, 1554, 1555, 1557, 1558, 1560. — [8] Harvia b [4]) 17 Virrat. — [9] SKVR IX 4, 1537, 1538. — [10] Kallio 17 Uskela. — [11] Hampaan („luuhampaan") saa „kilk" tai „ristik" ja sijalle pyydetään rautahammasta (Hurt I 5, 582 N:o 34 K. Jaani; I 5, 219 N:o 100 Saaremaa). — [12] Hurt I 3, 159 N:o 28 Andru; I 2, 483 N:o 28 Äksi; I 3, 510 N:o 1 Põltsamaa; I 2, 444 N:o 16 d M. Magdalena; 708 N:o 28 Tori; 54 N:o 77 Pärnu. — [13] „Sä, kerk̀, ma änab sinnən lūstə àmbə, ända sa minnən vaštə roudez àmbe"; „kerk̀, tuo sa minnəń roudiz, mina ànab

sinnən lüstə". Saarimaa SUS. — [14] Trunov, s. 21. — [15] Abramov, s. 379. — [16] Finnäs RKS 35 Larsmo; Klockars RKS 220 Jepua; Strandberg RKS 61 Lappfjärd; Takolander RKS 69 Kökar; Nikander RKS 239 Porvoo. — [17] Pettersson RKS 239 Pernaja. — [18] Hartland II, s. 77—78.

V. Veri.

[1] Krauss, s. 159—160. — [2] Ks. Westermarck, Ursprung und Entwickelung der Moralbegriffe II, s. 100—101, 175. — [3] Rekola 486 Tottijärvi. — [4] Luce, s. 114. — [5] Kreutzwald ja Neus, Mythische und magische Lieder, s. 15. — [6] Krohn, Suom. runojen uskonto, s. 72. — [7] Lencqvist, s. 58. — [8] Satakunta 1877 N:o 48. — [9] Paulaharju 2836 Kurikka. — [10] Meriläinen 2013 Miinoa. — [11] idem 2014 Miinoa. — [12] idem 63. — [13] Satakunta 1877 N:o 48. — [14] „Ne pahat henget, joita kerran satoi taivaasta maahan." — [15] Meriläinen II 1195 Hirvisalmi Ven. Karj. — [16] Nalimov SUS 3. — [17] Hankala b [4]) 69 Teisko. — [18] Kirjall. Kuukausl. 1871 N:o 7, s. 169; Satakunta 1878 N:o 4; Loukola 64 Jyväskylän pit. — [19] Loukola ibid. — [20] SKVR IX 3, 1490 Koski. — [21] ibid. IX 3, 1489 Orimattila. — [22] Jaakkola 42 H:linnan maaseurak. — [23] Meriläinen 444 Ven. Karj.; Brandt 1241 Laihia. — [24] Heikkilä 24 Hämeenkyrö. — [25] Sirén 94 Virrat. — [26] Tyyskä 61 Eräjärvi. — [27] Loukola 9 Saarijärvi. — [28] Brandt 1241 Laihia. — [29] Rytkönen 1119 Kiihtelysvaara; Brandt 1241 Laihia; Tyyskä 61 Eräjärvi. — [30] Sirén 94 Virrat; Heikkilä 24 Hämeenkyrö; Loukola 64 Jyväsk. pit.; SKVR IX 3, 1489 Orimattila; ibid. IX 3, 1490 Koski; Meriläinen 444 Ven. Karj.; Loukola 9 Saarijärvi; Kahila 7 Kankaanpää. — [31] Satakunta 1878 N:o 4. — [32] Lindqvist 223 Savo. — [33] SKVR IX 3, 1490 Koski. — [34] SKVR IX 3, 1489 Orimattila. — [35] Meriläinen 444 Ven. Karj. — [36] Puustinen 313 Kiihtelysvaara. — [37] Teräsvuori 110 Savo; Jaakkola b [4]) 34 Rauma; Heikkilä 45 Tyrvää; Brandt 1145 Jalasjärvi. — [38] Vidbom 318 Hirvensalmi; Leino A. 73 Lammin Koski. — [39] Meriläinen 1901 Alakiiminki. — [40] Loukola 9 Saarijärvi. — [41] Hyvärinen 256 Rääkkylä. — [42] Harvia b [4]) 94 Virrat; Paulaharju 4027 Muhos; Vidbom 247 Hankasalmi. — [43] Meriläinen 1900 Alakiiminki. — [44] Vidbom 236 Pieksämäki. — [45] idem 89 Mikkeli. — [46] Puustinen 319 Kiihtelysvaara. — [47] Hyvärinen 100 Rääkkylä. — [48] Nenonen 15 Kaukola. — [49] Meriläinen 2118 Ven. Karj. — [50] idem II 1161 Ven. Karj. — [51] Kehittyneemmissä taikatoisinnoissa vaaditaan, että hampaasta lähtee veri, ja kehittyneimmissä on verta saatava kaivimen päähän. Vrt Valve, s. 14; SKVR 4 1, 590. 591, 592, 593. — [52] Valve, s. 8—9. — [53] SKVR IX 4, 351 Kivijärvi; ibid. IX 4, 355 Kivijärvi. — [54] Kivisalo b [4]) 104 Eurajoki. — [55] Saarimaa 569 Paattinen. — [56] SKVR IX 4, 351 Kivijärvi. — [57] Taikatapoja Savossa ja Karjalassa. Uusi Suometar 1878 N:o 148. — Karhusta säilytettiin taikakaluna pää, joka ripustettiin isoimpaan puuhun lähellä taloa. (Vrt. Tervo, s. 21). — [58] Salminen 318 Rovaniemi; Valve, s. 7, 19. — [59] SKVR IX 3, 249 Renko. — [60] Tyyskä 85 Askola. — [61] Uusi Suometar 1878 N:o 148. — [62] Taioista ja taudeista. Hämeen Sanomat 1885 N:o 97. — [63] SKVR IX 3, 249 Renko. — [64] ibid. IX 3, 248 Renko. — [65] ibid. IX 4, 357 Viitasaari. — [66] ibid. IX 4, 351 Kivijärvi. — [67] ibid. IX 3, 245 Urjala. — [68] ibid. IX 3, 244 Tammela. — [69] ibid. IX 3, 248 Renko. — [70] ibid. 4 1, 586—592. — [71] Uusi Suom. 1878 N:o 148; Hämeen San. 1885 N:o 97. — [72] SKVR IX 4, 357 Viitasaari. — [73] Vrt. Valve, s. 20. — [74] Vrt. Varonen, s. 17 ja seur.; Reijo-Vaara, s. 48—49. —

[75] Satakunta 1877 N:o 48. — [76] Tylor II, s. 146. — [77] Nordiska resor och forskn. I, s. 137. — [78] Vrt. Hästesko, Länsisuomal. tautien loitsut, s. 53. — [79] Meriläinen 813 Uhtua. — [80] idem 1249 Kellovaara Ven. Karj. — [81] Hertzberg, s. 50. — [82] ibid., s. 49. — [83] Nalimov, Zur Frage nach etc., s. 27—28. — [84] Minch, s. 54. — [85] Tätä paitsi venäläiset siirtävät tauteja toisiin loihdittujen esineiden avulla, jotka heitetään rajalle tahi tielle, tahi esim. tahraamalla ovenrivan tartunta-aineella, pyyhkimällä sairaan ihoa räsyllä tahi pyyhinliinalla ja heittämällä sen tielle ja vielä siirtämällä eri keinoin sairauden eläimeen. Ks. Popov, s. 42, 210—212. — [86] Krohn 12900 b). — [87] SKVR 4 1, 222; ks. myös ibid. 223. — [88] Lönnbohm 477 Kangaslampi. — [89] Hyvärinen Alex. 313 Rääkkylä. — [90] Rytkönen 1072 Kiihtelysvaara. — [91] SKVR IX 4, 906 Viitasaari. — [92] Meriläinen II 1030 Ven. Karj. — [93] Meriläinen II 1030 Ven. Karj. — [94] Taian tehnyt tulee tästä itse mielenvikaiseksi (Meriläinen 1618 Loppi). — [95] Brandt 1365 Laihia. — [96] s. 182. — [97] Vihervaara 4268 Hinnerjoki. — [98] Makkonen 2665 Korpiselkä. — [99] SKVR IX 4, 1280 Hankasalmi. — [100] Lönnbohm 2058. — [101] „Ettei kesällä hittara tartu.“ (Hyvärinen. 125 Rääkkylä.) — [102] Emännät pyyhkivät lehmiä verisillä paidoillaan (Hyvärinen 111 Rääkkylä). — [103] Lönnbohm 2054 Nilsiä.

VI. Hiki.

[1] Tikkanen 482 Kiuruvesi; Hankala b [4]) 69 Teisko; Kahila 5 Kankaanpää; Teräsvuori 112 Savo; Puustinen 301 Kiihtelysvaara; Rytkönen 1139 Kontiolahti; Vaissi 187, 241 Keuruu. — [2] Meriläinen 201. — [3] Itkonen 149 Jyväskylän pit. — [4] Puustinen 301 Kiihtelysvaara; Vaissi 241 Keuruu; Leino 365 Lammin Koski; Pihtiputaan Kirjall. Seura 810. — [5] Meriläinen 1964 Kuhmo. — [6] Niemi 189 Nakkila. — [7] Kahila 5 Kankaanpää. — [8] Heikkilä 26 Ikaalinen. — [9] Itkonen 148 Jyväsk. pit. — [10] Ruusunen 115 Harjavalta. — [11] Hyvärinen 255 Rääkkylä. — [12] Meriläinen II 1055 Suomen Karj. — [13] Kajander 1 Artjärvi. — [14] Pihtiputaan Kirjall. Seura 811. (Tyttö ottaa oikeasta jalastaan.) — [15] Nurmio 2316 Nurmes; Tanttu 14 Hirvensalmi. — [16] Meriläinen II 1055 Suomen Karjala. — [17] Tikkanen 482 Kiuruvesi. — [18] Makkonen 103 Korpiselkä. — [19] Krohn 12399 Karjala. — [20] Rytkönen 1156 Kiihtelysvaara. — [21] Makkonen 108 Korpiselkä. — [22] Saarimaa 847 Laitila. — [23] SKVR IX 4, 1493 Kivijärvi. — [24] Tikkanen 582 Oulainen. Kosken limat varmaankin ovat tarkoitetut aikaan saamaan tarvittavaa mielen huumausta, kun taasen vaatekappaleen lävitse kuljettamisella tahdotaan taikapala saattaa vielä voimakkaampaan yhteyteen taikojan personallisuuden kanssa. — [25] Lönnbohm 1738 Puhos. — [26] Makkonen 98 Korpiselkä; Härkönen 708 Korpiselän Äglä-järvi. — [27] Boecler—Kreutzwald, s. 27. — [28] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben s. 391—392. — [29] Tekijän muistiinp. — [30] Maikov, s. 19, N:o 23. — [31] Rytkönen 1100 Kiihtelysvaara. — [32] Taikatap. Sav. ja Karj. Uusi Suom. 1878 N:o 153 lisäl. — [33] Meriläinen 1394 Kautokeino. — [34] Puustinen 362 Kiihtelysvaara. — [35] SKVR IX 3, 276 Sääksmäki. Tähän liittyvä loitsu: „Sinun pitää oleman niin liki minua kuin tämä hiki“ on tullut toisenlaisista taioista, joko lemmennostotaioista tahi niistä, joilla eläin saatetaan kiintymään haltiaansa. — [36] SKVR IX 4, 621 Hankasalmi. — [37] Loitsuna sanotaan: „Sinun pitää olla niin liki minua kuin tämä hiki.“ (SKVR IX 3, 1064 Sääksmäki.) — [38] Hyvärinen 104 Rääkkylä. — [39] Harvia b [4]) 42 Virrat. — [40] Meriläinen 269. — [41] Rytkönen 1404 Kontiolahti. — [42] Edellisten lisäksi: Harvia b [4]) 95 Virrat; Koskilahti 14 Noormarkku. — [43] Krohn 13052 a) Kaavi. — [44] Meriläinen 202.

VII. Sylki, henkäys ja suupala.

[1] Nalimov, Zur Frage nach etc., s. 30—31. — [2] SKVR IX 3, 1067 Janakkala. — [3] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 476. — [4] Saarimaa SUS. — [5] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 147. — [6] Nalimov SUS 4. — Venäläiset ja eräät muut Venäjän alueella asuvat kansat ovat uskoneet samaa sylkemisestä. Isovenäläiset uskovat, että sylkemisestä tulee synti (Balov, ЭО LI, s. 95) tahi että se aiheuttaa pahan ihottuman, „tulenlennon" (Popov, s. 188). Liettualaisen tuleensylkemiskiellon perustana on pelko, että kuoleman jälkeen olisi nuoltava kuumaa tiiliskiveä (Janulaitis, s. 198). Kasanin tatarit varoittavat sylkemästä tuleen, koska siitä olisi seurauksena ihon rikkeämät suussa (Kajum-Nasyrov, s. 22). — [7] Ks. SKVR IX 3, 269, 270, 271, 272, 273. — [8] Paulaharju 2869 Kurikka. — [9] Perho 100 Urjala; Jaakkola 31 Hämeenlinnan maaseurak.; Fränti b [4]) 25 Lapua; Aalto K. K. 72 Sääksmäki. — [10] Seeligmann I, s. 293. — [11] Kirj. Kuukausl. 1871 N:o 7, s. 167. — [12] SKVR IX 3, 326 Sääksmäki. — [13] Šahmatov, s. 169, 175. — [14] Vrt. Seeligmann I, s. 294—295. — [15] Paulaharju 2866 Kurikka. — [16] idem 2666 Kurikka. — [17] idem 2685 Kurikka. — [18] Tekijän muistiinp., Konginkangas. — [19] Kirjall. Kuukausl. 1871 N:o 6, s. 148. — [20] SKVR IX 3, 325 Korpilahti. — [21] Perttola 70 Iitti. — [22] W. M. N., Hedna minnen. — [23] Perttola 70 Iitti. — [24] s. 178. — [25] Satakunta 1878 N:o 10. — [26] W. M. N., Hedna minnen. — [27] Paulaharju 2862 Kurikka; Aalto K. K. 35 Sääksmäki. — [28] Nurmio 2661 Kuhmo. — [29] Hurt I 2, 54 N:o 80 Pärnu; 710 N:o 59 Tori; 713 N:o 49 Andru; I 5, 581 N:o 4 K. Jaani. — [30] Hurt I 2, 52 N:o 23 Pärnu. — [31] Hurt I 3, 511 N:o 12 Põltsamaa. — [32] Hurt I 3, 511 N:o 11 Põltsamaa. — [33] Hurt I 3, 423 N:o 25 Tarvastu. — [34] Hurt I 1, 383 N:o 12 Risti. — [35] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 147. — [36] Vasiljev J., Übersicht etc., s. 103. — [37] Nalimov SUS 4. — [38] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 147. — [39] Ks. Seeligmann I, s. 179—180. — [40] Lamminen 42 Suistamo. — [41] idem 41. — [42] Esim.: Kalaan mentäessä puhallettiin veteen rannassa ja lausuttiin: „Hyvää huomenta veden emäntä." (SKVR IX 3, 990 Nastola). — [43] Ks. esim. SKVR IX 3, 996, 1001, 1013, 1030, 1032. — [44] ibid. IX 3, 254 Koski. — [45] Krohn 12918 Hirvisalmi. — [46] SKVR IX 4, 633 Kivijärvi. — [47] ibid. IX 3, 182 Sääksmäki. Ks. myös ibid. IX 3, 183. — [48] ibid. IX 4, 237 Rautalampi. — [49] ibid. IX 3, 797 Tammela; IX 4, 870 Laukaa; IX 3, 794 Jokioinen. — [50] ibid. IX 4, 559, 600 a, 600 b Viitasaari. — [51] ibid. IX 3, 1223 Renko. — [52] ibid. IX 4, 1034 Viitasaari. — [53] ibid. IX 4, 748 Viitasaari. — [54] ibid. IX 4, 69 Pihtipudas. — [55] ibid. IX 3, 940 Somerniemi. — [56] ibid. IX 4, 428 Viitasaari. — [57] ibid. IX 3, 533 Jämsä. — [58] Koskilahti 7 Noormarkku. — [59] SKVR IX 4, 90 Karstula. — [60] Vidbom 332 Juva. — [61] SKVR IX 3, 1208 Längelmäki. — [62] Kun lehmiä ei löydetä, syljetään kämmenelle, lyödään siihen päälle ja lausutaan:

„Pirun pussit pihtiin
rohtimii rakkoon
jos sanoo missä mun lehmäni on."

Mihin päin lyödessä enemmän sylkeä lentää, sieltäpäin etsitään lehmää. (SKVR IX 3, 1062 Somero.) — [63] SKVR IX 4, 798 Pylkönmäki. — [64] ibid. IX 4, 191 Kivijärvi. — [65] Nalimov, Zur Frage nach etc., s. 28. — [66] Gavrilov, Произв. народной словесности, s. 182. — [67] Holmberg, s. 124. — [68] Šahmatov, s. 168, 169. —

[69] Jaakkola b [4]) 76 H:linnan maaseurak. — [70] Muutoin „Jumala suuttuu“ (Tyyskä 160 Askola). — [71] Sairauden saa aikaan „kirkon väki“ ja se voidaan parantaa, nostamalla potilaaseen joitakin muita henkiolentoja, esim. „pajan väki“, tahi „metsähiisi“, jotka kirkon väen karkoittavat (Meriläinen II 661 Kiimasjärvi). — [72] Tikkanen 489 Kiuruvesi. — [73] Meriläinen II 805 Uhtue. — [74] Hästesko 337 Puumala. — [75] Hurt I 2, 356 N:o 37 Helme; I 3, 174 N:o 39 Tori; 510 N:o 5 Pöltsamaa. — [76] Beskr. om Svenska Allmogen, s. 56; Hofberg, s. 215; Sandström RKS 246 Kirkkonummi; Perklén RKS 26 Kirkkonummi, Siuntio, Inkoo; Kullberg RKS 201 Strömfors. — [77] Beskr. om Svenska Allmogen, s. 48, 56. — [78] Strandberg RKS 61 Sideby. — [79] Beskr. om Svenska Allm., s. 48; Klockars RKS 220 Jepua; Perklén RKS 26 Siuntio, Kirkkonummi, Inkoo; Pettersson RKS 27 Nauvo; Folktro från Mustasaari. Hembygden III 1912, s. 119. — [80] Beskr. om Svenska Allm., s. 48; Strandberg RKS 61 Sideby; Hofberg, s. 220. — [81] Beskr. om Svenska Allm., s. 48. — [82] Strandberg RKS 61 Sideby; Klockars RKS 220 Jepua. — [83] Klockars RKS 220. — [84] Strandberg RKS 61 Sideby; Folktro från Mustasaari, s. 119. — [85] Bertell RKS 100 Saltvik. — [86] Perklén RKS 26 Siuntio, Kirkkonummi, Inkoo. — [87] Klockars RKS 220 Jepua. — [88] Hofberg, s. 220. — [89] Hyltén-Cavallius I, s. 399—400, 405—406. — [90] Perklén RKS 26; Pettersson RKS 27 Nauvo. — [91] Hofberg, s. 223. — [92] ibid., s. 222. — [93] ibid., s. 224.

VIII. Kyyneleet.

[1] Karjalainen 162 Jyvöälaksi. — [2] Inha 202 Ven. Karj. — [3] Koskilahti 3 Noormarkku. — [4] Evsevjev SUS. — [5] idem. — [6] Nalimov SUS 21.

IX. Ulostus.

[1] Kaukola 110 Kurikka. — [2] Hyvärinen 343 Rääkkylä. — [3] Vidbom 154 Mikkelin pit. — [4] Tämäntapaisia luuloja sisältävät m. m. liettualaisten ja valkovenäläisten taikakäsitykset. Edellisten tapakodeksi säätää: „Elä ulosta ruispellolle, saat piston takaruumiiseesi“ (Janulaitis, s. 198). — Jälkimäisten käsityksissä on vaarallista ulostaa puunhakkuupaikalle, sillä jos lastun mukana palaa lantaa, tulee a n u s e e n ihottumia (Nikiforovskij, s. 86). — [5] Näin heitetyt osat joutuivat pahalle hengelle, o m ẹ l i l l e. — [6] Nalimov SUS 4. — [7] idem. — [8] Manninen 348 Liperi. — [9] Meriläinen 160 Ven. Karj. — [10] Meriläinen 161. — [11] Taikaa tehdessä lyödään vettä kolmasti kolmella pienellä juurineen otetulla pihlajalla, joita pidetään yhdessä kimpussa kädessä, ja sanotaan: „Nouse vesi vaivoamaan.“ (SKVR IX 4, 249 Viitasaari.) — [12] Salminen 646 Vermlanti. — [13] Viitanen 87 Mouhijärvi. — [14] Kajander 12 Artjärvi. — [15] Vesterlund RKS 51 Vöyri. — [16] Klockars RKS 220 Jepua. — [17] Vrt. Burjam, s. 119—120. — [18] idem, s. 120. — [19] Mainitun taudin parantamisessa meneteltiin niin, että pantiin omaa lantaa yöksi [kipeiden silmien] päälle ja sanottiin: „Pois „pasko“ paskan tieltä“ (SKVR IX 3, 491 Korpilahti); Vaissi 224 Keuruu. — Myöskin haudottiin silmiä ihmislannalla (Paulaharju 2861 Kurikka). — [20] Saarimaa 766 Rymättylä. — [21] Makkonen 129 Korpiselkä. — [22] Lindqvist 429 Tammela. — [23] Wiedemann, Sjögrens Livische Grammatik, s. 85. — [24] Nalimov SUS 4. — Ulostuksen käytöstä lääkitsemistarkoituksiin ks. Seeligmann I, s. 302.

X. Virtsa.

[1] Kaukola 109 Kurikka. — [2] Tyyskä 156 Askola. — [3] Kullaa 197 Tyrvää. — [4] Hurt I 2, 318 N:o 26 Kolga Jaani. — [5] Nalimov SUS 4. — Tämänlaatuisista kielloista mainittakoon liettualaisten: „Elä kuse polulle: silmään tulee näärännäppy“ (Janulaitis, s. 196); vähävenäläisten: ei tule laskea vettänsä halonhakkuupaikalle ja yleensä lastukolle. Jos tästä tahrautunut lastu palaa uunissa saa varomaton itseensä ihorikkeitä (Nikiforovskij, s. 86. N:o 567). — [6] Prof. Krohnin suullisen huomautuksen muk. Vrt. tähän ruotsalaisia käsityksiä (Burjam, s. 120). — [7] SKVR IX 4, 1496 Viitasaari. — [8] Hyvärinen 264 Rääkkylä. — [9] Lönnbohm 1739 Puhos. — [10] Leino 414 Lammin Koski. — [11] Heikkilä 35 Suodenniemi. — [12] Vidbom 28 Kangasniemi. — [13] Puustinen 385 Kiihtelysvaara. — [14] Koskilahti 14 Noormarkku. — [15] Paulaharju 2905 Kurikka; Hyvärinen 336, 327 Rääkkylä; Härkönen 451 Suistamo; Hertzberg, s. 49. Lasten sairauksissa käytettiin myös isän virtsaa. — [16] Hurt I 3, 161 N:o 15 Andru. — [17] idem I 3, 315 N:o 68 Tarvastu. — [18] Aufzeichnungen über die Gem. in Kemi-Lappmark, s. 223. — [19] Nalimov SUS 4. — [20] Loitsittiin: „Kuuksesi kutuvesiä, lihaksesi lieri vesiä.“ (Krohn 10541 b Nilsiä). — [21] Wiedemann, Sjögr. Livische Gramm, s. LXXXIV. — [22] Finnäs RKS 35 Larsmo. — [23] Sandström RKS 246 Kirkkonummi. — [24] Beskr. om Svenska Allmogen, s. 56.

XI. Pesu- ja ristimävesi.

[1] Murman, s. 286; Satakunta 1878 N:o 9. — [2] Perttola 61, 77 Iitti. — [3] Makkonen 122 Korpiselkä. — [4] Tekijän muistiinp. Konginkangas. — [5] Grape, s. 82. Ensimäisen pesuveden valmistamisesta Suomessa ks. vielä Taikatap. Sav. ja Karj., sekä Burjam, s. 92. — [6] Tekijän muistiinp. Konginkangas. — [7] Taikatap. Sav. ja Karj. — [8] Brandt 1326 Laihia. Näin estettiin syöpä tulemasta lapseen. — Varsinaisesti tämä kielto johtunee samoista käsityksistä kuin kielto määrättyyn ikään mennessä leikata lapsen kynsiä ja hiuksia. — [9] Saarimaa 652 Pöytyä. — [10] Ruusunen 141 Harjavalta. — [11] Murman, s. 286—287. — [12] Rautell 662 Vihanti. „Muutoin tulee rupia.“ — [13] Holmberg W. K. 215 Nummi, Pyhäjärvi. „Muutoin lapsesta tulee paha parkuja.“ — [14] Perttola 61 Iitti. — [15] Makkonen 122 Korpiselkä. — [16] Perttola 77 Iitti. — [17] Gummerus ja Ranni 1007 Pihtipudas. — [18] Meriläinen 480 Sodankylä. — [19] Teräsvuori 106 Savo. — [20] Saarimaa SUS. — [21] Wiedemann, Sjögrens Livische Gramm., s. 83. — [22] Saarimaa SUS. — [23] Boecler—Kreutzwald, s. 52, 53. — [24] Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 307. — [25] ibid., s. 381. — [26] Holzmayer, s. 100. — [27] Luce, s. 94. — [28] Silloin pojat rakastavat häntä (Hurt I 2, 430 N:o 17 Laijuse). — [29] Hurt I 2, 542 N:o 14 Otepää. — [30] idem I 2, 713 N:o 42 Andru; 237 N:o 1 Põltsamaa. — [31] idem I 2, 343 N:o 2 Tarvastu. — [32] Suomen ruotsalaisten ja skandinavien toimenpiteistä pesuveden suojelemiseksi ilman vaikutukselta ks. Burjam, s. 98 ja seur. — [33] Ploss I, s. 51. — [34] Paulaharju, Syntymä, lapsuus ja kuolema. Sodankylä, SUS. — [35] Vidbom 98 Mikkelin pit. — [36] Murman, s. 287. — [37] Taikatap. Sav. ja Karj. — [38] Puttila 339 Iitti. — [39] Puttila 340 Iitti; Leino 476 Lammin Koski. — [40] Gummerus ja Ranni 992 Pihtipudas. — [41] idem 1012 Pihtipudas. — [42] iidem 1011 Pihtipudas. — [43] Salminen 346 Kittilä. — [44] Lapsitaikoja. Uusi Aura 1912 N:o 131. — [45] Boecler—Kreutzwald, s. 20; Hurt I 2, 542 N:o 12 Otepää. — [46] Holzmayer, s. 102. — [47] Hurt I 2, 608 N:o 8 Rõnge. —

[48] idem I 2, 608 N:o 9. — [49] idem I 3, 174 N:o 37 Tori. — [50] Paulaharju, Syntymä, lapsuus ja kuolema. SUS. — [51] Düben, s. 263—264. — [52] Holzmayer, s. 102. — [53] Ploss I, s. 79. — [54] Encyclopaedia of Superstit., s. 1. — [55] Hartland II, s. 32. — [56] Encycl. of Superstit., s. 18. — [57] Vessman RKS 202 Tenala ja Bromarv. — [58] Hyvärinen 280 Kitee. — [59] Rytkönen 1163 Kiihtelysvaara. — [60] Tyyskä 13 Askola. — [61] Taikatap. Sav. ja Karj. — [62] Paulaharju 4782. — [63] idem 4783. — [64] Brandt 1282 Laihia. — [65] SKVR IX 4, 1486 Pihtipudas. — [66] ibid. IX 4, 1488 Pihtipudas. — [67] Meriläinen 2262. — [68] idem II 1181 Hirvisalmi, Ven. Karj. — [69] Makkonen 112 Korpiselkä. — [70] Heikkilä 42 Tyrvää. — [71] Brandt 1036 Laihia. — [72] idem 1034 Laihia. — [73] Danske sagn VI 2, s. 442 N:o 1599; vrt. Hästesko, Länsisuomal. tautien loitsut, s. 55. — [74] Hästesko, Länsisuomal. tautien loitsut, s. 53. — [75] Popov, s. 212. — [76] Vasiljev V. M., Черемисы-язычники, s. 20. — [77] Popov, s. 198. — [78] Grimm III, s. 434. — [79] Kajum-Nasyrov, s. 25. — [80] Nalimov SUS 21. — [81] Rogov, s. 118. Vrt. tänne vielä Seeligmann I, s. 338. — [82] Hästesko, Länsisuomal. tautien loitsut, s. 55. — [83] Meriläinen 2188 Ylikiiminki. — [84] Puustinen 344 Kiihtelysvaara. — [85] Rytkönen 1160 K:vaara. — [86] Hyvärinen 269 Kitee. — [87] Matkamuistelmia, s. 60. — [88] Vrt. Westermarck, Marriage ceremonies, s. 359—362. — [89] Ks. Hämäläinen, s. 228—239. — [90] Bogajevskij, s. 59; Košurnikov, s. 27; Potanin, s. 219. — [91] Nalimov SUS 83, 129. — [92] idem 125. — [93] Meriläinen II 1166 Muhos. — [94] Meriläinen 1437 Kainulaisjärvi, Ruotsi; idem II 1166 Muhos. Tämän ohella pesuvedet saatetaan viedä myös hautuumaalle. — [95] Meriläinen 1514 Kainulaisjärvi; idem 1656 Vaasan lääni; Rautell 770 Limingan pit.; SKVR 4 1 604, 606 Vuonninen; 610 Pistojärvi. — [96] ibid. 609 Mihheilä. — [97] Taioista ja taudeista. — [98] SKVR 4 1, 167 Valasjoki. — [99] ibid. 626 Latvajärvi; 634 Vuonninen. — [100] ibid. 665 Tuhkala. — [101] ibid. 751 Vuonninen. — [102] ibid. 636 Pistojärvi. — [103] Hyvärinen 288 Rääkkylä. — [104] Vähätykki 35 Mouhijärvi. — [105] Vasiljev J., Übersicht etc., s. 103; vrt. tähän vielä Buch, s. 127 (v e d i n m u r t i n vastataika). — [106] SKVR IX 3, 527 Nastola. — [107] Nurmio 2305 Nurmes. — [108] Nurmi 1 Noormarkku.

XII. Kylpyvitsa.

[1] Šahmatov, s. 706. — [2] SKVR IX 4, 1489 Keitele. — [3] Makkonen 115 Korpiselkä. — [4] Krohn 12965 Karjala. — [5] Kirous l. kirot: sairaloisuuden tila, joka erilaisten taikamenetelmien ohella loitsun tavoin taiottavan nimeä kiroten mainitsemalla aiheutetaan. — [6] Vähätykki 37 Mouhijärvi. — [7] Krohn 12965. — [8] Hästesko, Länsisuomal. tautien loitsut, s. 53. — [9] Nalimov, Zur Frage nach etc., s. 27. — [10] Tikkanen 555 Pielavesi. — [11] s. 119. — [12] SKVR 4 1, 651 Lusma. — [13] Puustinen 105 Kiihtelysvaara. — [14] idem 84 Kiihtelysvaara. — [15] Pihtiputaan Kirj. Seura 801. — [16] Hurt I 3, 238 N:o 8 Tarvastu.

XIII. Vaatteet y. m. pukuesineet.

[1] Aukee 123 Tyrvää. — [2] Pihtiputaan Kirjall. Seura 797. — [3] Saarimaa 653 Pöytyä. — [4] idem 854 Laitila. — [5] Hurt I 2, 52 N:o 44 Pärnu. — [6] Wiedemann, Sjögrens Livische Gramm., s. 83. — [7] Evsevjev, Обычаи и вѣров. SUS. — [8] Makkonen 134 Korpiselkä. — [9] Hyvärinen 283 Rääkkylä. — [10] Kalliola b [4]) 66 Lammi. — [11] Manninen 458 Liperi. — [12] Tikkanen 557 Pielavesi. — [13] Tikka-

nen 471 Piippola. — [14] Marttiñi III 757 Akonlahti. — [15] Meriläinen 69 Ven. Karj. —[16] Vaissi 2 Keuruu. — [17] Meriläinen 509 Kuhmo. — [18] Aalto 226 Sääksmäki. — [19] Teräsvuori 111. — [20] Viitanen 93 Mouhijärvi. — [21] SKVR IX 4, 1491 Saarijärvi. — [22] Salminen 451 Muonionniska. — [23] Marttiñi 924 Kivijärvi Vienan Karj. — [24] Paulaharju 4712 Ven. Karj. — [25] Marttiñi 918 Ven. Karj. — [26] Meriläinen 378 Suomussalmi. — [27] Makkonen 87 Korpiselkä. — [28] SKVR IX 3, 1500 Lammi. — [29] ibid. IX 4, 1504 Saarijärvi. — [30] ibid. IX 3, 1503 Vehkajärvi. — [31] ibid. IX 3, 1497 Koski. Tämänlaatuisista taioista ks. vielä ibid. IX 3, 1499. — [32] Meriläinen 1796 Säräisniemi. — [33] SKVR IX 4, 1507 Pihtipudas. — [34] ibid. IX 3, 1496 Loppi. — [35] Sirén b) 123 Virrat; Hurt I 4, 392 N:o 2 Saaremaa. — [36] Oulun Wiikko Sanomat 1873 N:o 27 Sotkamo; Hurt I 4, 392 N:o 2. — [37] Makkonen 126 Korpiselkä; Gummerus ja Ranni 1009 Pihtipudas. — [38] Aalto K. K. 165 Sääksmäki. — [39] Leino 760 Kauhava. — [40] Jaakkola b [4]) 40 Hämeenlinnan maaseurak.; Tyyskä 34 Eräjärvi; idem 11, 35 Askula; idem: Kansan tautioppi, parantaminen ja lääkkeet. Suom. Kirj. Seur. Ark., Kl. N:o 2327 Eräjärvi; Leino 157 b Helsinki; Gummerus ja Ranni 1008 Pihtipudas. — [41] Reinholmin kok. 45 SMY Virolahti. — [42] Tyyskä 34 Eräjärvi. — [43] Tikkanen 471 Piippola. — [44] Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 472. — [45] Tönnison, s. 55—56. — [46] Osiliana, s. 101. — [47] Hurt I 1, 97 N:o 4—5; 412 N:o 99—100; 555 N:o 12; I 2, 357 N:o 43; 611 N:o 1; 709 N:o 59; I 3, 174 N:o 48; 315 N:o 43; 368 N:o 105; I 4, 392 N:o 2; I 5, 340 N:o 18. — [48] Народные обычаи, s. 55. — [49] О славянскихъ вѣрованіяхъ, s. 88. — [50] Das Kind I, s. 123. — [51] Encyclopaedia of Superstitions I, s. 28. — [52] Jonov, s. 057. — [53] Kidd, s. 8. — [54] Ks. Losijevskij, Оренбургскія губернскія вѣдом. 1852 N:o 19; Šahmatov, s. 61—62, 63. — [55] Patkanov, Die Irtysch-Ostjaken, s. 144. — [56] Kalliola 65 Lammi; SKVR IX 3, 1506 Loppi; Rytkönen 1158 Kontiolahti. — [57] Puustinen 343 K:vaara. — [58] Leino 81 Lammin Koski. — [59] Meriläinen 7 Oulun pit. — [60] idem 1213 Hirvisalmi, Ven. Karj. — [61] idem II 674 Kiimasjärvi, Ven. Karj. — [62] idem II 980 Ven. Karj. — [63] Hakulinen 297 Tohmajärvi. — [64] Meriläinen 1893 Kautokeino. — [65] Taiottu kuolee pistoksiin ennen kolmea yötä (Meriläinen 294). — [66] Makkonen 118 Korpiselkä. — [67] Meriläinen 294. — [68] Tällöin loitsitaan: „Kanna samaa tautia tästä lähtien kun tämän kantajakin" (Jaakkola 29 H:linnan maaseurak.). — [69] Jaakkola 26 Hämeenlinnan maaseurak. — [70] Tikkanen 475 Iisalmi. — [71] Meriläinen 1713 Ahmanen. — [72] Lönnbohm 404 Kangaslampi. — [73] Verrattakoon tähän esim. länkien tahi vanteiden läpi kuljettamista synnytystavoissa ja useita sateentekotaikoja. — [74] Hertzberg, s. 47—48. — [75] Vidbom 96 Mikkelin pit. — [76] SKVR IX 4, 1278 Pihtipudas. — [77] ibid. IX 3, 1078 Korpilahti. — [78] Marttiñi 1427 Raja-Karjala. — [79] Lencqvist, s. 182. — [80] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 481. — [81] Nalimov SUS. — [82] Ks. Sartori, s. 159 ja seur.; Zachariae, s. 136 ja seur.; Zelenin, s. 4 ja seur. — [83] Hertzberg, s. 48. — [84] SKVR IX 3, 1069 Loppi. — [85] Hankala b [4]) 74 Teisko. — [86] Lamminen 28 Pohj.- Karjala. — [87] Brandt 1190 Jalasjärvi. — [88] Rytkönen 1403, 1423 Kontiolahti. — [89] Palmgren 198 Tyrvää. — [90] Hästesko 362 Valkeala. — [91] SKVR IX 4, 494 Pihtipudas. — [92] ibid. IX 3, 1237 Asikkala. — [93] Meriläinen 1950 Nilsiä. — [94] Makkonen 205 Korpiselkä. — [95] Paulaharju 2877 Kurikka. — [96] Kalliola b [4]) 23 Lammi. — [97] Vidbom 31 Kangasniemi. — [98] Sirén b [4]) 122 Virrat. — [99] Heikkilä 34 Tyrvää. — [100] Tikkanen 593 Kiuruvesi. — [101] Holmberg 621 Kuorevesi. — [102] Hyvärinen 282 Rääkkylä. — [103] Koskilahti 10 Noormarkku. — [104] Hertzberg, s. 51. — [105] SKVR IX 4, 163 Karstula. — [106] Viitanen 39 Hämeenkyrö. — [107] Saarimaa SUS. — [108] SKVR IX 4, 266

Jyväskylän pit. — [109] Meriläinen 2118 Ven. Karj. — [110] Hakulinen 294 Tohmajärvi. — [111] SKVR 4 1, 751 Vuonninen. — [112] ibid. 796 Akonlahti. — [113] Ks. esim. ibid. 4 1, 651 Lusma (kouristustaudin parannus). — [114] Sirén b [4]) 121 Virrat. — [115] Heikkilä 15 Tyrvää. — [116] Gummerus ja Ranni 918 Pihtipudas. — [117] Roslin 1 Taivassalo; SKVR IX 4, 1068 Pihtipudas. Vrt. tänne Ploss I, s. 123. — [118] Vrt. tähän edellä puheenaolleita: puu kolmesta (yhdeksästä) kynnyksestä, ovenrivan, uuninpankon, pöydänsyrjän pesuvesi, teiden risteys j. n. e. — [119] Vastaavista venäläisistä tavoista ks Popov, s. 210—211. — [120] Nalimov SUS 3. — [121] Šahmatov, s. 156—157. — [122] Vasiljev V. M., Черемисы-язычники, s. 21—22. — [123] Gavrilov, Труды IV арх. съѣзда, s. 149. — [124] Kvarlevor av hednisk folktro. Hembygden I, s. 114. — [125] Schalin RKS Kvevlax. — [126] Beskr. om Svenska Allm., s. 31. — [127] Russwurm II, s. 216.

XIV. Jalan- sekä ruumiillisen kosketuksen jälki yleensä.

[1] Jalanjäljestä taikuudessa ks. esim. Hartland II, s. 78 ja seur.; Sartori, s. 41 ja seur. — [2] Vidbom 135, 136 Mikkelin pit. Kalamies voi neutralisoida tämän taian laskemalla virtsaansa askelilleen. — [3] Meriläinen II 957 Uhtue; 1429 Kautokeino. — [4] idem II 768 Jyskyjärvi. — [5] Vaissi 235 Keuruu. — [6] Meriläinen 1216. — [7] idem 1884 Kautokeino. — [8] Puustinen 232 Kiihtelysvaara. Neuloja pidetään ensiksi 3×9 yötä hautuumaalla ja 3×9 yötä kolmen tien risteyksessä. — [9] Meriläinen 1888 Pulkkila; 1891 Alakiiminki. — Esim.: Jäljille jätetään kytemään kolme kasvavan puun pakkulan (käävän) palaa. Tahi: Askelien jäljistä otettua maata poltetaan ruumiin lantaan sekoitettuna kitkan tulessa, tuhat pannaan päästäjäisen suuhun ja haudataan maahan kolmanteen multakerrokseen. — [10] Esim.: Jälkiä lyödään kolmasti kolmen ruumiin hiuksista tehdyllä palmikolla (idem 1888 Pulkkila); niitä pannaan kesakko-oravan nahkaan, kääritään se punaisella langalla kiinni ja viedään kirkkomaalle hyvin vanhan ruumiin hautaan (idem 514 Luvasjärvi, Ven. Karj.); sammakon suuhun, se vaskisella nuppineulalla kiinni, sammakko kirkkomaalle viimeksi haudatun ruumiin hautaan (idem 1652 Ylikainuu); putken sisään pantuna ja lujasti tukittuna leppäarkkuun, arkku haudataan kirkkomaahan kuten ruumis (idem II 915 Venehjärvi, Ven. Karj.); rikkoja tahi maata varastuspaikalta ruumisarkun kanteen kaivetun reiän läpi kirstuun, reikään pihlajainen naula, jota seuraavana yönä käydään kiinnittämässä (SKVR IX 4, 1640 Rautalampi); lastuja sen huoneen kynnyksestä, mihin varas on murtautunut, ruumiskirstuun ruumiin alle (Hertzberg, s. 53); varkaan koskettelemaa tavaraa sidottava, yhteen kolmen ruumisarkunpalasen kanssa, tämä pyhäaamuna, eineettä, kiinnitettävä hauinpojan etuevien jälkipuolelle punaisella langalla kiinni (SKVR IX 4, 1644 Kivijärvi). — [11] Askelien jäljet poltetaan muurahaiskeon päällä ja tuhat viedään koskeen (Meriläinen 1463 Kainulaisjärvi, Ruotsi); varkaan jälkiä leppätapilla suljetun koiran sääriluun sisään, luu sidotaan kolmella itsekseen kuolleen hevosen jouhella muurahaiskeon päälle, sen pohjoispuolelle, elävän puun oksaan (idem 1880 Kautokeino). — [12] Varastuspaikasta — arkusta tahi aitan seinästä — otetut lastut poltetaan kirkonkellon ikeissä (SKVR IX 3, 1610 Iitti); lastut kolmena kimppuna sunnuntai-aamuna ennen huomenkellon soittoa kellojen tappeihin, toiset kolme kimppua kiinnitettävä vaajalla kirkon nurkan alle kivijalkaan (ibid. IX 3, 1608 Sääksmäki), puuta tahi maata varkaan jäljistä tahi aske-

kirkonkellon ikeeseen; kelloa heilautetaan (3 kertaa), loitsitaan: „Isot mieeillä, pienet perässä varasta ajamaan“ (Meriläinen 1653 Ylikainuu). — [13] Jälotettua maata sammakon suuhun, suu sidotaan punaisella langalla kiinni, makko viedään semmoiseen virtaan, jossa virta pitää kortteita aina liikkeellä m 391); jäljistä otettua maata tahi puuta poltetaan kosken kivellä kitkan easta tehdyllä tulella (idem 1883 Kautokeino); jälkeä kolmen linnun kyn, ne leppätapilla kiinni; kuumennetaan alakivellä kesuen kannosta tehdyllä lla, kynät vanhan avaimen putkeen, joka suljetaan leppätapilla, se sidotaan ajakeppiin, joka pistetään virtaan (idem 1420 Gellivaara). — [14] idem 1910 kiiminki; 1727 Niskajoki. — [15] Loitsien: „Niin kauan sinun (varas) pikituman, kuin tämä puu kitisee“ (SKVR IX 3, 1612 Sääksmäki). — [16] Hertzg, s. 53. — [17] Meriläinen 1888 Pulkkila; 1420 Gellivaara; 1463 Kainulaisjärvi, otsi; 1891 Alakiiminki. — [18] Puustinen 232 Kiihtelysvaara. — [19] Meriläinen . — [20] idem 1463 Kainulaisjärvi. — [21] idem 1652, 1653 Ylikainuu, 514, 1. — [22] idem 1653: Kirkonkelloa heilautettaessa manataan: „Isot miehet ä, pienet perässä varasta ajamaan.“ Näin lähtevät manalaiset varkaan kimpn. SKVR IX 3, 1608 Sääksmäki: Varastuspaikasta otettuja tikkuja kellon taan kiinnitettäessä loitsitaan: „Tuhannet perkeleet hierokoot sitä ihmistä alla tavalla kuin nämä kellot hierovat noita kimppuja.“ SKVR IX 3, 1610 i: Tikkuja ikeissä poltettaessa: „Yhtä monta sataa ja tuhatta sielua ja pahosta kuin tuossa hautuumaassa on vainaata vaivatkoon sinua kunnes tuot aran takaisin.“ — [23] Meriläinen 1880 Kautokeino. — [24] idem 1891 Alakiinki. — [25] idem 1727 Niskajoki. — [26] idem II 915 Venehjärvi, Ven. Karj. — idem 1910 Alakiiminki. — [28] idem 1653 Ylikainuu. — [29] Krohn 9153 a) Piejärvi. — [30] SKVR IX 4, 1336 Viitasaari. — [31] Sohlman 45 Vehkalahti. — Kahila b [4]) 49 Kankaanpää. — [33] SKVR IX 3, 586 Tammela. — [34] Krohn 29 a) Ven. Karj. — [35] Meriläinen II 776 Jyskyjärvi, Ven. Karj. — [36] SKVR 4, 1258 Pihtipudas. — [37] Heikkilä 25 Ikaalinen. — [38] Krohn 10618 b) Kara. — [39] Kullaa 371 Hämeenkyrö. — [40] Meriläinen II 765, 766 Jyskyjärvi, Ven. rj.; II, 816 Luujärvi, Ven. Karj. — [41] Meriläinen 1741 Niskajoki. — [42] Luce, 99. — [43] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 477. — [44] Nalimov, r Frage nach etc., s. 28. — [45] Vasiljev V. M., Черемисы-язычники, s. 6—9. — Šahmatov, s. 140. — [47] Sama parannusmenetelmä on tunnettu esim. Schlessa ja Brandenburgissa (Seeligmann I, s. 327) sekä Venäjällä (Popov, s. 2). — [48] Popov, s. 33. — [49] Nalimov SUS 4. — [50] Hertzberg, s. 55.

XV. Katsaus.

[1] Vrt. Völkerpsychol. II 2, s. 17, 18, 22—24. — [2] Vrt. The legend of erseus II, s. 146, 232; III, s. 185. — [3] Gondatti, s. 64; Patkanov, Die Irtyschstjaken, s. 149—150; idem, Типъ остяцкаго богатыря, s. 66—67; Paasonen, s. —2. — [4] Paasonen, s. 2. — [5] idem, s. 27. — [6] Vrt. s. 59. — [7] Ks. Gondatti, 70; Högström, s. 210. — [8] Vrt. edellä s. 110, 122—123. — [9] Die Anfänge er Relig., s. 21. — [10] Ks. Hästesko, Länsisuomal. loitsurun., s. 11—12, sekä rt. Valve, s. 27—28.

lista kirkonkellon ikeeseen; kelloa heilautetaan (3 kertaa), loitsitaan: „Isot miehet eillä, pienet perässä varasta ajamaan" (Meriläinen 1653 Ylikainuu). — [13] Jäljistä otettua maata sammakon suuhun, suu sidotaan punaisella langalla kiinni, sammakko viedään semmoiseen virtaan, jossa virta pitää kortteita aina liikkeellä (idem 391); jäljistä otettua maata tahi puuta poltetaan kosken kivellä kitkan valkeasta tehdyllä tulella (idem 1883 Kautokeino); jälkeä kolmen linnun kynään, ne leppätapilla kiinni; kuumennetaan alakivellä kesuen kannosta tehdyllä tulella, kynät vanhan avaimen putkeen, joka suljetaan leppätapilla, se sidotaan pihlajakeppiin, joka pistetään virtaan (idem 1420 Gellivaara). — [14] idem 1910 Alakiiminki; 1727 Niskajoki. — [15] Loitsien: „Niin kauan sinun (varas) pitää kituman, kuin tämä puu kitisee" (SKVR IX 3, 1612 Sääksmäki). — [16] Hertzberg, s. 53. — [17] Meriläinen 1888 Pulkkila; 1420 Gellivaara; 1463 Kainulaisjärvi, Ruotsi; 1891 Alakiiminki. — [18] Puustinen 232 Kiihtelysvaara. — [19] Meriläinen 391. — [20] idem 1463 Kainulaisjärvi. — [21] idem 1652, 1653 Ylikainuu, 514, 1891. — [22] idem 1653: Kirkonkelloa heilautettaessa manataan: „Isot miehet eillä, pienet perässä varasta ajamaan." Näin lähtevät manalaiset varkaan kimppuun. SKVR IX 3, 1608 Sääksmäki: Varastuspaikasta otettuja tikkuja kellon kantaan kiinnitettäessä loitsitaan: „Tuhannet perkeleet hierokoot sitä ihmistä samalla tavalla kuin nämä kellot hierovat noita kimppuja." SKVR IX 3, 1610 Iitti: Tikkuja ikeissä poltettaessa: „Yhtä monta sataa ja tuhatta sielua ja paholaista kuin tuossa hautuumaassa on vainaata vaivatkoon sinua kunnes tuot tavaran takaisin." — [23] Meriläinen 1880 Kautokeino. — [24] idem 1891 Alakiiminki. — [25] idem 1727 Niskajoki. — [26] idem II 915 Venehjärvi, Ven. Karj. — [27] idem 1910 Alakiiminki. — [28] idem 1653 Ylikainuu. — [29] Krohn 9153 a) Pielisjärvi. — [30] SKVR IX 4, 1336 Viitasaari. — [31] Sohlman 45 Vehkalahti. — [32] Kahila b [4]) 49 Kankaanpää. — [33] SKVR IX 3, 586 Tammela. — [34] Krohn 9429 a) Ven. Karj. — [35] Meriläinen II 776 Jyskyjärvi, Ven. Karj. — [36] SKVR IX 4, 1258 Pihtipudas. — [37] Heikkilä 25 Ikaalinen. — [38] Krohn 10618 b) Karjala. — [39] Kullaa 371 Hämeenkyrö. — [40] Meriläinen II 765, 766 Jyskyjärvi, Ven. Karj.; II, 816 Luujärvi, Ven. Karj. — [41] Meriläinen 1741 Niskajoki. — [42] Luce, s. 99. — [43] Wiedemann, Aus dem inn. und äuss. Leben, s. 477. — [44] Nalimov, Zur Frage nach etc., s. 28. — [45] Vasiljev V. M., Черемисы-язычники, s. 6—9. — [46] Šahmatov, s. 140. — [47] Sama parannusmenetelmä on tunnettu esim. Schlesiassa ja Brandenburgissa (Seeligmann I, s. 327) sekä Venäjällä (Popov, s. 222). — [48] Popov, s. 33. — [49] Nalimov SUS 4. — [50] Hertzberg, s. 55.

XV. Katsaus.

[1] Vrt. Völkerpsychol. II 2, s. 17, 18, 22—24. — [2] Vrt. The legend of Perseus II, s. 146, 232; III, s. 185. — [3] Gondatti, s. 64; Patkanov, Die Irtysch-Ostjaken, s. 149—150; idem, Типъ остяцкаго богатыря, s. 66—67; Paasonen, s. 1—2. — [4] Paasonen, s. 2. — [5] idem, s. 27. — [6] Vrt. s. 59. — [7] Ks. Gondatti, s. 70; Högström, s. 210. — [8] Vrt. edellä s. 110, 122—123. — [9] Die Anfänge der Relig., s. 21. — [10] Ks. Hästesko, Länsisuomal. loitsurun., s. 11—12, sekä vrt. Valve, s. 27—28.

Lähdeluettelo.

a. Käsikirjoitukset.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmat.
Suomalais-ugrilaisen Seuran kokoelmat.
Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmat.
Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmat.

b. Painetut lähteet.

ABRAMOV, Iv., Повѣрья, примѣты и заговоры жителей Новоградъ-Волынскаго и Заславскаго уѣздовъ. (Живая Старина III—IV 1913).

ACERBI, J., Travels through Sweden, Finland and Lapland to the North Cape in years 1798 and 1799. Lontoo 1802.

ANDELIN, A., Kertomus Utsjoen pitäjästä. (Suomi 1858).

BAINBRIDGE, R. B., On the Saorias of the Rajmanal Hills. (Memoirs of the Asiatic Society of Bengal. Vol. II). Kalkutta 1911.

BALOV, A., Рожденіе и воспитаніе дѣтей въ Пошехонскомъ уѣздѣ Яросл. губ. (Этнографическое Обозрѣніе VI 1890).

BALOV, A., DERGUNOV, S. J., ULJINSKIJ, J., Очерки Пошехонья. (Этнографическое Обозрѣніе XXXIX 1898, LI 1902).

BALOV, V. A., Очерки Пошехонья. (Этнографическое Обозрѣніе LI 1902).

Beskrifning om Svenska Allmogens Sinnelag, Seder etc. Tukholma 1774.

BOECLER, J. W., Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten. Pietari 1854.

BOGAJEVSKIJ, P. M., Очеркъ быта Сарапульскихъ вотяковъ. (Сборникъ матеріаловъ Дашковскаго Музея III). Moskova 1888.

BUCH, M., Die Wotjaken. Helsinki 1882.

BUNJATOV, G., Обычаи у армянъ Эриванской губ. (Этнографическое Обозрѣніе XXIX—XXX 1896).

BURJAM, F., Den skandinaviska folktron om barnet i synnerhet före dopet. Helsinki 1917.

BURTSEV, A. E., Народный бытъ великаго сѣвера. Pietari 1898.

CASTRÉN, M. A., Nordiska resor och forskningar. Helsinki 1852—70.

CHACHANOV, A. S., Празднованіе новаго года у грузинъ. (Этнографическое Обозрѣніе III 1889).

DEHON, P., The religion and customs of the Uraons. (Memoirs of the Asiatic Society of Bengal. Vol. I). Kalkutta 1905.

DEMIDOVITŠ, P. P., Изъ области вѣрованій и сказаній бѣлоруссовъ. (Этнографическое Обозрѣніе XXIX—XXX 1896).
Den finska trolldomen. (Helsingfors Tidningar 1845 N:o 7).
DERŽAVIN, N., Очерки быта южнорусскихъ болгаръ. (Этнографическое Обозрѣніе XXXIX 1898).
DOBROVOLJSKIJ, V. N., Смоленскій Этнографическій Сборникъ II. (Записки Имп. Русскаго Географическаго общества по отдѣленію Этнографіи XXII 1). Pietari 1894.
DUNIN-GORKAVITŠ, A. A., Тобольскій сѣверъ. Pietari 1906.
DÜBEN, G. VON, Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenska. Tukholma 1873.
Encyclopaedia of Superstitions, Folklore and the Occult Sciences of the World. Milwaukee 1903.
FILIMONOV, A., О религіи некрещеныхъ черемисъ и вотяковъ Вятской губерніи. (Вятскія губернскія вѣдомости 1868 № 48).
Folktro från Mustasaari. (Hembygden III). Helsinki 1912.
FRAZER, J. G., Folk-Lore in the old Testament. Anthropological Essays presented to E. B. Tylor. Oxford 1907.
„ The golden bough. Lontoo 1900.
GARNETT, L. M. J., Women of Turkey and their Folk-lore. Lontoo 1891.
GAVRILOV, B., Произведенія народной словесности, обряды и повѣрья вотяковъ Казанской и Вятской губ. Kasani 1880.
GAVRILOV, B. G., Повѣрья, обряды и обычаи вотяковъ Мамадышскаго уѣзда, Урясь-учинскаго прихода, (Труды IV археологическаго съѣзда въ Россіи. Т. II.) Kasani 1891.
GEORGI, J. G., Beschreibung aller Nationen des Russischen Reiches etc. Erste Ausgabe. Nationen vom Finnischen Stamm. Pietari 1776—1777.
GOLITSYN, F., Мордва въ Хволынскомъ уѣздѣ. (Саратовскій Сборникъ I). Saratov 1881.
GONDATTI, N. L., Слѣды языческихъ вѣрованій у манзовъ. (Извѣстія Имп. Русскаго общества любителей Естествознанія, Антропологіи и Этнографіи. Т. XLVIII 2, 1888).
GRAPE, ER. J., Utkast till Beskrifning öfver Enontekis Sokn i Torneå Lappmark. (Kongl. Vetenskaps Akad. nya handlingar. T. XXV). Tukholma 1804.
GRIMM, J., Deutsche Mythologie. Vierte Ausgabe. Berlin 1875—1876.
HARTLAND, E. S., The legend of Perseus. Lontoo 1891.
HERTZBERG, R., Vidskepelsen i Finland på 1600-talet. Helsinki 1889.
HOFBERG, H., Nerikes gamla minnen. Örebro 1869.
HOLMBERG, U., Tšeremissien uskonto. (Suomen suvun uskonnot V). Porvoo 1919.
HOLZMAYER, J. B., Osiliana. (Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. VII, 2). Tartto 1872.
HYLTÉN-CAVALLIUS, G. O., Wärend och Wirdarne I. Tukholma 1863.
HÄMÄLÄINEN, A., Mordvalaisten, tšeremissien ja votjakkien kosinta- ja häätavoista. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakausk. XXIX). Helsinki 1915.
HÄSTESKO, F. A., Länsisuomalainen loitsurunous. Jyväskylä 1918.
„ Länsisuomalaiset tautien loitsut. Helsinki 1910.

Högström, P., Beskrifning öfver de til Sweriges Krona lydande Lapmarker. Tukholma 1746 [?].
Ivanov, P., Этнографическія матеріалы, собранные въ Купянскомъ уѣздѣ Харьковской губ. (Этнографическое Обозрѣніе XXXII 1897).
Jakovlev, E. K., Этнографическій обзоръ инородческаго населенія долины южнаго Енисея. Minusinsk 1900.
Janulaitis, A., Литовскія суевѣрія и примѣты. (Живая Старина III—IV, 1906).
Jonov, V., Медвѣдь по вѣрованіямъ якутовъ. (Живая Старина XXIV 3, 1915).
Kajum-Nasyrov, Повѣрья и обряды Казанскихъ татаръ. (Записки Имп. Русскаго Географическаго общества по отдѣленію Этнографіи. Т. VI). Pietari 1880.
Kalewipoeg, eine Estnische Sage, verdeutscht von Dr. Bertram. Tartto 1861.
Karjalainen, K. F., Jugralaisten uskonto. (Suomen suvun uskonnot III). Porvoo 1918.
Kettunen, L., Matkamuistelmia Vepsän perukoilta. (Virittäjä 1918, N:o 1—4). Helsinki 1918.
Kidd, D., Savage Childhood. A study of Kafir children. Lontoo 1906.
Kirby, W. F., The Hero of Estonia and other studies in the romantic literature of that country. Lontoo 1895.
Kirjallinen Kuukauslehti 1871 N:ot 6, 7.
Kirtikar, K. R., On the Ceremonies observed among Hindus during Pregnancy and Parturition. (The Journal of the Anthropological Society of Bombay 1889, Vol. I).
Košurnikov, B., Бытъ вотяковъ Сарапульскаго уѣзда Вятской губерніи. Kasani 1880.
Krauss, Friedrich S., Slavische Volkforschungen. Leipzig 1908.
Kreutzwald, Fr. R., Eestirahva ennemuistesed jutud. Helsinki 1866.
Kreutzwald, Fr. ja Neus, H., Mythische und magische Lieder der Ehsten. Pietari 1854.
Krohn, K., Suomalaisten runojen uskonto. (Suomen suvun uskonnot I). Porvoo 1914.
„ Das schiff Naglfar.
„ Zum schiffe Naglfar. (Finnisch-ugrische forschungen. Bd. XII). Helsinki 1912.
Kulikovskij, G. I., Похоронные обряды Обонежскаго края. (Этнографическое Обозрѣніе IV 1890).
Kuznetsov, S. M., Культъ умершихъ и загробныя вѣрованія луговыхъ черемисъ. (Этнографическое Обозрѣніе LX 1904).
Kvarlevor av hednisk folktro bland Finlands svenskar. (Hembygden I).
Lapsitaikoja. (Uusi Aura 1912 N:o 131).
Lencqvist, Christianus Erici, Vanhojen suomalaisten tietopuolisesta ja käytännöllisestä taikauskosta. (H. G. Porthanin Tutkimuksia, suom. Edv. Rein. Suom. Kirjall. Seuran Toimituksia 105). Helsinki 1904.
Lloyd, A., Village Life in Japan. (Transactions of the Asiatic Society of Japan. Vol. XXIII, Part III, 1905).
Losijevskij, Vl., Обрядъ черемисскихъ похоронъ. (Оренбургскія губернскія вѣдомости 1852 № 19).
Luce, J. W. L. von, Wahrheit und Muthmassung. Beytrag zur ältesten Geschichte der Insel Oesel. Pärnu 1827.

Maikov, L., Великорусскія заклинанія. Pietari 1869.
Makarij, Іеромонахъ, Суевѣрія и обычаи Мордвы Мокшанъ Нижегородской губерніи. (Нижегородскія губернскія вѣдомости 1849 № 49).
Minch, A. N., Народные обычаи, обряды, суевѣрія и предразсудки крестьянъ Саратовской губ. (Записки Имп. Русскаго Географическаго общества по отдѣленію Этнографіи. Т. XIX вып. II). Pietari 1890.
Moljarov, I., Похоронные обычаи и повѣрья горныхъ черемисъ Казанской губ., Козмодемянскаго уѣзда. (Извѣстія по Казанской Епархіи 1876 № 24).
Moškov, V. A., Гагаузы Бендерскаго уѣзда. (Этнографическое Обозрѣніе LI 1902).
Murman, J. W., Några upplysningar om finnarnes fordna vidskepliga bruk och trollkonster, samlade i Norra Österbotten. (Suomi 1854).
N. I., Тептери Елабужскаго уѣзда. (Вятскія губернскія вѣдомости 1861 № 23).
Nalimov, V., Zur Frage nach den geschlechtlichen Beziehungen der Geschlechter bei den Syrjänen (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakausk. XXV). Helsinki 1908.
Nalimov, V. R., Загробный міръ по воззрѣніямъ зырянъ. (Этнографическое Обозрѣніе LXXII—LXXIII 1907).
Nikiforovskij, N. J., Простонародныя представленія, примѣты и повѣрья, суевѣрныя обряды и обычаи етс. Собралъ въ Витебской Бѣлоруссіи - - -. Vitebsk 1897.
Novitskij, Gr., Краткое описаніе о народѣ остяцкомъ. Изд. Л. Майковъ. Pietari 1884.
Оренбургскія губернскія вѣдомости 1845 № 42.
Oulun Wiikko Sanomat 1873 N:o 27.
Paasonen, H., Über die ursprünglichen Seelenvorstellungen bei den finnisch-ugrischen Völkern etc. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXVI, 4). Helsinki 1909.
Pallas, P. S., Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs. Pietari 1771—1776.
Patkanov, S., Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoesie. Pietari 1897, 1900.
» Типъ остяцкаго богатыря по остяцкимъ былинамъ и героическимъ сказаніямъ (Живая Старина III—IV). Pietari 1891.
Ploss, H., Das Kind in Brauch und Sitte der Völker. Berlin 1882.
Похоронные обряды у корейцевъ. (Этнографическое Обозрѣніе LXIII 1904).
Popov, G., Русская народно-бытовая медицина. По матеріаламъ этнографическаго бюро кн. В. Н. Тенишева. Pietari 1877.
Potanin, G. N., У вотяковъ Елабужскаго уѣзда. (Извѣстія общества Археологіи, Исторіи и Этнографіи при Имп. Казанскомъ университетѣ. Т. III, 1884).
Reijo-Vaara, K., Suomen kansan lääkitsemistaito ja suomalainen sauna. (Oma maa II). Porvoo 1908.
Rivers, W. H. R., The Todas. Lontoo 1906.
Rogov, N., Матеріалы для описанія быта пермяковъ. (Пермскій Сборникъ II). Moskova 1860.
Ruotsalainen, A., Pikkulasten „harjakset". Terveydenhoitolehti 1916 N:o 7—8.
Russwurm, C., Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö II. Tallinna 1855.
Rytškov, N., Tagebuch etc. Riika 1774.

SAJAKTZIS, G., Gräcowalachische Sitten und Gebräuche. (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde IV, 1894).
SARTORI, P., Der Schuh in Volksglauben. (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde IV, 1894).
Satakunta 1877 N:o 48; 1878 N:ot 4, 9, 10.
SEELIGMANN, S., Der böse Blick und Verwandtes. Berlin 1910.
SJÖGREN, A. J., Aufzeichnungen über die Gemeinden in Kemi-Lappmark. Gesammelte Schriften I. Pietari 1861.
„ Ueber die finnische Bevölkerung des St. Peterburgischen Gouvernements. Pietari 1883.
SKEAT, W. W. and BLADGEA, CH. O., Pagan races of the Malay Peninsula. Vol. II.
SKOGMAN, D., Kertomus matkaltani Satakunnasta muistojuttuja keräilemässä (Suomi II, 2). Helsinki 1864.
SNELLMAN, A. H., Suomalaista lääketiedettä 1600-luvulla. (Suomen Museo 1899 N:o 3).
SOROKIN, P. A., Пережитки анимизма у зырянъ. (Извѣстія Архангельскаго общества изученія русскаго сѣвера 1910 № 22).
STEIN ZU ILLINGEN, G., Über estnische Sagen und Bräuche. (Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1886). Tartto 1887.
STEINEN, KARL VON DER, Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens. Berlin 1894.
SUMTSOV, N., О славянскихъ вѣрованіяхъ на новорожденнаго ребенка. (Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія CCXII 1880).
Suomen kansan vanhat runot 4 1; IX 3, 4. Helsinki 1917—1919.
ŠAHMATOV, A. A., Мордовскій Этнографическій Сборникъ. Pietari 1910.
ŠESTAKOV, V., Бытъ черемисъ Уржумскаго уѣзда. (Вятскія губернскія вѣдомости 1867 № 5).
Taikatapoja Savossa ja Karjalassa. (Uusi Suometar 1878 N:ot 148, 153, lisäl.).
Taioista ja taudeista. (Hämeen Sanomat 1885 N:o 97).
TERVO, W. M., Metsästystietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Sotkamon pitäjästä. (Kansatieteellisiä kertomuksia II). Helsinki 1893.
TRUNOV, A. N., Понятія крестьянъ Орловской губерніи о природѣ физической и духовной. (Записки Имп. Русскаго Географическаго общества по отдѣленію Этнографіи II). Pietari 1869.
Черемисскія вѣрованія. (Вятскія губернскія вѣдомости 1860 № 27).
TŠEREMŠANSKIJ, V. M., Описаніе Оренбургской губерніи. Ufa 1859.
TŠUBINSKIJ, P. P., Труды Этнографическо-статистической Экспедиціи въ западнорусскій край. Pietari 1872.
TYLOR, E. B., Primitive culture. Lontoo 1903.
TÖNNISON, M., Ennemuistesed Luuletused. Wiljandi 1880.
USPENSKIJ, D. P., Родины и крестины, уходъ за родильницей и новорожденнымъ. (Этнографическое Обозрѣніе XXVII 1895).
UŠAKOV, D. N., Матеріалы по народнымъ вѣрованіямъ великоруссовъ (Этнографическое Обозрѣніе XXIX—XXX 1896).
Uusi Aura 1912 N:o 131.
W. M. N., Hedna minnen, wantro och widskepelse i våra dagar. (Folkwännen 1879 N:o 5).
VALVE, A., Hammastaudin kansanomaisia parannustapoja Suomessa. (Suomen Hammaslääkäriseuran Toimituksia IX). Helsinki 1912.

VARONEN, M., Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla. (Suom. Kirjall. Seuran Toimituksia. 87 osa). Helsinki 1898.

VASILJEV, J., Übersicht über die heidnischen Gebräuche, Aberglauben und Religion der Wotjaken in den Gouvernements Wjatka und Kasan. (Suomal.-ugrilaisen Seuran Toimituksia XVIII). Helsinki 1902.

VASILJEV, V. M., Черемисы-язычники. Матеріалы для изученія вѣрованій и обрядовъ черемисъ. Болѣзни и ихъ леченіе. (Инородческое Обозрѣніе кн. 12 1915). Kasani 1915.

VESELOVSKIJ, A. N., Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. (Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Т. LIII, № 6). Pietari 1891.

WESTERMARCK, E., Marriage ceremonies in Morocco. Lontoo 1914.

„ Ursprung und Entwickelung der Moralbegriffe. Deutsch von Leopold Katscher. Leipzig 1909.

WIEDEMANN, F. J., Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten. Pietari 1876.

„ Joh. Andreas Sjögrens Livische Grammatik - - - mit einer historisch-etnographischen Einleitung versehen von - - -. (J. A. Sjögrens Gesammelte Schriften Bd. II, Theil I). Pietari 1861.

VIERKANDT, A., Die Anfänge der Religion und Zauberei. (Globus XCII 2, 1907).

Viipurin Uutiset 1877 N:o 14.

Вятскія губернскія вѣдомости 1838 № 3.

WUNDT, W., Völkerpsychologie. Leipzig 1906.

WUTTKE, A., Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. Hampuri 1860.

ZACHARIAE, T., Zum altindischen Hochzeitsritual. (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes XVIII 1, 1903).

ZELENIN, D. K., Русскіе народные обряды со старою обувью. (Живая Старина I—II 1913).

Oikaisuja.

Siv.	9, 15	rivi alh.	*samoinkin*	lue:	*samoin kuin*
„	48, 19	„ „	*osakkahina, ollaksemme*	„	*osakkahina ollaksemme*
„	108, 3	„ ylh.	*vitsansa*	„	*vitsansa ja*
„	109, 13	„ alh.	*sitte*	„	*sitten*

Sisällys.

	Alkulause	s. 3.
I.	Kynnet	„ 5.
II.	Hiukset	„ 18.
III.	Synnytysjälkeiset ja napanuora	„ 46.
IV.	Hammas	„ 56.
V.	Veri	„ 59.
VI.	Hiki	„ 71.
VII.	Sylki, henkäys ja suupala	„ 75.
VIII.	Kyyneleet	„ 83.
IX.	Ulostus	„ 84.
X.	Virtsa	„ 87.
XI.	Pesu- ja ristimävesi	„ 90.
XII.	Kylpyvitsa	„ 107.
XIII.	Vaatteet y. m. pukuesineet	„ 109.
XIV.	Jalan- sekä ruummiillisen kosketuksen jälki yleensä	„ 126.
XV.	Katsaus	„ 133.
	Lähteitä ja muistutuksia	„ 141.
	Lähdeluettelo	„ 156.
	Oikaisuja	„ 160.

D–H

Hämäläinen

